

આમુખ

માઝો તમે તુમનું જીવન એટલે ચીની ક્રાંતિનું પ્રતિગિંબ. તેના ઊંડાણ માપવા એટલી આયાગ ઊંડી સમજણ કે તેની સંપત્તિ વિવિધતા આશ્વેષી શકે તેની અતિ તેજસ્વી શૈલી મારી પાસે નથી. મારી આ કચાશ જાણવા છતાં નૂતન ચીનના એ મહાન ધડવૈયાનું જીવનચરિત્ર ગુજરાત મમક્ષુ રજૂ કરવાનું સાવસ કરું છું એનું કારણ એટલું જ કે ગુજરાત આજે તેનો પરિચય મેળવવા ઉત્સુક છે અને ગુજરાતીમાં તેને વિશે કશું જ સાહિત્ય ઉપલબ્ધ નથી.

અંગ્રેજીમાં પણ માઝોનું મત્તાવાર જીવનચરિત્ર હજુ સુધી પ્રમટ થયું નથી એ વાત સાચી, પરંતુ નૂતન ચીનની ઝાંખી કરાવતા અનેક પુસ્તકો એ માઝામાં મોજૂદ છે. આપણી પાસે તે એનું સાહિત્ય પણ માત્ર નામનું જ છે. ચીની ક્રાંતિના જયંતિ વિજયો બાદ તમામ એશિયાવાસીઓની માફક આપણે પણ તેની તરફ મીઠ માડીએ એ સ્વાભાવિક છે. અનેક અંગ્રેજી પુસ્તકોને આધારે આ જીવનચરિત્ર મે લખ્યું છે; તેમાં મુખ્ય આધાર નીચેનાં પુસ્તકોનો લીધા છે—એડમર ર્નો કૃત 'રેડ રટાર ઓવર ચાઈના' ઈ ચિયાઉ મુની 'ચીની-કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીનાં ૩૦ વરસ' નામની લેખ-માળા; આર્થર કલેગ કૃત 'નૂતન ચીનનો જન્મ'; નીમ વેલ્સ કૃત 'ન્યુ ચાઈના'; ઇર્સ્ટીન કૃત 'પીપલ્સ વોર' વગેરે....

આ પુસ્તકમાં આવતા સંવાદો તથા ઉક્તિઓ આધારભૂત માહિતીઓ પરથી જ મેં તૈયાર કરેલ છે; પરંતુ તે સત્તાવાર ન ગણી શકાય એટલી સ્પષ્ટતા આવશ્યક છે.

માઓ તમે તુમની પોતાની કવિતાઓ આ પુસ્તકમાં આપ
 છે. શ્રી બોહીલાલ ગાંધી(ઉપવાસી)એ તેનું અંગ્રેજી ઉપર
 ભાષાંતર કરી આપ્યું છે. આ પુસ્તકની હસ્તપ્રતોમા સપાદન-મુદ્રણ-
 ચમ અને કટાણાભયુર્ કાર્ય તેમજે તથા શ્રી. નગેશમે ચોકસાઈપૂર્વ
 કરી આપ્યું છે તે માટે હું તેમનો આભાર માનું છું.

તા. ૧૬-૧૦-૫૧

મુખ્ય

—શાંતા ગાંધી

આભાર

પૂંઠા પરનો ખોલક 'લોક સાહિત્ય' (મરાઠી પ્રકાશન સંસ્થા)-
 'માઓ તમે તુમની આત્મકથા'માંની ફોટો ડિઝાઇન ઉપરથી તૈયાર
 કર્યો છે. સંસ્થાના સંચાલકના સૌજન્યથી.

—સપાદક

કવિ માઓ ત્સે-તુંગ

એશિયાનો મહાન ક્રાંતિકારી નેતા એક અનૂકૂળ કવિ છે. એણે નાનપણથી કવિતા લખતી શરૂ કરી હતી; અને ક્રાંતિનાં કપરાં વરસો દરમ્યાન એ તેણે લખે રાખી હતી.

માઓના નિકટના સાથીઓ કહે છે કે, આશરે મિતરે એટલાં એનાં કાવ્યોનો એક સંગ્રહ તૈયાર છે. તેમાં તેની મૂળ પદ્યોને ઉદ્દેશી લખેલ કાવ્યોનો પણ સમાવેશ થાય છે.

પરંતુ માઓ આ સંગ્રહ પ્રસિદ્ધ કરવાની ના કહે છે. એ કહે છે કે મારાં કાવ્યો કાવ્યાં છે. પરંતુ, હું ચીની સરકારનો અને ક્રાંતિનો નેતા છું એટલા જ ખાતર લોકો એને વાંચવું એવા મને ઝીક છે.

આપણને આ ક્રાંતિકારી પુરુષની નમ્રતા, અહીં રમૂ કરેલાં તથા કાવ્યો વાંચતાં, તરત જ દેખાઈ આવ્યા વિના નહિ રહે. આ ત્રણે કાવ્યોમાં કાવ્યશક્તિ અને વાચણીની વેધકતા ય વરનાથા વિના નહિ જ રહે (ચીની ભાષામાંથી અંગ્રેજીમાં, ને અંગ્રેજીમાંથી ગુજરાતી ભાષાંતર કરેલ હોવા છતાં)! માઓની જે ત્રણ કવિતાઓ અત્યાર સુધી ઉપલબ્ધ થઈ છે તે અહીં ગુજરાતીમાં રજૂ કરી છે.

લાંબી કૂચ

(૮૦૦૦ માઈલ લાંબી કૂચ દરમ્યાન લખેલ કાવ્ય)

ફિકર કેવી અમોતે-લાલ સૈનિકને ! બવે ને—
અમારી કૂચ લાંબી : યાતનાઓ અખૂટ;
હજારો ફૂગ ને નદીઓ વટાવ્યાં ખેલતાં ખેલ !

મહામોજી સમી ગગડી જાયેરી 'પંચશીલા'
અન્યા 'વુમેંગ' ખ્લાડો ચે નદીના કંઠેરી કીલા !
જીભી તોતિંગ ખીણી ચે જની દુદે બરી મીડી
—વહી આલિંગીને ન્યારે નદી 'સોનેરી-રેતી.'

અહો 'તાતુ' નદી પરના પુત્રો ચે સાંકળે જકડ્યા
—અન્યા સોના સમા.
હજારે લીમ-પદ બેઠી વટાવ્યો 'મીન', બરફોંશ.
વટાવી આખરી ઘાટ, હસી જીઘ્યાં ત્રિ-સૈન્ય !

હીમ

(૧૯૪૫ના ઝોંગઝોમાં ચાંગ કાઈ ચોક સાથે શાંતિ-સમાધાનની
વાટાઘાટો કરવા માટે લાલ રાજધાની ચેનાનથી ચાંગની રાજ-
ધાની ચુંગકિંગને માર્ગે એરોપ્લેન દ્વારા જડતો હતો, ત્યારે પવાસ
દરમ્યાન લખેલ કાવ્ય)

આ ઉત્તરની ધરતી ચે

આ ભજૂકતા પવનોમાં

આ હીમતણી - છાતીમાં સર્તા સહસ્ર વીધાં;
રે—હજાર દસ પોદેલાં તોફાની ગરફોંમાં !

‘મદ્રા-દિવાલ’ની પડખે-પાંખોએ, દેખો તો,
બેશમ સુની છે જાણે મહાકાવ્ય નિર્જનના !

‘પીળા મરિના’ કેરા ઉપર—નીચે જાણામાં
ફટક રમે છે મોખ્ખા—મરતાની તોફાની.
સપે શ્વેત નાચે છે પર્વતના મુગો પે;
અને ગેદાને મ્હાલે ગજ કાતિલ કંઠીમાં.

ધન્ય ! અમારે હેપે જાગે મનોરથ મીઠો
આ આમ ઊંચેરા સાથે સરખાવો અમ શીનો !

આરે, આરે, યોબો તો !

સ્વચ્છ આમ શોધો છો ?

આ ધરતી પે પેખો તો,

મધુરી કમનિય છે ના ?

શુભશુખી કન્યા જાણે, શ્વેતવસ્ત્ર વીટી હા !

એ પ્હાડો ને એ નદીઓ ! કાતિલ અતિ કમનિયતાઃ

કે વીરોને પડકારે : ‘આવો સ્વયંવર કરવા.’

પેસો શાહ શિદ્ધુઆંગ અને વુતિ જોવો પે

પેસો તાઈ સુંગ ને સાઈ ગયા સૌ હાથ ધરીને

જનનનો માનીતો જંગીસખાન ખ્હાફુર

—યુગ આખાનો વીર*

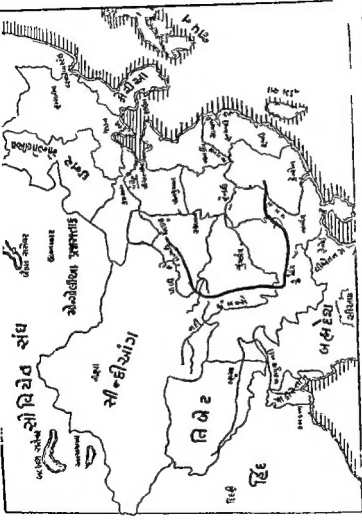
ગરકની સામે તો નમાવ્યું એણે પે ચિર !

ગયા શાહ-સેનાની

—જીર્ણ માનવી દિલખર અહીં આજ અટક !

ક્રમ

૧ રાંકને નમીળે ચાર તમાચા વધારે	૯
૨ માઓની મેઘા	૨૧
૩ રાજકારણમાં અંચુલવેશ	૩૦
૪ માર્ગ સાંપડ્યો	૫૧
૫ કાન્તિના એરણ પર	૬૩
૬ ચીનના તારણહારનો ઉદય	૭૬
૭ ચીની સોવિયેતનું સન્ન	૮૪
૮ મહાપ્રવાણ	૧૧૭
૯ ચાંગ કાઈ-શેકની ગિરફતારી અને સંયુક્ત મોરચાનું મંડાણ	૧૩૪
૧૦ લોકયુદ્ધને માખરે	૧૫૪
૧૧ વિજય-યાત્રા	૧૭૮
૧૨ પો કાટે છે-કળી ખીલે છે	૧૯૬

• શ્રદ્ધિજી યાંગસે આગળથી સારૂ થઈ ઉત્તરે ચેનાન સુધીનો જાગી કાળી રેખાવાળો આઈં લાઠી રોનાની ૮૦૦ માપલની એ દામિક મહારૂથનો માર્ગ દાખવે છે

રાંકને નસીબે ચાર તમાચા વધારે

‘ના—ના. મારી આંખના રતન ! પાછો આવ...મારો ડાહ્યો દીકરો છે ને તું ? પાછો ફર...’

સન ૧૯૦૬ની સમી સાંજે શાઓ—શાન ગામની રોડીએ એક વદાલસોમ કિસાનમાનનો કાકલૂંગીભર્યો સાદ સાંભળ્યો. તોણે ઘેરા ભૂગ રંગની બડી અને ધનર પહેર્યો હતા. સેથો પાડ્યા વિના એભેલા વાળનો કચકાવીને જાહેરો અબોડો રપ્પટ રીતે દેખાતો હતે; ઉનાવળમાં ને ઉનાવળમાં દુનિાન પ્રાંતના સિવાજ પ્રમાણે કાન-ટોપી પહેરવાનું કે સફેદ દુલાલ આધવાનું બાન તેને રહ્યું નહોતું. ધરે મહેમાનોના દેખતાં તેના ધણીએ તેમના તેર વસના દીકરાને ‘એરી, કપાતર’ કહીને વગોળ્યો અને દીકરાએ સામો જવાબ આપ્યો. ત્યારથી તેના પેટમાં કાળ પડી ગઈ હતી. બહારથી ડાહ્યાડમરા દેખાતા ગાળકનો રંગના લાંબા લાંબા મરચાના જેવો લીખો છે એ વાત તેની જનેતાથી છૂપી નહોતી. ધણીનો ક્રોધ પિછાળતી માતા દીકરાને રોકતા ગઈ; પરંતુ પારકા માણુમોના દેખતાં ચીની ગાઇ કેટલું નોહી શકે ? ગધું આંખના પલકારામાં જની ગયું અને રાતોપીજા થતો દીકરો દાંત કચકચાવીને ધરની જહાર નીકળી પડ્યો. એ વટનો કટકો પોતાનું અપમાન યાદ એ સાંખી રાકતો નહિ.

ન કરે નારાયણુ અને તે કંઈ ન કરવાનું કરી જેસે તો ? લાગ
મયાંદાની પરવા ક્યાં વિના વેન ચી-માઈ દીકરાની પાછળ દેડી
પાટા બાધીને નાનકડા બનાવેલા પગ તેને ઝડપથી દોડરા દે તેમ
નહોતા. ઝુકોંઓ વાળીને દીકરો તળાવની દિશામાં દોડતે "૧. રબેને
આપઘાત કરી જેમે તો ? તેને આગવું સહેલું
ફરી ધા નાખી

‘જિભો રહે મારા લાન’ માવનરતુ બોલ્યું
આશીએ. પાછો આનતો રહે બેટા તને કેઈ ક
પરતુ કિશોરે પાછું ફરીને જોયું નહિ તેણે
કહ્યું. માતાની પાછળથી નીકળીને મક્કમ પગલે
આસે પાસે આનતા જાજરમાન પિતાને તેણે જોયા

‘કમળત’ બહુ ફાલ્યો છે. ‘મૂગો મૂગો ધર
નહિ તો તારા ટાટિયા જ તોડી નાખીશ’

પિતાની રાડ સબળાઈ ત્યારે કિશોર તળાવની
પહોંચી ગયો હતો. ‘કુરમન’ સમે પડકાર સાબળીને ફરી
જુવાળ ચડરા લાગ્યો પાગ ઉપર એક પગ મૂકીને એક મ
અદાથી આવાહન દેડ્યું

‘તમે એક ડગલું થ આગળ આનશે તો હું સીંચો બૂસકો
મારીશ. તમારા વડકા સાબળરા કરતા મને મરવું વધારે ગમશે

માડ માડ આસ રાકીને પતિ પામે પહેલેની માતા વચ્ચે પડી
સધિના મંદિરાઓની આપ લે ચર્ચ મનમાં ગભરાતા છતાં ય જાહા
રથી ભારેખમ ઉમ્મતા જાગવી રહેલ પિતાએ નમતું મૂકરા માડ્યું.
તેણે કહ્યું કે જો દીકરો ઘૂંટણિયે પડીને માફી માગે તો તેને વધારે
સગ કરવામાં આનશે નહિ પરતુ દીકરાને લાગ્યું આ તો ગિનશસ્તી
શરણાગતી કહેવાય એમ કરે તો તેની આજર જાય મધિનાદક

ખેલી વેન ચી-માધની દશ, કંદોડી હતી જાપ દોકરામાથી કાઠનું
નાક ન કપાય, મનેતુ વેણ રહે, અને છતાંય કાઠને એમ ન લાગે
કે મામયો બીનો સ કેવાયો છે—એવો તોડ કાઢવો સકેનો ન હતો.

છેરે, અને વચ્ચે એવું નક્કી થયું કે પિતાએ ફરી ન માર
વાનું રચન આપવું અને પુત્રે મને પગ વાળીને ઘૂટણિયે
પડાને બદલે માન એક જ પગ વાળીને બાપને પ્રમાણ કરવા !

ગૃહવિગ્રહ સમેતીને કુટુંબ ઘર તરફ વળ્યું ત્યારે રચ્ચ આકા-
શમા રાત્રિના જૂખરા રંગ ધોળાના લાગ્યા હતા સામેની ખીણ-
માથી ગોધણ સાથે પાછા ફરતા ગોરાળિયાનું ગીત સંભળાતું હતું
હાઈ બો, હાઈ બો, લો લો લો, હાઈ લો લો, હાઈ લો,
હોમો હુ હાઈ હો હુ, હાઈ હાઈ-હો, લો-લો-લો

ડામરની કચારીઓમાથી માદક સુગંધ ચૂસીને આવતા ઓત-
રાદા પવનમા, માનાની મોડચમા છુપાઈને ચાલતા કિશોરના કાળા
જમ્મર રેશમી બુટા ફરફરતા હતા.

એ કિશોરનું નામ હતું માઓ ત્સે-તુમ ચી પી કાતિના આ
બાવિ સુકાનીના મનમા વિચાર ધોળાતો હતો ‘આજે જો મે
ચુપચાપ બાપુના વડકા સડી લીધા હોત તો બાપુનું દિલ આમ
ખીગળ નહિ-જીનટા મારના દોડત. રાંકને સૌ ચાર તમાચા વધારે
મારે.’

*

માઓની તેર વરસની નાનકડી જિંદગીમા આવો અનુભવ કેમ
પડેનો ન હતો શાઓ-શાન ગામમા ઘેર ઘેર માગીના ચૂના હતા.
કુનાન પ્રાતના પ્રત્યેક ગામડામા શાઓ-શાનનું નાટક ફરી ફરી ભજ-
વાતું હતું કુનાન પ્રાતના ખીચ તાડુકાઓ હેસનથી અદકા નહોતા.
ચીનના પ્રાતે પ્રાતે એના એ જ રોલ્લુ રોલાના હતા.

અને એ શ્રદ્ધા કદ આજ કાલના નકોના મોગન દરગારમા ઇંગ્લાડ ॥ રાત્ર જોઈ પડેનાનો કામગ લઈને તેનો છપ્પરપગો વકીત સર થોમસ આ થો એ અશુભ ઘડીથી લાભમ પોણા જસા નરસ બાદ આપણા પાડોશી ચીનને ટોડને પણ ધુનડ મોનના લાગ્યું હતું ત્યારે ચીની સામ્રાજ્ય ઉપર મોગન ટોળીના માયુનશનુ રાજ ચાનતું હતું મધ્યકાલીન દિંદ ॥ માફક ચીની ગામડાઓ પણ ચોનાના ખપ જોગી મણીગાડી ચીને જનાવી લેના જાગીરદારોની વેક કરતા કરો બરતા અને દેનામા ગળાડૂન જીવન પૂરું કરના આ બાપુશાહી ઈમારતની ટોચ પર પરદેશી મયુઓનું મિંહાસન હતું

૧૭૬૨મા માયુ શહેનશાહ ચીએન લુમના દરગારમા લોડ મેકાતનીએ ઇંગ્લાડના રાજાનો કામગ અર્પણ કર્યો તેમા અગ્રેનેએ વિનતી કરી હતી કે તેમને પેકિંગમા એનચી ૧૧૭૦ મોનવાની, ખિસ્તી મિશનરીઓને ચીમા ધર્મોપદેશ કરના ॥ અને અગ્રેજ વેપારીઓને કેટન સિવાયના જગેમા કોડીઓ સ્થાપના ॥ ચીની પાદશાહ રજા આપે

ચીની દરગારમા અગ્રેજ એનચીની પૂરી પરોણ ગત વરી પાણ ચીની શાહે ઇંગ્લાડ ॥ રાત્ર ગ્રીન જોગને રિનય દૂનક જણા પુ કે ચીનને જોઈની નમામ વસ્તુઓ ચીનમા મળી રહે છે પરદેશી માનમા તેને રસ નથી પણ અગ્રેજ વેપારીઓને તેમા રમ હતો તેમને ચીન ૧૧૨૫થી રેશમ આ અને કપાસ જોઈતો હતો કારણ, આ માન માટે યુરોપ અમેરિકાની ૧૧૨૦ જૂખા હતી અને જદલામા તેમને આપવું હતું અશીલુ ॥ કારણ અશીલુના વેરારમા પુષ્કળ નકો હતો ચીનમા અશીલુ આયાન કરના મામે પ્રતિ ૧૫ મૂલ્યમા આ મો, તો પણ કેવળ જ રેડી દાણચોગી કરીને અગ્રે જોએ અશીલુનો વેપાર ધમવેઝાર ચાતુ રાખ્યો

લેકેશનરના કાપડ ઉઘોગને ચીની જળરોની જરૂર પડી ત્યારે સિંગાપુરના મથકેથી અંગ્રેજ નૌકાએ ચીન ઉપર હુમલો કર્યો અને પ્રખ્યાત અદીચુ લુહોની પરપરા શક થઈ. પશ્ચિમની આધુનિક સંજોગી સમગ્ર જગત ફેંચ અને કુટિલ વેપારીનીતિ સામે જાપુશહી માંચુ રાજ ટક્કર ઝીનાં શક્યું નહિ. શઘાઈની હાર પછી સન ૧૮૪૨માં માંચુ સાહે નાનકિંગ કરાર કર્યો.

આ કરારની રૂએ ચીની-સરકારે અંગ્રેજોને લડાઈનો ખર્ચ આપવાનું કખૂલ કર્યું. દિંદી અનુભવનું ચીનમાં પ્રતરાવર્તન થતું હતું. તુકસાન ભરપાઈનો ગોઝારો સિદ્ધાંત ચીનમાં દાખલ થયો. એ રકમ વસુલ કરવાને જહાને ચીની જકાતતંત્ર અંગ્રેજોના અંકુશ તળે મૂકવામાં આવ્યું. તમામ પરદેશી માલ ઉપર ચીને માત્ર પાંચ ટકા જોટલી જકાત નાખવાનો જ હક્ક રહ્યો. માંચુરાજ ચીની ઉઘોગોનું રક્ષણ કરી શક્યો નહિ.

આ વરસોમાં જ યુરોપના મોટા ભાગના દેશો પોતપોતાનો માલ વેચવાની અને કાચો માલ સરને ભાવે ખરીદવાની ફિકરમાં હતા. સૌની આંખો પૂર્વદિશા ભણી તણાતી હતી. હિંદમાં અંગ્રેજ મૂઠીવાદના પગ જનમી ગયા હતા. એટલે સૌના પગ ખોડી જામણીના ખેતર સમા ચીન તરફ વળતા હતા.

તરત જ ખીન યુરોપીય દેશોએ પણ ચીન પાસેથી એવા જ ખાસ અધિકારો મેળવ્યા.

પશ્ચિમનો પાકો માલ ચીનમાં પુરજોશમાં આવવા માંડ્યો. અંગ્રેજ અને ફ્રેંચ વસ્તીઓ, અગત્યના ચીની ખંદેરો પર વસી ગઈ અને પરિશ્રામ એ આવ્યું કે—માંચુરાજે હજી અરીણુનો વેપાર કાયદેસર કરાવ્યો ન હોવા છતાંય આ પરદેશી વસાહતો દ્વારા હજી પણ રોકરોક વિના અરીણુનો વેપાર ધમધોકાર ચાલી શક્યો !

સાથેસાથ તેમણે ઘેળે દિવસે ચી િ ગુલામોના વેપાર મા-ચો ગરીબીથી બેઝર બનેના ગરીમ ચીનવાસીઓને નોકરીની લાલચ આપી કેફી પદાર્થો ખનડાવી અથવા રીનસર પકડી પકડીને અમેરિકા પર ચડાવવા માડયા આ ગુલામોના વહાણો વેન્ટુરીયા અમેરિકા અને બીજા દેશો ॥ કિનારે લગરાના અને લખવૂટ નફા કમાતા

થોડા વખત પછી બીજા અશીશુ મુદ્દ શરૂ થયુ આ લડાઇ દરમ્યાન અમેજ ઈંગ્લેન્ડે પેકીંગનો સપન રાજમહેન લૂગી હિદમા વોરન હેન્ગીસે ભજવેલા પાં િ ફરી યાદ આપી હતી માયુશાહે કરેલા બીજા કરાર અનુસાર પરદેશીઓના ચીની ગિર મોટિયા મજૂરોની ભરતી કાયદેમર મચ્છાઈ અને ગીજા અનેક અધિકારો નક્કદ પરદેશીઓએ મેગ યા અશીશુનો વેપાર વધ્યો

આ અશીશુ મુદ્દોએ માયુરાજ િ કમર તોડી નાખી વિશ્વેશી ઓને ચૂકવવાના તુકસાન ભરપાઈના નાણા મેગત્વા માટે તેણે ટ્રેવલ પર અસહ્ય કરવેરા ઠોકયા ચીની ખેતીનો આધાર તે િ નહેર વ્યવસ્થા પર રહે છે પરતુ હવે માયુશાહે એ ભોઠોપયોગી ફરજને નેવે મૂકી ચીનની ખેતી બાગી પડી વધતી વસ્તીસખ્યાનો ભાર ઝીલના માગે ચીનની ધરતી અસમર્થ ળ િ દર વરસે મોતનુ અપાર લાઇને દુકાળ અને પૂર ટરેલ નાખના લાગ્યા લાખો મ નવીગો તેમા ભરખાઈ ગયા છતા ય ચીની પ્રજાને માટે રોગી રોજના દરવાજા ટપોટા ળ ધ યના લાગ્યા હતા ધરતી પરથી ઊપડી ગયેનાઓને માર્ગ જતાવે તેના મોટા ઉઘોગો યદશી સત્તાધીશોએ પરદેશીઓને ત્યા ગીરો મૂકયા હતા ચીન અર્ધ મંચાન ગની ચૂક્યુ હતું તેણે પોતાની અરધી આઝાદી ગુમાવી દીધી હતી

પણ પરદેશીઓએ ધાયું હતું તેવું ચીન તદ્દન જોડી બામણીના જેતર જેવું નિરાધાર નહોતું. તેની ધરતીનાં છોડનું હીર તદ્દન હરાઈ ગયું નહોતું.

*

માંચુરાખ પોતે સ્ત્રીમાં સપડાયો ત્યારપછી તેના બુલમે માઝા મૂકી દીધી હતી. ચીની વેપારીઓ પણ મનમાં તે મનમાં તેની વિરદ્દ સમસમના હતા. સરકારી નોકરીઓ મેળવવા માટે અપાતી શાકી પરીક્ષાઓમાં માંચુ વિરોધીઓના વંશજોને ભણી જોઇને નાપાસ કરવામાં આવતા. હીંગ, મરચું વેચાતું હોય તેમ સરકારી હોદ્દાઓ વેચાતા. વધારે નજરાણું ધરે તેને જ મોટી નોકરીઓ મળી શકતી. આ બધા કરતૂતો જોઇને ચીનના ખાધેપીધે મુખી એવા બુદ્ધિજીવીઓ પણ ચિડાયા હતા. કુનાનના એક વિદ્યાર્થીએ તેમના અમનોપને વાચ્યા આપી.

હુ ગ મિયુ-ચુઆન ચાર ચાર વાર શાકી પરીક્ષામાં નાપાસ થયો, કારણ કે તેના કોઇ વડવાએ માંચુશાહ સામે માયું હિંમતવાની હિંમત કરી હતી. આ બુવાનને અજ પો થયો. તેણે 'સ્વર્ગના રાજકુમાર'નું ખિરુદ ખારણુ કરીને ગામડાઓમાં ઉપદેશ આપવા માંચો કે પોતે દેવદૂત છે. તેને દેવી સ્વપ્નાએ માંચુશાહ સામે હથિયાર ઉપાડવાનો આદેશ આપ્યો છે. તેને સાચ આપવા માટે ગામડાંના અસખ્ય ગરીબો ધારિયાં અને લાડી લઈને તેના નેજાતમે આવી પહોંચ્યા.

આમ તાર્કીકનો પ્રખ્યાત વિક્રોહ શરૂ થયો. સન ૧૮૫૨માં તાર્કીકની ફેઝે ક્વાંગ્સી પ્રાંતમાંથી ઉત્તર ભણી પ્રયાણ કર્યું. દક્ષિણ અને મધ્ય ચીનના કિસાનોએ માંચુ શાહને મહેમૂલ આપવાનો ઇન્કાર કર્યો. અસંખ્ય બુદ્ધિજીવીઓ અને વેપારીઓની યુક્ત

સરથાઓએ તાઈપી ॥ વિદ્રોહથી આકર્ષાઈને તેને મદદ આપના
માડી સન ૧૮૫૩મા તાઈપીગની ફોજે ાનકિંગ સર ક્યુ તે
વરસમા અદાર પ્રાતામા માચુની સત્તા ડગમગના લાગી હતી તામ
પીગના બડખોરોએ જ્યાં જ્યાં સત્તા કમજો કરી ત્યાં ત્યાં એમએ
મહાન, કલિકારી લોકશાહી સુધારાઓ દાખન કર્યા તાઈપીગ ॥
શાસને ઓગોને સમાન અધિકારો આપ્યા તેમના પગેથી પાટાઓ
છોડીને તેમને સૈન્યમા દાખલ કરી વેશ્યાનાડો અને જાળમજૂરી
નાખૂદ કર્યા દરગારી સડાને રુખસદ આપી જાગીરદારી અને જમીન
નદારોને ખતમ કર્યા જૂના દસ્તાવેજો જાળી નાખ્યા અને કિસાન
કુટુંબોની જરૂરિયાતને અતુકૂળ થાય તેવી રીતે જમીન ॥ ફરી
બહેચણી કરી

પરંતુ અંગ્રેજોની મદદ વડે માચુશાહે તાઈપીગ વિદ્રોહને
કચડી નાખ્યો નેતાઓને ફાંસીએ ચડાવ્યા

વિપ્લવ શમ્યો પણ તેણે વાવેના શાહીવાદ વિરોધી અને
બાપુશાહી વિરોધી ક્રાંતિના જીજ્ઞાસી ધરતીમા ઊડા ઊતરી
ગયા હતા

ગામડે ગામડે કરજથી બેચ વળી ગયેના કિસાનો કપાતે
કાળજે પોતાની જમીનો ગીરવે ચૂકતા હતા, વેચના દતા અને રાગી
રાજની શોધમા વતન છોડી શહેર તરફ વળતા હતા ત્યાંની મિનોના
તેમને જાકારો મળતો ત્યારે કોઈ ચીની કુલીઓની લગ્ન કતારમા
જોડાતા તો કોઈ હસ્કરમા બરતી થતા

*

અને શાઓ-શાન ગામતો માઓ જેન-રોગ (માઓ ત્સે
તુંગનો પિતા) પણ તેની જુવાનીમા એવો જ એક મીઠા કિમાન
હતો કરજ ચૂકવના ખાતર તેને પણ હસ્કરમા જોડાવ્યું હતું.

નાનપણમાં તેનામાં પણ કુમાર હતી, પરંતુ જિંદગીની તડકી સૂઈ જોયાં બાદ એ સ્વભાવ બદલાઈ ગયો હતો. સાંજી ફોજની તોફારી દરમ્યાન તેણે બેઈ લીધું હતું કે જીવન કંપ્ર મુસાબના ફૂલનાં સેજ નથી બહાનની દુનિયા વિકાળ છે.

જીવનની ઠોકરો ખાઈને કઠોર જનલો માઓ જેન-શેઠ ફોજ-માંથી નિવૃત્ત બનીને સાઓ-ચાનમાં રથથી બન્યો; અને ત્યાં જ સન ૧૮૯૩માં માઓ ત્સે-તુંગનો જન્મ થયો.

માઓ જેન-શેઠની ઇશ્વરમાથી થકા છીડી ગઈ હતી તેને તો જેવી હતી તેવી દુનિયામાં નબળું હતું. પાછ પાછની કરકસર કરીને તેણે નજીવી મૂડી ભેગી કરી અને કરિયાણાની દુકાન માંડી. તેમાંથી આવક વધતાં બાપદાદાની જમીન પાછી મેળવી અને ધીમે ધીમે તેની મણુના મધ્યમ વર્ગમાં થા લાગી.

પણ જેમ જેમ કમાણી વધતી ગઈ તેમ તેમ લોભ પણ વધવા લાગ્યો. આપકમાઈને જોરે આગળ આવેલા મરીજ કિસાનને વધારે બળવાન બનવાની લાલ લાગી. આગુઆગુના મરીજ કિસાનો પાસેથી સરતે બાવે ચોખા મધને ચકેરના વેપારીઓને હાથે બાવે વેચવામાં તેનો ઘણોખરો સમય ચાલ્યો જતો. ધરનાં તમામ માણસો પર કડપ રાખીને તેમનો પાસે કામ કરાવવું અને જરૂર પડે ઉમડ ખેડૂ રાખી લેવો એ વહેવારજીવિ ગામમાં ફાઈને અયોગ્ય લાગી નહિ. ચીનના શ્રીમંત વર્ગમાં માસાહાર સામાન્ય છે પણ માઓને ધરે એવી 'હડાલિમીરી' ચાલતી નહિ. પારકો ઉમડ ખેડૂ કામે આવે તો તેને દર પૂનમને દિવસે જાન સાથે ઇંડાં આપવા પડતાં; પરંતુ ધરનાં માણસોને માટે તો એટલો મોજરોખ પણ હરામ હતો ! ગામનાં શ્રીમંત જાળકોની માફક માઓના બાંકુડાં ફાઈ ફાઈવાર માંસ ખાનાનું વેન લેતા ત્યારે તેની માતાનું દિલ

પીગળી જતુ, પરતુ ગામના ઘરડાઓ તો માઓ જેન શેમના રખાણુ જ કરતા.

‘વાહ ! આનુ નામ કહેનાય કહાપણુ ! લક્ષ્મીનો જરા ય પાસ લાઓ નથી.’

માઓ જેન શેમની દરેકેદરેક વાત ગામને પસંદ હતી એવું નહિ, પણ કાણીનો ગોગ ખાતિ મોટા ચનારને કાણુ ટોકે ? તેની પત્ની ધમ્મીનાર મામા મૂઝાતી નાસ્તિક ધમ્મીને જન-ધર્મ મધુ જ નકામુ લાગતુ પણ બારણે બિખારી આવે ત્યારે વેન ચી-માધચી રહેવાતું નહિ પતિની નજર સુકાળિતે પત્ની તેને ચપટી ચોખા આપી દેતી. નાનકડા માઓ ત્સે તુંગને પોતાની દયાળુ માતા ખૂન વહાલી લાગતી તે માતાની ગોદમા ભગદતે મોડી ગત સુધી માતા જેડે પોતાના બાપને આત્મિક કેવી રીતે જનારવો તેના ચર્ચાઓ કરતો. એવામા, તેની આ સમજ્યાનો અત અચાનક આવી ગયો.

એક દિનસ તેના બાપુ શકેરથી પાઠા કરતા હતા ત્યારે રસ્તામા વાધ મળ્યો બાપુને તો લાગ્યું કે હવે આરાં જન્મુ પણ વાધ સુપચાપ પોતાને રૂંતે ચાલ્યો ગયો. આની મોગી ધાન ટળ્યા પછી, બાપુ કોઈ કોઈવાર ભગવાનને યાદ કરતા ખરા, પરતુ પોને બીડમા હોય ત્યારે જ. આગળ જતા માઓ પોતે નાત્નિક જની ગયો ત્યારે તેની માનાનો શુવ કકમ્મો, પણ બાપે તે વિરે સફેજ પણ વાધા ઉઠાવ્યો નહીતો. બેઠાખાઉ ભગવાન વિષે સાચી લાગણી તેના દિલમા જન્મી રાકી જ નડોતી.

પણ પિનાની બેઠાખાઉ માણસો પ્રત્યેની ચીડ માઓ ગાંડે વસમી નીડી હતી. તે ૭ વરસનો થયો ત્યારથી તેને દોરડાખર સજાળના પડતા અને ખેતીના ખીખ નાના નાના કામો કરવા પડતા વળી આક્રમે વત્સે તે નિશામે બેડો અને કછા બારાખડી

શીખ્યો ત્યારથી ધરતું નામું પણ તેને જ લખવું પડતું. નિશાળેથી ધરે આવે ત્યારે બાપે તેને માટે એક નહિ તો બીજું કામ તૈયાર રાખ્યું જ હોય. ચીનમાં સરવાળા બાદગાફી કરવા માટે લાકડાના ચોકડામાં પરાવેલા મણકાઓનો ઉપયોગ થાય છે. આ સાધન માઓને કાળ જેવું લાગતું. આખું ધર તેના કડક બાપની ત્રિરુદ્ધ હતું. માઓની માતા પણ આડકતરી રીતે માઓ જોન શેંગ વિરોધી સંયુક્ત મોરચામાં શામેલ થઈને બાળકોની બેર તાણુની ત્યારે ધરનો ધણી તદ્દન એકમો પડી જતો. પરંતુ સંયુક્ત મોરચામાં પણ મનભેદ દતા ઉદામ બાળકો બાપની સત્તા ત્રિરુદ્ધ ખુલ્લું થઈ કરવા માટે અધીરા બનતા ત્યારે વિનીત માતા તેમને ટોકતી:

‘એ બાપણા ચીનની રીત ન કહેવાય ! કળથી કામ લેતાં શીખવું જોઈએ.’

બાપના કડક જખાને દિલથી ધિક્કારતો માઓ પોતાના કામમાં ચોક્કસ બની ગયો હતો. સ્વાભિમાની માઓ બાપને કશું કહેવાની તક આપતો જ નહિ; પરંતુ તે દરેક પ્રકારની જોહકશીમાં બાપની તમથીર જોતો અને તેની પ્રત્યે તીવ્ર તિરસ્કાર અનુભવતો ધરમાં તે બધું તોફાન કરતો નહિ; પરંતુ ધરની જકાર તેનો દુઃખાગ્રેસો આવેશ બમણા વેગથી ધમી આવતો.

‘સોટી વાગે અગચમ અને વિદ્યા આવે રમઝમ’ એ તેના માર્તરનો પ્રિય સિદ્ધાન્ત હતો. માઓ દસ વરસનો હતો ત્યારે માર્તરે તેને ધધડાવ્યો હતો.

‘હું અહીં માર ખાતા નથી આવ્યો. બધુવા આવ્યો છું.’ માઓએ હડે કલેજે જાણ આપ્યો હતો.

‘એમ કે ? લાન તને વિદ્યાનો સ્વાદ ચખાડું !’ માર્તરે સોટી પંપાળી હતી.

પણ માઓને એવી વિદ્યા નહોતી જોઈતી. તે નિશાળેથી ભાગી ગયો હતો. પણ જાપુને તો માગ્તરની જ વાત સાચી લાગશે. હવે ઘેર કેમ જવાય ? માઓએ શકેગના રગ્તો લીધો તેને એમ લાગ્યું કે સામેની ખીણમાં શકેર છુપાયુ હશે. જધા મોટેના શકેર જરા નીડળે છે ત્યારે ત્યા જ અસોપ ઘર્ષ જાય છે ને ? માઓએ બૂખે પેટે આમના માગ્યું. તેણે ત્રણ ત્રણ દિવસ સુધી આસે જ રાખ્યું. ઝરણ આવે ત્યારે તે પાણી પીતો—માત્ર તરસ છિવાવના માટે જ નહિ પણ પેટ ભરવા માટે. રાત પડે ને જખોલમાં ભગઇ જતો. વાવ વરેનો ખૂન ડર લાગતો, પણ હવે ઘરે પાંડા ફરે તો નાક જ કપાઈ જાય ને ? પણ આ શકેર તે કેવુંકે છે કે રોજ રોજ આધું જ ખસતું જાય છે ! આખરે તેના ધરના માણુમેએ માઓને શોધી કાઢ્યો ત્યારે તેને ખબર પડી કે પોતે માગ્ગ બૂખીને ગામની ફરતી જ પ્રદક્ષિણા ક્યો કરી હતી ! આટલા દિવસ ગી મુસાફરી પછી પોતે ઘરેથી માત્ર ૬ માર્મલ દૂર પહોંચી શક્યો હતો !

પણ ખરી નવાઇ એવી વાત તો ઘરે પહોંચ્યા પછી જ જાની. કોઇ ન જોઈયું કે આશ્ચુ. કોઇએ કહ્યું વેળુ સરખું થે સળગાવ્યું નહિ—જાપુએ પણ નહિ. સૌ તેની જોડે નરમાશથી વર્તતા હતા. આ પ્રસંગની માદ કરીને માઓ ધણીવાર મજાક કરે છે—

‘એ મારી પહેલી સફળ હડતાળ હતી !’

૨

માઓની મેધા

તેર વરસનો માઓ નિશાળ છોડીને સરારથી સાંજસુધી ખેતરમાં કામ કરવા લાગ્યો, પરંતુ તેની વાંચનશ્રુષ્ટિ સખી નહોતી. તેના બાપુએ ધીરધારનો ધધો રાફ કરીને ગરીબ કિસાનોની જમીનો હાથ કરવા માંડી ત્યારથી તેમનો મોઝો વધી ગયો હતો. બાપુએ ગિયા જેવા ગામમાં પ્લેન્ડર દળારનો આસામી જેવોનેરો ન જ ગણાવ્યો. એકવાર તેમને ઠારટે ચડ્યું પડ્યું અને સાઓના સૂત્રો ટાકીને સામે પક્ષ છતી ગયો. ત્યારથી તેની સાઅન્નિકિત વંદી પડી હતી. પોતાનો બહેન ગણેન દીકરો ધાણી ફૂટે તેમ સાઓના સૂત્રો મોઝી શકે એવી અમળખા જાગી. પચ્ચ ગાપડીકરા વચ્ચે જારમો અંદમા હતો. માઓને સાઓ નીરસ કાગળ. સાઓના સૂત્રો ટાકીને બપ ધમકાવતો કે દીકરાએ આઠાંકિત જનવુ જોન્એ; ત્યારે એ જ સાઓના આશરો લઇને પોને ગાપુને જવાન આપી શકે કે સાઓના અનુસાર મોટા માણસોએ ગાગકો કરનાં વધારે કામ કરવું જોઈએ — માઓને મન સાઓની કિંમત આથી વધારે ન હતી.

તે રાતના ઉગ્મગરા વેડીને ચીની સાહિત્યની રોમાંચક કથાઓ વાંચતો. ચીની લોકસાહિત્યની કથાઓ ગામની અનેક વ્યક્તિઓની જીમને ટેરવે રમતી. માઓ એ જાધું સાંભળતો અને હાથમાં આવે તેટલું જાધું મ વાંચી કાઢતો. ધળીતાર તેને એક વાન ખૂચતી—આ જાધી વાર્તાઓના નાયક પંસાતર લોકો જ સા મટે હોય છે. યગ સેનાપતિઓ, મોટા અમલદારો અને રાજકુમારો અથવા તે વિદ્વાન.

પડિતો નિયે જ શામા? વાર્તાઓ લખાય? સાદા સિંપાઈઓ અને પોતાની જેમ પસંદો રેડીને અનાજ પેદા કરતો ગરીબ કિમાન શું બચાફર નથી હોતો? વેપકોની નજરમા સીધામાન લોકો કેમ આપતા જ નથી? માઓને આ વાત ન જમી.

પણ એ જ અરસામા, કેટલાક સુધારાવાદી લેખકોએ લખેલું, 'એનવણીના બે બોલ' નામનું પુસ્તક તેને ખૂબ જ જમી ગયું.

આપણી માફક ચીનમા પણ સુધારક યુગની શરૂઆત કરનાર ખાણેખોવે સુખી ધરના અત્રેષ્ટ બણેતા જુવાનો જ હતા પરંતુ શીઓને હાથે ચીની સામ્રાજ્ય પીખાવું જાય અને જૂનવાણી સત્તાનીશો તમાઓ મારીને એ રાવું રાખે કે 'ચીનના સમદર પેટમા સદુ સમાઈ શકે તેમ છે' એ વાત સુધારકોને વાહિયાત લાગી. માઓને ગમેલા પેના પુસ્તક 'એનવણીના બે મોન મા ચીન' આગેવાન સુવા રોએ લખ્યું હતું કે બપાસુધી યુરોપ અમેરિકાની માફક ચીનમા રેલગાડીઓ ફરતી નહિ થાય, તાર દપાઓની વ્યવસ્થા નહિ થાય અને ચીની જુવાનો વહાણરુદ્ધ ખાંસ નહિ ત્યાસુધી ચીનનો ઉદ્ધાર થવો અશક્ય છે.

માઓને ગળે આ વાત ઊતરી ગઈ. એનીના કામથી એ કટાગી ગયો હતો રાત્રે તેણે જાપને કહ્યું

'મારે આગળ બણવું છે.'

'હાનોમાનો નામું લખ્યા માફ' કમાના ધમાના દીકરાને પોયા દાવડા મોકલ્યા માટે વ્યવહારકૃશળ વેપારી તૈયાર નહોતો.

'મારે વધારે બણવું છે' માઓના ચડેલ મોપર વેની કાળી આંખો અગારાની જેમ ચમકી ઊઠી

'એકવાર ક્યું તે માખળો નથી? ઉત્પત્તિઓ છૂંદ' નામુ પૂરું કરીને જેતરે ટોવા જાજે' જાપનો માલ જિઓ થયો. આજે જેતર

જવાનો વારો માઓનો નહોતો. જાપે મળ કરી એ રાત દીકરો સમજ્યો. પણ એ ઉત્પાતીઓ છત્ર ખેતરે જરાને જરાને એક મેકાર વકીરને વેર ગયો. ફરીવાર માઓ ધરેથી નાગી છટ્કો હતો ત્યાં છ મહિના સુધી ગ્રહીને નવા નવા નેમો અને પ્રગ્તકો વાગ્યા ને પાડોશમા રહેતા પડિતજી પાસે શાઓનો અભ્યાસ કરીને માગની નિશાળમા દાખલ થતા જોટલાં લાવકાત મેળવી લીધી.

એ દિવસ તેણે નિશાળ પામે અનાજના વેપારીઓને ભેગા થતા જોયા તેમના મોં પર ગમરાટ હતો તેમને કટાણે આવેના જોષને મીંને નનાઈ લાગી જોનનેનામા ટેણુ વધી ગયું.

‘ક્યાથી આવો છો ?’ રિલાથીઓએ પૂછ્યું.

‘આગળથી—ત્યાં જળવો થયો છે’—એક ભાગેડુએ શીવાવીયા થઈને જવામ આપ્યો.

‘જળવો ?’ જાણે વીજળીનો સચાર થયો હોય તેમ મોં નજીક આપના ાગ્યા વેપારીઓને મેસરાડી જગા આપીને રિલાથીઓ વાન સામગ્રીના ઉત્તુક જન્યા મામલા કિમાનોમા પણ વાપરાં વેગે વાત રનાઈ ગઈ હતી. કાંઈ કામધામ છાડીને તો કાંઈ હોકરી હાથમા લઈને નિશાળ પામે દોડી આયા પાછળ પાછળ સ્ત્રીઓ પણ આવના લાગી.

‘આ વરસે જગરો દુષ્કાળ પડ્યો છે’ કાંઈ બોલ્યું.

‘એની જ આ મોકાણુ છે ને ખેડૂતોએ ઉપાડો લીધો છે કેમ જાણે વરસાદ ન પડ્યો એ ગવર્નરનો જ નાક ન હોય’ ચકોરનો વેપારી બોલ્યો.

• ‘અરરર એવું શી મોનો છો પણ જિઓ મોન જગી ગયો છે તે મહેસૂન કાણુ આપી શકે ? એક ઘરડો કિસાન બોલ્યો.

‘પણ થયું કે શું ? માડીને વાત તો કરો’

અને અનાજના વેપારીઓએ વાત કરી, હજારો લોકો બૂખ સરઘસ કાઢીને ચાગશાના મનર્નરને મળવા ગયા હતા પણ મનર્નર 'ટોળા'ને મળવા રાજી નહોતો. આખરે સરઘસના પ્રતિનિધિઓ તેને મળવા અદર ગયા જળમળના જપોરે ચાગશાની સડક પર સંગ્રમ મેમી મયુ તેમના પ્રતિનિધિઓએ જહાર આવીને મુનાકાતને અહેવાલ આપ્યો.

'અમે સરકાર પાસે આજ માયુ ત્યારે લાટ સાહેમે કહ્યું કે કોણ મૂરખ કહે છે અનાજની આછન છે? મારે ત્યાં તો કશી તાણ દેખાતી નથી.'

અને સરઘમ નિક્કયુ નેટવી નાન માબગી તેથી વધારે સામ જાણતી તેને જરૂર નહોતી તેમ ॥ મુઠ્ઠીઓ નળી મર્દ દાત કચકચાયા, 'એ અછરમી આપણી બૂ રડીમા એક મહિતો પૂગી રાગો એટલે ખગર પડમે કે અનાજની ખોટ કેરી થાય છે.'

જેશરમ ॥

કાલે ભગએની ચમશા પી પ્રજાએ પ્રચડ નિરોધ સમાઓ- ભગી આપુ મામ તુમાખી મનર્નરને બાડતું હતું લોભના એક-ટોળાએ માયુની મ્વેરી પર હલ્લો કર્યો અને લાટ સાહે. જબી પૂઠડીએ નામ લોકોએ ચાગશામાં પોતાનું રાજ સ્થાપ્યું.

'પણ હવે શું કરવું? લોકોને સ્વાભાવિક રોષ ફાટ્યો અને તેમણે પોતપોતાની દેવાકેવન પ્રમાણે આગળ પગના લીધા તેમ ॥ સક્તિને સદર દોરણી આપે તેવું તેમનું અમકન નહોતું એ વોકરિપ્તરની લટમથી ઉઠીને લોકોના નેતા ઉપર આયા, પણ એ નેતાઓ મિનઅનુમતી હતા થોડા દિવસમાં જ શાહી ફોજ આવી પડાચી નોકોમાં મગા ડચા હતા અને નિખાઈ જાય ચાગશાની કચેરી પર દરી મયુનો દરજ્જો ફરડ્યો, મામમા

અનેક ધરપકડો થઈ અને લોકનેનાઓ ફાંસીને માથડે લટક્યા, યીનના ભારેલા અગ્નિમાંથી ખરેલો લોકવિધ્વનનો તણખો ચમકીને શુક્રાધ ગયો.

*

ચાંગસાથી નામી આવેલા વેપારીઓની વાન માંબળતું ટોણું હળવે હળવે વિખરાવા લાગ્યું. કેટલાંક વેપારીઓએ ગાડાં જોશાં; તો કેાક વેપારી ગામની પરોણાગત માણુવા ગયો. તે દિવસે માઓનું ધ્યાન ચોપડીઓમાં ચોંટયું નહિ. તે દિવસ પછી કેટલાય દિવસો સુધી નિશાળમાં જ્યાં જુઓ ત્યાં ચાંગસાના જળવાની વાતો થતી હતી. પરંતુ એ વાત કરનારાઓ પોને કેાક ત્રાહિન પ્રેક્ષકો હોય તેમ ચર્ચાઓ કરતા. માઓ આ ચર્ચાઓમાં જાડુ ભાગ લેતો નહિ. તેના મન પર આ જનાવે ખૂબ જાડી છાપ પાડી હતી. એક દિવસ તે મૂંઝો મૂંઝો નિશાળમાંથી જહાર પડ્યો ત્યારે કેાકો પાછળથી ઘેજો માર્યો.

‘આજકાલ તું જાડુ વિચારમાં હોય એમ લાગે છે. બોલ શું વાત છે?’ માઓના માનીતા માસ્તરે હસીને પૂછ્યું. તેઓ શુદ્ધ ધર્મનાં વિરોધી હતા અને દેવદોષમાં માનતા નહિ. તેમના ઉદ્દામ વિચારોએ માઓને તેમના બણી આકર્ષ્યો હતો.

આ માસ્તરને જોઈને માઓનું મોં હસી જાયું. તેણે પેટછૂટી વાત કરી.

‘માસ્તર સાહેબ, ચાંગસાના જળાખોરો અમારા જેના જ ગરીબ માણુસો હતા. તેમના પર ચએલો અત્યાચાર-અન્યાય નથી થીંવતો...’

એ જમાનામાં હિરના યીની ફિશીરને માટે આવા અન્યાયો

વિસરી જવા સહેલા નહોતા, કારણ કે તેમની યાદદાસ્ત ફરી ફરી તાજ કરે એવા પ્રસંગો વારંવાર જન્યા જ કરતા.

તામ્પાંગની ફોજનું વિસર્જન થયા પછી અનેક સૈનિકોના ટોળાંઓ ઠેર ઠેર રખડતા હતા. તેમાંથી કેટલાકે ગુપ્ત કાનિકારી સંસ્થાઓ સ્થાપી હતી. 'કે-લેઓ-હુઇ' (મોટા બાઇની સમિતિ) નામની માંચુ વિરોધી ગુપ્ત સંસ્થાની શાખાઓ દેશભરમાં ફેલાઈ ગઈ હતી.

આપણા કાકુ મકરાણીની માફક ચીનભરમાં મથાહર ખેતો હો હુંગ જહારવટીઓ આ સંસ્થાનો જ સભ્ય હોતો. પાંછળથી તે સામ્યવાદી પક્ષમાં જોડાયો અને માઓનો સાથીદાર બન્યો. પરંતુ એ દિવસોમાં એના મનમાં ખીજ એક શરૂ જહારવટીઆ પાંગની ભૂતિ રમતી હતી. તેના નિતનવા પરાક્રમે સંજળાતા હતા. જંગીર-દાર અકળાયો. જનનાના લાડીલા કુસ્મનને સીધી લડત આપીને તારાજ કરવાની શક્તિ તેનામાં નહોતી. તેણે ચાહી ફોજને કહેણુ મોક્ષમાં અને ખીજ તરફથી જનનામાં ખોટી ખોટી આશવાઓ ફેલાવવા માંડી:

'જહારવટે ચઢના પકેલાં આ પાંગે બાળહત્યા કરીને ભોગ ધરાવ્યો હતો.' શાહી ફોજોએ જહારવટીઆઓને જોર કપા. પાંગનું માયું ધડથી વેગળું થયું પરંતુ વિદ્યાર્થીઓના દિલમાં એમના લાડીલા શહીદનું રથાન અમર જની ગયું.

ખીજે વરસે ગામમાં શિયાળુ પાક ખૂટવા આવ્યો; અને ખીજે પાક ઊતરવાને હજી ઘણી વાર હતી. અનાજની ભારે ખેંચ પડવા માંડી. ગરીબ કિસાનોએ શ્રીમંત ખેડુની પાસે મદદ માગી:

'અમને મરન અનાજ આપો !'

હળવે હળવે આ માગણીએ આંદોલનનું સ્વરૂપ ધારણ કર્યું,

પરંતુ શાઓ શાનના બૂખ્યા ગામડામાંથી માઓના પિતાએ યોખાની નિકાસ કર્યે જ રાખી એક દિવસ માઓના પિતાને ઘરે કામ કરતો ઉભડ એકુ હાકતો હાકતો માઓ ની પાસે ગેસી ગયો તેને માઓ પગ હેત હતુ

ગાડા લુટાર્ક ગયા—' તે ગોઠ્યો

'શાના ગાડા? માઓએ પૂછ્યુ.

'યોખાના આપણા ગાડા શફેર જતા હતા તે મામના ટોળાએ લૂની લીધા હવે રોક ખૂન ચિડારો'

માઓએ તેના બાપ પ્રત્યે રજમાત્ર સહાનુભૂતિ જતાવી નહિ બૂખ્યાને અનાજ આપવું જોઈએ એમ અને લાગતુ. પણ તેને લાગ્યુ કે લૂટનાનો ધધો સારો નથી કિસાનનો માર્ગ જોગ છે.

*

ચીનમાં વાહન-ચક્રવાર તદ્દન નામના જ હતા પાટનગરમાં જનતા બનાવો ની ખમર ગામડાઓમાં મોડી મોડી પડતી રાત્ર રાણી મરી ગયા પછી જે વરસે માઓએ આ સમાચાર સાંભળ્યા હતા. ચીનના સરકાર મમાચારોનુ પણ તેનુ જ હતુ તે રજતમા ચાનતા તીન વિચારમ થન ની માઓને કટકે કટકે જાણ થતી માઓ ન કિશોર માનસપર કોઈ એક સગમ વિચારમરણીએ હજી જાપ પાડી ન હતી જન અનુભવે ધધાના ગાનગાનમમાં પરસ્પર વિરોધી વિચારોનો ખીચડો થતો હતો વર્ગવિચરનુ મહત્ત્વ મમજવાને હજી ધણી વાર હતી, પણ એ અરસામાં વાયેલી શાકીય જીવન વિરોધી પુસ્તિ કાળે તેનામાં રાજકીય જાગૃતિનો સચાર કરી દીધો હતો એને લાગતુ કે રાષ્ટ્રની પાયમ લી થતી આટકાવા એ દરેક નાગરિકની ફરજ છે પરંતુ આગ નાગરિક શી રીતે ગનતુ એની તેને ખમર નકોલી રાષ્ટ્રના જાનિ વિશે તે ઉલ્લાસ જની ગયો હતો અને શિવ-ભગવા દરેક હાજી-ગયા તંબા નુકસાનુ વપાતા દા.

આ દિવસોમાં જ, તેના જાણુ તેને માટે તાણુકા ગામના એક ચોખાના વેપારીની પેઢી પર ઉમેદવાર તરીકે રહીને ધધો શીખવાની ગોઠવણુ કરી આવ્યા હતા. શહેરમાં રહેવા જવાની વાત માઓને ગમી. પણ તે શાઓ શાન છોડે તે પહેલાં તેના મોસાળથી મહેમાનો આવ્યા. મામાના દીકરાએ પોતાના ગામમાં ઉધડેલી નવી નિશાળની વાતો કરી. વૈજ્ઞાનિક શિક્ષણની વાતો સાંભળીને માઓ એ નિશાળમાં જોડાવા અધીરો બન્યો.

‘એ કપાતર હંમેશાં આડો જ ફાટવાનો !’ જાણુ ધૂરકયા.

‘પણ તમે બલા થઇને આકળા ન થઈ જતા. છોડુ કહોડુ થાય, પણ માવતર કમાવતર થયાનું...’ માઓની માતાએ બણીને વાંચ્યો.

‘તે જ એ છોકરાને ફટવી માયો છે.’ જાણે જળાપો કયો.

ખીન્ને દિવસે મહેમાનોએ પાછા ફરવાની વાત ઉચ્ચારી.

‘આ વખતે બાણિયાને અમારી જોડે મોસાળ મોકલાવો તો કેમ ?’ મુત્સદ્દી આત્મજનોએ મમરો મૂક્યો.

‘એને તો હવે શીઆંગ તાન જવાનો વખત થયો છે. ત્યાંની જગા બરાબ જશે તો—’ માઓ જેન શેંગે મક્કમ અવાજે રાફ કયું.

‘તો ઓછી પંચાન. છોકરો બહુવે હોશિયાર છે. એને ચોખાની પેઢીમાં સડવા દેવા કરતાં આગળ બણાવશે તો નામ કાઢશે.’ મોસાળપક્ષે બાણેજની વકીલાત કરી.

‘એવા પંડિતો તો ઢેઢે પીટાય છે.’

‘પણ બલા માણુસ, તમારા ધીકતા ધધાનો તો વિચાર કરો. અમારા ગામમાં નવી નિશાળ નીકળી છે. ત્યાંનું બહુતર બણીને છોકરો ચારગણી કમાણી ઘેર લાવશે.’

જાપનો વિરોધ ઓસરવા લાગ્યો. ચારે જાણુએથી દક્ષીભોનો

દુમલો થયો અને આખરે તેમણે માઓને મોક્ષાળ જવાની સંમતિ આપી. પોતાનું ગામ છોડીને સોળ-સત્તર માર્ગજ દૂર રહેવાનો પ્રસંગ સોળ વરસના માઓ માટે આપ્યો હતો.

નવી નિયામમાં જપાનથી બજીને આવેલ સિદ્ધક તેમને સંગીત અને અંગ્રેજી બતાવતો. જપાન જઈને તેણે પોતાની ચોટલી કાપી નાખી હતી. પણ માંચુ રાજમાં પુરગોએ પણ ફરજિયાત કેસ વધારવા પડતા હોવાથી એ ગિચાગે સ્વદેશ આવ્યા મંછી નકલી ચોટલીઓ બાંધતો હતો. છોકરાંઓ તેની મરકરી કરતા અને નેને 'નકલી પરદેશી રાક્ષસ' કહીને ખેલાવતા. માઓને પણ ચોટલી વિનાનું માંચુ ગમતું નહિ. પરીક્ષાઓમાં વાંચેલા રાજ મહારાજાઓના પરાક્રમની અસર હજી તેના માનસ પરથી બૃંસાઈ ગઈ નહોતી. ગરીબો પર થના અન્યાયો તેને કડવા લાગતા. પરંતુ એ કડવાશનું મૂળ માંચુ વશના અમલમાં છે એ વાત તેને હજી સમજાતી નહોતી. તેને લાગતું કે માંચુગાહ તો બસો છે, પરંતુ તેના પ્રધાનો કુબ્ધ હોવાથી રેવન હેરાન થાય છે.

મોક્ષાળ આવ્યા બાદ તેના મામાના દીકરાએ તેને 'નવી જન્મતા' નામનો એક સુધારક લેખસંગ્રહ વાંચવા આપ્યો હતો. કાંગ યુવાઈ નામના સુધારક નેતાનો તેમ જ સુધારાના આદોલનનો પરિચય વાંચ્યા બાદ તે આ સંગ્રહના સંપાદક લિઆંગ-ચી ચાઉ તથા કાંગ યુવાઈનાં તે પગલાં પૂજવા લાગ્યો હતો. લિઆંગની મારફતે તે પોતે પણ લોકબોલીનો દિમાયતી જની ગયો અને તેની શૈલીની નકલ કરવા લાગ્યો. તેને થયું કે માંચુચાહને આ બે પ્રખર સુધારકો જેવા પ્રધાનો મળી જાય તો ચીનનો બેડો પાર થઈ જાય.

ચોટલી વગરના માથાની સૂઝ હોવા છતાં ય તેને જપાન જઈ આવેલા માર્સ્ટર્ની વાતો સાંભળવી ખૂબજ ગમતી, તેણે માઓને

જાપાનનું સૌંદર્યદર્શન કરાવ્યું તેણે શીખવેલી સુન્દર જાપાની કવિતાઓ માઓને હજી પણ યાદ છે એ વખતે એ ગભરુ જુવાનને જાપાની શાહીવાદનો પરિચય નહોતો.

આ નિશાળમાં સકુચિન પ્રાતીયસાનું પુષ્કળ જોર હોવાથી માઓને તદ્દન અતડું અતડું લાગતું. આ એકસતાને સર કરવા માટે તે હંમેશાં વિવિધ વાચનમાં મગ્ન રહેતો જ્યોર્જ વોશિંગ્ટન, નેપોલિયન, રસો આદિ રાષ્ટ્રપીરોના જીવનચરિત્રો તેણે અહીં આવીને જ વાંચ્યા પરંતુ તત્કાલીન ચીની નેતાઓ વિશેનું તેનું જ્ઞાન તદ્દન નામનું જ હતું પોતાના ગામથી આઠસે દૂર આવ્યા પછી અહીંથી આસીસ માઇલ દૂર આવેલા, હુનાન પ્રાંતની રાજધાનીના શહેર આંગસા જવાનું તેને મન થાય એ સ્વાભાવિક હતું. તેને મન એ મહાન શહેર હતું. અને પોતાના એક જોગખીતા માર્સલની પાછળ પડીને તેની લાગવગ વડે આંગસા જવાનું તેણે નક્કી કરી લીધું.

૩

રાજકારણમાં ચંચુપ્રવેશ

તેલુકા ગામથી આંગસા આવતી વખતે માઓના મનમાં કંઈનું કંઈ યર્ષ જનું હતું. વારંવાર તે પોતાના શિક્ષકની સામું જોવા કરતો પણ તેના ગભરાટ ઓછો થતો ન હતો. આંગસામાં ખૂબ ખૂબ સોમો રહે છે, ત્યાં ઘણી ઘણી નિશાળો છે-અરે ખુદ માર્સલનો

જંગલો પશુ ત્યાં જ છે એમ કહેવાય છે. બધી રીતે આ મનનું શકેર છે. પણ આવડા મોટા શહેરમાં તેના જેવા ગમારને કોઈ જોતો ય રહેવા દે ખરું? માઓની જેએની વધી પડી.

શીઆંગ-શીઆંગ તાલુકાના રહેવાસીઓ માટેની ખાસ નિશાનમાં તે સફેદાઈથી દાખલ થઈ ગયો ત્યારે તેના આશ્ચર્યનો પાર નહોતો. પણ ચીનમાં રાજકીય ઉચ્ચપાયેસ એટલી ઝડપથી થઈ રહી હતી કે માઓ પોતાની સ્વપ્નશૂભિમાં છ મહિનાથી વધારે રહી શક્યો નહિ.

જૂનવાણી ચીનમાં ધીમી પણ મજબૂત ગતિએ પરિવર્તન આવી રહ્યું હતું. અમેરિકાની માલિકીવાળી ગરમ કાપડની મિલ શરૂ થઈ ત્યારથી ચીનમાં આધુનિક ઉદ્યોગોનો આરંભ થઈ ગયો. માંચુ ફોજ માટેનું શસ્ત્રાગાર ખૂલ્યું, ચીની સાહસિકોએ વહાણવટામાં હાથ નાખવાનો પ્રયાસ કર્યો. ચીની પાટિયાના ઓઠા તો અમેરિકાના પટ્ટીઓએ કોલસાની ખાણો શરૂ કરી. ચીની માલિકીવાળી પહેલી કાપડ મિલ સ્થપાઈ પણ જાપાને ચીન પર ચડાઈ કરી બાદ, માંચુગાંજ એ પરદેશીઓને ચીનમાં ઉદ્યોગો સ્થાપવાનો અધિકાર આપ્યો; પછી તો અમેરિકા અને જાપાનીઓ કાપડની મિલો સ્થાપવા લાગ્યા. તેમણે ચીની ઉદ્યોગપતિઓના માર્ગમાં અનેક અતરાયો નાખ્યા. ચીની જકાતનીતિ પરદેશીઓના લાભમાં હતી. ચીની ઉદ્યોગપતિઓને નાણાં ધીરનાર કોઈ હતું નહિ છતાં ય તેઓ જેમ તેમ આગળ વધતા ગયા. સન ૧૮૬૭માં પહેલી ચીની જે ક સ્થપાઈ. ચીની વિદ્યાર્થીઓ આધુનિક શિક્ષણ મેળવવા માટે જાપાન, યુરોપ અને અમેરિકા ગયા. ત્યાં તેમને આધુનિક દુનિયાનું જ્ઞાન થયું. ચીનમાં ધ્રિસ્તી મિશનરીઓ અને સરકારી શાળાઓ મારફત પશ્ચિમના વિચારો ફેલાઈ રહ્યા હતા. પરદેશમાં વસતા ચીની વેપા-

રીઓ પોતાની માતૃભૂમિને તેમનું રક્ષણ કરવા જોઈતી સશક્ત બનાવવા તલસતા હતા.

ચીની રાષ્ટ્રપિતા ડો સુન યાત સેન પણ, આ દિવસોમાં, અમેરિકા બહુરા ગયા હતા. સન ૧૮૯૪માં તેમણે 'શિમ યુન વાઈ (ચીની પુનર્જીવન સંઘ) નામની સંઘ્યા અમેરિકાના ટાપુ હોનોલુલુ ખાતે સ્થાપી તેનો મુખ્ય ઉદ્દેશ હતો. દેશભક્ત ચીની પ્રજાને એકત્ર કરવી, લક્ષ્મી અને શક્તિ મેળવવાની કળા શિખવવી અને ચીનને પુનર્જીવન આપવું.'

આ સરથાના પ્રારબભા જોડાનાર મોટા ભાગના સભ્યો પરદેશ બહારીને આવેલા વિદ્યાર્થીઓ અથવા તો જુનાન કૌશલ અક્રમરે હતા. તેમણે તે જ વરસના અંતમાં કેટલ ખાતે બળવો કરવાનો નિર્દેશ પ્રયાસ કર્યો હોય છે તેની સંખ્યા વધવા લાગી. સન ૧૯૦૫માં આ સરથાને નવું નામ મળ્યું — ક્રાંતિકારી સાથીદળ અમેરિકાએ ચીની વસાહતીઓને અમેરિકામાં દાખલ થતા અટકાવ્યા ત્યારે આ સરથાએ આગેવાની લઈને અમેરિકન માનનો જાહેરકાર કરવાની ચળવળ ઉપાડી સન ૧૯૦૮માં જાપાની માલ અને વહાણોનો પણ જાહેરકાર કરવામાં આવ્યો. એ જ વર્ષમાં અમેરિકનોએ પોતાની અમુક નુકમાન જરૂર પાડી જતી કરીને ચીનમાં શિક્ષણનો પ્રચાર કરવા પાછા એ રકમ વાપરવાની સમતિ આપી રાષ્ટ્રીય આદોષનની આ પહેલી અડધી પડધી જત હતી.

ખીજી તરફ સન ૧૯૦૭થી પરદેશીઓ માયુગાન પર દમણ સાવી રહ્યા હતા કે અમને ચીનમાં રેલવે લાઈન નાખવાની છૂટ આપો. રોલી ચીની પ્રજા રાજસાહીને રથાને પાનોમેટની સ્થાપના કરવા માગતી હતી. માયુસાહનો દયા સૂડી વચ્ચે સોપારી જેવી બની ગઈ, તેણે પગ્દેશીઓને વધારે મગડો આપતા પહેલાં સોડાને

રિઝવવા માટે પ્રાંતિક કાઉન્સિલો સ્થાપવાની મંજૂરી આપી અને પાર્લામેન્ટ સ્થાપવાનું વચન આપ્યું જોકે આ પાર્લામેન્ટમાં મોટા ભાગના સભ્યો પાદશાહે નીમવાના હતા અને તેમને માત્ર સલાહ આપવાનો જ અધિકાર હતો, રાજકારણને ચલાવવાનો કે કાયદા ઘડવાનો નહિ. સન ૧૯૧૦માં રાષ્ટ્રીય સભા થઈ તેમાં પણ અડધા-અડધ સભ્યો શહેનશાહે જ નીમેલા હતા. આવી આ સમાજે પણ માંચુની નીતિ વખોડી કાઢી, તત્કાળ પાર્લામેન્ટ બોલાવવાની માગણી કરી.

પણ જનતા તો આથી ક્યાંય આગળ પહોંચી ગઈ હતી. સન ૧૯૦૫ પછી દર વરસે એક યા બીજો સ્થળે માંચુ વિરોધી ખડો થઈ રહ્યાં હતાં. સન ૧૯૧૧માં મધ્ય ચીનના ફેટલાક ચીની પૈમા-દારોએ એચુઆનથી હેકાઉ રેલ્વે લાંબાન બાંધવાની યોજના માંચુ શાહ સમક્ષ રજૂ કરીને તેની પરવાનગી માગી. પણ પરદેશી સત્તાઓના તાબેદાર માંચુશાહે તેમને મંજૂરી આપવાને બદલે પર-દેશીઓને રેલ્વે બાંધવાની રજા આપી બળતામા ઘી હોમ્બુ.

અને તા. ૧૦મી ઓક્ટોબરને દિવસે હેકાઉમાં બળવો થયો. ફોજ શહેનશાહની સામી થઈ અને સૂકું ધામ સળગી જીડે તેમ જડપથી વિરનવ ફેલાવા લાગ્યો. કેન્ટન અને શાંધાઈ ક્રાંતિનાં કેન્દ્રો, હતાં. તે વખતે ડૉ. સુન યાન સેન અમેરિકામાં હતા. ક્રાંતિકારી લોકોની પરિપક્વ બરાઈ. તેમાં મોટે ભાગે વેપારીઓ, વિદ્યાર્થીઓ અને ફ્રીજ અમલદારો હાજર હતા. તેમણે ડૉ. સુનને સ્વદેશ પાછા આવવાનું આમ તણ આપ્યું.

આ વખતે અક્કર વરસનો માઓ ત્સે હુંગ ચાંગશાના બન્યું, જીવનની માદિતગાર બની રહ્યો હતો. તેણે અહીં આવીને જ જિંદગીમાં પહેલીવાર દૈનિક અખબારના દર્શન કર્યા હતાં. 'જનશક્તિ' નામના છાપામાં તેણે રાષ્ટ્રીય આદોલનના સમાચારો વાંચ્યાં. ડૉ.

સુન માત સેનતું નામ પણ તેણે અહીં જ સાંભળ્યું. આ અટપટા અનુભવથી તેનું મન ઉત્તેજિત ગતી ગયું. કાંગ યુ વાછ અને લીઆંગ ચી-ચાઉની સુધારક બેડીની સાથે ડો. સુનને પણ તેણે દેશ્યાને બેસાડી દીધા.

*

સંરથાનિક દેશના વિદ્યાર્થીઓ હંગેરમાં રાજકારણમાં આગળ પડતો જાગ બજવે છે. ત્યાંના ગરીબ કિસાન મજૂરોને શિક્ષણ પામવાની બાબે જ તક મળતી હોવાથી સત્તમ વિદ્યાર્થીઓ આઝાદી જ ગમા મોખરે આવે તે દવાભાવિક છે. ચાંગશાના વિદ્યાર્થીઓમાં પણ ગરમાગરમ ચર્ચાઓ ચાલતી હતી. સૌ પોતપોતાના અભિપ્રાયો આપતા હતા. માઓ પણ ઉરકેરાઈને પોતાનો મત આપવા જતો; પરંતુ તેને જાહેરમાં બોલવાની હજી દેવ નહોતી; તેના તીણા સાક થોથવાઈ જતો. તેના મૂક વિચારમંથને તેની નીંદર હરી લીધી હતી. રાતો રાત જાગીને તેણે એક લેખ લખી નાખ્યો અને નિશાળની દીવાલ પર ચોંટાડી દીધો.

બીજે દિવસે સવારે એ લેખની સામે વિદ્યાર્થીઓનું ટોળું જીતું હતું. કોઈ મોટેથી વાંચતું હતું.

‘જાપાનથી ડો. સુન માત સેનને પાછા બોલાવીને તેમને નવી સરકારના પ્રમુખ બનાવો. કાંગ-યુ વાછને મુખ્ય ઋધાન નીમો અને પરદેશ ખાતાની જવાબદારી લીઆંગ ચી-ચાઉને સોંપી દો આપણી રાષ્ટ્રીય સમસ્યાનો ઉકેલ આ ત્રણે જણા મળીને સારી રીતે કરી શકશે.’

ટોળામાં ગુબ્બગબ્બાટ શરૂ થયો. આસરે આવેલી નદી વડું સમ-રાના બાણમાં પોતે રાંધેલી રમોઈ પીરનીને તેમના અભિપ્રાયની વાટ ભેતી બારણા પાછળ બિભી હોય ત્યારે તેના મનમાં જે અધીરી

ચટપટી આસે છે તેની માઓની રિયતિ હતી. જાહેરમાં પોતાનો રાજકીય અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવાનો તેને માટે આ પહેલો જ અવસર હતો. આનું પરિણામ શું આવે છે તે જાણવા માટે આતુર બનેસો નીડર છતાં ય સરમાળ માઓ પાછળ બેભો હતો.

‘આવું થાય તો સાડું’ કોઈ બોલ્યું. માઓના તંગ ચહેરા પર શાંતિ પથરાવા લાગી.

‘તું ય માંડેા થયો છે? એવું કોઈ કાળે ગમે જ નહિ,’ બીજો અવાજ આપ્યો અને વળી માઓનો છુદ અદર થયો.

‘પણ ડો. સુનને તો પાછા બોલાવવા જ બેઠેા,’ ત્રીજો બોલ્યો. અને માઓનો આત્મનિશ્વાસ પાછો આવવા લાગ્યો.

‘એ વાત સાચી,’ વાતો કરતું કરતું ટોણું દૂર આપ્યું ગયું. પરંતુ માઓ હજી ત્યાંનો ત્યાં જ બેભો હતો. એણે ટોણાની પાછળ જવા માટે ડગલું મૂક્યું; એટલામાં તેના કરતાં આગળના ધોરણમાં બેસ્યો. એક વિદ્યાર્થી દીવાલ પાસે આવ્યો અને તેના લેખ વાંચવા લાગ્યો. આ છોકરો આંગણનો રહેવાસી હતો. નિશાળના જનરલ વિદ્યાર્થીઓનો સ્વાભાવિક નેતા હતો, કારણ કે ઇર્ષ પછી પ્રવૃત્તિમાં તે આગળ પડતો ભાગ લેતો અને ગમે તેવા વિરોધી સાથે તડ ને ફડ કરી નાખવાની હિંમત ધરાવતો. તેને જોઈને માઓ થંભી ગયો. તે શું ધારે છે એ જાણવાની તેને તાલ્લાવેલી લાગી. માઓ તેને કશું પૂછે તે પહેલાં જ એ વિદ્યાર્થી બોલી બેઠ્યો:

‘ધૂળ અને પથર!’

‘શું કશું?’

‘કોઈ આવું બિંધ્યું જાણી ચકે એ મેં આજે જ જાણ્યું.’

‘એ લેખ મેં લખ્યો છે!’ માઓ હવે ચગવા માંડ્યો હતો.

‘તે?’

‘હા. એમાં નમને શું ખોટું લાગ્યું ? ડો. સુન સ્વદેશ પાછા ન
ફરે એમ તમે ધૃઢ છો.’

‘ના. ડો. સુનને પ્રમુખ જનાવવા જ જોઈએ; પણ તારા ખીન
જે વિદ્યુતકોને તેમને મળે વજાગાડીશું તો ડો. સુન આપણને તારવાની
વાન તો ગાજીએ રહી પણ એ પોને જ રૂળી જશે.’

‘કંઈ કારણ ?’ મ.ઓ છટે ચગો હતો. ‘ડો સુન, મીને સજાળી
શકે તેટલા ઉદાર અને કાળેવ છે.’

‘હા. પણ પેલા સુધારકો મરાજ છે. ડો. સુન જલ્દાય તત્વેના
નેતા છે. એમને રાજસાવીનો નાશ કરવો છે, પણ મરાજ સુધારકો
માયુરાજને ચક્ષાની ક્ષેવા તૈયાર છે. પાંચાસ થોડા પણ સુધારા
કરે કે પત્યું, આપણને અડધને ખેનરે બેસાડીને એ મરાજ નેતાઓ
માંયુ દરગારમાં જઈ બસશે.’

માઓની પામે આ દલીલનો જવાબ નહોતો. એને રાજકારણ
સાથે હજી માત્ર આંખની ઝોગખાણ જ થઈ હતી. એ છોગીલો
પડી ગયો. પેલા વિદ્યાર્થીએ આ જોયું અને તરત જ તેણે હસીને
વાત જાદલી.

‘પણ તારી કેટલીક સામાન્ય વાતો મને ખૂબ ગમી છે, આજે
ખપોરની રજામાં મારી જોડે આવીશ ! મારે ત્યાં ડો. સુનના લેખો
છે એ હું તને વંચાવીશ.’

એ દિવસથી આ જન્મે વિદ્યાર્થીઓ વચ્ચે મૈત્રી ગાંધાઈ. દેશ-
બરમાં સ્વદેશી આંદોલનનાં મોજાં ઉછળતાં હતાં. પરદેશી ગુલામીથી
ગલાનિ અનુભવતા હોય અમલદારોની સરકારી તળે લોકસેનાની
ટુકડીઓ, શંકામ્મ અને કેંટનમાં લડી રહી હતી. સરકારી નોકરી-
ઓમાં થતા પક્ષપાતથી ચીડાઈને, આઝાદી જંગમાં જોડાએલા
શુદ્ધિથીઓ સાળાં કોલેજોમાં માંયુ વિરોધી પ્રચાર કરી રહ્યા

હતા. 'દેશભરમાં પરદેશી માલનો બહિષ્કાર કરવાનું આંદોલન ચાલતું હતું;' સલા સરખસો અને પીકેટીંગની હવે કાપને નાઈ રહી નહોતી. આપણે ત્યાંની સ્વદેશી ચળવળ વળતે જેમ મીઠાનો કાયદો તોડવાની વાતે સમગ્ર જનમાનસને આકર્ષી લીધું હતું તેમ ચીનમાં ચોટલીઓ કાપી નાખવાની ચળવળ જીપડી. માંચુ અમલ દરમ્યાન પુરુષોએ ફરજિયાત વાજ વધારવા પડતા હોવાથી ચોટલી એ માંચુ ઓના શોપણનું પ્રતીક બની ગયું હતી. ઠેર ઠેર 'નવલ્યુવાનો પોનાની ચોટલીઓ કાપી રહ્યા હતા. આપણે ત્યાં રસ્તે ચાલતા માણસોને 'માંચેથી કાપી ટોપી ઉનારીને સ્વયંસેવકો હોળી કરતા તેમ ગામડેથી 'શહેરોમાં આવતા ચોટલીધારીઓનાં માથાં પણ મુંડાવા લાગ્યા. નેનનેનામાં કરોડો ચોટલીઓ કપાઈ ગયું. માઓની નિરાળતા વિદ્યાર્થીઓએ નહીં કપું કે આપણે પણ ચોટલીઓને તિલાંજલિ આપવી. માઓએ અને તેના મિત્રો તો તરત જ પોતપોતાની ચોટલીઓ કાપી નાખી પણ ખીજા વિદ્યાર્થીઓ ફસડી ગયા.

‘એમ ! હરકત નહિ. તમારા જેવા કાયરોને ફરજિયાત સીધે રસ્તે’ ચડાવવા પડશે,’ એમ બોલીને જન્ને મિત્રો આસપાસના વિદ્યાર્થીઓ પર તૂટી પડ્યા.

તેમની ઝપાઝપી પૂરી થઈ ત્યારે તેમના હાથમાં દસથી વધારે ચોટલીઓ કપાઈને પડી હતી. ‘નકલી પરદેશી રાક્ષસ’ની મસ્કરી કરનાર માઓ આજે પોતાની તો હીક પણ પારકાની ચોટલીઓ કાપવામાં મોખરે હતા !

‘શરીર ચામડી, વાળ અને નખ આપણને માખાપે વારસામાં આપ્યા છે. તેનો નાશ કરાવો આપણને કાઈ અધિકાર નથી.’ માઓના એક વકીલ મિત્રે દલીલ કરી.

એ કરતાં જ વધારે કિંમતી આઝાદી એ દરેક માણસનો જન્મ-

સિદ્ધ હજી છે. માંચુરાખએ આપણા વડવાઓ પાસેથી એ આઝાદી છીનવી લીધી, આજે તેમનાં બાળકો માંચુરાખનો ફરજિયાત ચોટ-લીનો હુકમ તોડીને માથું ઊંચકે છે, તેથી આપણા ગાપદાદાનું અપમાન થતું નથી જિલ્લામાં આપણને વેર વાળતા જોઈને તેઓ રાજી ન થશે.' ચોટલી વિરોધકોએ વકીલને ચુપ કરી દીધો.

*

કેંટન અને શાંધાઈને પગલે ચાલીને પુકાને પહોંચી જઈ પોકાપુ. લી પુઆન હુંગની નેતાગીરી તળે લોકસેનાએ શાહી કચેરીઓ કળતે કરી ત્યારથી સમસ્ત હુનાનપ્રાંતમાં લસ્કરી કાયદો ઠોકી બેસાડવામાં આવ્યો હતો. ચાંગશાને ચોરે ચોટે એ શાહી ફરમાનની ચર્ચા થતી હતી. માંચુશાહના છાજિયા લેવાતાં હતાં રાજકીય પરિસ્થિતિ ઝડપથી પલટાતી હતી. માઓની નિશાળમાં પહોંચવાનાવરણ તુંગ હતું. એક દિવસ મારતે ઘોડે લી પુઆન હુંગનો મદદનીશ નિશાળને દરવાજો આવી પહોંચ્યો. શાળાના હેડમાસ્તરે સામા જઈને સ્વાગત કર્યું.

‘પધારો, પધારો.’ વિદ્વાન વૃદ્ધ કમ્બરેથી વાંકા વળી વળીને જુવાન લોકસેવકને આગકારતો હતો. સૈનિકે તેમને પ્રમાણુ ક્યાં અને વિદ્યાર્થીઓની સમક્ષ રાષ્ટ્રીય આઝાદી વિશે બે વાનો કહેવાની ઈચ્છા દર્શાવી. એકાદ વરસ પહેલાં હેડમાસ્તર સાહેબ આવ્યા લેખાશુને તત્કાલીન બહાર જ કાઢના, પરંતુ આજે સન ૧૯૧૧ની ક્રાંતિના મેઘાડંગર ગાજતા હતા. માસ્તર સાહેબે રાજપ્રુશીયી બાપુ કરવાની છૂટ આપી, એટલું જ નહિ પણ ખાસ ધંદ. વગડાતીને શાળાના હોલમાં વિદ્યાર્થીઓને એકઠાં પહોંચી કરી આપ્યા.

સૈનિકે જોરદાર જગ્યાનમાં વિદ્યાર્થીઓને દેશદાઝનો પાનો ચડાવ્યો. એક પછી એક વિદ્યાર્થીઓ બોલવા ઊઠ્યા આડ વિદ્યાર્થીઓએ સૈનિકના બાપણને ટેકો આપ્યો. આજો હોલ ગૂંચ ઊઘ્યો:

‘રાજનશાહી ખનગ કરે. લોકરાજની તલકાન સ્થાપ ॥ કરે ॥’

કાલિકારી રક્તા ચાલ્યો ગયો. ચાર પાચ દિવસ પછી માઓએ પોતાના વર્ગમધ્યે જોડે સૈન્યમાં જોડાનારો સહકાર કર્યો

ચીડી આઝાદી ડી તમારીખમાં સશસ્ત્ર તકત ડી અખડ પર પગ ચાલતી આવી છે ચીની જનતાએ દાવમાં હથિયાર લાગે તાર તાર પોતાના સંદેશી શોડાનો સામનો કર્યો છે.

ચીન તરફ પશ્ચિમે મીટ માડી ત્યારે ઇંગ્લાડ ઉત્તર યુરોપના પીળા દેશોમાં પણ યત્નલુગનો આરજ થઈ ચૂક્યો હતો જે અંગ્રેજોએ હિંદ ડી માફક ચીનને પણ પોતાનું મધ્યસ્થ સંસ્થાન બનાવનારો પ્રયામ કર્યો હોત તો તે મહોત્સવના યુરોપીઅન હરીદોના મુકાબલે કરવો પડત આ હરીદોને પ્રતાપે ગોરા લૂટારાઓએ આપસમાં સમજૂતી કરી લીધો હતો કે ચીનને અર્ધ સંસ્થાનની દગ્ગામાં જ રહેવા દેવું અને પોતાને અનુકૂળ ગ ડી રહે તેવા ચીડી શાસકને હરતે ચીનો. કસ કાઢવો તેનું એક પરિણામ એ આ પુ કે ચીડી પ્રજાના કાલમ થી હથિયારો છીન ડી લેવામાં આ પા નહિ. અને જાપુશાહી શિથિન અવસ્થા એકનેદાએ તો એ કામ કરી શકે તેમ હતું જ નહિ

સા ૧૮૫૭નો નિદ્રોહ કચડાઈ ગયા માદ િશસ્ત્ર મનેમી હિંદી પ્રજા ડી લડાયક પર પગ નાગી પડી ગઈ તેનું ચીનમાં ખનગ પામ્યું નથી ચીડી રાષ્ટ્રીય આદોષને આમ ચળવળનું સરખા ધારણ કર્યું ત્યારે પણ જૌદધર્મી ચીનમાં હિંસા અહિંસાનો પ્રજા કોષના ખવાન માય આ-યો નહિ આગ જાળા ॥ સમા સરઘમો અને લોકસેનાના સશસ્ત્ર વિરોધ વચ્ચે સમાર્પક સુમેળ સધાઈ ગયો હતો. અને કુ-રતી રીતે જ લડાયક નિઘાળીઓ જાદૂઠા ઉપાડી સૈન્યમાં દાખલ થયા હતા

માઓ ત્સે તુંગના મિત્રોએ લી યુઆન હુગની સેનામાં જોડવાનો નિયાર કર્યો હતો. બાળીના વિદ્યાર્થીઓએ તેમના નિર્ણયને ઉમળકા બેર વધારી લીધો. તેમણે ક-ઉવરાત્રીને પોતાના બહાદુર સાથીઓને માટે હેકાઉ સુધી પહોંચી શકે તેટલા પૈસા ભેગા કર્યા. કાંઈએ તેમને કશું કે હેકાઉ ની ઝેરીઓમાં ખૂબ કીચડ હોય છે. વરસાદમાં પડે રવાના જોડા સાથે લઈ જવા જોઈએ. માઓની પાસે તેના જોડા નહોતા. પણ ચાગશાની બહાર પડાવ નાખીને પડેલી ફેંજોને એક સિપાહી તેનો દોરત હતો. કદાચ એ તેને એવા જોડા મેળની આપે ખરે.

માઓ જોડા લેવા બિપડ્યો તે શહેરના કોટ પાસે પડેલો. ત્યારે ત્યાં શોરમકોરનો કાંઈ શુમાર નહોતો. મિનિકોને પડેની જ વાર બહુકની ગોળાઓ મળી હતી. આસપાસની શેરીઓમાં તેમની દોડા દોડ ચાલુ હતી. કાળના દરવાજા પર પહોંચે બસતા ચોક્કીનારે માઓને આગળ જતો અટકાવ્યો.

‘ખુબરદાર !’

‘મારે હાથથીમા એક મિત્રને મળવા જવું છે,’ માઓ બોલ્યો.

‘પાઠો જા પાઠો !’ તારું નમીંગ જોર કરવું હશે તો કદાચ હું એમ ધરભેગો થઈ જઈશ.’ ચોક્કીનારે પીર ફેરવી લીધી.

કેટલ-હેકાઉ વચ્ચેની રેલને પાટે પાટે કાતિસેના પાસે આવી રહી હતી. ચાગશાને પાંદરે ખૂનખાર જગ જાગ્યો. જગાનર તે જ વખતે ચાગશા શહેરમાં જડ થયું. કાતિકારી ચીની મજૂરોએ દરવાજા તોડી નાખ્યા.

આના જ એક દરવાજામાંથી માઓ ફગીનાર શહેરમાં દાખલ થયો અને સીવો ધેગ જગાને જાહેર એક બંચો જગા પર ચડીને જનતાના પરાક્રમ જોઈ રહ્યો. મનનરના પગલા પગથી માયુ-

શાદીનો ૬૪૪ નીચે જીવ્યો અને કાલિકાગીઓનો સદેહ ૬૨૪ જીવ્યો
અબ્બો માઓએ મુઘ્ધ ગનીને તે ૥ સામે જોયા જ કપુ આખરે
તે પોતા ૥ નિરાગે ગયો ત્યારે સાગાને દરનાજી લસકરી પહેરો ખેસી
ગયો હતો.

આમ, કાલિકાગીઓએ આગસામા લસકરી સત્તા રથાપી, આ
બના માણુમે પીડિત વર્ગો ૥ પ્રતિનિધિઓ હતા તેઓ લોકોનું
હફનાણુ ઈચ્છતા હતા હુનાન પ્રાતના જગીદારોને આની સત્તા
શી ગંતે પોસાય ? તેમના લસકરી સાગરિતોએ કાલિકાગીઓની
નિરુદ્ધ ધિમાપુ આદ્યુ.

થોડા દિવસ પછી માઓ દરના જતો હતો ત્યારે તેણે કાલિકા
ગી નેનાઓના મુઘ્ધ રમ્તામા પડેલા જોયા જગીદારોનો નિમ્મય
થયો હતો છતાંય નિઘાથીઓનો હિસાબ ઓસરો નહોતો. દેસ
બરના વિર થીઓ કાલિકાગી ફોજમા જોડાઈ રથા હતા તેમ ૥
સખ્યા એટલી વધી ગઈ કે સેનાપતિઓએ તેમની એક રતત્ર
ફોજ જીતી કરી પરંતુ આ નિઘાથી-ફોજમા જરૂરી સિમ્તનો
અમાન હતો એમા દામન થકમા માઓ નામ લાગી માયુ
બાગાદને શિરેથી હથ સુધી તાજ જીત્યો નહોતો ગનીર જગ
ખેન ૥ હથ ગઈ હતા માઓ ગીનસગ ૥ ખડી કાલિકાગીમા જોડાઈ
ગયો

*

તબૂના ખીના ખાસે મેસીંગે માઓ, શીઆગ કીગાગ દૈનિક
નામનુ અખગાર તાયો રહ્યો હતો આ છાસએ માઓને મમાજ
વાનો પ્રથમ પરિચય કરાવો મમાજસાદનુ અસ્તિત્વ જાણ્યા
બાદ માઓએ તેન નિર્દેશી પ્રતિજ્ઞાઓ મેળવીને વાચવા માડી. સમા

જવાદની ઘણી વાતો તેને સાચી લાગતી અને નવરાશને સગરે તેના સાથીઓમાં આ નિયમ ખૂબ ચર્ચાતો.

તેને અહીં અઢાવીસ રૂપિયાનો ખજાર મળતો હતો, તેમાંથી ખાધા ખોરાકોના આઠ રૂપિયા અને પાણી ભરામણનો ખર્ચ ખાદ કરતાં ખાકીના પૈસા છાપાઓ અને પુસ્તકોની પાછળજ વપરાતા. ખીજા શ્રમજી સૈનિકોની માફક હાથે પાણી ભરતા આ ઉજળિયાન જીવાન હજી શરૂઆતે હતો. જનિષ્યમાં, ચેનાન ખાતે ક્રાંતિકારી છુદ્દેજીઓની સમક્ષ બાપણ કરતી વખતે, માઓએ પોતાની જીવાનીનો દાખલો આપીને મધ્યમ વર્ગના માનસિક દબની કમ-જોરી સમજાવીને કહ્યું કે શરૂઆતમાં આપણે શ્રમજીઓના મધાતા પરસેવાથી મુગાધએ છીએ, આપણને ઉજળિયાન વર્ગ વધારે ચોખ્ખો લાગે છે. એક જ ફેાજમાં કામ કરતા હો છતાંય મધ્યમ વર્ગના સૈનિકની પાસેથી જરૂર પડે અંગરખુ માગવું વધારે પસંદ પડે છે. પરંતુ લાંબા અનુભવ પછી સમજાય છે કે ઉજળિયાતો કરતાં શ્રમજીઓ વધારે ચોખ્ખા છે. ઉજળિયાત માનસ મેશું છે, શ્રમજી વધારે સાફદિલ છે.

સૈન્યમાં માઓની જોડે અનુભવતના લોકો હતા. એક બદમાશને ખાદ કરતાં ખાકીના સૈનિકો સાધારણ હતા. માઓને લખનાં વાંચનાં આવડતું હોવાથી આખી ફેાજ આ 'પંડિત'ની તરફ માનની નજરે જોતી. અમણ સૈનિકો તેની પાસે પોતાના કામજો લખાવવા અને વંચાવવા આવતા. માઓ સૌની જોડે સારી રીતે રહેતો પરંતુ તેના જે જે આસ મિત્રો હતા તેમાંથી એક હતો હુવાનનો ખાણુ-મજૂર અને ખીજો હતો લુહાર.

'લાઇ ! હવે આજકાલમાં આપણી કૂચ શરૂ થશે અને એમ કે ધરે ખે અક્ષર લખી નાણું...' તંજૂયાથી બહાર નીકળીને માઓની

પાછા આવી બિચેનો તેનો હુકાર ગિરમડેજ બોલું' હાથ હસીને
ગાયો.

માઓએ હસીને છાપું સકેવી લીધું અને ખીના પરથી બિતાં
ગાના કહ્યું, 'અલ ને, અત્યારે જ લખી આપુ—તે કે હવે કે
હનાનના કરાની જુર નથી.'

'કેમ !'

'આપણી કૂચ રદ થઈ છે. ડો સુન અને યુઆન શિહ-કાઈ
વચ્ચે સંવિ કરારો થઈ ગયા છે.'

૧૯૪૧ના ડિસેમ્બરમાં ડો સુન યાન સે. ગ્રેસ પાઠા ક્યાં
ત્યારે ચીના જે સરકારે અતિત્વમાં હતી મધ્ય અને દક્ષિણ ચીન
પર નૂતન પ્રભુસત્તાની આજ્ઞા કરેલી હતી નાનગિમ તેનું પાટનગર
હતું ડો સુન આ પ્રજામત્તાકા કામચનાઉ પ્રમુખ બન્યા ઉત્તર
ચીન હજી માયુ પાનસાહના તાગાના હતું અને યુઆ. શિહ-કાઈને
એ થઈ સરકારના મુખ્ય પ્રધાનનો હોદ્દા આપ્યો હતો. ઠોક
નિરાળિયો યુઆન પગીક્ષ બોમા કાચો નહિ ત્યારે મેનચમા જોડા
ગયો હતો તે પન્દેશી સત્તાઓને રાજ રાખવામાં પાનરધો હોનાથી
પન્દેશાઓએ માયુથાક પર દગાણુ લાવીને તેને ચાન્ગુનું ગનનરપદ
આપાવુ હતુ પાઠગથી તેના હગીદેએ પાસાહના કાન જામેવા
અને યુઆને રખમદ મળી પરતુ મન ૧૯૪૧ના કાલિને પડેથી
વળવા અસમર્થ અને રાડે તેને ફરી દરગારમાં તેડાવી લીધો હતો.

ચીના રાષ્ટ્રપિતા મનસા સરખએત ડો સુન યાન-સેનને જન
તાની નાડ પારખના આગડની હતી વર્ષોના અનુભવ અને અભ્યા-
મના અતે તેમજે જનકાનિના 'ત્રણ' મહાન સિદ્ધાંતો ઘડી કાઢ્યા
હતા—નોકસાહી, રાષ્ટ્રનાદ અને પ્રજાને રોટી રોજના અધિકાર.
આ સિદ્ધાંતોના અમન કરાવે એ તેમનુધ્યેવ હતુ તેમજે હિસાહ-

પૂર્વક ક્રાંતિની આગેવાની હાથમાં લીધી.

૧૯૧૧ની ક્રાંતિના ત્રણ મુખ્ય ઉદ્દેશો હતા. રાજનશાહી નાબૂદ કરવી, પાશ્ચાત્ય દગનું પ્રભસત્તાક રથાપવું અને પરદેશી શાહીમદનો સામનો કરવો. ડો. સુન સ્પષ્ટ વિચારક હતા, ગ્રખર પ્રચારક હતા અને તેમની સમઠન શક્તિ પણ જોવી તેવી નહોતી. તેમના સત્રોની રાજકીય અસર તજો ગાપુશાહીનાં વિરોધો તત્વો આન્યાં ખગ ; પગુ તેમના પચરંગી અનુયાયીઓને એક તાલે કૂચ કરાવી શકે તેવી સંગઠિત સંસ્થા હજી મેળૂત નહોતી. તેમજો રથાપેલા 'ક્રાંતિકારી સાથી દળ'નું કુઓ મીન્ડાંગ (રાષ્ટ્રીય સોકપક્ષ)માં ર્ષપાંતર થયુ હતું ખરું પરંતુ તેનું આંતરિક સમઠન તદ્દન શિથિલ હતું. મેગિન્ડાંગમાં શામેલ થયેલ માંસુ વિરોધી વેપારીઓ હજી પોતાના સકુચિત રવાર્થની નજરે જ રાષ્ટ્રીય આદોષન તરફ જોતા હતા. જનતાના દખાણનો ઉપયોગ કરીને પોતાના વેપારી હોઠ મેળરાસ પૂરતી જ તેમની દેશદાઝની સીમા હતી. વળી, મોટા સૈન્યને લાંબા કાળ સુધી નભાવી શકાય તેટલા પૈસા મેમિન્ડાંગ પાસે નહોતા. નવળી મેમિન્ડાંગ આમ જનતામાં જઘને ક્રાંતિના જુદેજો વિરે જોધએ તેટલો પ્રચાર કરી શકી ન હોવાથી ક્રાંતિની મુસીબનોનો ઉકેલ કરવામા તે જનતા પાસેથી જરૂરી શક્તિ મેળવી શકી નહિ. ખીજી તરફ દિવાળા-જોર માંસુ પાદશાહ પણ મોટા સૈન્યનો પગાર ચૂકવી શકતો નહોતો. માત્ર પરદેશી બેંકરો નાણા ધીરી શકે તેવી સ્થિતિમાં હતા જાન્ને પક્ષો પરદેશીઓ પાસે કરજ માગતા હતા.

અંગ્રેજોએ ખધી રમત રમવા માંડી. ચીનમાં વારંવાર ફેલાતી અંધાધુધી તેમના વેપાર ગાટે ગુક્સાનકારક હતી. ચીનમાં સ્થિરતા લાવવા ગાટે માંસુશાહ હવે નકામો હતો. તેમજો તેનો નંખર જૂંસી નાખ્યો અને ત્રવી 'નળવાન વ્યક્તિ' માટે આસપાસ નજર નાખવા

માંડી. ડૉ. સુન આ ચાલીસાદીઓને વધારે પડતો પ્રમાણિક યાને પડખોર ઉઠે નકામો લાભો, અને તેનો નંગર પશ્ચ રદ થયો. હવે પાણી રહ્યો મુઆન શિહ-કાર્ક, અંગ્રેજોની સલાહ માગીને પરદેશી-ઓએ મુઆનને ટેકો આપ્યો. લોકોનો રોષ માંચુ વંશ પર હતો, મુઆન પર નહિ. અંગ્રેજ પટ્ટેશમંત્રી સર એડવર્ડ ઈએ મુઆન યને ક્રતિકારીઓ વચ્ચે મુલાકાત ગેહવી અને મંત્રણાઓ ચલાવવાનો માર્ગ મોકળો કરી આપ્યો. માંચુ વંશની સાથે રામસાહી નાબૂદ રાખ તેની સામે કોઇનો વિરોધ ન હતો, પરંતુ નવા પ્રજામંત્રીઓના સુખ મુઆન શિહ કાઇને બનાવવો જોઇએ એવી અંગ્રેજોની હિંમત શરત હતી. ડૉ સુનના વેપારી અનુયાયીઓમાંથી કેટલાક પ્રીમંતો પાધડી ફેરવવાની તૈયારીમાં પડ્યા, બીજા ડગમગવા લાગ્યા. મળે ડૉ. સુનને નમ્ર વિનિતિ કરી કે 'રાષ્ટ્રની એકતા બળવવા ખોતર આપ પ્રમુખપદેથી ખગી જાઓ, રાષ્ટ્રનું કિત તમારે મન સૌથી પરેશુ આવે છે એ વાત અમે જાણીએ છીએ અને 'એટલે જ આપની સામે આવું સ્વચ મૂકવાની અમે હિંમત કરી છે. વળી આપણી કાનિયું મૂળ ખ્યેય તો પૂરું થઈ ગયું છે. માંચુ રામ જાય છે, પ્રજામંત્રી આવે છે. (અને મુઆન એક નહિ તો બીજી રીતે ચીનના ગોટા વેપારીઓને હાથદો કરી દેશે એવી પૂરી શક્યતા છે.) હવે વધારે કોઠી રેડવા કરવા સહેજ ગાંધગોઝ કરીને સમાધાન કરી લઇએ તો તેમાં આપણને હોણુપદ અનુભવવાનું કશું કારણ નથી.'

મિન્ટાંગના ઉદ્દામ તરવો મુઆન શિહ કાઇની ચિરદ, ડૉ. સુનને પડખે રહીને લડવા તૈયાર હતા. ડુનાની ફોજ ઉત્તર તરફ ફરત કરવાની તૈયારીમાં હતી. માએના સાથીઓ એ દિવસની વાટ જોતા હતા. પરંતુ સિધિલ મિન્ટાંગને મોખરે ચાલતા ડૉ સુન વેપારી-

ઓની દલીલોને વશ થઈ ગયા તા. ૧૨ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૧૦ ને દિન માત્ર પાદશાહ પન્થુન થયા. તા ૧૪ મી ફેબ્રુઆરીએ ડૉ. સુન યાન સેને, રાષ્ટ્રસભા વતી યુઆનને ચી ડી પ્રજનમતાકના પ્રમુખ બનવાનું આમંત્રણ મોકલાવ્યું. યુઆનના હાથમા મત્તા આવી ગયા બાદ તા ૧૭મી ફેબ્રુઆરીને દિવસે ચાર પરદેશી મત્તાઓએ મળીને પ્રજનમતાકને નજીવી લોન આપી.

નાનકિંગ સરકારનું સિમ્જર્ન થયું. ગાંડી-ધરમિન કમરો બાદ હિંદમા અનેક ગ્રમસેતોને લાન્યુ હતું તેમ માઓએ પણ માન્યું કે સુ-યુઆનની મધિ સાથે આઝાદી જંગ પૂરો થઈ ગયો છે હવે અમગર્મઓ પર ચકાવેલાં પછપુઅકો ફરી નાચે ઉતારના તેની. ૭ મહિના સુધી લશ્કરી નોકરી કરીને માઓ છૂટ થયો ત્યારે તે ડી સામે પોતાના ભરિધ્યમારે કાઈ એ ક્લમ રૂપરેખા નહોતી.

એ દિવસોમા બાપુશ હી સરકારને પોપથ આપતી શાહી પરી-ક્ષાઓ વિરદ સુધારકો નિતનવી નિશામે ઉધાંતા હતા. ચી ડી મહીવાગીઓ ટેકનીકન શાળાઓને ઉત્તેજન આપતા હતા. તેની બેમા મધ્વી જલદરખમરો માઓ હા ામા નાચનો એક દિવસ તેને થતુ કે રાષ્ટ્રને પ્રમાણિક પોલીસોની જરૂર છે એટલે તે પોલીમશાળાની પ્રવેશ ફી ભરી આનતો તો બીજે દિવસે એને લાગતુ કે પોલીસ કરતા સામુના નિષ્ણાતો દેશનો નધારે સેરા કરી સકશે માટે સાંજુ બનાવવાના વર્ગની ફી ભરતો ત્રીજે દિવસે વળી વર્કીનાનનુ મદત સમજાવતું ત્યારે વકીલ-ચાગાને ચોડે તે ડી ફી જમા થત જતી આવી ગીતે જલકેખારોના ચકડોગમા ફંદાએનો માઓ એકાન્-મે શાળાઓમા મહિ ૧૧-મે મહિ ૧૧ સુધી ભળી પણ આનતે.

પરંતુ આખરે તેણે પોતાનાં મેળે જ જાણ્યું હતો નિશ્ચય કયો.

અને છ મહિના સુધી પોને ઘડેલા ઝાઝાયાયના કાર્યક્રમને વકાતાર રહ્યો. સતારથી સાઝસુઝાં તે પુત્રકાનયના ભગતને વિવિધ વિષયો પર પુત્રકો વ્હાયો. પશ્ચિમના મૂડીવાની વિચારકોએ લખેના પુસ્તકોનો અભ્યાસ કરીને યનયુગને અનુકૂળ ગાનસ ઘડાવું જોઈએ એમ ચીની સુધારકો કહેતા તેમ જ સનાહ સ્વીકારીને માઓએ આ દિવસોમાં પોતાનું મામાન્ય જ્ઞાન વધાર્યું. અર્થશાસ્ત્ર, જીવશાસ્ત્ર, નીતિશાસ્ત્ર, વિશ્વના ઇતિહાસ વિશ્વની જૂઓગ જેવા ગભીર વાંચનથી તે થાકતો ત્યારે વિશ્વમાહિત્યનાં પ્રખ્યાત મર્જનો વચરા માડતો માઓના પોતાના કહેવા પ્રમાણે આ ગ્વૈરવિહાર તેના બારિ જીવનમાં અત્યંત ઉપયોગી નીવડ્યો છે.

માઓએ હવે ગભીરતાપૂર્વક પોતાના કાર્યક્ષેત્ર વિશે વિચાર કરવા માડ્યો તેને શિક્ષકનો વ્યવસ્થા પસંદ પડ્યો સન ૧૯૧૨ માં તે 'હુનાન પાઠશાળા' માં દાખલ થયો અને જાહેરજીમરોની માયા-જોળથી ફરી આકર્ષાયા વિના જગત પર પાંચ વર્ષ બસીને સન ૧૯૧૮ માં શિક્ષકની ડીગ્રી લઇને જ બહાર પડ્યો.

તેને સમાજશાસ્ત્રમાં જોડો રમ હતો પણ વિજ્ઞાન અને ચિત્ર-કળા પ્રત્યે તેને કટાંગો હતો. પરીક્ષા વખતે તે એક તારી લીટી ઉપર મીઠું દોરીને ઉઠી ગયો અને ઉપર મથાણુ આપ્યું, 'અર્ધ-પર્વત-અર્ધ રવિ !'

પણ વિનાયકથી બળીને પાઠા ફરેના યાગ એન-ચીનો માઓ માનીતો શિષ્ય હતો. નીતિશાસ્ત્રના આ અધ્યાપક તર મનાદી આદર્શ-વાદ ઉગમજ હતો. માઓને એ દિવસોમાં કોઈ પણ પ્રકારના આદર્શના મમતો કારણ ઉગાત મૃત્યુ તેને આકર્ષણ હતું એના ઉદ્દેશક વિશે તેને પૂણ્યભાવ હતો એક નિયમે મુરએ તેની પીઠ યાગડી, 'તારો માનસશક્તિ ઉપરનો નિબંધ અત્યંત સુદર હતો !

મારે સોમાથી સો માક' આપના પડ્યા.'

તામ નામના બીજા એક શિક્ષક પણ માઓને ગમતા તેમની પામેથી લાવેલા જનતાના આખવાર' મા તિમેટની પગપાળી યાત્રા કરવા નીકળેના જે વિદ્યાર્થીઓના પરાક્રમે વાચીને માઓને પણ એવી મુમાફરી કરવાનો શાખ યથો ઉનાળાના રજાઓમા તે જ્ઞાન પ્રાપ્તિનો પ્રયામ કરવા નીકળ્યો ત્યારે તેની પાસે પ્રેમ નહોતો કિમા નોએ તેમની પરોણાગત કરી

આ મક્ત મુમાફરીને જીતે તો મામપટ વિશાળ બની ગયો હતો સમભાનાં મિત્રોનો અમાગમ સાધવાની આસાએ તેણે છાપામા જાહેરખતર આપી કે દેશને માગે મરી ફીટારની ધગશ હોય તેના ખડનલ અને મક્કમ જુવાનોએ કનાસે ઠેકાણે પત્ર પરહાર પ્રગવે ' માઓના કહેરા પ્રમાણે તેને સાકાનજી જરામે મર્યા આ આક્રો- પડ્યો જવાગ લી લી-સાન નામ ॥ જુવાનનો હતો તે માઓને મેગવા આપ્યો અને તેની યોજના ચુપચાપ સામગી લાંધા, પગું પોતાની સમતિ કે અસમતિ કશું જ દર્શાવ્યા વિના પાછો આપ્યો ગયો માઓની યોજનાને મદને તેણે પોતાના કાર્ન ચોક્કમ યે જના પણ મનાતા નહિ બનિશ્યમા આ મન્ન જશ્યા કમ્પુનિર પાળના સબ્યો બન્યા ત્યારે પણ લા લા-મા ॥ મુચિત ઉદામના જોડે માઓ અથકામણમા આપ્યો હતો

*

માઓની આસપાસ વ્યાયામપ્રેમી જૂથ બધાના લાગુ બાવિ કનિનો હડદોનાટ સડી શકે તેવું ૧૯૭ સમુ સગીર ઘડવાના ધરાનાયી આ મિત્રો જાળીજોડે અનેક દાડમારીઓ વેકના વગમાદ નડ કામા ઉધાડે જાદને આલના કન્કડના શિયાગામા નદી તરીને મામે પાર જતા ફુકાતા પવનમા પહેરણુ કારીને 'અમીર સ્નાન' કરવા

નીકળી પડતા મિત્રો વચ્ચેની વાતચીત રાષ્ટ્રપ્રેમ આદિ ગંભીર નિષેધો વિશે જ હોવી જોઈએ એવો એમનો નિયમ હતો. સ્ત્રીઓમાં જુવાનીસુનમ રસ જનાવવો કે રોમાન્સની વાતોમાં વખત માળવો એ આ ઊમરના જોખંધારીઓને અક્ષમ્ય લાગતું.

માઓ ચૌદ વરસનો હતો ત્યારે તેના માળાપે તેનાથી ૬ વરસે મોટી ગામડાની ગોરી જોડે તેના લગ્ન કરી નાખ્યાં હતાં. માઓએ કદીપણ આ જાણને પોતાની પત્ની ગણી નહોતી. એ દિવસોમાં માઓના ચોખલિયાવેડા એટલા જધા વધી ગયા હતા કે તેની હાજરીમાં તેનો કોઈ મિત્ર પ્રેમનાં તો શું પણ રમોખના સ્વાદની ચર્ચા કરે એમાં પણ તેને છીછરાપણું દેખાતું. આગળજતાં તેનાં મધ્યે જલવાયા અને જીવનમાં સમતુલ્ય આવી ત્યારે પણ તેણે મરચાંની ધમધમાટી સિવાય કશી જ કોઈ રનાદ પણ ખાસ જાર મૂક્યો નહિ.

*

ચીનના યીન શહેરોમાં રહેના વિદ્યાર્થીઓ જોડે માઓનો પત્ર-વ્યવહાર વધતો ગયો તેમ તેને વધારે દૃઢ સંગઠનની જરૂર ભાસવા લાગી હતી. પોતાના મિત્રોની મદદ લઈને તેણે 'નૂતન જનસંઘ' નામની મંડળ રચાવી. એ દિવસોમાં 'નવજુવાન' માસિકની અમર તળે ફેર ફેર આપી સઘો રચનાઈ રહ્યા હતા. તિએન્યાનમાં આકે એન-લાન અને તેમની ભાવિ પત્ની કુમારી ટેંગ ચીંગ-આઉએ પણ આવી જ એક સંસ્થા રચાવી હતી.

'નવજુવાન' ના તંત્રી એન તુ-શ્યુ પેકિંગની વિદ્યાર્થીના સાહિત્ય વિભાગનું સંચાલન કરતા હતા. સાધારણ લોકો સંમત શકે તેવી મગજ જાળામાં લખણે લખતો જોઈએ એવી તેમણે ટુંકેશ ચનાવી, ચાકી જમાનામાં કિષ્ટ પંડિતાર્થ અને વિશિષ્ટ ચીની સિગિ ઉપર આગ્રહ રાખવામાં આવતો હોવાથી માત્ર ગદ્યા-

ગંદામાં લોકો જ વાંચી-લખી શકતા એ વૈન ધ્યાનમાં રાખીએ તો આ ઝુંબેશનું મહત્ત્વ સંદેશાવધી સમજી શકાશે. તેઓ પોતે એક લોકપ્રિય નિબંધકાર હતા અને ચીનમાં શરૂ થયેલી સાંસ્કારિક નવ-જન્યુનના તેઓ તથા છુ-શુન સર્વોચ્ચ નેતાઓ ગણાતા. એન છુ-શુનની અસર પેકિંગના વિદ્યાર્થીઓ દ્વારા સચોટ રીતે દૂર દૂર સુધી ફેલાઈ ગઈ હતી. માકસવાદમાં તેમને શ્રદ્ધા બેઠી અને સન ૧૯૨૧માં ચીની કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીની સ્થાપના કરવામાં તેમણે મળુનાપાત્ર ફાળો આપ્યો હતો.

માઓ તેમની શૈલીપર આકર્ષીત હતા. લીઆંગ ચી-ચાઉ અને કાંગ પુ-વાઈ જેવા સુધારકો પ્રત્યેની તેની ભક્તિ તો ક્યારની એ એમણી ગઈ હતી પરંતુ અનેક પ્રકારની વિચારધારાઓ એક સામટી તેના મગજમાં અગ્રણ્ય મિશ્રણ પેદા કરતી હતી. ઉદારમનવાદ, લોકશાહી સુધારવાનું, તરંગી સમાજવાદના મથનમાંથી એક વસ્તુ તો તેણે નક્કી કરી લીધી હતી કે પોતે મને તે હોય પણ શાહીવાદ અને લશ્કરવાદને તો પાકો વિરોધી છે જ.

માઓનું શિક્ષણ પૂરું થવા આવ્યું એ જ અરસામાં તેની માતા ગુમરી ગઈ અને મામડે પાછા ફરવાની રહીસહી હઠિયા પણ છુત્રાઈ ગઈ. પણ હવે તરું ક્યાં ?

વિશ્વયુદ્ધને પરિણામે ફ્રાંસમાં મળૂગેની અજાન હતી. ‘ક્રમાઓ અને બહેા’ની યોજનાદ્વારા ફ્રેન્ચ સરકાર એશિયાવાસીઓની સરતી મળૂરી આકર્ષવાનો પ્રયાસ કરતી હતી. યુવકસંઘના અનેક સભ્યો આ તકનો લાભ લઈને આધુનિક ઉત્પાદનકળા શીખવા તૈયાર હતા. ચાઉ એન-સાઈ પણ આવી જ એક ટુકડી જોડે ફ્રાન્સ ગયા, પરંતુ માઓને તો, પરદેશ જ નાને ગદલે સ્વદેશમાં રહીને તેના ઉડો પરિચય મેળવવો હતો. છતાં ફ્રાન્સ જવાની ચળવળમાં તેણે આગળ

પડતો ભાગે લીધો. દુનાની વિદ્યાર્થીઓ ક્રાન્સ જતા પહેલાં થોડો વખત પેર્કોંગમાં રહીને ફેર બાપા સીખતા માનતા હતા. માઓ ગાયુ તેમની જાડે પેર્કોંગ આપ્યો.

૪

માર્ગ સાંપડ્યો—

પેર્કોંગની વિદ્યાર્થીઓમાં બચ્તી એક આકર્ષક વિદ્યાર્થીની વિદ્યાર્થીના પુનઃકાલયમાં દાખલ થઈ અને સીધી કોઠા પામે જાનને લીધી રહી તેના હસમુખા નિખાલસ ચહેરા પર અસાધારણ સુહૃદમતા ચમકતી હતી.

કોઠાની પાછળ પુસ્તકમાં માયુ' બોલીને બેઠેલા માઓની સામે જોઈને તે બોલી, 'આજે પત્રકાર મડળની મીટિંગ છે તે જૂલો મળ્યા.'

'એવું' મ ઓએ હાથે જોયું, 'તમે આવી ગયાં, યેંગ કાર્ડ હુમ્!—પેલો લુ ફરી અરાજકતાવાદની ચર્ચા કરતા આવ્યો હતો. એટલે મને વખતનો ખ્યાલ જ ન રહ્યો. મને લાગે છે કે અંમાંની ટેલીક વાતો ચીનમાં લાગુ થાય ખરી...'

'વળી નવી ઝાંઝ કરી!' તે હસી પડી અને માઓની સામે એક ચિટ્ટી ધરીને બોલી, 'ત્યાપુએ આ એગ્રીઆ મંગાવી છે.'

માઓના જૂના શિક્ષક વાંગ ચેન-ચીની તે પુત્રી હતી પેર્કોંગની વિદ્યાર્થીમા નીતિશાસ્ત્રના પ્રોફેસરની જગા ખાલી પડવાથી

તેઓ ચાગસા છોડીને પાટનગરમાં આવી વરસા 'હતા. પેકીંગના ખર્ચાના છુટકામાં કામધણે શોધ્યા મિરાય માઓ ચોડા દિવસ પથ્થુ રહી શકે તેમ ન હતું. પ્રોફેસર આફેમે વિદ્યાપીઠના પ્રથમ વર્ષને તેની ઓગળાણ કરાવી દીધી. તેમણે માઓને પોતાના મદદનીશ તરીકે રાખી લીધો. એ પચાસમા માંડ માંડ તેનું ગુજરાત ચાલતું. મંદી શેરીમાં એક નાનકડી ઓરડી લઈને જીવન સાત જણ સાથે માઓ રહેતો. ચીનમાં ખાટલાને જાડે પોતા ઓટલા ફોપ છે. તેની આંદર માટેની આગ કકડી દડીમાં ફફ આપે છે. આ ઓટલા (કેગ) ઉપર જ્યારે સાતેમાન જથ્થુ મૂકતા ત્યારે એકબીજાની જોડ જમાણા વિના પડખું પથ્થુ ફરી શકતા નહિ. માઓ આખો દિવસ ધરની જહાર જ ગાગતો. લાવજેરીનું કામ તેને ગમી ગયું હતું. ત્યાં આપના જાણીતા વિદ્વાન તેના જેવા 'નાના માણસ' સાથે બેસવાની તરફી લેતા નહિ; પરંતુ વિદ્યાપીઠનાં વ્યાખ્યાનો સાંભળવાની તક મળે ઓટલા ખાતર માઓ પત્રકારમંડળ અને દિલમુક મંડળનો સભ્ય બન્યો હતો.

તેના જૂના શિક્ષકના દરવાજા તેને માટે ખુલ્લાં જ હતા; પરંતુ ગળિયામણી પેકીંગ નગરનું ઔચ્ચપાન કરવામાં તેને વધારે અવગણાતી. નવગણનો સમય તે પેકીંગના ઉદ્યાનોમાં જ ગાળતો. યાંગ કાઇ દુર્ઘની જોડે મૈત્રી બંધાયા પછી આ પર્મટનો વધી ગયા હતા.

જરૂરી પુસ્તકો લઈને જન્ને જણા જહાર નીકળ્યા ત્યારે વૃક્ષો-પર જામી ગએલ જરૂરી કણીઓ મધ્યાના પ્રકાશમાં હીરાની માફક ચમકતી હતી. માઓ ઊંડો શ્વાસ લઈને બોલી બિટ્થો, 'આ જગા છોડીને જવાનું મન જ થતું નથી.'

'તો કાણુ કહે છે કે જાઓ?'

‘માથે લીધેલું કામ.’

સન ૧૯૧૯ની શરૂઆતમાં ક્રાન્સ જનારા વિદ્યાર્થીઓને વળાવવા માટે માઓ શારાષ ગયા. ગાડીબાડામાં પૈસા મિત્રોએ આપ્યા હતા. ગરતામાં તેણે અનેક ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ સ્થળો જોયા. તુંગ-તીંગ તળાવને પ્રવેશી કંગી નાનકિંગ અને શુચાહિના મદોને કાગરે ફર્યો. તામ્ર પર્વત અડધો પ્રખ્યાત ચીની દિનસુદ કન્દુશિઅસની સમાધિના દર્શન પણ કરી આવ્યો. ગરતામાં કાષ્ઠ તેના જોડા ચોરી ગયું. અચાનક મળી ગયેલા તેના એક મિત્રે નરા જોડા અપાવ્યા પછી ગાડીમાં સૂતો હોય ત્યારે ઘણીવાર ઊડીને જોઈ લેતા કે જોડા જોશીકા તથા છે કે નહિ. શાધાનથી તે સર્વોચ્ચ આગશા આવ્યો અને ‘ઓથી મેં’ના ઉછળના મોજાઓમાં સમાઈ ગયો.

*

સન ૧૯૧૧માં માંચુ રાજસાહીને બદલે ચીની પ્રજાસત્તાક આવ્યું હતું ખરું; પરંતુ ચીનના મજૂર કિસાના તે બાબતે જાણ રહ્યા હતા. આમ વેપારીઓને પણ કશો લાભ થયો નહિ. યુવાન શિક્ષક-કાષ્ઠની પાછળ ચીનના મોટા જમીનદારો અને કેટલાક શ્રામિક વેપારીઓનું પીળાગ હતું. તેમને ‘મડખોર’ ડૉ. સુન બપડર વ્યક્તિ સાગતી, યુવાને પ્રજામત્તાકના લક્ષ્મી અમલદારો પી કાપેઆમ શરૂ કરી, રાજની પુનર્ચંવચ્ચા કરવાને નહાને પરદેશીઓ પાસેથી સન ૧૯૧૩માં અટ્ટી કરોડ પાઉંડની લોન મેળવી ચીનનું તમામ મહેસૂલ બદરી ગતકાનમાંથી ચીની ચીની સરકારની તમામ આવક સીવી પરદેશી જે કોમાં જાય અને ત્યાંથી ચીને આપવાના નુકસાન ભરપાઈના હિસાબો તેમ જ કરજનું બાજુ કપાઈને જે ગુમ ગાડી રહે તે ચીની સરકારને પાત્રી અપાય. આ શરતોએ યુવાને આ લોન મેળવી હતી.

ઉપરાંત ચીનના નાણાખાતાના હિસાબ તપાસનાર માથાગ વિદેશી હોવો જોઈએ, એક અગ્રેજ રાજદારી સલાહકાર ચીની સરકારે રાખવો, તાર-ટપાલ ખાતાનો ઉપરી અને લશ્કરી સલાહકાર ફ્રેંચ હોય એ વાત પણ તેણે સ્વીકારી હતી. મોટા ભાગના આધુનિક ઉદ્યોગો તે. ગોરા મૂઢીદારોના હાથમાં હતા જ; હવે આખું ચીની અર્થતંત્ર તેમના અંકુશ તળે આવી ગયું.

એટલું જ નહીં, પરંતુ ૧૯૧૧ની એ ક્રાંતિ પૂરી રીતે રાજ-શાહી પણ નાબૂદ કરી ચકી નહોતી. સન ૧૯૧૭-૧૪ માં યુઆને જાંકેર કબુલ કે પોતે ચીની પ્રજાસત્તાકનો આગરણાત પ્રમુખ રહેશે અને પોતાના મરણ પાદ કોણ પ્રમુખ બને એ પણ એ પોતે જ નક્કી કરતો જશે ! દ્વંકમાં, એણે ચાનમાં ફરી રાજશાહી સ્થાપવા પિ પેરૂવા કરી. ડામિ-ટાંગના ઉદ્ધામ અમનદારો યુઆનનો થોડોપણો સાંભળો કરતા હતા જ, પરંતુ તેમની પીઠહઠ ચાલુ હતી. હવે તેઓ મહામ જન્યા અને તેમણે મચ્ચુાંચને ગદસે યુઆનવંશ સ્વીકારવાનો સાફ ઇન્કાર કરી દીધો. યુઆનને આ બાબતમાં નમતું જોખવું પડ્યું પણ તેણે રાજકારભારમાં લશ્કરશાહી દાખલ કરી દીધી. ક્રાંતિમાંથી જન્મેલી પાર્લામેન્ટને તેણે જરૂર સ્ત કરી અને ચીનના અદારે અદાર પ્રાતમાં પોતાના સત્રપો (ગુબુન) નીમી દીધા. પાછળથી મધ્યસ્થ સરકાર નજાળી પડતાં આ બધા સત્રપો સ્વતંત્ર થઈ, લશ્કરી ડાકુઓ બની ગયા. લોનના પૈસા વેડફી નાખ્યા પછી જુદા જુદા પ્રાંતોને એક સૂત્રે ગાંધવાનું કોઈ અસંસ્કારક સાધન રહ્યું નહિ. ચીનને એક જનાવવામાં આંતરિક વેપાર કરતાં નવેર-વ્યવસ્થા જ વધારે અમરકારક હતી. હવે તો જુરફી વેપાર પણ ખોસ્વામ ગયો હતો અને પરદેશીઓને માટે તૈયાર થતો કાચો માલ નદી વાટે ખંદેરે પકેચો જતો.

રથાનિક જમીનદારોની સાથે મળી જઈને લશ્કરી ડાકુઓ પોતા-
પોતાના વિચારમાં ધણીરણી થઈ ગેલા હતા. નાનાઓ માડી મોટા
અમલદારોનું કમીશન કપાઈને બાદ કરતાં વધેલું પ્રાંતમહેસૂલ આ
સત્રપોના જાંડારોમાં જઈ થઈ જતું.

પરંતુ માત્ર ચીની અર્થતંત્ર હુમલો કરીને પરદેશી ટાકીલાઈની
બૂખ સતોપાઈ નહોતી. તેમને ચીનની ધરતીનો ચટકો ચડ્યો હતો.
અંગ્રેજો બ્રહ્મદેશની હલ વધારીને તેમાં ચીન અને તિબેટના હુમરો
માધ્યમે સમાવી દેવા માગતા હતા. તિબેટના ભાગના પાડવાની
મંત્રણા શરૂ થઈ એટલામાં પહેલું વિશ્વયુદ્ધ ફાટી નીકળવાથી એ
વાત એટલેથી જ અટકી. હવે પોતાના પશ્ચિમમાંની દરિફોને કુદમાં
સડોવાએલા બેંકને જાપાનની દાનત જમડી. દક્ષિણ માંચુરિયાની
રેલવે લાઈન તેના હાથમાં હતી જ. તેણે ત્યાંથી આગળ વધીને
જર્મનીના વર્ચસ્વવાળો ચીનનો શાં-નુંગ પ્રાંત કબ્જો કરી લીધો.

સન ૧૯૧૫ માં જાપાન ચીન પાસે 'એક્ટીસ માંગણી' બોલે
ખરડો રજૂ કર્યો. આ માંગણીએ એટલી અપમાનકારક હતી કે
ત્યારે ચીની પ્રજાએ એ વાત સાંભળી ત્યારે તેમના ગુસ્સાનો પાર
રહ્યો નહિ. જાપાનની તમામ માંગણીઓ તત્કાલ પૂરી થઈ નહિ.
પરંતુ સન ૧૯૧૭-૧૮ દરમિયાન સોવિએત રશિયા વિરોધી લડાઈમાં
બેંકાલને બદલે જાપાને સમસ્ત માંચુરિયા અને દક્ષિણ મંગોલિયા
તો ચીન પાસેથી પડાવી લીધું. ચીની સરકારને જાપાન પાસેથી
લેન લેવા મજબૂર કરીને તેણે ચીની ફોજની તારીખ પણ પોતાના
હાથમાં લઈ લીધી એ વિખેત વિરોધી દાકિ જાનવીને પોતાનો સ્વાર્થ
સાધી લેવાનો કીમિયો જાપાન ચીનમાં અજમાવવાની શરૂઆત કરી
દીધી હતી.

એ જ અરસામાં યુજાન મુલ્ય પામ્યો અને ચીનમાં ખરેખરી

માદસરથળી જામી મુશ્કાનની જગાએ આવેના લીં પચ્ચુન કરીને સન ૧૯૧૮ મા જાપાન તરફી ત્રણ લક્ષરી ડાકુઓ પેકિંગમાં સત્તા૩૬ થયા પાનીંગેટના રજામણા સબ્બો જોડે લી કેટન નારી ગયો અને અને ત્યા હરીફ મરકાર રચાપી નિશ્ચયુદ્ધનો અત આ થો હતો.

વરસાઈમાં શાંતિ પરિષદ મળી એમાં પેકિંગ તથા કેટન સર કાગ—જનેના પ્રતિનિધિઓએ હાજરી આપી વૂટના ભાગ પડતા હતા જાપાને શાન્તુગ માગ્યુ વિદેશી શાહીરાઈઓને તો પારકે પૈસે 'પરમાથ' કરાવેનો હતો તેમજે કહ્યું તથાસ્તુ !

ચીની પ્રતિનિધિઓના નિરોધ છતાં વર્સેલ્સની શાંતિ પરિષદે શાન્તુગ જાપાનને સોંપી દીધું. આ સમાચાર જ્યારે ચીનમાં પહોંચ્યા ત્યારે આપોઆપ જનતાનો રોષ ફાટી નીકળ્યો. અપમાન સંકેતની પણ હદ ઠોર છે ત્રિશ્વયુદ્ધમાં ચીન મિતરાળ્ય હતું. 'તેની પાસેથી બીજું એક મિતરાળ્ય પ્રાપ્ત થતી લે અને બાકીના સાર્થાઓ એને અનુમોદન આપે તે કેવો ન્યાય કહેવાય !

*

ઓગણીસની એ સાન હતી મે મહિનાનો ચોથો દિવસ ગ્રીગ્યો હતો પેકિંગમાં શાંગા કોલેજે સૂની હતી પરંતુ ચીનનું રાજધાની પાટનગર પેકિંગ (જાને શાશ્વત શાંતિધામ) આજે તમ જાન્યુ હવે સતારથી વિદ્યાર્થીઓના ડોલોટોળા ચોરે ચોર જાન્યુ ગઈ રહ્યા.

તરફ ધસી ગયું. તેમણે સરકારનાં બારણું ઠોક્યા.

‘તોફાની ટોળાને મળવા અગે નવરા નથી’ સત્તાધીશોએ રોકકું પરખાવ્યું.

વિદ્યાર્થીઓએ સરકારી મકાનોની આસપાસ ઘેરો ઘાસ્યો. બંદૂક-ધારી ઘોડેસવારો તેમના પર ધસી આવ્યા. વિદ્યાર્થીઓનું એક ટોળું બારણું જાંગીને રાજભવનમાં દાખલ થઈ ગયું. ત્યાં જાપાની અમલદારો મદિરાના જામ સાથે સ્નાહિત વાનીઓ આરોગના હતા. તથા હુંદારાઓ તેમની જોડે હસી હસીને વાતો કરતા હતા.

વીજળીની વેગે આ વાત જલ્દાર ફેલાઈ ગઈ. લાલચોળ જનીને પેકિંગે પકકાર ક્યો:

‘જાપાની પિટુઓને રુખસદ આપો !’

‘અમારા દેશને વેચી ખાનાર પ્રધાનો અમારે નથી જોઈતા !’

વિદ્યાર્થીઓ કચેરી પરથી પાછા ફર્યા. રસ્તામાં એકાએક ગળુ-ગળુટ શરૂ થયો. સરખસ થ બી ગયું.

‘આપણા સાથીઓની ધરપકડ થઈ છે !’

પણ મોણુ કોણુ પકડાયું ? કોઈને ખબર નહોતી. સિસ્તજહ વિદ્યાર્થીઓની હાજરી સેનાઈ. ખૂટતા વિદ્યાર્થીઓનાં નામ જાહેર થયા. હાંત કચન્યારીને સરખસ ફરી કચેરી પાસે પહોંચી ગયું.

‘અમારા સાથીઓ અમને પાછા આપો નહિ તો—’

સરકાર તેમનો મિત્તજ પારખી ગઈ અને વિદ્યાર્થી કોડીઓને છોડી મૂક્યા. મુક્ત થએલ સાથીઓ સાથે સરખમ પેકિંગના દરવાજા જલ્દાર વિશાળ મેદાનમાં પહોંચ્યું ત્યારે સાંગના ચાર વાગના હતા. વિદ્યાર્થીઓનો નાદ ઘરેઢરે પહોંચી ગયો હતો. ટપોટપ ફૂકાનો જાંઘ થવા લાગી હતી. પેકિંગવાસીઓ વિદ્યાર્થીઓની જાહેરસભામાં શમેલ થયા.

આધ્યાપક એન રુપ-તુ ઠી સલાહ અનુમાર વિદ્યાર્થીઓએ સગ
સમિતિ રચાવી તેમની હુકમીઓ એથી મે ગ્રંથવા પ્રતિપ્રાપ્ત
રનાના થઇ 'એથી મે નો સદેઓ સમગ્ર ચીને ઉમંગકારો
વધાવી લીધો

*

હુનાનમા માઓ ત્સે-તુ મ વિદ્યાર્થી અખ્યાનનું ન ત્રીય સમાગી
રથી હતો એ ક્રિસ્તાન-પુત્ર હતો હુનાના મામડાઓ તેણે ખૂબ
હતા રાષ્ટ્રનુ ગૌરવ તેને પ્રાપ્તથી પ્યારુ હતુ તેણે ની તારીમ
લીધી હતી આ તમામ હકીકતો તેની રેલીનુ જોમ વધારતી હતી
વિદ્યાર્થીપત્રની માહક સખ્યા ફરકે ને જૂમકે વધારા લાગી હુનાન
બરના વાયકો તેને સમાચારો મોકલવા હતા અખ્યાન ઠી આમખ્યાન
દક્ષિણ હુનાનમા વિદ્યાર્થી મંડળો સમર્થિત થી રહ્યા હતા

પણ માઓના અજ પાનો પાર નહોતો નીચે તેની વેરણ
થી હતી, મોટી રાત સુધી તે વિચારમા મગ્ન થતી જતો તેની
આસપાસ ઝંઝપથી પરિવર્તનો થતા હતા સન ૧૯૧૧ કરતા આ
અજનજી મા કશુક નહુ હતુ—તદ્વન નહુ હતુ 'ચીના પીળા છુદ્ધે
છવીઓની માફક માઓએ પણ પોતાની નજર સામે રસિયા,
જર્મની અને ઑસ્ટ્રો-હંગેરી જેવા ત્રણ વિરાટ સામ્રાજ્યોના કુચે
કુચી ઉડતા જોયા હતા, કુદ દરમ્યાન ઇંગ્લાન્ડ અને ફ્રાન્સા પણ
સાધા ઢીલા પડી ગયા હતા અને તેથી મે વધારે અદ્યુત વાન તેણે
સાતળી હતી—રસિયા ઠી મજૂરકાલિએ જારણાહી હથવાવી પાડી
હતી ' ત્યા મજૂર-ક્રિસ્તાનો સોવિએતરાજ રથપોયુ હતુ ' રસિયાના
ઝરે ચીન જોડે કરેલા અસમાન ઇંગરો લેખિને રૂં કપો હતા એ
વાતની હજી આમશ્યામા કાષ્ટને ખમર નહોતી રસિયન કાનિ ઠી
નિમતો પણ માઓ જલ્લતો નહોતો

રોને હાથે તેની ચિના ખડકાઈ એ વાત તેના અંતરમાં ધર કરી બેઠી હતી. પણ પલટાની પરિસ્થિતિનો પૂરો ક્યાસ કાઢવા જોટલી રાજકીય પરિસ્થિતિ હજી તેનામાં આવી નહોતી.

વિદ્યાર્થી આદિસન દુનિયામાં ફેલાવું ગયું તેમ તેમ નવા નવા સત્તાલો ઊભા થતા ગયા. અખબારના તંત્રીએ તેનો ઉકેલ આપવો જોઈએ. મોડી રાત સુધી માઓ તે વિશે મિત્રો જોડે ચર્ચા કરતો. તેમણે સાથે ગળીને આંગણમાં વેન-દુઆ-ચુ દુધ (સંસ્કાર ગ્રંથ મંડળ) નામની સંસ્થા સ્થાપી હતી. આધુનિક રાજકીય અને સંસ્કાર પ્રવૃત્તિઓનો અભ્યાસ કરવાનો તેનો ઉદ્દેશ હતો. તેમણે સ્થાપેલા નવજીવાન સંઘનું કાર્ય તો પહેલાં કરનાં અનેકગણું વધી ગયું હતું.

આંગણના સંસ્કાર-ગ્રંથ-મંડળમાં આવતા વિદ્યાર્થીઓમાં અનેક કિસાન-પુત્રો હતા. પેકિંગ સરકારનો સત્રપ ચાંગ ચિંગ-ચાઓ દુનિયા-ભરમાં અખબારોમાં ઘણું પડ્યો હતો. તમામ વિદ્યાર્થીઓને તેની દુષ્ટતા પર ચીડ આવતી. નવજીવાન સંઘ તેમ જ માઓનું છાપું તેની વિરુદ્ધ, પુનઃજોડવાની પ્રચાર કરી રહ્યું હતું. વિદ્યાર્થીઓએ તેમના આદેશ અનુસાર આમ હડતાળ પાડી માંગ ઉઠાવી હતી કે એ સત્રપને પાણીચું આપો.

દુનિયામાં ચાંગ ચિંગ-ચાઓ વિરોધી આદિસન હવે વધારે વ્યાપક બની રહ્યું હતું. તેઓ સમગ્ર વસ્તુશાસ્ત્રીનો વિરોધ કરી રહ્યા હતા. દુનિયાના કાર્યકરોએ દુનિયા માટે એક પુનર્ચના સમિતિ સ્થાપવાની યોજના ઘડવા માંડી. પરંતુ તેના કાર્યકર્તાની રૂપરેખા તદ્દન અસ્પષ્ટ હતી.

અને એટલે જ માઓને ઊંધ આવતી નહોતી. પધારીમાં પડ્યાં પડ્યાં તેને એના એ જ વિચારો આવતા હતા.

સ્થાનિક લશ્કરી ડાકુ સાથેની લડત ઉઘળનાતાં, નવજુવાન મંધે નક્કી કયું કે તેમની લશ્કરશાહી વિરોધી ચળવળ માટે સમસ્ત ચીનનું પીઠબળ મેળવવું જરૂરી છે. ડૉ. સુન માત સેન એ વખતે નૈઋત્ય પ્રાંતમાં કામ કરતા હતા તેમની પાસે તેમ જ પેકોંગમાં પ્રતિનિધિ મંડળો મોકલવાનો દરાર પસાર થયો. માઓએ પોતે પેકોંગ જવાનું ઘીકાણું.

પેકોંગ આવીને તેણે જનવૃંદ કે એન સ્યુ તુ શાંધાર્થ ગયા છે, ત્યારે માઓ નિરાશ બની ગયો હતો. તે સાયબેરીમાં કામ કરતો એ દિવસોમાં પહેલી વાર એન સ્યુ તુને મળ્યો. ત્યારથી માઓના મન પર બીજા બધાં કરતાં તેમની છાપ વિશેષ ઊડી પડી હતી. દુનાનની સ્વાતંત્ર્ય ચળવળ અંગેની મૂંઝવણો વિશે માઓને તેમની સલાહ લેવી હતી. ખૂટતી કડીઓ આ અધ્યાપક પૂરી પાડશે એવી આશા સાથે તે અહીં આવ્યો હતો.

વિદ્યાપીઠના સાયબેરિયન લી-તા-આઓને તે વારંવાર મળવા જતો. તેમની વાતોએ તેને માકસવાદમાં રસ લેતો ક્યો. તે દિવસોમાં ચીની ભાષામાં રશિયન ક્રાંતિ અને સામ્યવાદ વિશે ગણ્યાંગાંધ્યાં જ પુસ્તકો લખાયાં હતાં. માઓએ જોટલાં મળ્યાં તેટલા બધાં ય વાંચી નાખ્યાં. કાર્લમાક્સ અને એન્ગલ્સનું ‘કમ્યુનિસ્ટ મનિફેસ્ટો’, ઈંદ્રપ્રસ્થ એ લખેલું ‘વર્ગવિમુક્તિ’ અને કીકુંપનો ‘સમાજવાદનો ઇતિહાસ’—આ ત્રણ પુસ્તકોએ માઓ પર ખૂબ અસર કરી.

આ વાંચન ઉપરાંત પેકોંગ આવ્યા પછી તેને ‘ચોયી મે’ના આદિલનની વ્યાપકતાનો ખ્યાલ આવ્યો. ચીનભરમાં નવી આશાનો સંચાર થયો હતો. વિદ્યાર્થીઓ પકડાઈ જતાં તેમની જગ્યા પૂરવા અનેક વિદ્યાર્થીનીઓ જહાર આવી હતી. સાથે સાથે સ્ત્રીઓના સ્વતંત્ર સંગઠનની પણ શરૂઆત થવા લાગી હતી. માઓની પ્રિય.

તમા યાંગ કાઈ-દુઈ તેમાં અક્રિય ભાગ લઈ ગઈ હતી. ધણીવાર પોતાના કામથી પ્રવારીને તે 'સમાચાર સંસ્થા'ની કચેરીએ પહોંચી જતી. આ સંસ્થા લશ્કરશાહી વિરોધી આંદોલનના સમાચારો દેશ-મરમાં મોકલતી. માઓ તેનો વડો હતો. જન્ને સાથે મળીને યેંગ-કાઈ-દુઈને ધરે જતા. તેના પિતા—માઓના જૂના મુરુ—માઓને ચાહતા. માઓના મનમાં ઘોળાતા વિચારો વહેવા મોડા યેંગની સામે આવ્યા વિના રહે નહિ.

'નવાઈની વાત તો એ છે કે રશિયામાં ખરેખર મજૂરોના હાથમાં સત્તા આવી છે.' માઓએ અહીં આવ્યા પછી હંનિને ઘીન વિશે કદેલી ધોપણા સાંભળી હતી. 'અને દુનિયામાં એક ડેકાણે મજૂરસત્તા સ્થપાયા બાદ—'

'તમે શું કહેવા માગો છો તે હું સમજી નહિ.' યેંગ બોલી.

'હું પ્રોતે પણ ખરાબર સમજતો નથી.'

થોડાં દિવસ બાદ માઓ એન-ચુ-તુને મળવા સાંઘાઈ ગયો. યાં તેણે હુનાનની આઝાદી હિપરાંત રશિયન ક્રાંતિ વિશે વાંચેલાં પુસ્તકોની પણ ચર્ચા કરી. માઓનું મન હતું કુંભારના આક પર ચડેલા માટીના પીંડલા જેવું હતું. એનું ગુ-ચુએ રશિયન ક્રાંતિને મેધડક આવકાર આપ્યો, અને માકસવાદને વખાણ્યો તેની માઓ પર ધણી અસર થઈ.

*

સાંઘાઈથી પાછા ફરીને માઓએ શિક્ષકની નોકરી લીધી અને હુનાનની પુનઃરચના સમિતિનું કામ કરવા લાગ્યો. તેનો કાર્યક્રમ બ્રીપુરપોને સમાન અધિકાર આપતો હતો. તમામ જનતાના પ્રતિનિધિવાળી સરકાર સ્થાપવાની માંગણી કરતો હતો. તેમણે 'નૂતન હુનાન' નામનું મુળપત્ર પણ શરૂ કર્યું. આ આંદોલન એટલું

- નોરદાર બન્યુ કે તેનો લાજ લપ્પને તારા થેન કાઢએ પેકોંગના સત્રપ યાગને હુનાનમાથી બનાડી મુકયો, પરંતુ તેણે પશુ એ જ જાહાગીરી ભરી રાખી

આ રીતે એક સત્રપ જીજીને હાવી મતા ગધારનો જતો હતો, ને જનતા ઉપર હમનદોર વી જાતો રહેતો હતો.

તા હમો નવેમ્બર ૧૯૦૦ને દિવસે માઓને એક સૂચક આવું આવ થયો નાજુગાન સઘ તરફથી રચિયન ક્રાંતિદિ. ઉજવાતો હતો પોલીસે આવીને લાગીમાર શરૂ કર્યો મરધમની મોખરે ચાનતા કાર્યકરોના હાથમાથી લાવ ઝડો ઝૂપવા માઓ

‘અરે—અરે, પશુ બધારણની ૧૨ મી કનમ પ્રમાણે પ્રજાને સંપૂર્ણ વાણી-વિચાર અને સમઠનનું સ્વાતંત્ર્ય મળે છે.’ કાર્ય કરાવે પોતાસને સમજાવા લાગ્યા

‘દૂર હતો.’ અગે તમારી પાસે બધારણ લીખરા તથી આવ્યા ગવર્નર આઉનો હુકમ બજાવના આવ્યા છીએ.’

તે દિવસથી માઓને વધુ મજબૂત ખાતરી થઈ ગઈ કે ન્યા મુધી આમજનતા પોતાની સહિયારી લડત દ્વારા તમામ રાજ કીય સત્તા કબજે કરી લેશે નહિ ત્યા મુધી આમૂનામ મુધારાઓ કરવાનો કાર્યક્રમ કાગળ ઉપર જ રહેશે તેનો મક્કળ અંગન કરના માટે આમ જનતાનું જાગૃત સમઠન અનિવાર્ય છે શિપાગાના દિવસોમા માઓએ જિંદગીમા પહેલીવાર કામદારોનું ગજકીય દષ્ટિએ સંગઠન કરના માંડ્યું

એ જ અરસામા યાગ કાર્ડ-પૂર્ષ જોડે તેના લગન થયા તેમના સહકાર્યકરોમા તેમનો પ્રેમ ‘અ હર્સ’ પ્રેમ’ તરીકે પકાતો હતો બન્ને જણા મુરકસઘમા કામ કરતા હતાજામા જ માઓએ માકસવાદના સિદ્ધાંત અપનાવી લીધા હતા હવે તેણે તેનો અમલ કરના માંડ્યો

‘હાથ ! આખરે સાચો માર્ગ સાંપડ્યો ખરો !’

‘પણ કંઈ નવું તો મળ્યું ? યાંગ-કાષ્ટ હૃદયે ટોળેમાં પૂછ્યું

‘માકમવાદ’ હવે કદી પણ આ રસ્તેથી આધોપાછો ના

પડે.’

*

૫

ક્રાંતિના ઔરણ પર

ચી

નના યંત્ર-હિંમોગના માલિક મોટે ભાગે પરદેશીઓ હતા પરંતુ તેમાં કામ કરનારા મજૂરો તો ચીની જ હતા. ચીનની ધરતી પર આસન ક્રાંતિકારી વર્ગ અસ્તિત્વમાં આવ્યો હતો. સન ૧૯૧૫માં હોમ્સોગના કામદારોએ મજૂર સંગઠનના મંગળાચરણ કરી દીધાં હતા.

૧૯૧૬માં, માત્ર અગ્નિશીલ તેમ જ મૂડીવાદી બુદ્ધિશીલોએ ઉપાડેલ ‘ચોથી મે’ની સંયુક્ત ચળવળ ઝડપથી રાષ્ટ્રીય આદોષનમાં પલટાઈ ગઈ. જાપાની માલનો આમ બહિષ્કાર થઈ રહ્યો હતો. એક મહિનામાં ૧૦૦૦ વિદ્યાર્થીઓ જેલમાં પુરાયા હતા. પરંતુ આદોષનનો વેગ ધીમે પડે તે પહેલાં જ કામદાર વર્ગે મોરચો સગાળી લીધો. ૩૭ જૂનને દિવસે શાંઘાઈમાં જાપાની અને બીજી પરદેશી મિલોના મજૂરો હડતાલ પર જતયા. પરદેશી ફોજો તેમના પર ગોળીચાર કર્યો. એ ગોળીઓના ધડાકે સમસ્ત ચીન ભગી

ગયુ પેર્કોંગ અને તિંગનાઓમા મજૂરોની આમ હડતાળ શરૂ થઇ
 ઠેર ઠેર મજૂર મડગો ગથપાતા હતા સન ૧૯૨૦મા પહેલી વાર
 ચીનમા 'મે દિન' ઉજવાયો સ્ત્રી-આદોનનમા નવી બરતો આવી
 ચીનના નૂતન સરકાર આદોનનમા નવા પ્રાણ પુરાયા

ઓપી મે પછી ચીની ક્રાંતિએ તદ્દન ના જ તમજામા પ્રવેશ
 કર્યો હતો રાષ્ટ્રીય તેમજ આંતરરાષ્ટ્રીય ઇગિયિયતિમા નવો પનગો
 આવ્યો હતો તેનુ આ સીમાચિહ્ન હતુ એ આદોનન શાહીવાદ
 અને બાપુશાહી જોડે સડેજ પણ ગાંધીજી કર્યો વિના આ ૧૨
 સુધી લડી લેના તૈયાર હતુ આ દષ્ટિએ આ આદોનન ૧૯૧૧ કરતા
 જુદું હતું આંતરરાષ્ટ્રીય ક્ષેત્રમા પહેલા ચીની ગાંધીય ક્રાંતિ મુલીવાની
 વિશ્વક્રાંતિનો એક ભાગ હતી હવે તે જ રાષ્ટ્રીય ક્રાંતિ વિશ્વની મજૂર
 ક્રાંતિનુ અંગ બની ગઇ તેને હવે પરદેસી શાહીવાનીઓના આશિયાના
 બની ગેસવાની જગર નહોતી સોવિયેન રશિયા તેો ઓથ આપના
 તૈયાર હતુ ચીનના મુલીવાદીઓની તકમાધુ નેતાગીરીથી કટાંગેમા
 અને પ્રમાણિક સ્વાત ગ્યેમીઓ નવી નેતાગીરીની શોધમા હતા
 માઓની માફક તેઓ પણ માકમવાદ તરફ આકર્ષાના હતા નવા
 આદોનનથી બહારને પેર્કોંગના ગણે જાપાન તરફી લરકરી ડાકુ મો
 રાજનામુ આપી નાસી ગયા હતા અને જાપાની મરકાગ પણ શાન્તુગ
 પગની પકડ લીધી કરના મજૂર જાની હતી પગલુ નવા નેતાઓએ
 સાફ સમજાવી દીધુ હતુ કે જાપાન સુધી શાંતિ પરિપક્વ થો કનમ
 તદ્દન ગદ ન થાય ત્યા સુધી આદોનન જગી રહેશે

અને એક દિવસ, સન ૧૯૨૧ની શરૂઆતમા માઓને શાધા
 ઈથી તેહુ આસુ એ તેડાએ માઓનો જીવનમાર્ગ આખી આપો
 ચીનભરમા છટા છાયા પૃથ્વી માકસનીઓ પેદા થયા હતા તેમને
 સાકળી લઇને ચીનમા કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટી ગયાવાનો સમય પાડી

ગયો હતો. 'ચોથી મે'ના નેતા એન તુ સ્વએ જુવાન માકર્મચારી-
ઓને તે વિષે એક પરિપત્ર પાઠ્યો હતો. દુનાનથી બીજા એક
પ્રતિનિધિ જેડે માઓ પશ્ચ શાધાઈ ગયો. ત્યા બધા મળીને ૧૨
પ્રતિનિધિઓ આપ્યા હતા તેમા માઓના મિત્ર અને સલાહકાર—
પેર્કોંગ વિદ્યાપીરના લાયબ્રેરિયન લી તા યાઓ પશ્ચ હાજર હતા
તેમણે પત્રવિદ્યાના કાર્યમા આગેવાનીભર્યો ભાગ લીધો.

તા ૧લી જુનાઈ ૧૯૨૧નો દિન ચીનની તત્કાલીનમા સુનચી-
ફરે કોનગર્સ ગયો છે, કાગ્લુ કે તે વિષે ચીનમા નવા જ પ્રકારની
પાર્ટીનો જન્મ થયો હતો તે દિવસે ચીની કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીની
રચાવના થઈ હતી સરત્રેષ્ઠ ઉલોગકેદ્ર, મજૂર આદોનનનુ ભગ્ન
ધામ શાધાઈ ગકારથી તે દિવસે પશ્ચ હમેશ જેવુ જ લાગતું હતું
પરંતુ તેના જ એક છૂપા ખૂણામા આ ઐતિહાસિક બનાવ બની
રહ્યો હતો અને માઓ તેમા સામેલ હતો. આ પ્રથમ પરિપત્રમા
પાર્ટીનું બધારણ્ય પસાર થયુ અને એન તુ સ્વની નેતાગીરીને
મધ્યમ્ય સમિતિની રચાવના કરવામા આવી

લગભગ એ જ અરસામા પરદેશ ગયેના ચીની વિદ્યાર્થીઓ પશ્ચ
કમ્યુનિસ્ટ ઘટકોમા સંગઠિત બની રહ્યા હતા ફ્રાન્સ જર્મની,
રશિયા તેમ જ જાપાનમા બહુના ચીની વિદ્યાર્થીઓ આતંત્રાષ્ટ્રીય
મજૂર આદોનનના સસર્ગમા આવીને સામ્યવાદ ભણી ખેડવા હતા.
ચાહિ એન-લાઇએ ફ્રાન્સ તથા જર્મનીમા ચીની કમ્યુનિસ્ટ વિદ્યાર્થીઓની
સમિતિઓ રચાવવામા ભાગ ભજવ્યો.

ભાવિની લાત ક્રાંતિનો સર સેનાધિપતિ ચુ-તે પશ્ચ જમુન—
ધકમા જોડાયો હતો.

શાધાઈથી પાછા ફરીને માઓએ અત્યંત ઉત્સાહપૂર્ક દુનાનમા
કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીની શાખા રચાવવાનુ કામ ઉપાડ્યુ. ઓક્ટોબરમા

પાર્શ્વની પદેનાડેની પ્રતિક સમિતિ દુનાનમા જ રચપાછ માઓ એ સમિતિના મત્રીપદે ચૂનારો શાઘાઈ પરિષદનો કાર્યક્રમ આજે હતો. કિસાનમહાના સંગઠન પર તેણે ભાર મૂક્યો નહોતો. માઓના માથી ઓની મજબા થોડી હતી, તેમનો અનુભવ નહોતો હતો. પણ તેમ નામા નથી ખીનતી તાકાતનું જીવત જોમ હતું એક વરમગા તેમણે દુનાનમા વીમ કરતા એ વધારે મજૂર મડોગો ગ્યાપ્યા ખાણુ કામ દાર, રેલ્વે કામ દાર, મ્યુનિસિપલ કામદાર પ્રેસ કામદાર અને સર કારી ટકશાગમા કામ કરતા કામદારો રચ્યે માઓ સનત ધૂમી ગ્યો હતો. તેમને રાજદારી તાનીમ આપી રહ્યો હતો તેની પત્નીએ આ કાર્યમા ખૂબ સહકાર આપ્યો હતો. દુનાનના મોટા ભાગના વિદ્યાર્થીઓ વિદ્યાર્થીમડોગોમા જોગાઇ ગયા હતા. માઓની કામ ગીગીને પ્રનારે દુનાન પ્રાન ચીનની ક્રાંતિકારી હરોળનો મોખરે આવી જોમો હતો.

*

સન ૧૯૨૨ના શિયાગામા દુનાનના મરનરે મે કામદારને કાસીની મળ કમખાવી.

‘પણ દુઆંગ પાછ તો આનકાની પક્ષનો છે ઔદ્યોગિક શાગાના વિદ્યાર્થીઓ એ પક્ષની અમગને કારણે હમેશા અમારો વિરોધ કરે છે’ કાસીની સળ પામેના મે વિદ્યાર્થીઓમાનો એક દુઆંગ પાછ હતો કાસીની સળ ૨૬ કગ્વા માટે વિરોધ આદોન. સર થઇ ગયું હતું તેને વિશેષ વ્યાપક જનામચા પ્રયામો ચાનના હતા ત્યારે એક વિદ્યાર્થીએ ચાલ દેવાની.

‘તેથી શું થઇ ગયું ? એ કામદાર તો છે ને ? અને તેને આપણા મધાના દુસ્મને સળ કરી છે તેની સળ રદ કરાવા મટે લવુ એ આપણે ધમ છે’ માઓએ જવાબ આપ્યો.

આ વિરોધ ચળવળ દરમ્યાન ગઈકાલના હરીફો આજે સંયુક્ત મેરઝે આવીને મિત્રો બનવા લાગ્યા હતા. માઓને અનુભવ પરથી સમજવા લાગ્યું હતું કે આમ સંગઠનોની સંજ્ઞતા માટે એકના અનિવાર્ય છે. બીજા રાજદારી પક્ષોની સાથે કામ કરવામાં રાજ-જરોજના સવાલોમાં બાંધછોડ કરનાં તે ચીખતો હતો. અરાજકના-વાદીઓએ દુનિયામાં લેગર સિંડ્રીકેટ સ્થાપી હતી. તેમની જોડે પણ દુનિયાના કમ્યુનિસ્ટોએ કળથી કામ લઇને તેમને અનેકવાર નિરર્થક ઉનાવળાં પગલાં લેનાં અટકાવ્યા હતા.

આ ક્રાંતી વિરોધી ચળવળના કાર્યને વેગ આપવા ખાતર માઓને શંકાર્થ મોકલવામાં આવ્યો. ત્યાં કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીની બીજી કોંગ્રેસ પણ મળવાની હતી.

‘જહું જરાજર સમજાઈ ગયું ને ?’ મધ્યરથ પાર્ટીને જાહેશો લઈ આવેલા ગિરાદરે જતાં પહેલાં માઓને જે ઠેકાણે કોંગ્રેસ મળવાની હતી તે જગાનું સરનામું આપીને પૂછ્યું હતું. પણ એ વાતને ધણી દિવસો વીતી ચૂક્યા હતા. પાર્ટી ગેરમાનની હોવાથી આની વિગતો બોમબિનર રહી કામ કરતા કમ્યુનિસ્ટો કદી લખી રાખતા નહિ. માઓ શંકાર્થ પકેઓ ત્યારે મુકરર કરેલું રથજ ગદલાર્થ ગયું હતું. પરિપક્વ શંકાર્થને જાણે હે કાલિમાં જરવાનું નક્કી થયું હતું. પરંતુ માઓને આ ફેરફારની ખબર નહોતી તેને લાગ્યું કે પોતે સરનામું ભૂલી ગયો છે ! તે બીજા ગિરાદરોની શોધમાં આવ્યો. પરંતુ કામ જરાસાપાત્ર ગિરાદરને મળી શક્યો નહિ. અને જેને તેને યુક્ત પરિપક્વની વાત સી રીતે પૂછી શકાય ?

માઓ પાર્ટીની બીજી પરિપક્વમાં ભાગ લઈ શક્યો નહિ. આ પરિપક્વમાં પાર્ટીના કાર્યક્રમની રૂપરેખા આંકવામાં આવી હતી. મૂડીવાદી પાર્ટીઓ જે ભૂલો કરી રહી હતી તેનું ટીકામક

કમથી આકર્ષાઈને કોમિન્ટાગમા જોડામ રહો હતો

અન ૧૯૨૧મા ડો સુના પ્રમુખપદે કેટનામા ફરી પ્રમુખતાક
ગયપાયુ હતુ પરંતુ ઉત્તર ચીનમા હજી લશ્કરી ડાકુઓની સત્તા
કાયમ હતી લોસિગ્ટન પરિષ મા (૧૯૨૧) મળેલી નવ પરદેશા
સત્તાઓએ ચીનની રાજદ્વારી બાગતોમા દખનગીરી ન કરવાની
જાહેરાતકરી હોવા છતાંય પરદેશી હિતો લશ્કરી ડાકુઓને જ મદદ
કરતા હતા પરંતુ ન્યા સુધી લશ્કરી ડાકુઓની સત્તા નષ્ટ ન થાય
ત્યા સુધી ચીનનુ એકીકરણ થુ અશક્ય હતુ ડો સુન એકતે
હાથે તેમને ઝેર કરવામા નિષ્ફળ નીનડયા હતા કોમિન્ટાગ તો
ફોજોને આધુનિક તાલીમ આપવી જરૂરી હતી સન ૧૯૨૩મા
ડો સુને પોતાના મિત્ર મોરિસ કેહેનને ફોડા અને અમેરિકામાથી
લશ્કરી અમલદારોની જરૂત કરવા મોકલ્યો કેટનાક અમનદારો
ચીની ફોજમા દાખલ થવા તૈયાર હતા, પરંતુ તેમની સરકારોએ
તેમા એમ કરતા અટકાયા

પશ્ચિમના દરવાજા આ રીતે બંધ જોઈને ડો સુન સોવિએત
રશિયા તરફ વળ્યા અમાજવાગી રશિયાએ તેમને ઉમંગકાભેર
આવકાર આપ્યો ગુનામ પ્રત્યક્ષો આગ્રાહ બને એટલા ખાતર તેમને
તમામ પ્રકારની મદદ આપવા લેનિનીની સરકાર તૈયાર હતી ઝાર
શાહીના જમાનામા રશિયાએ ચીનપામેથી પડાની લીધેલા બંદરો
તેણે ચીનને પાછા સોંપ્યા હતા પૂર્વ ચીનની રેલવે ઉપરથી તમામ
રાજકીય હક્કો ઉઠાવી લઈને આર્થિક રીતે સોવિએત રશિયાએ
ચીનને પોતાનુ બાગીતાર બનાયુ કોમિન્ટાગ તો એજોને તાલીમ
આપવા માટે, ડો સુનના આમત્રણને માન આપીને ગાનેનને મોકલ્યો.
રાજકીય અને જીજી બાગતો માટે બેરાલિન અને બીજા નિષ્ણાતોને
રવાના કર્યા ખાઈખાઈ કરતા શાહીના જમાનામા સોવિએત
પાડોશીની આ ઉત્તરતા જોઈને ડો સુન હેરત પામી ગયા.

અવલોકન કરીને પાટીએ જલેર ક્યું હતું કે કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટી રાષ્ટ્રીય અંધાધુંધી ખનમ કરીને, લશ્કરી ડાકુઓનો નાશ કરીને આંતરિક શાંતિની સ્થાપના કરવા માટે લડશે. આંતરરાષ્ટ્રીય શાંતિવાદને ઉથલાવી પાડી ચીની રાષ્ટ્ર સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્ત કરે એ તેનું ધ્યેય છે. ચીની પ્રજાસત્તાકના નેજાતળે સમસ્ત ચીનનું એકીકરણ કરવા ખાતર પાર્ટી લડશે.

માઓ ડુંનાન પાછો ફર્યો. મજૂર આંદોલન ફૂફે ને જૂસકે આગળ વધી રહ્યું હતું. તા. ૧લી મે ૧૯૨૩ ને દિન ડુંનાન પ્રાંતના મજૂરોએ આમ હડતાળ પાડી. તેમની માગણીઓ હતી—પમાર વધારો, માલિકોની જોડકમી ઓછી કરો અને અમારા મજૂરમંડળને મજૂર કરો. ચીની મજૂર આંદોલનના ઇતિહાસમાં આ હડતાળ અપૂર્વ હતી. મજૂર સંમર્થનો તેણે સફો પરચો વનાવ્યો.

એ જ વરસે (૧૯૨૩માં) કેંટન શહેરમાં કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીની ત્રીજી પરિષદ મળી. ડુંનાન પ્રાંતની ક્રાંતિકારી ચળવળોનો અનુભવ લઇને માઓ ત્યાં હાજર થયો. ચીનની તત્કાલીન પરિસ્થિતિનો ત્યાં અડ-સફો લેવામાં આવ્યો.

ચીની બહિષ્કાર આંદોલનને કારણે જાપાનનો વેપાર કથળવા માંડ્યો હતો. સાયબેરિયામાં સોવિયેન રશિયાની લાત ફેાજે જાપાનને વારંવાર હરાવ્યું હતું. ચીન ઉપર જાપાની હરીફનું વર્ચસ્વ જામે તે અમેરિકાને પમદ ન હોવાથી તેણે પણ જાપાનના અગ્રેજોને જોડેના મિત્રીકારો તોડાવીને દળાણ લાવવા માંડ્યું હતું. આ બંધાને પરિણામે જાપાને શાન્તુંગમાંથી હડી જવાની હા પાડી હતી.

ત્રીજી તરફ ચીનની આંતરિક પરિસ્થિતિ પણ ઝડપથી પલટાઇ રહી હતી. ચોથી મે ના આંદોલન દરમ્યાન કેંટનમાં લીની સરકાર પડી ભાંગી હતી. શહેરને મધ્યમ વર્ગે ડો. સુન યાત સેનના કાર્ય-

કમગી આકર્ષાઈને કોમિન્ટાગમા જોડાઈ રહ્યો હતો.

સન ૧૯૨૧મા ડૉ. સુના પ્રમુખપદે કેટનમા ફરી પ્રવ્રસતાક રચપાયુ હતુ. પરંતુ ઉત્તર ચીનમા ૬૭ લશ્કરી ડાકુઓની સત્તા કાયમ હતી વોસિંગ્ટન પરિપદમા (૧૯૨૧) મજેની નવ પરદેશ સત્તાઓએ ચીનની રાજદ્વારી જાગતોમા દખતગીરી ન કરવાની જાહેરાતકરી હોવા છતાંય પગદેશો હિતો લશ્કરી ડાકુઓને જ મદદ કરતા હતા. પરંતુ જ્યાં સુધી લશ્કરી ડાકુઓની સત્તા નષ્ટ ન થાય ત્યાં સુધી ચીનનું એકીકરણ થયું આટકચ હતું ડૉ. સુન એકને હાથે તેમને ઝેર કરવામા નિષ્ફળ નીવડ્યા હતા. કોમિન્ટાગની ફોજોને આધુનિક તાલીમ આપવી જરૂરી હતી સન ૧૯૨૩મા ડૉ. સુને પોતાના મિત્ર મોરિસ કોકેને કોંગ્રેસ અને અમેરિકામાથી લશ્કરી અમલદારોની ભરતી કરવા મોકલ્યો. કેટનાક ચામન રો ચીની ફોજમા દાખલ થવા તૈયાર હતા, પરંતુ તેમની સરકારોએ તેમને એમ કરતા અટકાયા.

પશ્ચિમના દરવાજા આ ગીતે બધા જોઈને ડૉ. સુન સોવિએત રશિયા તરફ વળ્યા મમાજવાની રશિયાએ તેમને ઉમગામરુ આવકાર આપ્યો ગુનામ પ્રવ્રઓ આગ્રહ જાને એટલા ખાતર તેમને તમામ પ્રકારની મદદ આપવા કોમિન્ટાની સગ્કાર તૈયાર હતી જાર શાહીના જમાનામા રશિયાએ ચીન પાસેથી પડાવી લીધેના જાહેરા તેણે ચીનને પાછા સોંપ્યા હતા પૂર્વ ચીનની રેત્તે ૩૨થી તમામ રાજકીય હકકો ઉઠાવી લઈને આર્થિક રીતે સોવિએત રશિયાએ ચીનને પોતાનું ભાગીદાર જાગાયુ કોમિન્ટાગની ફોજોને તાલીમ આપવા માટે, ડૉ. સુનના આમત્રણને માન આપીને ગાનેનને મોકલ્યો. રાજકીય અને બીજી જાગતો માટે જારાનિ અને બીજા નિધણાતોને રવાના કર્યા ખાઉખાઉ કરતા શાહીવાદી જમાનામા સોવિએત પાડોશીની આ ઉત્તરતા જોઈને ડૉ. સુન હેરત પામી ગયા,

કહેવાય છે કે કોમિન્ટાગના શ્રીમન સચ્ચોએ તેમની સામે લાન હાથે ધરનાની કોચિય કરી ત્યારે તેઓ બોલી જોડ્યા હતા 'મન સત્તાક માડુ બાગક છે એ ડૂંગી રજુ છે હુ તેને મચાવનાના કાશ માડુ છુ પણ આપણે જધાય નવીના પૂરમા તખ્તાર્થ રજા છીન્મ એ ઇગનાડ અને અમેરિકાની મદદ માગી પણ એણે તો કિનારે જિભા જિભા મારી મરકરી જ કર્યા કરી એટલે મા રશિયન તથા ખનુ હાથ આ યુ ડૂમતા ડૂમતા મે એ તથાખનુ પકડી લીધુ કિનારા પરથી ઇગનાડ અમેરિકા મને સિખામયુ આપે છે કે એ તથાખવાને કોઇપણ બોએ હાથ અડાડીય નહિ પણ એ મોકો પાને મને મદદ આપવા તૈયાર છે ? ના'

ચીની રાષ્ટ્રનુ નવમજન કરવાની યોજનાઓમા પણ રશિયન નિ જ્ઞાતો ડો સુને મદદ કરી રજા હતા તેમની સચ્ચાઇથી આક પાંધને ડો સુો ચીની કમ્યુનિસ્ટોને કોમિન્ટામા જોડારાનુ આમ તથા આપ્યુ હતુ સાચો રાષ્ટ્રના પોતાના દેશને કોઇને ત્યા ગીરવી મૂકવા જતો નથી તેમ પ્રમાણિક પાડોશીની મદ લેતા પણ અવકાતો નથી સમાન ધોરણે પગપર સહાય કરતો અમન રાષ્ટ્રપ્રેમ આતર રાષ્ટ્રીય માનન પ્રેમમા લીન જની શકે છે એનુ આ સચોટ દર્શાવહતુ

તળ ચીનમા સન ૧૯૨૨ ૨૩ દરમિયાન કુલ ૩૦૦૦૦૦થી વે વધારે મજૂરોએ, દેશ મા મુખ્ય મુખ્ય ઉદ્યોગકેન્દ્રોમા સો કર્મના વધારે હડતાગોમા જાગ લીલો હતો મોટાબાગની લડતો કમ્યુનિસ્ટોની આગેવા તળે સફળ જા હતી પરંતુ પ્રત્યાષાતી સત્તાધીશોએ તેમના પર દમનતો કોળે વીઝવા માડ્યો હતો તો ઉમ્મી દેખુઆ રીને ટ્રિન લેકાઉ અને બેગ મિનતિએન મા રેનવે મજૂરો ૧૨ સર હાગી દોળે તૂટી પડી ત્યારે ૪૦ મજૂરો શહીદ જન્યા અો સેકેડો

ધામન થયા હતા. '૭મી ફેબ્રુઆરીના કત્તેઆમ' સામે મરણિયા
બી બૂઝેના રેલવે કામદારોએ ચીંટી પ્રજામાં કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીનો
મોભો વધાર્યો હતો. પરંતુ પાર્ટી પાસે સશસ્ત્ર સૈન્ય નહોતું. અને
ચીનમાં લોકશાહી નાગરિક સ્વાતંત્ર્યનું નામનિશાન ન હોવાથી સર-
કારની સશસ્ત્ર ફોર્સેનો મુકાબલો જનતાની સશસ્ત્ર સેના જ કરી શકે
તેમ હતું.

પરિપદમાં સમાન બોલો ચલે હવે આગળ શી રીતે વધવું ?

'ચીનમાં ૮૦ ટકા નસ્તી બેડૂતોની છે શાહીરાદ અને ગામ
શાહીનો વિરોધ કનાગ તમામ તત્વોને સાથે લઈને જ કામદાર
વર્ગ ચીની ક્રાંતિને સરળ બનાવી શકશે આપણે સુન યાન સેાની
રાષ્ટ્રીય સરચા કોમિન્ટાગમાં જોડાઈને તેને સંયુક્ત મોરચાનું રૂપ
આપવું જોઈએ' માઓ બોલ્યો.

'કોમિન્ટાગ લોકશાહી ક્રાંતિ લાવી શકે એ વાતમાં માત્ર નથી
એ પૈસાદારોના ખીચડામાં ખૂચી જવુંય તો આપણે દૂટા રહીને
કળીએ છીએ તેટલું કામ પણ નહિ કરી શકાએ કોમિન્ટાગમાં
દાખલ થવાનો હું મખન વિરોધ કરું છું આપણે કામદારો અને
કિમાનોન તેમાં જળના અટકાવના જોઈએ એમ કાઉ-તાઉએ 'અતિ
ઉદ્દામ' સંખ્યોની આગેવાની લીધી.

'જોગી વાત. આપણે આપણું અનગ સગદન કાપમ રાષ્ટ્રીને
વ્યક્તિગત રીતે કોમિન્ટાગમાં દાખલ થઈએ તો આપણે હસામ
નહિ પડીએ એટલું જ નહિ પરંતુ કોમિન્ટાગના પ્રમાણિક ઉદ્દામ
તત્વોને પણ આગળ ધપવામાં મદદ કરીશું.' માઓએ જવાબ
આપ્યો.

'પરંતુ એ લોકો તો પહેલી સરત એ જ મૂકે કે પાર્ટીને
વિજેગી નાખે.'

‘તો આપણે તેને સમજાવીશું કે રાષ્ટ્રીય આદેશનનું ધ્યેય કામ દાર વર્ગને માન્ય છે અને તેથી એ રાષ્ટ્રીય આદેશનમાં જોડાય છે; પરંતુ સાથે સાથે એ વર્ગની અમુક ખામ અમર્યાબો પણ છે જેને હલ કરવા માટે તેને પોતાના વર્ગની અન્ય રાજકીય પાર્ટી મળીને જનાર્યા વિના આવે તેમ નથી. આ વાત કોમિન્ટામ પાસે સ્વીકારાવીને જ આપણે અદર પગ મૂકીશું. કોઈ એમ માને કે ત્યાં માત્ર ચુડાઓ જ ભર્યા છે તો એ વ્યાજબી નથી. ડૉ. સુનર્ણુ જૂથ પ્રમાણિત છે અને ચીન ॥ અંકીકરણમાં આજે રાષ્ટ્રના મૂડી-વાદીઓને પણ રસ લેવાથી એ લોકોને આપણી શરત માનવી પડશે.’ માઓએ ખુલાસો કર્યો.

એનું તુ સ્વયં ઉપરના ખુલાસા જોડે અસંમત થતાં કહ્યું, ‘મને આ વાત એ સંકુચિત લાગે છે. અત્યારે આપણી જુદી પાર્ટી રાખવાથી કોઈ અર્થ સરતો નથી. કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીનું નિસર્જન કરીને આપણે વ્યક્તિગત રીતે કોમિન્ટામમાં જોડાવું જોઈએ એવો મારો અભિપ્રાય છે.’

‘આપણી પાર્ટી વિખેરાઈ જાય તો મજૂરોના હક્કો માટે કાણ લડશે ?’ માઓએ સવાલ કર્યો.

‘લોકશાહી ક્રાંતિ સફળ થાય ત્યાં સુધી મજૂરોએ રાહ જોવી જ રહી. તેમના રોજગરોજના આર્થિક લડતો મજૂરમંડળો અનાવશે. લોકશાહી ક્રાંતિ પછી સમાજવાદી ક્રાંતિનો માર્ગ મોકળો થશે અને ત્યારે તેમની કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટી ફરી સ્થપાશે. યુરોપ અમેરિકામાં લોકશાહી ક્રાંતિઓ થઈ છે તેનો ઇતિહાસ શું જતાવે છે ? એ ક્રાંતિના આગેવાનો મૂડીવાદો જ હતા. લોકશાહી ક્રાંતિ મૂડીવાદીઓનો મામલો છે. એની તમામ જવાબદારી મૂડીવાદીઓએ જ લેવી જોઈએ કામ દાર વર્ગે તેનો ભાર ઉપાડવાની કશી જ જરૂર નથી.’ એનું તુ સ્વયં મક્કમતાપૂર્વક જણાવ્યું.

‘યુરોપ-અમેરિકાની ક્રાંતિઓનો જમાનો જુદો હતો અને આજનો જમાનો જુદો છે. સોવિયેત રાજ અસ્તિત્વમાં આવ્યા પછી દુનિયામાં મૂળભૂત પક્ષો આવ્યો છે. આજે મૂડીવાદે શાહીવાદીઓને ધિક્કારે છે તેથી જ વધારે પોતાની શ્રમજીવી જનનાથી ડરે છે, તેમના સ્વાતંત્ર્ય પ્રેમને ડગમગનાં વાર લાગતી નથી. શાહીવાદીઓની જોડે તે ક્યારે સોદો કરી બેસે તે કહેવાય તેમ નથી. આજની દુનિયામાં લોકશાહી ક્રાંતિની નેનાગીરી જે મૂડીવાદોના હાથમાં રહેશે તો એ મૂડીવાદી ક્રાંતિ પણ કદી સફળ થઈ શકશે જ નહિ, મૂડીવાદી ક્રાંતિનું ધ્યેય રાજશાહો, જમીનદારશાહીનો સંપૂર્ણ નાશ; પરદેશી શાહીવાદીઓથી સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય વગેરે પૂરેપૂરું પાર પાડવા ખાતર જે કામદારોએ જ તેના નેતા જનપુ જોઈએ. અને કામદાર વર્ગ પોતાની રાજદારી પાર્ટી—કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટી દ્વારા જ નેતૃત્વ આપી શકશે. એટલે આપણી પાર્ટીનું વિસર્જન કરવાની વાત તદ્દન ગેરવ્યાજગતી છે.’ માઓના સાથીઓ પણ મક્કમ બન્યા.

ગરમાગરમ ચર્ચાને અંતે પરિષદે વિનીતવાદી એન તુ ક્યુ તેમ જ અતિ હિદામતવાદી ચેંગ-ડાકે તાકેના મતવ્યેનું ખંડન કર્યું.

સામ્યવાદી પક્ષનું વિસર્જન કરવાને બદલે તેને મજબૂત બનાવવામાં આવે સાથે સાથે પાર્ટીના સભ્યો કેમિન્ટાંગમાં જોડાય અને તેનો દ્વાર સંયુક્ત મોરચો રચનામાં આવેલાની લે એવો ઐનિહાસિક ઠરાવ પસંદ થયો. ત્યારબાદ પરિષદે નવી મધ્યસ્થ સમિતિ ચૂંટી તેમાં માઓ ત્રે તુંગને સ્થાન મળ્યું.

આ પરિષદ બાદ પાર્ટીએ. ડો. સુનની જોડે વાત્તાધારો શરૂ કરી કેમિન્ટાંગને જે મહાંત્રી કમિને ‘મોખરે રહી તેને સફળ બનાવવી હોય તો તેની પુનર્વ્યવસ્થા કરવી જરૂરી છે એમ ડો. સુનને

પણ લાગતું હતું. તેમણે સન ૧૯૨૪ના જાનેવારી માસમાં ૧૯૮૧
ખાતે ડેમિન્ટાંગની પ્રથમ રાષ્ટ્રીય પરિપદ જરી. તેમાં કમ્યુનિસ્ટોએ
પણ ભાગ લીધો. પાર્ટીના પ્રતિનિધિમંડળમાં માઓ પણ હતા.
ડો. સુને શરૂઆતમાં જ જાહેર કર્યું,

‘આજે સમસ્ત દેશ પાવમાલ જની રહ્યો છે. વેપારીઓ ખુવાર
થતા છે. ખેડૂતોનાં કુખનો પાર નથી. આપણે સંપૂર્ણ રીતે આઝાદ
નહિ જનીએ ત્યાં સુધી આપણી મુશીબતો દૂર થવાની નથી. કામ-
દાર કિસાનો રાષ્ટ્રીય આદેશનમાં ભાગ લેશે તો જ આપણા હાથ
મજબૂત થશે અને શાહીવાદી તથા જમીનદારી દુશ્મનોને હરાવી
શકીશું.’

આ પરિપદે કમ્યુનિસ્ટોને માટે ડેમિન્ટાંગના ફરવાળ ઉધાડી
નાખ્યા. તેમની પાર્ટી અનામત રહે અને તેઓ વ્યક્તિગત રીતે
ડેમિન્ટાંગમાં જોડાય એ વાત મંજૂર કરી. ડેમિન્ટાંગ આમ જન-
તાની પાર્ટી જની શકે તેવા ફેરફારો થ તેના બધારથામાં કરવામાં
આવ્યા. માઓ ત્સે તુંગ ડેમિન્ટાંગની કારોગારીમાં ચૂંટાયો.

પરિપદનો કાર્યક્રમ સમજાવતાં ડો. સુને કહ્યું હતું :

‘આપણે ‘ત્રણ સિદ્ધાંતો’માં માનીએ છીએ. આજના સંજો-
ગમાં એ ત્રણ સિદ્ધાંતો શી રીતે પાર પાડી શકાય તેમ છે ?
આપણે પરદેશી શાહીવાદીઓની ધુસરી ફમાવી દેવી જોઈએ. તેમ
કરવા માટે આપણે કમ્યુનિસ્ટો જોડે હાથ મિલવીને સમસ્ત ચીની
પ્રજનો મોરચો માંડી તમામ અસમાન કરારો રદ કરાવવા જોઈએ.
તો જ સાચો રાષ્ટ્રવાદ સિદ્ધ થશે. સોવિએત રશિયા આપણને
સમાનધારણે મદદ આપે છે તેની જોડે આપણે મૈત્રી જાંધવી
જોઈએ. જીજ્ઞાસુ, વાણી, મુદ્રણ અને સંગઠનનો અધિકાર પ્રજાના
તમામ વર્ગોને આપવો જોઈએ. મજૂર કિસાનોનાં મંડલો મજબૂત

જનાવવાં જોઈએ, આપણા રાષ્ટ્રમાં વસતી ગોંગમ, તિબેટી 'જેવી તમામ પ્રજાઓને આત્મનિર્ણયનો અધિકાર મળવો જોઈએ, એટલે કે દરેક પ્રજા ગણજુદીથી સંયુક્ત ચીની પ્રજામત કમા જોડાય. લોકશાહી રીતે વચેતુ એકાઉન્સ જ સૌના લાભમાં છે. સ્ત્રીઓને સમાન અધિકાર આપવા જોઈએ. પુખ્ત મનાધિકારને ધોરણે મર-કાર ચૂંટાવી જોઈએ અને તેણે સૌને શિક્ષણ આપવા માટે અવિ-રત પ્રયાસો કરવા જોઈએ. હવે રશ્વો ત્રીજે સવાલ, સૌને જીવન-વેતન મેળવી આપવું હોય તો રાષ્ટ્રના મૂળમૂળ ઉરોગોનું, તેમ જ વાહનવ્યવહાર આદિનું રાષ્ટ્રીયકરણ કરવું જોઈએ અને જમીન ખેડૂતોને બાજે પડતી વહેંચી આપવી જોઈએ.'

આ કાર્યક્રમ અમલમાં આવે તો જનતાને ધણો જ લાભ થાય તેમ હોવાથી કમ્યુનિસ્ટોએ તેને એકદક સ્વીકારી લીધો. કોમિન્ટાંગ અને કમ્યુનિસ્ટોના આ જોડાણ બાદ રાષ્ટ્રીય આદેશનમાં અપૂર્વ ઉછાળો આવ્યો. કોમિન્ટાંગના મુખપત્રનું તત્રોપદ માઓના હાથમાં આવ્યું એ જ ચારમાર્ગ કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીના મધ્યસ્થ સમિતિએ તેને પોતાની કાર્યવાહીમાં પણ લાઇ લીધો હતો. પાર્ટી અને કોમિન્ટામ એ જન્નો સંઘાઓ વચ્ચે મુમેળ માધરાતું કામ તે કરી રશ્વો હતો. આદેશ નની ચોજનાઓ ધડવી, તેના કાર્યક્રમનો અમલ કરવો અને કરા-વવો તેમાં જ માઓના દિવસો પમાર થઇ રહ્યા હતા.

આમ રાષ્ટ્રીય સંયુક્ત મોરચો જલો થયો એના કાર્યક્રમને અમલમાં મૂકવા માટે સ્વપસેરકોની કોજ પણ તેવાર થઈ. પણ તાલીમવાજ એનાપતિઓ વિના આ સરકર સ્થિટન કે અમેરિકા મામે એક દિવસ પણ ટકે એમ નહોતું. એટલે રશિયન નિષ્ણતોની મદદથી મુનમાનમેને પ્રખ્યાત જ્હાપોઆ સરકારી વિદ્યા સંસ્થા-પતા કરી. કોમિન્ટામવાની આગ દાર્ઘ્ય રીક એનો પ્રમુખ બન્યે;

અને મંત્રીપદે વરણી થઇ તેજસ્વી કમ્યુનિસ્ટ યુવાન ચાહિ એન-લાઇની.

રાષ્ટ્રમરમાં અવાજ બુલંદ બની રહ્યો હતો: 'અમુમાન કરારો રદ કરો ! આમ ચૂંટણીદ્વારા રાષ્ટ્રીય સભા રચાવો !' કમ્યુનિસ્ટો આ આંદોલનમાં આગળ પડીને કામ કરતા હતા.

કામદાર આંદોલને જોર પકડ્યું. મજૂરમંડળોમાં પાંચ લાખ મજૂરો જોડાયા. કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીની સભ્ય સંખ્યા ૮૦૦માંથી વધીને એક વરસમાં ૩૫૦૦ સુધી પહોંચી ગઇ. કિસાન પ્રવૃત્તિની શરૂઆત થવા લાગી.

માઓ આજન્મ ક્રાંતિકર બની ગયો. એનું અંગત જીવન તેના જાહેરજીવન જોડે અવૃદ્ધ રીતે વધુાર્થ રજૂ હતું.

૬

ચીનના તારણહારનો ઉદય

તા. ૧૨ મી માર્ચ ૧૯૨૫ ! ચીનને ટોડસે છુવડ રાતું હતું. ચીની ક્રાંતિએ નિસાસો નાખ્યો—

ચીનના રાષ્ટ્રપિતા ડૉ. સુન યાત સેન તે જિવસે પેકિંગમાં મૃત્યુ પામ્યા. મરતાં મરતાં તેઓ રાષ્ટ્રને 'ત્રણ મહાન સિદ્ધાંતો' અને 'ત્રણ નીતિઓ'નો વારઓ સોંપતા મયા હતા. જૂના ત્રણ સિદ્ધાંતોને નવા ત્રણ સિદ્ધાંતોનો ઘાટ આપતાં આપતાં જ એમના શ્વાસ

થંબી ગયા હતા. વારસાખતપરનું એમનું ટિપ્પણ અધૂરું રહી ગયું હતું. એ ખતના પાના ફરફરતા હતા.

પરંતુ મરતાં પહેલાં તેઓ પોતાના રાષ્ટ્રની સોંપણી કરતા ગયા હતા. ઉછરતી લોકશાહીના બાવિ માટે ચિંતામરત બનેલા રાષ્ટ્ર-પિતાએ સોવિએત સંઘને તેમણે કામળ લખ્યો હતો :—

પ્રિય બિરાદરો,

મરણ પથારી પર પડ્યા પડ્યા મારા વિચારો તમારી તરફ તેમ જ મારી પાર્ટી અને રાષ્ટ્રના બાવિ તરફ વળે એ સ્વાભાવિક છે અમારે દેશને જેમને મુક્તિદાન આપ્યું છે તેવા પ્રત્યક્ષતાઓના તમે સૂત્રધાર છો. આજે શાહીવાદનો ભોગ બનેલા દેશો જે તમારે પગલે ચાલશે તે તેઓ પણ તમારી માફક, શુભામી, યુદ્ધ અને અન્યાયના પાયા પર સ્થાપિતી સમાજરચનાની પહોંમાંથી છૂટી શકશે. હું મારી પાછળ જે પાર્ટીને મૂકતો જઈ છું તે તમારા સહકારથી ચીન તેમ જ બીજા શુભામ રાષ્ટ્રોને શાહીવાદની ધુંસરી તળેથી ઊઠવા માટે પ્રવૃત્ત રહેશે એવી આશા અને હંમેશાં રહી છે. એટલા માટે હું મારી પાર્ટીને આદેશ આપું છું કે તમારી જોડે સતત સંપર્ક જાળવે. મારા દેશને તમે સદાય સહાય કરી છે અને તમે હંમેશા તેને બેપટક ટેકા આપતા રહેશો એ વાત હું ખાતરી-પૂર્વક માની શકું છું એટલો અને આનંદ છે તમારી વિદાય લેતી વખતે એક આશા વ્યક્ત કર્યા વિના હું રહી શકતો નથી—એ દિવસ હવે બહુ દૂર નથી કે જ્યારે સોવિએત રશિયા તેના સાથી તથા મિત્ર આઝાદ શક્તિશાળી ચીન જોડે બંને બંને મિલાવી દુનિયાના દલિતોના મહાન મુક્તિસંઘામમાં આગેકૂચ કરશે.

બિરાદરીના જીહ્વાર સાથે

સુન-યાત સેન.

આ પત્ર પાડોશીને ત્યાં રવાના થઈ ચૂક્યો હતો. તેમના અધૂરા વારસાખતના પાનાં ફરફરતાં હતાં. પણ રાષ્ટ્રપિતા હવે આ દુનિ-

યામા ન હતા એમના વારસદાર કક્ષતા હતા સમગ્ર ચીન શોક સાગરમાં ડૂબી ગયું હતું

ત્યારે ડો સુનનું કંટર દુસ્મન—કોમિન્ટાગમાનું જ પેસાદાર જૂથ—નક્કડાની જાહેરમાં આ યુ ડો સુન યાત સેનના છતાં જ, તેમણે કેટલાં વેપારી મહાજન અને તેના સશસ્ત્ર સ્વયંસેવક લગી મદદનકે નિષ્ફળ જાગવો કરી જોયો હતો. કોમિન્ટાગના પ્રગતિશીલ મત્રીનું તેમણે કર્પીળું ખૂન કર્યું હતું હવે ડો સુનના મૃત્યુ માટે તેઓ કેટલાં છોડી શાધાર્થ ગયા અને ત્યાં 'વેન્ટર્ન' હિંમ જૂથ ગયાથુ પેક્કોમી પાસેની ટેકરીના નામ પરથી તેમણે આ નામ ધારણ કર્યું હતું તેમાં મોટામોટા વેપારીઓ મેકરો, પગ્દેશી વસાહતમાં મિનકત ધરાવના શ્રીમતો અને જમીનદારોનો સમાવેશ થતો હતો ડો સુનનો સાદુભાષ, આગ કાર્થ શોક મા જૂથનો આગેવાન હતો ધનકુમેરોની આથ હતી તેમના નાણાં પણ તેનું સૈન્ય નજરું હતું

આગ કાર્થ શોક બ્લામ્પોઆની લશ્કરી વિદ્યાપીઠનો પ્રમુખ હતો. ડો સુનની પાખમાં ભરાઈને તે જોયે ચરો હતો પરંતુ ડો સુની પ્રગતિશીલ નીતિ પ્રત્યે તેને સૂઝ હતી બ્લામ્પોઆના કમ્યુનિસ્ટ કાર્યકરો જોડે તેને દુસ્મનાનટ હતી ડો સુના મૃત્યુ માટે તેમના વારસદારનો અચળો ઓઢીને તે કોમિન્ટાગની ફોજોના મરસેનાપતિ બની ગયો અને એનો સાથી વાગ ચિંગ નાઈ પ્રજાસત્તાકનો પ્રમુખ બની મેડો. ગાંધીપિતાના વારમાખનની સાહી હજી સૂકાઈ નહોતી ત્યાં આ જન્મે જણાઓ રાષ્ટ્રના સાચા શત્રુ સાહીવાર ને જમીનદારો તરફ મીઠી નજરે જોવા લાગ્યા હતા

પરંતુ ડો સુનના સાચા વારસદારો ચીની શરીએ શરીએ તેમનો પેગામ પહોંચાડતા હતા તેમના વારસાખતનો અમલ કરતા

હતા તા રૂપથી મે ને દિવસે સાધાઈની કાપડમિલના જપાની માવિકે કમ્પ્યુનિટ કામદાર કુ એગ દુનન ચારી નાખ્યો હો સુનના વારમદારો સામા થયા તા કંગીએ સાધાઈના મજૂરો અને વિદ્યા થોઓનુ વિરોધ-અગવમ નાનકિંગ રોડ પરથી પસાર થતું હતું ત્યારે ખ્રિટિય પોલીસે તેમના પર ગોળીગાર ક્યો અનેક લોકો માર્યા અને ધાપન થયા સાધાઈના વનનીઓ ધરમાથી મહાર પડ્યા ખ્રિટિય, અમેરિકન અને જપાની ગોળીઓની ઝડીઓ વરમચ લાગી સમન્ત ચીન ખગમખગ ગીડ્યુ તેજે જપાની અને ખ્રિટિય માખો ગહિંકાર ક્યો હોગકોગમા સફળ આગ હડનાન પાડીને ત્યાના મજૂરો કેટન પડોન્યા અો હોગકોગ ૥ મદરની નાકાગધી કરાવી હડનાગિયાઓને રૂઢીય લશ્કરી સાગાના અમલ રો આવી મળ્યા હતા તા રૂઢી જનને દિન ખ્રિટિય નોકાગે સામીન અને કેટન પર તોપો નાકી સમન્ત ચી । એક અવાજે મોલી ઊઠ્યુ

‘પરદેશી ખૂલીઓને સજ્ન કરો । તેમની પામેથી તુકશાન બર પાઈ વસૂન કરો । તેમની પામે માકી મચાવો । તેમને આરેમા વસાહતી હક્કો રદ કરો । પરદેશી ફોગ્મેને ગહાર ધકેની દો ।’

કનાન્ડુગની કાતિકારી અરકારે ‘કંગી જેના સાકીસદ વિરોધી આદોનનને સાથ આપ્યો હતો પરિણામે કેટન અને હોગકોગની હડનાગ ૧૬ મહિનાઓ સુધી ચાના

ત્યારે માઓ દુનાનના એક ગામગામા માદગીની પયારી પર પડ્યો હતો કામના અનહદ જોખને લીધે સાધાઈમા તેને યામોડાનો તાન આપના લાગ્યો અને તેની તગિયન વધારે લયડી પડી તેના સાથીઓએ તેને આરામ માટે અર્જી મોકની આપ્યો હતો

‘મોટાભાઈ તમે જાને સમજવો ને । પાડોચનો પદર સોજ વર-

સતો કિશોર કિસાન માઓના જિજ્ઞાસા પામે આવ્યો. 'પાછળ પાછળ તેની પ્રીત માના પજુ દાખન થઈ અખૂટ ધીરજ અને મારો પ્રભાવ અને રખતમર ગમજ કડીને તમ જાનારખીને દગલુ બનાવી દેવાની આગતને કાગલે ઓછાંબોલો માઓ મા પિતે. થઈ પડતો તેના ક્રાંતિકારી જુઝ્યાએ ગામડાના પુત્રાનો તે ઠી તરફ આકર્ષણ દતા તે ઠી દરેત જુદિએ ગામ ॥ ઘરડાઓનો પજુ વિશ્વાસ મ પાન દન કયો હતો ઉમરમા નાનો હતા પ ડહાપણમા મેગે મળતો માઓ ગામના અનેક ઝડાઓનુ ઘરમેગે મમાધાન કગારી આપતો.

'એના જેવો સમજજો! થા પછી એનો વાદ કરવાની વાતો કરજો.' પેલા છોકરાની માએ દીકરાને ટ હો ડામ દીવો અને માઓની તરફ દરીને પૂછ્યુ, 'આજે તને કેમ છે બેટા? તારે મારે ઈડા કાઢી રાખ્યા હતા પજુ આ હિતપાતિયાની ધમાલમા લારવા જૂની મઈ.'

'હવે તો મને તફન સારું થઈ જવા આ'યું છે, મા. અહીં ખાધ પીને પજા રહેતુ—પજુ તમે જાડુ ખવડારશો તો વળી અશરણુ થવાની ખીક ખગી લીઓએ વળી રી ધમાલ મચાવી છે, મા! પેલા કિશોરની તરફ આખ મીચકારીને માઓ ગજીર સાથે બોલ્યો.

'એને જીજ્ઞુ શુ હોય—દેશને મારે લડવા જિપડવુ છે' પજુ લુંગ કહેતે માન, એનુ માડપણ અમને કેમ પાનવે? મારો બાપ 'સ્વર્ગના રાજકુમાર'ની ફોજમા મુઓ, આનો બાપ કોમિન્ટાગના લશ્કરમા જોડાયો તે ત્યાંથી જ પરમાર્થો રચે ગયો આપણા ગામમા કાઈ બે વરસ નિરાત કરીને બેઠુ છે કે એક લુચુન (લશ્કરી ડાકુ) ફોજ આવે, ગામકુ બાગે ને પોતાનો વારો ખોટે એ જાય ત્યારે એનો દુસ્મન ખીજે લુચુન (લશ્કરી ડાકુ) આવે, વળી ગામકુ

ભાંગે અને પેલો વાગટો ઉખેડીને પોતાનો ખોડે. એમાં આપણા દાળિયા શું પાક્યા ?' કિસાન માતા પચારી પાસે બેસીને બોલી.

‘તમે પહેલાંની વાત કરી, મા. હવે જે રાષ્ટ્રીય સરકાર આવશે તે બધા તુચ્છોને ખતમ કરી નાખશે અને સૌને જમીન આપશે.’ માઓએ મમરો મૂક્યો.

‘જમીન ! જમીન મળતી હોય તો તો બેટા માણુમ પોતાના એક નહિ લાખ દીકરાનો બલિ આપવા તૈયાર થાય અને એ જમીનને કોઈ હાથ લગાડવા આવે તો પોતે ય ધરતીમાના ખોળામાં સમાધ જાય—પણ એ તો બધા સૌખ્યસ્થીના કિલ્લા છે.’ માએ નિસાસો નાખ્યો.

‘ના, મા. મોટાભાઈએ આપેલું ચોપાનિયું મે તને નહોતું વાંચી બતાવ્યું ? એમાં ડો. સુને કહ્યું તું ને કે— કિશોર બોલી બિચો.

‘પણ એ દેવના તો મરી પરવાથી અને બીજા બધા કંઈ તારા મોટાભાઈ જેવા સાચના કટકા નથી તો ? હસસરામ વાળા શાહુદાર દેગનો માણુમ હમણા જ સફરના ખર્ચ લાવ્યો છે—આપણા બધાનું આવી ન બને તો મારું નામ મસ્તી આપું મામનો જમીનદાર ચાલતી ગાડીએ બેઠી જશે; મોટા બેડુતો ય તેમનું મોં બરીને પોતાનો જામાય બચાવી લેશે; પણ આપણું કાણુ ?’ મા બોલી.

‘એ ચોપાનિયામાં લખ્યું છે એવું કહેનારા બીજા ઘણાં છે, મા. હવે તમને જમીન જરૂર પાછી મળશે.’ માઓએ કહ્યું.

‘ધાર કે તારા જેવા લોકોએ જમીન અપાવી દીધી. પણ તમે તો વાપરા— ૧૬ળા કહેવા. આજે આવ્યા ને કાલે મયા પછી જમીનદાર કાકો તેના હડકાયા શુંડાઓને અમરી પર છોડે તેનું શું ? મારા

પિયેરની જ વાત કરું. મારા બાપને તાઈપોંગની જમીન મળી. મારા ભાઈઓ માંડ બાંધેપીંચે સુખી થયાં ત્યાં તાઈપોંગ ગયું અને જમીન પણ ગઈ. ધારિયાં ને દાતરડાં લઈને કોઈએ બંદૂકધારીઓને હરાવ્યા સાંભળ્યાં છે ? માઓ મુદ્દાનો સવાલ બીજો કર્યો.

‘જોશ લીઓ, તું શું જવાબ આપે છે ?’ માઓ પોતે પણ વિચારમાં પડી ગયો હતો. તેને માની વાતમાં વળૂંદ લાગતી હતી.

‘એનો જવાબ મારી પાસે નથી, મોટાગાઈ. મારા દોસ્તારો પણ એ જ વાત કરે છે, અમારી પાસે હથિયાર હોય ને માગતી ફોજ હોય તો—’ કિશોર ધીરે ધીરે બોલતો હતો.

મ.લીકરો આજ્યાં ગયાં, છતાં મ માઓના કાનમાં એ જ લજ્જકારા વાગતા હતા, ‘અમારી ફોજ હોય તો—’ માઓ અહીં આવ્યો ત્યાર પછી તેણે આવા અનેક સવાલો સાંભળ્યા હતા. ગામડામાં વર્ગભેદ કેટલી હદે ખડોંચ્યો છે, તેનું જ્ઞાન માઓને અહીં આવ્યા પછી જ થયું હતું. ‘પાર્ટીની ત્રીજી પરિપક્વતામાં પણ આપણે કિસાન સમસ્યાને ગરામર સમજવાનો પ્રયાસ કર્યો નથી. પણ તેમના વિનાનો સંયુક્ત મોરચો શા કામનો ? ૮૦ ટકા પ્રજા તેની બહાર—ના ના. પાર્ટીએ આ તરફ ધ્યાન આપવું જ જોઈએ.’

માઓએ આરામ લેવો પડતો મૂક્યો અને કિસાન સંગઠન કરવા મોકલ્યું. ડાંચી મે ની સ્થળરણે કિસાનોમાં અપૂર્વ જાગૃતિ આવી હતી. થોડા જ માસમાં તેણે વીસથી વે વધારે કિસાનસમાજો સ્થાપી. ખેત મજૂરો અને ગરીબ કિસાનો અત્યંત હિતસાહથી તેની જોડે કામ કરી રહ્યા હતા. કિસાનસમાજનું કાર્ય જોઈને જમીનદારો ડાંહેડાઈ ગયા. સત્રપ યાઓ હેમ-તીનું હસકર માઓને પકડતા બિપ-ડયું. પણ ગામેગામ પોતાની મેજે નીમાઈ ગએલા કિસાન સમાજો ગુપ્તચરોએ માઓને અગાઉથી ચેતવણી આપી દીધી. માઓ

વખતસર દુનાનથી નાસી ફેંટન આવી પહોંચ્યો ત્યારે ચાંગ કાઇ શેક કોમિન્ટાંગ ફોજનો સરસેનાપતિ જની ચૂક્યો હતો.

માઓએ કોમિન્ટાંગના 'રાષ્ટ્રીય માખાલિક'નું ત્રીપદ સમાજી શીધું અને કોમિન્ટાંગના મવાળ પેસાદાગેની આસરકારક ટીકાઓ કરવા માંડી. પણ માઓનું ચિત્ત કિસાનોના પ્રશ્નમાં હતું. તેણે કિસાન આંદોલન મજબૂત કરવાનો આમદ કરવા માંડ્યો. તેણે પોતાના સાથીઓને આ પ્રશ્નનું મદત સમજાવવા માંડ્યું. એ વિશે કોમીએ જાંકાળમાં જઇને ખાસ વિચાર કર્યા નહોતો. સાધારણ રીતે કિસાનો સંગઠિત બને તેની સામે કાઇ વાલો ઉઠાવી શક્યું નહિ. કિસાન આંદોલન ચલાવી શકે તેવા કર્ચકમેને તાતીમ આપવાનું કામ માઓને સોંપવામાં આવ્યું. જુદા જુદા એકવીસ પ્રાંતોના પ્રતિનિધિઓ એ લાલીમતર્ગમાં સામેલ થયા. ફેંટન આવ્યા જાદ થોડા જ સમયમાં માઓ કોમિન્ટાંગના પ્રચાર ખાતાનો પ્રમુખ બની ગયો. માઓને તેની મધ્યસ્થ સમિતિમાં પણ લેવાની વાતો થતી હતી.

આ અરસામાં માઓ ત્સે તુંબ અને તેના એકવારના ગુરુ ચેન તુ સ્યુ વચ્ચે મનમંદો પડવા લાગ્યા. કોમિન્ટાંગ અને કમ્યુનિસ્ટોની એકતા જાળવવાને નામે તે કામદાર નેતાગીરી અને ઉદ્યમ કિસાનોની પ્રવૃત્તિને અગવળતો હતો. જમીનદારો મડકરી જશે અને ચાંગ તેમને પક્ષે જશે તો આપણે સંયુક્ત મોરચો તૂટશે અને પરદેશીઓ ફાળી જશે, એવી તેની દલીલ હતી.

માઓને લાગતું હતું કે ચેન-તુ સ્યુએ ત્રીજી પરિપક્વો દરાવ દેખાવ પૂરનો જ માન્યો છે. એ મજૂરોની નેતાગીરીમાં માનના જ નથી... પણ મજૂરોની પાર્ટીએ નેતાગીરી લેવી જ જોઈએ. તેના મુખ્ય સાથીઓ કિસાનો છે. તેમના હિત માટે લડવું જ જોઈએ...

હું એક ઠોકડું ઉઠેવાયુ ત્યાં બીજું ગૂંચનાય છે.. માટે આ બધા વિચારોને કાગળ પર ઉતારવા જોઈએ—કદાચ તો સ્પષ્ટતા આવશે—
પણ એનું તું રચુને એ વાત ગળે નહિ ઉતરે તો ? એટલા મોટા નેતા વિરોધ કરતા હોય ત્યાં મારા જેવા નરા નિરાશિયાની વાત કોણ માનશે ?
હું અપડીમા ચોગાર્થ જઈશ.

જેર, મારું જે ચનાનું હોય તે ચાય હું જે માનુ છું તે જ લખીશ. પણ તે પહેલાં જોડો નિચાર કરવો જોઈએ. પૂરી વાત જાણવી જોઈએ દલીલો કરીને સાબતને કસવો જોઈએ અને પછી જે ઉકેલ મારે ગળે ઊતરશે તે હું લખીશ તો સહુ મારી વાત માનશે એમને માનવી જ પડશે.

અને માઓએ હાથમાં પોંછી લીધી. ચીની બાપા લખતી વખતે હાથની મુઠ્ઠી વાળીને પોંછી બીમી પકડાય છે. તેણે મથાળું લખ્યું: 'ચીની સમાજમાં વિવિધ વર્ગોનું પૃથક્કરણ' તત્કાલીન કિસાન આદો-લન તેના મનમાં રમતું હતું. તેણે લખરા માડ્યું—ચીની કામગીર વર્ગ કિસાનોનું નેતૃત્વ કેટલે અંશે જાબાજા થકે છે તેના પર ક્રાંતિની સફળતાનો મુખ્ય આધાર છે. ક્રાંતિને સફળ બનાવવી એ આજની મુખ્ય ફરજ છે. આપણા મિત્રો કોણ છે અને દુશ્મનો કોણ છે એ જાણી લેવું આત્મન આસરવક છે, કારણ એ જાગનમાં આપણે સ્પષ્ટ હશું તો જ ગિત્રો સાથે મળીને આપણા અમન દુશ્મન પર આજરી હુમલો કરી શકીશું. આપણા સમાજમાં અત્યારે ખાસ કરીને પાંચ વર્ગો ગોજાઈ છે: (૧) જમીનદારો અને પરદેશી પેઢીઓ, (૨) સંકળાએવા આડનિયા-નેપારીઓ, (૩) ખાસે પીરે મુખી જેડૂતો અને ગરેરનો મધ્યમ વર્ગ, (૪) ગરીબ કિમાનો અને ખેન મજૂરો, (૫) કારખાનામાં કામ કરનાર કામદારો. આ બધા વર્ગોની આર્થિક અને રાજકીય રિયલિટી વિમલતવાર વર્ણન

કરીને માઓએ સાર કાઢ્યો તમામ લશ્કરી ડાકુઓ, મોટા અમલદારો, વેપારી આદિનિયાઓ અને મોટા જમીનદારો પરદેશી શાહી વાદીઓ જોડે મળી ગયા છે અને ચીન વિરુદ્ધ કાનૂન કડી રચ્યા છે આ લોકોની જાગ પોકારતા કેટલાક બુદ્ધિષ્ઠીઓ પણ તેમાં સામેલ છે એ જવા આપણા દુસ્મન છે. કારખાનાઓમાં કામ કરનાર મજૂર વર્ગ તમામ કાનિકારી જોડાનો નેના છે મગીજ કિસાનો, ખેતમજૂરો અને મધ્યમ વર્ગ આપણા નિકટ મિત્રો છે. ઉદ્યોગપતિઓનું ધ્યાન અસ્થિર છે. મરાજ ઉદ્યોગપતિઓ આપણા ભાત્રી દુસ્મનો છે અને ઉદામ ઉદ્યોગપતિઓ આપણા ભાત્રી મિત્રો છે, પરંતુ એ ક્યારે કરી મેસે અને મયુક્ત મોરચાને ફાળિ કરે તે કહી શકાક તેમ ન હોવાથી સાધ રહીને જ આપણે તેમની જોડે કામ કરવું જોઈએ.

માઓએ પુષ્તિકા પૂરી કરી ત્યારે સન ૧૯૨૭નો માર્ચ મહિનો ચાલતો હતો માક્સવાડી-ચેનિત્તાની દૃષ્ટિએ ચીની ગામડાનો અભ્યાસ કરાવતો આ પ્રથમ પ્રયાસ હતો. એનું શુભે માઓની પુષ્તિકાઓ વાંચી અને તેમનો માઓ જોડેનો મનભેદ વધારે ઉગ્ર બન્યો.

‘તો એને આપણા મુખપત્રમાં છાપે. જાંઝ ગિરાદરો તેની ચર્ચા કરશે અને સાચ જરાનું પારખુ થશે’ માઓએ અકળાવને કહ્યું.

‘મધ્યમ્ય સમિતિના સત્તાવાર મુખપત્રમાં હું આના વિચારોનો પ્રચાર કરવા નહિ દઉં, તારે સમુક્ત આદાનનમાં ફૂટ પાડવી છે’ એનું શુભે પૂછ્યું.

‘ના મારે તેને સદર પાયા પર મૂકવું છે’

પહેલી પુસ્તિકા ‘ચીની યુગ’ નામના મામયિકમાં કટકે-કટકે

છાઈ ઓ ગીજી પુનિકા હુનાનમાથી પુસ્તિકા રૂપે બહાર પડી તે જ મહિનામા (માય) ચાગ કાઠ શેકે કેટન પર સચત્વ હુમનેા કરો કમ્યુનિસ્ટોને હઠાની તેને પ્રજામન્દકની તમામ સત્તા હાથ કરી હતી સોવિએત રશિયા ખડે મેત્રી તોડવી હતી ડૉ સુતના એ દગાખેર વારસદાર આહિચકારા કાર્યમા કેમિન્ડાગના શ્રામન સફોના પીઠાળ હતુ આ આક્રમણ વખતે માઓ તે જ શહેરમા કેમિન્ડાગની કચેરીમા કામ કરી રહ્યો હતો

કેટનની પ્રજાએ ચાગના કારતરને નિષ્ફળ ગના યુ મરાળ પક્ષની દગામોરી વિષે માઓના મનની શકા વધારે મજબૂત થની પગલુ એન તુ રુયુની આખ હિધડી નહિ કિસાન ચળવળનુ લડાયક સ્વરૂપ બોધને અનેક જમાનદારો ગામડેથી ભાગીને શહેરમા ભરાતા હતા ત્યા તેમણે 'મજૂર-કિસાનોના અલ્પાચાર' ઠી વારિયાત આફનાઓ ફેલાવના માડી અને તેને બેરે કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીને પણ ભાડના માડી હતી આ કટોકટીના પ્રસંગે એન તુ રુયુ સમગ્રના જાળવી શકથો નહિ દુસ્મનોની મીકાઓથી એ ગભરાઈ ગયો અને પાર્ટીના લડાયક તત્વોને ઠપકો આપના લાઓ તેણે કેમિન્ડાગ બેડે મત્રણાઓ શરૂ કરી અને મજૂર-કિસાન પ્રવૃત્તિઓને કાળમા રાખરાનુ રચન આપ્યુ કેમિન્ડાગ ઠી ફોજમા પણ પાર્ટીનુ કાર્ય મર્યાદિત મનાવનાની વાત તેણે કળૂન કરી મચત્ત ને કસેનાનુ મહત્વ તેને કી રણ સમજાયુ નહિ કેમિન્ડાગની ફોજમા મહત્વના હોદ્દાઓ કમ્યુનિસ્ટોને આપરાનુ ડહાપણ તેણે ન દર્શાવનાથી ચીની કનિને પારાનાર નુકસાન થયુ અને જનતાને નિરર્થક યાનનાઓ સહેલી પડી

જેર, તે વખત પૂરતી તો કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટી અને કેમિન્ડાગ વચ્ચે ફરી સુનેહ થઇ ગઈ

પેકિંગની સરકારને હરાયા ખાતર સને ૧૯૨૬ના જુનાઈ માસમાં રાષ્ટ્રીય ક્રાંતિકારી ફોજ ઉત્તર ભણી કૂચ કરી ગઈ. અને માઓ શાધામ્માં રહીને કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીના કિમાન વિભાગનું સંચાલન કરવા લાગ્યો. ઠેઠાક ગિરાદરો તેની જોડે સહમત હતા પરંતુ મધ્યમ નેતાગીરી તેની નિરૂદ્ધ હોવાથી પાર્ટીનો મોટો ભાગ એ રીતે અધારામાં જ રહ્યો હતો. ચીની ક્રાંતિ પર યુનુ જોખમ તોળાઈ રહ્યું હતું માઓને ડંભે કરીને એન પડતું નહોતું. તેના વિચારમંથનમાંથી તેજની મેધા પ્રગટી રહી હતી માઓએ રાષ્ટ્રની ધાત ટાળવાનો ખીજો પ્રયાસ કર્યો.

કિમાન વિભાગનો ઇન્સ્પેક્ટર જનીને કિસાન આદોલનને ઝીંણ વટભયો અભ્યાસ કરવા તે કુનાન આવ્યો. આ પ્રાનમાં તેના ઊંઠા મૂળ હતા. દરેક કંટોકડીને પ્રસંગે તે કુનાન આવતો. ત્યાના વાના-વનજીમાંથી તાકાત મેળવતો. એની ધગતી પર પગ મૂકતાવેત કામ કામને શિખનાડી દેતું. જમીનદારોની સત્તા નાગૂદ કરવા માટે ઠેર ઠેર કિસાનો ગળે ચડ્યા હતા. કોમિન્ટાગ ફોજોની કૂચે એ પ્રવૃત્તિને વેગ આપ્યો હતો.

સન ૧૯૨૭ ના જાનેવારી માસમાં માઓએ આ ચળવળોનું સરવૈયું કાઢ્યું. અને તેનો વિમનનાર રિપોર્ટ પાર્ટીની મધ્યમ સમિતિને મોકલાવ્યો તેમાં તેણે કિસાન સામર્થ્ય વિશે સકા ધગનનાર કમ્યુનિસ્ટો તેમ જ ગિન કમ્યુનિસ્ટોની સખત આદરણી કાઢી હતી ચીની ક્રાંતિની વ્યવસ્થામાં અર્પૂર્વ રાજો આપે એવા ચાર મુદ્દાઓ તેણે છપ્પ્યા હતા—(૧) ચીની ક્રાંતિમાં કિસાનોનો હિસ્સો મહત્વનો છે. (૨) ખેડૂતોની રાજકીય સત્તા અપવાનું કાર્ય મહત્વનું છે. (૩) ખેડૂત વર્ગના વિરિધ વિભાગોનું પૃથક્કરણ કરીને તારવેલો માર કે ચીનમાં મોટાભાગની વસ્તી ગરીબ કિસાનોની છે.

અને સમસ્ત એકૂત વર્ગમાં ગરીબ કિસાનો જ વિશેષ ક્રાંતિકારી છે. (૪) ક્રાંતિકારી સિદ્ધાંત અનુસાર પાર્ટીને આગ્રહ કર્યો કે સહેજ પશુ અચકાયા વિના બેઘડક આમજનતાને જાગૃત કરો, તેને સંગઠિત કરો અને તેના પર જ આધાર રાખીને આગળ ધવો.

અતમાં તેણે ખરા દ્વિતી અપીલ કરી હતી કે આમ કરશો. તો દૂક સમયમાં જ મધ્ય ચીનમાંથી, દક્ષિણથી, ઉત્તર પ્રાંતોમાંથી કરોડો કિસાનો ઊભા થશે. ઝંઝાવાતનો એનામાં જુગસો હશે. એના પૂરને વાળવાની શક્તિ કોઇમાં નથી. ગમે તેટલી મોટી સત્તા વચ્ચે પડશે તો ય એ ઘોડાપૂરને રોકી શકશે નહિ. મુક્તિના ખ્યેય બહુ ધસી રહેલ આદોલન રસ્તામાં આવતી તમામ આડઅડચણોના કુરચેકુચ્યા ઉડાવી દેશે. શાહીવાદીઓને, લશ્કરી ડાકુઓને, લાંચખાઉ આમલદારોને તેમ જ સહેલા શ્રીમંતોને તેમની કચર બહુ ધકેલી દેશે.'

આ રિપોર્ટ પાર્ટીની મધ્યસ્થ સમિતિને મોકલાવીને માઓ પોતે મે મહિનામાં પુહાન ગયો. ત્યાં કિસાનોની આંતરપ્રાંતીય પરિષદ બરાઈ. તેણે માઓની નીતિને ટેકા આપ્યો પરંતુ ચીની ક્રાંતિના કમનસીબે એન તુ રશ્યુએ એ રિપોર્ટ દગાવી દીધો. તેને માઓના વિચારો પસંદ નહોતા, પોતાની ખોટી નીતિને વળગી રહી તેનો અમલ કરાવવા ખાનર તેણે પાર્ટીના લોકશાહી બંધારણનો ભગ કર્યો. દરેક પાર્ટીસબ્યને પોતાના અભિપ્રાયો મધ્યસ્થ-સમિતિ સમક્ષ માંડવાનો હકક હોવા છતાં ય એકુવિચારી નેતાએ માઓનો રિપોર્ટ ચર્ચવા માટે મધ્યસ્થ સમિતિની બેઠક બોલાવી નહિ.

*

રાષ્ટ્રીય ક્રાંતિકારી ફોજ તીરની માફક ઉત્તર તરફ આગળ વધી રહી હતી. કમ્યુનિસ્ટો અને રામિન્ડાંગના સંયુક્ત ઉદ્દામ તત્વોનું અપ્રતિભ શૌર્ય ઉત્તરના લશ્કરી ડાકુઓને નિર્વીર્ય બનાવતુ હતું.

તા. ૧૧ મી જુલાઈને દિને વિજય સેના ચાંગશાના પાદરે આવી. ઓગસ્ટમાં લશ્કરી ડાકુ નીચે એક વખત કામ કરતો દેગ યુ-શીઆંગ કેમિન્ટાંગના પક્ષમાં બળી ગયો. સપ્ટેમ્બરમાં હેકાઉ સર થયું. તા. ૧૧ મી ઓક્ટોબર સુધીમાં વુહાનના ત્રણે શહેરો પર કેમિન્ટાંગનો ખર્ચ લહેરાવા લાગ્યો. ઉત્તરમાં આણુ ફરકાવીને સન ૧૯૨૭ના માર્ચ મહિનામાં વિજયી સેના શાંધાઈ પહોંચી ત્યારે શાંધાઈના શરૂ કામદારોએ ત્રણ દિવસ પહેલાં જ શહેર કબજો કરી રાખ્યું હતું. ઠાણે આ અદ્ભુત કરામત કરી હતી ?

ત્રણ માસ પહેલાં પાટીની સૂચના અનુમાર ચાઉ એન-લાઇ અહીં વિપ્લવ સૂચાનન કરવા આવ્યો હતો. માત્રુ હરજારના ઉચ્ચ અમલદારનો પૌત્ર અને પ્રખર વિદ્વાન શિક્ષકનો પુત્ર ચાઉ પેતે રાષ્ટ્રીય જાગૃતિના કાળમાં ઉભર્યો હોવાથી તેની કુદરતી આવકત ક્રાંતિને પથે વળી ગઈ હતી. આ અઢાવીસ વરસનો સુશિક્ષિત જુવાન શાંધાઈ પહોંચ્યો ત્યારે કાનિનુ પ્રિસ્ક્રીપ્શન આપતું ઠાઇ પાઇયપુસ્તક તે માથે લાવ્યો નહેતો. યોગ્ય દોરવણી આપે તેવો ઠાઇ પીઠ અનુભવી સલાહકાર પણ તેની જોડે આવ્યો નહોતો. પરંતુ ચાઉએ પુરોપમા માક્સવાદનો જીડો અભ્યાસ કર્યો હતો અને તેની ઈર્ષાશક્તિ એક ક્રાંતિકારને જાગે તેની પોલાતી હતી. ત્રણ મહિનામાં તેની દોરવણી તથા સ્થાનિક કમ્યુનિસ્ટોએ ૬૦૦ ૦૦૦ મજૂરોને સંગઠિત કર્યા અને મહાજ આમ હડતાળ પાડી પરંતુ મજૂરો નિર્દાલ્ હતા. તેમને શહેર કબજો થી રીતે કરાય તેની મનાગમ નહોતી. ઉત્તરથી નારી આવેના લશ્કરી ડાકુઓએ તેમના પર હુમલો કર્યો પણ ચાઉના સાથીઓએ ૫૦૦૦ પીકેટરો તેમની મામે ખડા કર્યા. ૨૦૦૦ મજૂરોને છૂપી રીતે તોલીમ આપી. અને ૩૦૦૦

નિશાનખાજ પેદા કર્યા. સમયની જરૂરિયાત તેમને સશસ્ત્ર લડતનું મહત્ત્વ સમજાવતી હતી. માર્ચ મહિનામાં ફરી આમ હડતાળ પડી ત્યારે ૬૦૦૦૦૦ મજૂરોએ સૌથી પહેલાં પોલીસ રોડનેા કળજે કર્યાં, પછી શસ્ત્રાગાર 'લીધું', પછી સરકારી લશ્કરી છાવણી અને પછી—પછી વિજયી મજૂર સેનાએ શાંઘાઈમાં 'નાગરિક રાજ્ય' સ્થપાયાની ઘોષણા કરી. એટલે જ, ચાંગ કાઇ શેક સહિત 'રાષ્ટ્રીય ક્રાંતિકારી ફોર્સ'નું સ્વાગત કરવા માટે આવેલા શાંઘાઈ વારસીઓ નગરને દરવાજે સામેલું લાઇ જીભા હતા.

*

પરંતુ આથી તો ચાંગ કાઈ શેક ભડકી ઊઠ્યો. પોતાનું સ્વાગત કરનારથી પોતે ભડકી ઊઠ્યો ! હવે આ પાર રહેવું કે પેલે પાર જવું તેનો આખરી નિર્ણય લેવાનો સમય તેને માટે પાડી ગયો હતો. 'ઉત્તરની કૂચ'ના વિજય પછી રાષ્ટ્રીય આંદોલન કઈ દિશામાં આગળ વધશે તે તે સમજી ગયો હતો. ખાસ તો 'જમીન-સુધારા'નું શું કરવું એ સવાલનો જવાબ તેણે આપવાનો હતો. તેને આવી મળેલા લશ્કરી ડાકુઓનાં સંચો અને અમલદારો વગર પગારે કામિન્ડાંગની સેવા કરે તેમ નહોતો. ચાંગના પોતાના અમલદારો પણ જમીનદારોના કુટુંબીઓ હોવાથી કિસાન જાગૃતિનાં દર્શનથી ભડકી ગયા હતા. ફોજ માટે નાણાંની મદદ આપનાર શ્રીમંતો પણ આવા જાંડખોરોને સાંખી લેવા તૈયાર ન હતા. અને વેપાર-ઉદ્યોગને ખોરવી નાખનાર લશ્કરી ડાકુઓનો નાશ ઇચ્છતા ચીની ઉદ્યોગપતિઓ પણ મજૂર આંદોલનથી ભડકી ગયા હતા. ચાંગ મજૂર-કિસાન આંદોલનને કચડવા તૈયાર થાય તો જ તેઓ તેને મદદ કરશે એવી તેમની શરત હતી.

વૃણા શાહીવાદીઓની ચકોર આંખો પણ નવી 'બળવાન વ્યક્તિ'

ની શોધમાં જ હતી. તેમના નોકાદબોની તોપો કેન્ટન ખંડર તરફ વળી હતી. ચીનના કિનારા પર ઠેર ઠેર તેમની લશ્કરી તાકાતનું પ્રદર્શન થઈ રહ્યું હતું. ખીજી તરફ ચેન-ઓમા લી કરારદારા ફેલુઆરીમાં અગ્રેજોએ હેંગકે અને ક્યુકેંગની વસાહતો ચીનને પાછી સોંપવાનો ઢોંગ કર્યો હતો. ખરી સત્તા પોતાના હાથમાં રાખીને તેણે ચીનનું એકીકરણ મંજૂર કર્યું હતું. જાપાનીઓએ પણ કેમિન્ટાગના મવાળ પક્ષ સાથે મંત્રણા શરૂ કરીને રાષ્ટ્રીય આદોલનમાં ભંગાણ પાડવાની પેરવોએ રચવા માંડી હતી. સોવિએત રશિયા જોડેના મૈત્રી કરારો રદ થાય અને ચીની કમ્યુનિસ્ટોને કચડી નાખી ચીનમાં લોકશાહી રચવાની અટકાવવા જો આંગ તૈયાર હોય તો તેને પરદેશીએ પોતાને અનુકૂળ 'જળવાન વ્યક્તિ' બનાવવા તૈયાર હતા. મવાળ સભ્યોને પરદેશીઓની વાત કબૂલ હતી. તેમણે આંગ પર દબાણ લાવવા માંડ્યું.

આંગ પોતે પણ એ જ વિશામાં જઈ રહ્યો હતો. તા. ૨૧મી ફેલુઆરી ૧૯૨૭ને દિન તેણે કેમિન્ટાગની ખાનગી સભામાં કમ્યુનિસ્ટોની ટીકા કરી હતી. નાનકિંગ સર ક્યો આફ્રિકન, અમેરિકા, જાપાન, ફ્રાન્સ અને ઇટાલીના નોકાદબોએ નાનકિંગ પર ભોગમારો કર્યો ત્યારથી જ તે જ હાવાદોઓને પસંદ જવાનો વિચાર કરી રહ્યો હતો. શાધાઈને દરવાજો મજેલા બડખોરોના આનકરથી તે હરખાયો નહિ. તે અણુતો હતો કે જે લોકો પોતાના આનડાના જોરે તેને વિજયમુગુટ અપાવી શકે છે તે લોકો પોતાનું કશું ન માનનાર નેના પાસેથી તે છીનવી પણ શકે છે. અને શ્રમજીવી લોકશાહીથી સૂઝાતો આંગ તેને વિજય અપાનાર પ્રગ્તનો સાથ છોડીને, જમીનદારોનો ધરજમાઈ બન્યો અને પરદેશી શાહીવાદીઓની આજ્ઞા મુજબ ૨૮મીને તા. ૧૨મી એપ્રિલ ૧૯૨૭ને દિને શાધાઈના ક્રાંતિકારી

મજૂરોપર જ તૂટી પડ્યો. તેના દેશી વિદેશી આમજનોને કમ્યુનિસ્ટોનાં માથા જોઈતાં હતા. અને જે માણસ સ્થાપિત હિતોનો વિરોધ કરે તે બધા 'કમ્યુનિસ્ટ' એવી તેમની સીધી ને સાદી વ્યાખ્યામાં ચીનના તમામ જનગૃહ લોકશાહી બળે આવી જતાં હોવાથી 'કમ્યુનિસ્ટોનું નિકંદન' કાઢવાને બહાને ચાંગ ચીનની ક્રાંતિશૂંભને શુનાઓની રમશાનશૂંભે બનાવવા નીકળ્યો હતો. તળ શાંધાઈમાં જ ૫૦૦૦ મજૂરો અને વિદ્યાર્થીઓનાં તેણે લોહી રેસાં.

ચીનમાં પ્રતિક્રાંતિનાં મંડાણ યઈ ચૂક્યાં ।

*

આવા સંજોગોમાં કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીનું પાંચમું અધિવેશન વુદાનમાં તા. ૨૫મી એપ્રિલ ૧૯૨૭ને દિન મળ્યું. આ અધિવેશન વખતે પાર્ટીમાં હજી જોઈએ. તેટલી પરિપક્વતા આવી નહોતી. એનું રુ-રુનું તકસાધુ ધોરણ જોડું છે એમ અનુભવે પુરવાર કરી આપ્યું હતું. અધિવેશને તેની સિદ્ધાંતહીન તકજોડીઆ રૂઝિની ટીકા પણ કરી. પરંતુ એનું રુ-રુની વિનીત અસર તમે. પાર્ટી મવાળ નીતિને વળગી રહી. દેશમાં જ્યારે ખેત-ક્રાંતિ પ્રગ્લેસમાં હિમ્મતરૂપ સઈ રહી હતી ત્યારે એને થોડા માર્ગદર્શન આપવામાં આ અધિવેશન નિષ્ફળ ગયું. આ નીતિનો વિરોધ કરનાર માઓની અકળામણનો પાર ન રહ્યો.

*

પણ માઓની વાત સ્વીકાર્યા વિના જીન્ગે કોઈ છૂટકો નહોતો. કારણ, ઈતિહાસ જ એની વાતોને દોહરાવતો હતો.

ઉપરની ચર્ચાને થોડોક વખત થયો ન થયો તેવામાં બનાવો કડપભેર બનવા લાગ્યા.

કદા મવાળ કોમિન્ટાંગવાહીઆ નહીં પણ ઉદામ કોમિન્ટાંગ

વાદીઓએ પણ રાષ્ટ્રીય આંદોલનને દગો આપ્યો. એન તુ-ચુની પતાંની ઇમારત ધરીના છઠ્ઠા ભાગમાં વિખેરાઈ ગઈ. તા. ૭ મી ઓગસ્ટ ૧૯૨૭ને દિવસે કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીની તાકીની પરિપક્વ મળી. હવે હૂળની ક્રાંતિનૌકાને જમાવવાનો સવાલ હતો. એન તુ ચુ પ્રત્યેની સૌની શ્રદ્ધા જીડી ગઈ હતી, તેની નીતિની ગ્રીષ્મવટભરી તપાસ થઈ રહી હતી પણ એન એકનો બે થતો નહોતો—

‘મે’ તો પહેલેથી જ કહ્યું હતું કે આ મૂડીવાદીઓની ક્રાંતિ છે. પોતાનો સામ સાધી લીધા પછી એ લોકો જાજ સહેલી લેશે, લશ્કરી ડાકુઓ ખનમ થાય છે. હવે મૂડીવાદીઓનું રાજ સ્થપાશે. તમે ઇતિહાસના વહેણની વિરુદ્ધ જવાની વાત કરો છો !’ તે મહાજનું નાકું છેડતો નહોતો.

‘પણ ક્રાંતિની નેતાગીરી આપણા હાથમાં લેવાનો વખતમર પ્રવાસ કયો હોત, કિમાનોના જળમાં શ્રદ્ધા રાખી હોત તો આજે આપણે મૂડીવાદીઓને તેમના મનનું ધાયું કરતાં અટકાવી શકત. તમારા હાથમાં હવે પાર્ટીનું સુકાન સવામન નથી.’ માઓ બોલ્યો.

કાર્યવાહીએ આ વાત માની. એન તુ ચુને પદચ્યુત કરવામાં આવ્યો. પરંતુ હવે નવો સુકાની કેને જનાવવો ? માઓની નીતિનું મહત્ત્વ હજી પાર્ટીને સમજાયું નહોતું. તેણે ભેરશોરથી કામિન્ટાગનો વિરોધ કરનારા અતિ ઉદ્દામ ચુ મિચુ-પાઇને મંત્રીપદ આપ્યું. આ અતિ ઉદ્દામવાદીઓ કામિન્ટાંગ જોડેનો સબ્બ તોડવા રાજી હતાં ખરાં, પરંતુ તેમની દષ્ટિ અવળી હતી. તેઓ માનતા હતા કે માત્ર કામનરો જ એકલે હાથે ક્રાંતિને સફળ બનાવી શકશે. કિસાન વર્ગનું મહત્ત્વ તેમને જરા પણ સમજાયું નહોતું પાર્ટી ચૂલા-માથી નીકળીને ઓલામા પડી તેમણે મવાળ તકસાધુ ધોરણની જગાએ અતિ ઉદ્દામ સક્રિયિત ધોરણ અમલમાં મૂક્યું.

ચીની પ્રજાના સૌથી વધારે જાણીત તત્વો પાર્ટીમાં હતાં. તેમના પર ચીની ક્રાંતિનો આધાર હતો. પરંતુ સાચો નેતા મેગવના પહેલાં પ્રજાને અનેક કડવા અનુભવોમાંથી પસાર થવું પડે છે. ઠોકરો ખાતાં ખાતાં જ તેને સત્યદર્શન થાય છે. અને એ મંથનમાંથી પ્રજા પોતાનો તારણહાર પેદા કરે છે.

માઓ ત્સે તુંગની કિંમત હજી લોકોને સમજાઈ નહોતી. તેના ડહાપણનો અનુભવ હજી તેમને થયો નહોતો. પરંતુ ક્રાંતિની આંધીમાં અવિચારી નેનાઓ સામે વખત ટકો શકતા નથી. એ બહીમાં ફગરો ઓગળી જાય છે અને સોનું જ જાડી રહે છે. માઓ ધીમી છતાંય નિશ્ચિત ગતિએ સાચી નેતાગીરી તરફ જઈ રહ્યો હતો. ચીની ક્રાંતિના ગર્ભમાં તેના તારણહારનાં ખીજ રોપાઈ ચૂક્યાં હતાં

૭

ચીની સોવિયેતનું સર્જન

સન અઠ્યાસનો મે મહિનો ચાલતો હતો. જૂરા આકાશ-માંથી નીચા નમાને ચિંગ કાન શાન પર્વતને ચૂમનાં સફેદ વાદળાંગો સુરેખ શાંત ચિત્ર દોરતા હતા. ત્યારે ખડક પર ઊભેલા એક સંગીનધારી જુવાને અચાનક સીટી વગાડી—

‘દોન દેખાય છે ! આપણી તરફ આવે છે...’

નિશ્ચય પર્વતમાંથી અનેક સૈનિકો પેલા કોઈ નિરીક્ષક તરફ દોષ્ટા આવ્યા તેમાં માઓ ત્સે તુંગ પણ હતા.

પરિપક્વ બાદ માઓ ચાંગશા આગ્યો ત્યારે તેણે પોતાના માટે પાંચ મુદ્દાઓનો કાર્યક્રમ ઘડી કાઢ્યો હતો: (૧) હુનાનમાં પાર્ટીની પ્રાંતિક શાખાનો કેમિન્ટાંગ બેઠેનો સંબંધ તદ્દન તોડી નાખવો, (૨) મજૂર-કિસાનોની સશસ્ત્ર ફોજ બની કરવી. (૩) નાનામોટા તમામ જમીનદારોની મિલકત જપ્ત કરવી. (૪) કેમિન્ટાંગથી દૂર રહી સ્વતંત્ર રીતે પાર્ટીની સત્તા હુનાન પ્રાંતમાં સ્થાપવી અને (૫) ત્યાં સોવિએત રાજ સ્થાપવું.

આ કાર્યક્રમની અમલ બજાવણી તેણે અંતપૂર્વક કરી અને પરિણામે 'પાનખર પાકની લડત'ને નામે પ્રખ્યાત બનેલ કિસાન-આદોલનને વેગ આપ્યો. તે દરમિયાન હુનાનના ખાણમજૂરો અને કેમિન્ટાંગથી અસંતુષ્ટ બનેલા સૈનિકોએ કિસાનોને સાથ આપ્યો હતો. અહીં માઓએ પહેલપહેલી મજૂર-કિસાનોની સેના બની કરી અને તેને 'મજૂર કિસાનોની પહેલી ફોજની પહેલી ટુકડી' એવું નામ આપ્યું. તેમાં એક ખાણ કામદારોની, એક માથુ કેમિન્ટાંગ સૈનિકોની અને બે કિસાનોની—એવી ચાર રેજીમેંટો હતી. માઓ પોતે સેનાપતિ બન્યો. શરૂઆતથી જ તે સેનાનો રાજકીય સલાહકાર તો હતો જ.

પશ્ચિમ કિઆંગસી અને પૂર્વ હુનાન વચ્ચે તેને વારંવાર આંટા-ફેરા કરવા પડ્યા. એ વખતમાં જમીનદારો પોતપોતાની અંગત લશ્કરી ટુકડીઓ રાખતા, તે મિનતુનને નામે જાળખાતી. એકવાર માઓ આવી ટુકડીના હાથમાં સપડાઈ ગયો હતો. તેને ધાણા પર લઈ જઈને દારૂ મારવાનો હુકમ થયો હતો. એ સ્થાન બે ખેતરવા દૂર રહું ત્યારે લાગ બેઠેને માઓએ દોઢ મૂઠી. અને પાસેના તળાવની આસપાસ ઊભેલા માથોડાબર ધામમાં છુપાઈ ગયો. જમીનદારના સૈનિકોએ તેનો પીછો પકડ્યો, આસપાસના ખેડૂતોને પકડીને

તેમની પાસે માઓની શોધ કઠાવી પણ એવા કામમાં ઠાને રસ હોય ? એકનાગ તો દુશ્મનો એટલા પામે આવી ગયા હતા કે માઓ હાથ લાગે કરીને તેને આડકી શરે. સૂપાંસ્ત પછી કટાણીને ચેનિકો ચાલ્યા ગયા ત્યારે હળવેકથી માઓ જહાર નીકળ્યો અને હુમર તરફ ચાલ્યો. દિવસે તે સંતાપ રહેતો અને રાતે ખુમાફરી કરતો. તેના જોડા ફાટી ગયા હતા ખિસ્મામાં પૈસા નહોતા.

‘આરે ! તુ પેલો પ્રિદ્ધાથી તો નહિ ?’ પાછળથી એક ધરડા કિસાનનો અરાજ આપ્યો અને માઓ ઝોડીને દોડના લાગ્યો. કિસાન તેની પાછળ દોડ્યો, ‘અલ્યા જોએ તો રહે ! મને ઝોગખ્યો નહિ !’ તું અને તારો દોરતાર મારે ધરે જમી ગયા હતા.’

માઓએ તેની તરફ જોયું. એ આગશામાં બળ્યુતો હતો, ત્યારે પગપાળે ફરવા નીકળ્યો હતો તે દિવસની ઝોળખાણુ આ કિસાને યાદ રાખી હતી તે માઓને પોતાને ધરે લાઈ ગયો હતો; તેને ખતરાવી પિનડાવીને છેક લાલ સરહદ સુધી પહોંચાડી ગયો હતો. એ કિસાનનો નાનો દીકરો જ આત્યારે ખડક પર જોએ જોએ પોતાના સાથીઓને ઠાપ ફોજની હિલચાલ વિશે ચેતવી રહ્યો હતો.

કોમિન્ટાગના હજારો સૈનિકોને હરાવતી હરાવતી, માઓની નાનકડી સેના આ પર્વતની ગોદમાં તળ નાખીને પડી ત્યારે તેમની મધ્યા માડ હજારેક જોટલી હશે પરંતુ સિયાળામાં તેમણે દુનિયાની સરહદ પર આવેલ ચાલિન વિગ્તાગમાં ગહેતુ સોવિએત રથાથું ત્યારથી તેના સૈનિકોની સખ્યા વધવા માંડી હતી. આનિ ઉદ્દામ-વાદીઓની ટીકાઓને ગણકાયાં વિના આ સોવિએતે દરેલ નીતિ અપનાવી હતી જમીનમુધારાઓ પણ વાસ્તવિક પરિસ્થિતિને ધ્યાનમાં ગણીને જ કરવામાં આવ્યા હોવાથી આસપાસના અનેક કિસાન જુનાનો મજૂર-કિસાન ફોજમાં આવી મળતા હતા અને વારવાર

ધસી આવતી કોમિન્ટાગની ફોજોને તતકાલીન પાછી કાઢતા હતા. કુગરા પર ઠેર ઠેર તેમની ચોકોઓ હતી સહેજ પથુ નથી હિંમત આન દેખાય તો મત્વર સૈન્ય જમા થઇ જતું.

‘ત્યારે—આ તો આપણા લોકો લાગે છે—જુઓ ! જુઓ !’ તેમનો વાવડો. ’ કેટલાક જુવાનો એકસમાટા બોલી બેઠ્યા.

જેનજેનામા ચિંમ કાન સાનની તળેગી આનદથી નાચી જી. નીચેથી ઉપર સુધી ઉત્સાહ-ઉમંગની હોળી જીતવાની હતી, તેની લક્ષરી સાથે સૈનિકોની આવજ સનન આવુ હતી ઉપરથી આવેલા સૈનિકો પોતાના ઘાકેના સાથીઓનો ભાર હળવો કરી રહ્યા હતા.

ત્યારે ઉપરની પહાડી છાણીમા ચૂતેહ અને માઓની અન્યેય જોડણી આજે પહેલીવાર બેટી રહી હતી.

*

ચૂ-તેહ ઉમરમા માઓ ત્તે ટુમ કરતા ૧૩ વરસે મેળો હતો. સન ૧૮૮૬મા ઝેરુઆનના ગામડામા એક ગરીબ ગણતિયાને ઘેર તેનો જન્મ થયો હતો. વીમ માથુમના બહોળા કુટુંબનો ભાર શ્રીની ન શક્યાથી તેમને જુન ચૂના માડવા પડ્યા ત્યારે ચૂ-તેહ પોતાના કાકાની જોડે રહેવા ગયો ત્યાં જ પ્રાથમિક શિક્ષણ મેળવીને તે લશ્કરી શાળામા દાખલ થયો તેને વિદ્યાનનો ખૂબ જ શોખ હતો. અહીં ડો. સુનના નેતૃત્વ તળે ચિકીત્સી રહેને રાષ્ટ્રીય અગવળના સસર્ગમા આવીને સન ૧૯૦૬મા તે કોમિન્ટાગનો સભ્ય બન્યો. સન ૧૯૧૧ની ક્રાંતિમા માથુ હાથમા લઈને લડતો ચરો જુવાન તેની કૌશલ કારકિર્દીમા ઝડપથી આગમ વધ્યો અને સ. ૧૯૧૫મા એક રેટમેનના કમાન્ડર બની ગયો. સુન-યુઆનના કરારો પછી—ખાસ કરીને યુઆનના રાજશાહી કાવતરા પછી તેનું મન ખાદ્ય ધર્મ ગયું હતું. હતાશ જુવાને અનેક વ્યવસાયો આશરો લીધો.

રખાતોનો જનાનો વધારી અફીણનો ખંધાણી જાન્યો. પરંતુ તેના અંતરનો અજ પો સમતો નહોતો. ડગલે ને પગથે વચ્ચે આપતા પ્રત્યાઘાતીઓ તેના ક્રોધમા વધારો કરતા હતા. એ તિથેટમા હતો ત્યારે તેના હાથમા રશિયન ક્રાંતિ મગધી માહિત્ય આપ્યું અને તેના ધુધગાના દિશમા નવી આશાનો સંચાર થયો હતો. તેણે મળે તેટલી માહિતી મેળવવાનો પ્રયાસ કર્યો અને પોતે માકમવાદની દિશામાં વળી ગયો. હવે એક જ વાત તેના મનનો કપાળે લપ્ત એકી હતી—ચીની કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીને મળી તેમાં સામેલ થઈ જવું.

ચૂ—તેહ પાર્ટીની શોધમા નીકળ્યો. તેણે જનાનાને વિખેરી નાખ્યો હતો પણ અફીણ છોડવું અત્યંત મુશ્કેલ હતું. પણ એના બંધાણને ક્રાંતિકારીના જીવનમા રચાન હોઈ શકે જ નહિ એ વાત તે સમજતો હતો. ચીની કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીનું પગેરું કાઢતો કાઢતો તે સાધામ જદરે જીનચો (સન ૧૯૨૭મા) ત્યારે એ વ્યમત્થી લગભગ મુક્ત બની ગયો હતો. વહાણ પર તેણે કપરી તપશ્ચા આદરી હતી ત્યાં અફીણ મળવાની શક્યતાઓ ઓછી—યા તો અધરી કોવાથી તેનું મનોગળ જલ્યું હતું. જમીનનો કિનારો જોનાવેત તેને ફરી અફીણની તીવ્ર યાદ આવવા લાગી હતી, એ દિવસે તેણે જાણી જોઈને ધરતી પર પત્ર મૂક્યો નહિ. એક મહિના સુધી તેણે વહાણ પર આટા માર્યા કર્યા બીજે ત્રિવે તે સાંધાઈની હોરિપટલમા દાખલ થયો અને દવાદાવની મદદવડે અફીણના જીવલેણ બંધાણથી તદ્દન મુક્ત જાન્યો.

આહી તેને કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીંગો બેટા થયો નહિ, પરંતુ પાર્ટીના સંપર્કમા આવવાનો મહત્તમ મંકલ્ય કરીને નીકળેલો દલામહી જીવાન હતાજ જાન્યો નહિ. પાર્ટીની શોધમા તે સાધામથી પેકિંગ પહોંચ્યો. ત્યાં પણ ફરો પત્તો લાગ્યો નહિ. ડેલે હાથ દબાવે ધોએલ મૂળાની

માફક તે શાંધાઈ પાછો ફર્યો ત્યારે તેની ડો. સુન યાત સેન જોડે મુલાકાત થઈ ગઈ આ નેતાનું વ્યક્તિત્વ તેને ગમ્યું અને તેમની સામગ્રી એ જર્મની બચુવા ગયો અને ત્યાં—‘નર્વિનમા’ તે ચાઉ એન—સાધ જોડે બટકાઈ પડ્યો. ચીની કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીને આખરે તેણે શોધી કાઢી ખરી—‘પરંતુ નર્વિનમા’ ત્યારે ને ત્યારે જ તેણે પાર્ટીમા હાખન ચવાની અરજી લખી નાખી.

ચૂ-તેક નર્વિનમા ચીની કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીના સભ્ય બન્યો. એ વખતે ત્યાં બીજા એશિયાવાસીઓ પણ બચુવા આવ્યા હતા તેમાં ડેટવાક હિંગીઓ પણ હતા. ચૂ-તેક એશિયાવાસીઓ વચ્ચે રહીને જ કામ કરતો હતો તેણે યુવક પ્રવૃત્તિઓમા ધમશપૂર્વક ભાગ લેવા માગ્યો. બે વખત જર્મન પોલીસે તેની ધરપકડ કરી. આખરે તેને જર્મનીમાથી હટપાર કરવામા આવ્યો. યુરોપ અને એશિયામાં રખડતો રખડતો ચૂ-તેક સન ૧૯૨૫મા ચીન પાછો ફર્યો, ચીન આવ્યા બાદ પોતાના આગલા સરદાર અને આગ કાંઈ શેકથી તરત બીજા નબળો હોદ્દો ધરાવતા સેનાપતિ ચુ પાર્ક તેકની નીચે જોણે નોકરી લીધી આ દરમિયાન ૧૯૨૭મા એ નાનચાગનો પોલિસ કમિશનર બન્યો.

*

‘શાયામ્’થી લખાતા કૃષાતા ચાઉ એન લાઈ નાનચાગ પદોંચ્યા ત્યારે રથાનિક ગિરાદરો અગની નિરુદ્ધ બળવો કરવાનીવાન નિચાગી રહ્યા હતા. લોકો તો ચાગની દમાખેતરી સામે ખૂબ ચિડાયેલા હતા જ. ચાઉ-એન લાર્ક અને ધણી ચાર મળના; મારો પોલિસ કમિશનરનો હોદ્દો ફીક લેખે લાગી ગયો આ કમિશનર સાફેગ પ્રજાને કચડવાને બદલે ચાગની નિરુદ્ધ ઉદ્ધાવ કરનાા મમલતોમા ભાગ લેતા હતા !’ જોયતો ચૂ-તેક ખડખડાટ હસી પડ્યો.

‘અને પાર્ટીના નેતાઓએ દીર્ઘ દષ્ટિ વાપરી હોત તો ડેર ડેર એવું જ બનત, અને ચીની પ્રજાની મુક્તિનો માર્ગ વધુ સમજાવતો જાત.’ માઓએ નિસાસો નાખ્યો.

‘પણ તેને નસીમે હજી અનેક યાતનાઓ સહેલી જાડી હોય તેમ લાગે છે — નાનઆગનો ઉદ્ધાન સફળ થયો, અમે મજૂર કિસાનોની ક્રાંતિસેના બિંબી કરી ત્યાથી શાન્તુગ ગયા પણ કિસાનોએ તેમના લશ્કરને જોડ્યો તેવો આશ આપ્યો નહિ—’ ચૂ-તેહ જોડ્યો.

‘પણ એ સાથ મેળવવા માટે તમે શું કર્યું ? કેટલા કિસાનોને જમીન આપાવી ? આપણા ગિરાંરો હજી ૫ ગામડાનો અભ્યાસ કરતા નથી.’ તેમને જમીન સુધારાઓનું મહત્વ સમજાવતું નથી.’ માઓ બેકળા બેઠ્યો

માઓ અને ચૂ-તેહ અનુભવની આપણે કરી રહ્યા હતા તેમની છાતણીમાં મોડી રાત સુધી દીવો જોલાયો નહોતો. આવી તો કેટલીએ રાતો ગઈ. અનેક દિવસો વીત્યા, અનુભવોની આ આપણે. માથી ભાવિ કાર્યક્રમ ઘડાવો આજુગાજુના ૬ તાલુકાઓમાં તેમણે સોવિયેત રાજ સ્થાપવાનો નિર્ણય કર્યો.

*

‘ચૂ-માઓ’ના પ્રથમ મિલન પછી આ જોડીએ એકબીજાનો સાથ કરી પણ છોડ્યો નથી ચણાની બે શાકની માફક આજસુધી એ બંને જણા એકબીજાના પૂરક બની રહ્યા છે માઓને ચીની ક્રાંતિનું મેજી ગણીએ તો ચૂ તેહને એ ક્રાંતિના હૃદયનો જોડીસો ધગકાર કહેવો જોઈએ.

ચિંગ કાન શાન પર્વતની ગોદમાં તેમના સૈન્યો જોડાઈ ગયા. પરંતુ સૈનિકોમાં અનેક શકા-કુશકાઓ બિચ્છી હતી એમાંથી જેસી ગયું હતું. દરેક સૈનિકના ઉત્સાહભર્યા સહકાર સિવાય સોવિયેત

રાજની સરખા અથકય હતી. 'ચૂ માઓ'એ ચૈનિકોના પ્રતિનિધિ-
ઓની સખા બોલાવી.

'ગિરાદરો! આપણે આસપાસની જમીનો કિસાનોમાં વહેંચી આપવી
છે. અહીં સોવિયેત વ્યવસ્થા મજબૂત બનાવવી છે. એ શી રીતે
બને? પહેલી વાત તો એ કે જનતાએ પોતાના રાજનું રક્ષણ
પોતાની મેળે કરનાં શીખવું જોઈએ. બીજું એ રાજના સદેશ-
વાહકો આરે તમ્મ રવાના થવા જોઈએ. તમે ધારો તો એ વાત અશ-
કય નથી. કેમિન્ટાંમની દુસ્મન ફોજ પાસેથી પડાવી લીએલા શસ્ત્રો
ગામડાના ગરીબોમાં વહેંચી આપો. તેમની જોડે સમગ્રન્યૂપૂર્વક
વરતો. તેમને લસ્કરી તાલીમ આપો. બીજું, આપણે આસપાસના
પ્રતિ જોડે વેપાર સંબંધો શરૂ કરવા જોઈએ. આજે વેપારીઓ
આપણા નામથી બકકે છે. પણ ધારો કે કેમિન્ટાંમના સૈનિકો
આપણે હાથે પકડાય ત્યારે એ કેહીએ જોડે આપણે સજૂકાઈથી
વરતીએ અને આપણી માવાળુ પરોણાગતથી પ્રભાવિત બનાવીને
તેમને જ્યાં જવું હોય ત્યાં જતાની છૂટ આપીએ. તેથી શું થશે?
વગર પગારે એ લોકો જ્યાં જશે ત્યાં સોવિયેત પ્રધાના પ્રચારકો
બની જશે, બહારના લોકોમાં આપણા પ્રત્યે વિશ્વાસ ડેળારશે—'
માઓએ શરૂ કર્યું.

'પણ આવા ખાળોગિયા જેવડા રાજમાં બરાબ રહેવાથી સોવિ-
યેત રાજનો વિકાસ થવાનો નથી. આપણે આંગણ પર સીવો હુમલો
કરીને એ શરેરમાં આપણું મુખ્ય મથક રાખવું જોઈએ.' એક
સૈનિક બોલી ઊઠ્યો. તે વખતે ચીની કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીની મધ્યસ્થ
સમિતિ પણ એમ જ કહેતી હતી. અતિ ઉદ્દામ મહામંત્રી ચિઉ-
પાઇની નીતિનું આ સૈનિક પ્રતિપાદન કરી રહ્યો હતો. 'પાર્ટીની
આજ્ઞા આપણે માનવી જોઈએ.

‘પાર્ટીની શિસ્ત તોડવાનું હું કહેતો નથી. પરંતુ પાર્ટીની નીતિ ક્રાંતિની એરણ પર ઘસાય છે. અનુમાની કસોટીએ ગડી નક્કર બને છે. આજના સંજોગો શું કહે છે ? દુરમન આપણા કરતાં વધારે બળવાન પુરવાર થયો છે. ક્રાંતિની ભરતી ઓસરવા લાગી છે. આજે આપણે જે ભરતી વચ્ચેની ઝોટમા છીએ. એ વખતે આપણે આપણા બળો સાચવી સમારી રાખવા જોઈએ. સરળ ક્રાંતિકારે માત્ર આક્રમણ જ નહિ પરંતુ વ્યવસ્થિત રીતે પીઠેઠા કરતાં પણ શીખવું જોઈએ. આજે શહેરમાં દુરમનનું જોર વધારે છે. આપણે અનેક ખુદારી સાથે શહેરો સર કરીએ તો પણ તેને લાંબો વખત સુધી ટકાવી રાખી શકીએ તેમ નથી. આપણે શહેરની આસપાસનો ગ્રામ વિસ્તાર કબજો કરીને શહેરને ઘેરી લેવાં જોઈએ. ક્રાંતિની ભરતી આવશે ત્યારે એ પ્રતિક્રાંતિના બેટ આંખના પલકારામાં ડુબી જશે’ માઓએ વિસ્તારપૂર્વક પોતાની નવી વ્યૂહરચના સમજાવવા માંડી.

‘ગિરાદર માઓ તફા સાચું કહે છે !’ ચૂ-તેહ જોઈયો. તેના ખડતલ મોંપર વાતસાથભરી આંખો જોઈને કાંઈને એના રણયોધનો ખ્યાલ આવે તેમ નહોતું. પરંતુ નાનચાંબના ઈતિહાસપ્રસિદ્ધ વિદ્રોહના તેના પ્રત્યે મૌન માન હતું. ‘આપણો આગ્રસુ’ (નો) અનુભવ પણ એ જ ગતાલી આપે છે. અત્યારે નકામો સાહસવાદ કરવો આપણને પાલવે તેમ નથી. એક જીંજ વાત કહું. કાલે આપણા એક સૈનિકે મને કહ્યું કે આપણે આ પહાડી સેરિયેન સાચવી શકીશું નહિ એટલે આપણે અડીથી ખસી જવું જોઈએ. ના, ગિરાદરો એવો પીઠેઠાવાદ પણ ક્રાંતિને નહિ ખરે જો આપણી ફોજ નિસાનોનાં દિલ જીતી શકે તો વિજય આપણો જ છે.’

પણ આ ક્રાંતિસેનામાં જરૂરી શિસ્તનો અભાવ હતો. સમાજે તથા

નિયમેનો સ્વીકાર કર્યો. ઝડપથી હુકમ જાળવવો. ગરીબ કિસાનો પાસેથી ઠાકપણ ચીજ લેવી નહિ અને જમીનદારો પાસેથી જમ કરેલી તમામ ચીજો સીધી સરકારી બંડારમાં જમા કરાવવી.

ચૂ-માઓની જ-ને ફોને સાથે મળી મઘ્ઘિએ પ્રખ્યાત 'ચોથી લાલ ફોજ' નિર્માણ થયું. તેનો સેનાપતિ હતો ચૂ તેહ અને માઓ જ-યો તેનો રાજદારી સલાહકાર.

આ વિચારણાઓ દરમિયાન કોમિન્ટાંગની ફોજોએ જે વાર તેમના પર ચડાઈ કરી; પરંતુ જ-ને વખત લાલફોજ હતી. એક વાર ચાલિનમાં ચૂ-તેહનો નાનકડો પડાવ રાતરાસો કરતો હતો. અચાનક કોમિન્ટાંગે હુમલો કર્યો. દુસ્મનના સૈનિકે ચૂ-તેહને પૂછ્યું,

'આફવા, તારો કમંડર ક્યાં નાસી ગયો ?'

'ખજાર નથી સાંજ...હું-હમમ...દમણાં જ જાયો.' ચૂ-તેહ પ્રસંગ પારખી ગરીબો જની બોલ્યો તેનાં કપડાં ખીજ સૈનિકો જેવાં જ હોવાથી દુસ્મનને એ કોણ છે તેનો ખ્યાલ આવ્યો નહોતો. 'સાફો-રસોઈડો—'દુશ્મનો જાગડા જાગડા ચાલ્યા ગયા અને ખીજ તરફ કમંડર ચૂ તેહ હરચુરાજે જંગલમાં નાસી છૂટ્યો.

શિયાળામાં તેમને પાટીની ફટ્ટી પ્રેક્ષિસના નિર્ણયો મળ્યા. આવખતે પાટીએ ચિલ્લ-પાઈની ઉદ્ધમ નીર્ણ ૨૬ કરી હતી મજૂર-કિસાન વચ્ચેની મૈત્રીનું મહત્વ સ્વીકારીને તેમની સહયુક્ત રાહજરી તમે મોવિ-યેન રાજ્યો રચાયવાનો, જમીનની વહેચણી કરવાનો તેમ જ લાલ ફોજ ખડી કરવાનો આદેશ આપ્યો હતો. તેણે એ પણ મનાયું હતું કે આજે આક્રમણ પર નહિ પરંતુ જનતાનો મત જીતવા તરફ વિશેષ ધ્યાન આપવું જોઈએ. પરંતુ આ લોકશાહી કાંતિ માટેની લડત અત્યંત લાંબી ચાલશે એ વાત કોએસને સમજાઈ નહોતી. મજૂર-કિસાન સિવાયના જાણીના વચગાળાના વર્ગો ઠેકુ વલણ લેશે અને પ્રતિક્રિયા

વાદીઓ વચ્ચેના આત્મિક કન્ડોનો લાભ શી રીતે લેવો એનો અર્થ
ધ્યાન કોઢેમને નહોતો વળી પાગની તાત્કાલિક વ્યૂહરૂપિણિ યત્ન
રિયત પીઢેલ કરવાની હોવી જોઈએ—એટલે કે શહેરોને બદલે
ગામડાઓમાં પાગનું મુખ્ય કાર્ય હોવું જોઈએ એ વાત પણ
તેણે વિચારી નહોતી મધ્યમ્ય સમિતિની નેતાગીરી હજી ઉદ્દામ
વાદીઓના હાથમાં જ રહી હતી માઓ ગેરહાજર હોવા છતાં ય
કોઢેસે તેને ચૂટીને મધ્યમ્ય સમિતિમાં મોકલેલો હતો હજારે હજારે
પાદીનું ધ્યાન માઓ પ્રત્યે ખેંચાઈ રહ્યું હતું.

ચૂ—માઓની જોડીને સમગ્રગીતે જોતા, ફઢી કોઢેસ પી નીતિ
માન્ય હતી પાદીના આત્મિક મનમેદો હજારે હજારે જૂસારા લાગ્યા
ઠેર ઠેર નવા નવા સેવિયેત ઊભા થઈ ગયા હતા પશ્ચિમ હપેમાં
હો છુગ પી, પૂર્વ હપેમાં હસુ હાઈ તુંગની સાથે ફોજો સોનિયેત સ્થાપી
રહી હતી કિઆગ્સીમાં પણ આ ચળવળનો આરંભ થઈ ગયો હતો.

એ દરમ્યાન હો ચિન નામના એક લશ્કરી ડાકુ વિરુદ્ધ મળવો
હતે તેના મંત્રી કો ચૂ—માઓના આવી ગળ્યા તેમાંથી પાચમી લવ
ફોજ નિર્માણ થઈ આટલા બધા મંત્રીઓ જરણોપણ પહાડી
ભોમકા સી રીતે કરી શકે ? ફઢીના વિરોધ હતા પણ તેમ પાસે
ગરમ કપડા નહોતા રાતા કોળા ખાઈને તેમણે મહિનાઓના મહિ
નાઓ કાઢ્યા હતા.

“ મૂઢીવાં મુઠિમાઈ ” કોળા ખાઈને હો આઝાદ ” સૈનિકોએ
બધોસતું સૂત્ર મોઢ્યું.

લાનફોજમાં એક પ્રકાર પી હતાશા ફેનાઈ રહી હતી આમ
કયા સુધી ચાલશે ? કુશમનતું જોર વધી રહ્યું છે હવે સેવિયેત રાજ
ટકી શકશે નહિ આરણે આમ ને આમ મેલતની યાદ જોતા મેં
રહેવું પડશે ? સૈનિકોની શકા—કુશકાઓને વાચા ફૂટવા લાગી હતી.

ગયે વરસે જે ધ્યાનિક જહારનિવાઓ પોતાની હુકડીઓ ત્રોડે લાલ ફેજમા જોડાયા હતા, તેઓ આ કટોકટી વખતે રાષ્ટ્રીય ધ્યેયમા સરેલાઈથી શ્રદ્ધા જોખ જોડા હતા.

‘આમારી નાનકડી હુકડીઓ પણ આ મુનકમાથી ખાધાખોરાકી મેળવી શકતી હતી અને તમારી દેશબક્તિની વાતો રવીકારીએ છીએ પણ તમારી ચેળાઈ વધારે પડતી છે આપણી પાસે મોટું સૈન્ય છે આ સોવિયેતને જમીનસુધારા અને એવા બધા હવાઈ તુકાઓને પડતા મુકી આવો ફરી જહારનદુ ખેડીગે, અમે તમને પેટ ભરીને ખવડાવીશું’ તેઓ જેએન સૈનિકોને ઉશ્કેરતા લાગ્યા.

‘જુઓ બાઈ, અમે લૂટફાટ કરતા માટે થરમાર છોડ્યા નથી.’ માઓએ તેમને સમજાવ્યું ‘તમામ દેશબક્તોને લાલફેજમા રથાન છે પણ કોઈકશત્રુઓને નબાવી લેશે નહિ કોમિન્ટાગામ લૂટારાઓ હોય કે તમારી જેવા ગરીબ પ્રજાને રાખડનાર હાપ-જનતા તેને પાશરી ક્યાં રિના નહિ રહે.’

માઓની અમરને વીગે લૂટારાઓ થોડીમાર માટે ચુપ થઈ ગયા, પણ માઓ જાજુનો હતો કે સૈનિકો. ‘રે રીના મૂળ હોડા છે તેમનામા પરિસ્થિતિની પૂરી સમજણ ન હે તાથી તેમ. શ્રદ્ધા ખૂટા લાગી છે માઓએ વિતારપૂર્વક સોવિયેત રાજની શક્યતાઓ સમજાવી.

સોવિયેત રાજનું અસ્તિત્વ આજે શક્ય છે સા માટે ફકારણ કે ચીની પ્રામ્યજીવન શકેગા સાથે સકમાજેલું નથી તેના પગાલ ગામડાઓ શહેરોની મદ રિના જીવી શકે છે, વગાં પરદેશીઓની ફરીશાઈન લીગે ચીનમા અધ્યગ્થ સત્તા નગળાં હોવાથી જે પ્રાતો. વચ્ચેના મુનકમા કોમિન્ટાગામ ગજા માગતો નથી. આતા મુનકમા

સોવિયેત રાજને દુશ્મનનો સામનો ઓછો કરવો પડશે રાજ્યાન કરવા માટે આવા જ વિસ્તારો આદર્શ છે. બીજું, આપણા લોકો અનેક વરસોથી આઝાદીને માટે લડતા આપ્યા છે. દેશભંગના લોક-શાહી આંદોલનની છાપ ઊડી છે. તે હજી જૂસાઈ નથી. આપણે તેમની સહાયજૂતિ મેળવી રાકાશું. ત્રીજું કારણ એ છે કે કાનિનાં બળો સમ્યા નથી પરંતુ વિકાસ પામી રહ્યા છે. ચોથી વાત એ ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ કે આજે સોવિયેત રાજનું રક્ષણ કરી શકે એવી લાલ સેના મોજૂદ છે. અને તેની સફળતાને પાંચમી બાંહેધરી છે: ચીનની કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટી. એ પાર્ટીનું મંગલન મનજૂત છે. આજે તેણે સાચી નીતિ અપનાવી છે અને સોવિયેત સત્તાને માર્ગદર્શન આપવાની શક્તિ એ પાર્ટી ધરાવે છે.

આ પાંચે કારણો પર તમે વિચાર કરશો તો જણાશે કે આજે સોવિયેત રાજ ટકી શકશે એટલું જ નહિ પરંતુ તેનો વિસ્તાર પણ દિવસે દિવસે વધતો જશે.

માઓ ત્સે તુંગની દલીલોએ માત્ર ચિંગ કાન શાનના સૈનિકોને જ નહિ પરંતુ પાર્ટીની છટ્ટી, પરિષદ બાદ કિઆંગસી, હુનાન, હુપે, કાંગસી અને બીજા પ્રાંતોમાં રહે થયેલ સોવિયેત આંદોલનને આત્મ-વિશ્વાસ બક્ષે.

પરંતુ આ પહાડીરાજની વારનવિક્રતા ધ્યાનમાં લીધા વિના કેમ ત્રાસે? દાણાપાણીની અછતનો કશોક હોલ આણવો જ જોઈએ. દુશ્મનનો ઘેરા ભેદીને સોવિયેત વિસ્તાર વધારવો જોઈએ.

સન ૧૯૨૬માં, આ પહાડીરાજના રક્ષણાર્થે પેંગ તેક-હુ આમની સરદારી તળે અમુક ટુકડીઓ રાખીને બાકીની રાજ જોડે ચૂ-માઓની જોડણીએ ચિંગ કાન શાન છોડ્યું.

*

માર્ગમાં ક્રાંતિના તણુઆ વેરતા અને આમજનતા પાસેથી

હકાપથનું ભાથું ભેંચું કરતા ચૂ-માઓ કોમિન્ટાંગ જોડે લડેલા લડતા કિઆંગસી આવી પહોંચ્યા અને જુઝુયિનને કેંદ્ર જન.વી મધ્યરય ચીની સોવિયેતની સ્થાપના કરી.

રાજવહીવટના તેમ જ લાલ ફોજના સંગઠનના અનેક અટપટા સવાસો ગૂચ જોઈ કરતા હતા. કટોકટીનો હિંમતપૂર્વક પ્રમાણિક સામનો કરતી માઓની પ્રતિભા ઝડપથી વિકસી રહી હતી. તેણે આ જમનામાં કરેલું વિચારમયન માત્ર ચીન માટે જ નહિ પરંતુ વમાહતી કલિના ઉછળતા મહાસાગરમાં દીવાલંડી સસુ જની ગયું છે.

*

જાનેવારી ૧૯૩૦મા તેણે 'તથ્યખામાંથી ભડકો થયો' એ શીર્ષક તળે ચીની ક્રાંતિમાં લાલ ફોજનું ગદત્વ સમજાવ્યું 'અર્ધ' વસાહતોમાં કિસાન આફોલનો માટે લાલસેના ઉત્તમ સાધન છે એટલું જ નહિ પરંતુ તેનો ઉપયોગ અનિરાધ' બની જાય છે.' માઓ સરવૈયુ કાફો દન્ના, ફેશમરમા રાષ્ટ્રીય કનિને પાસે લાલ-વામાં તે અમલ્યનો ભાગ ભગવજે.' લાલસેનાના ધીંમાથા ખેત-કાંતિનો વિકાસ અને સોવિયેત રાજ્યોની રચાના ત્રિશળતમ પાયા પર આધુ રાખાનાં, આઝાદ કરીને પગજિત કલિને વિજયી જના વરાંતા એકે માત્ર માર્ગ મેળોએ ગેધી આપો હતો આગના રાજની નિર્જળનાનો લાભ લઈને તેણે પોતાની વ્યૂહરચના ધડી હતી.

ચાંગ કાઈ શેકનો અગલ જૂના લસ્કરી ડાકુઓ કરતાં પણ વધારે ત્રાસદાયક દેવાથી તે જનતાથી અજગો પડી રહ્યો હતો કોમિન્ટાંગના આંતરિક ઝઘડાઓ પણ વધે જતા હતા. તેના રાજમા ક્રાંતિકારી જનતા પર દમન કરવા નેટલી શક્તિ હોય તો પણ લસ્કરી ડાકુઓને દગાવી ચીનનું એકીક-લ્લ કરવાની તેનામા ત્રેવડ નહોતી. આ લસ્કરી ડાકુઓ જોડે લડવામાં ગૂંથાએલી કોમિન્ટાંગ

ફેજની મુખ્ય સત્તા શહેરો પૂરતી જ મર્યાદિત હતી. ત્યાં ચાંગનો કાળો ઢેર વરસતો હતો. શાસ રૂધાતા હતા. માઓએ કહ્યું કે શહેરોને હુમલા પડતા મૂકો અને ચીનનો ગ્રામવિસ્તાર હાથમા લઇ લો. જમીનજૂષી પ્રજા પ્રતિક્રિયાની વિરદ્ધ છે અને ક્રાંતિની તરફેણમાં શહેરો ક્રાંતિનાં જાળો મજબૂત બન્યા બાદ શહેરોને સહેલાઈથી છૂટી શકાશે. વસાહતી ક્રાંતિના લશ્કરી વ્યૂહમાં માઓએ આ મહત્વનો ફાળો આપ્યો છે.

*

વિચારોની સફાઈ કરીને જ માઓ જેસી રહ્યો નહોતો. તેણે તેના અમલમાં પણ સૂચક ભાગ બજાવવા ગાંડચો, લાલફેજ કિસાનોના સહકાર સાથે જ આગળ વધી શકે તેમ હોવાથી તેને અનુરૂપ નિયમો ધડવા જરૂરી હતા. સન ૧૯૩૦માં ચીનમાં ૩૦,૦૦૦ લાલ સૈનિકો હતા—તેમાંથી અડધાઅડધ ભાગ ક્રિઆંગરીમાં હતો. થોડા વખતમાં જ સોવિયેત વિસ્તાર આગળ વધીને કુકિન, ઝેનવાઈ, હોનાન, શેન્સી, કાન્સુ અને બીજા પ્રાંતો ઉપરાંત હેનાનના બેટ સુધી પહોંચી ગયો. તેનું એક કારણ લાલફેજની સંઘટના પણ છે. ચિંગ કાન શાનના ત્રણ સાદા નિયમોમાં આઠ નવા નિયમો ઉમેરાયા હતા: (૧) યજમાનનું ઘર છોડતાં પહેલાં બારણાં ફરી ઠેકાણું ગોઠવી દો. (ચીનમાં બારણાં ઉતારીને રાતે ખાટલાની ગાફક વપરાય છે.) (૨) બિછાના મારે લીધેલા પરાળનો ભારો બાંધીને તેના માનિકને પાછો સોંપી દો. (૩) લોકોની જોડે નબરતાપૂર્વક વરતો અને બની શકે ત્યારે તેમના કામમાં મદદ કરો. (૪) ઉછીનો સરસામાન પાછો આપો. (૫) ભાંગ્યાતૂટ્યાની જરૂરપાઈ કરો. (૬) ખેડૂતો સાથે પ્રમાણિક રીતે વરતો (૭) પૂરી કિંમત ચૂકવીને જ માલ ખરીદો અને (૮) સ્વચ્છતા જાળવો. લોકોના રહેણાંજીવી વ્યાજબી અંતર રાખીને જ પાલખાના બાધો.

ચીની ક્રાંતિના સંચાલનમાં ક્રાંતિકારી મશ્વરો લડત મુખ્ય ભાગ ભજવતી હોવાથી લાલસેનાની સિંગત અત્યંત મહત્વની વાત હતી. શક્તિશાળી દુરંમનની સામે લડતી કમજોર ક્રાંતિયેનાનું મુખ્ય બળ જનતાના સાથમાં જ હતું. એ ધ્યાનમાં રાખીને જ માઓએ લાલ-સૈનિકોને કહ્યું હતું કે આગજનતાની સિંગત જાળવીને તમે દુશ્મન સામે લડો. કુસદના વખતમાં રાજદ્વારી પ્રચારક બનીને કિસાનોને શિશુશુ આપો. આપણું યુદ્ધ લોકયુદ્ધ છે. તેની નીતિરીતિ અપનાવો. તેના લશ્કરી વ્યૂદ્ધમાં જેનીલા યુદ્ધ ગોખરે આવે છે લાંબા ગાળા સુધી ચાપે એવી લડત લડવાની આપણી તૈયારી છે પરંતુ ઝડપથી જીતી શકાય એવી તક હોય ત્યાં દુશ્મનો પર આક્રમણ કરીને મોટી લડાઈ લડવાનું ચૂકતા નહિ.

આ વખતે પાર્ટીની મધ્યસ્થ સમિતિ હજી સાધાઈમાં જ હતી. પ્રતિક્રિયાના મુખ્ય કેન્દ્રમાં અટવાઈ રહેવા નેતાઓ સોવિયેત વિગ્તારને સાચું માર્ગદર્શન આપી શકતા નહોતા. માઓ હળવે હળવે રાજવહીવટની ગૂચ ઊંચલા લાગ્યો. ખેતમજૂરો અને ગરીબ કિસાનો પર મુખ્ય આધાર રાખીને સોવિયેત રાજ્ય મધ્યમ દરજ્જાના ખેડૂતનો માથે વીંચે. શ્રામિક ખેડૂતો, નાના કારખાનાદારો અને વેપારીઓના હિતનું રક્ષણ કરીને માત્ર જમીનદારોની જ મિલકત જપ્ત કરી. સન ૧૯૩૦માં જુલિયન ખાતે તમામ સોવિયેત વિગ્તારના પ્રતિનિધિઓની પ્રથમ પરિષદ બરાઈ તેમાં માઓની નીતિ મંજૂર થઈ.

પણ તે દરમિયાન ચિકસની સોવિયેત સત્તાએ ચાંગ કાઢી શકતું ધ્યાન ખેંચ્યું હતું. તેણે લશ્કરી ડાકુઓને પડતા ચૂક્યા અને 'કમ્યુનિસ્ટોનું નિકર્ન' કાઢતા ૧૦૦૦૦૦ સૈનિકો જંગમાં કર્યા માઓ પાસે ૪૦,૦૦૦ જેટલા સૈનિકો હતા. ૧૯૩૦ના નવેબર માસમાં, કિઆ-

રૂપી પર મોમિન્ટાગની ફોજોએ ચડાઈ કરી પણ માઓ ની વ્યૂહ-
ચનામા તેનું દોઢ ડી-હોજન માયુ ગયું. જે મહાના પત્રી હરીને
ફગન પાઠો ર્યો પરતુ માઓ ત્સે તુંગ ની પત્રીનો જન ચેતો ગયો
ઓ ॥ તમામ દુદુમીઓને તેણે કેદ કર્યો અને તે ની ના ની ગડેન
થા પત્રીનો વધ કર્યો હતો હુઆનમરમા ચૂ-માઓનું માયુ
ની આ નારને દમ દસ દમગનુ ઇનામ આપરાની જનદેરાનો
મિન્ટાગે ઓગાડી હતી પરતુ સાનમેનાનો પ્રમાન માઓના વતન-
નાકડા શાઓશાન ગામ સુ ની પદાચી ગયો હતો એકવાર તેના
રથી પસાગ થના નિમાનને જોઈને ખેડૂતો બોની જિલ્લા 'જુઓ
તુઓ—માઓ ત્સે તુંગ પેતાની જમીન પાત્રી લેવા આવે છે.'
ને ત્યા કામ કરના મણોનિયા તરફ ફરીને તેમણે કહ્યું, એની ખેતી
મ આવે તે નેરા માઓ આવે છે. ઝાડગાડ તૂટી ગયા નથી ને
આકાશમાથી તેમણે જોઈ લીધું છે. હવે ચાલને નુકસાન જર-
નાઈ કરવી પડશે.'

માત્ર ૪૦,૦૦૦ સા-સૈનિકો પોનાની આધુનિક ફોજને હરાવે એ
ને ચાલને પાગન જના-ઓ ચાર મહીના પત્રી ૨૦૦,૦૦૦ સૈનિકો
થે તેણે પોનાના મુદ્દ પ્રધાનને લાવગોરએ રાના કર્યો મોમિ
ટાગની ફોજોને ફરી મોસિયેન રિપ્તારમા દૂર સુ ની આવરા દધને
નકોજે તેને ઘેરી લીધી અને કુશળતાપૂર્વક જિતભિજ કરી તેની
ની છત્રાઈ દુકડીઓનો નાશ કર્યો પદર દિવસમા ૬ વાર ખૂન-
નાર જંગ ખેલાયા. આઠ દિવસની કૂચ આદ દુમ્મનને મરહદ પાર
ગીને વિજયી વાનમેના પાત્રી કરી !

ચાગ માટેનું નની ગયો હતો આ પગલે તેને માટે અસપ-
નો. એક મહિનામા તેણે ૩૦૦૦૦૦ની ફોજને મોસિયેન પર
નાકમથ કરાનો હુકમ કર્યો તેની સર ની તેણે પોનાના હાયર્ગ

લીધી હતી. માઓ પાસે ૨૦,૦૦૦ નેટલા સૈનિકો હતા.

‘લાલ ડાકુઓને ચપરીમાં ચોગા નાખીશ!’ કુંકાડા મારતો ચાંગ સોવિયેન ભૂમિના હાર્દ સુધી ધસી આગ્યો. લાલફોજને એટલું જ નોંધવું હતું. તેણે અચાનક ઉપરાછાપરી હુમલાઓ કર્યા અને ચાંગની ફોજને કાયદામાં પૂરી દેતા હોય તેમ નાકામધી કરીને કેથગીનું મો સીની લીધું. આવી રીતે સવવાઈ ગએલી કેમિન્ટાંગની સેના સપ્ટેમ્બર માસમાં હારી ગઈ. રણા સજા સૈનિકો નેડે ચાંગ કાઈ શેક જે પાંચ વચ્ચે પૂંછડી દગાવીને ચુપચાપ પાછો ગયો.

પણ આ પરાજયોના ડામ તેનાથી સહેવાતા નહોતા. તેના માલિકોની નારાજી વડોરવાનો ગંભીર ભય ચાંગને માથે તોળાતો હતો. મન ૧૯૩૩ ના એપ્રિલ માસમાં તેના ૪,૦૦,૦૦૦ સૈનિકોએ હારી કિઆંગની સોવિયેન સરહદ પર હુમલો કર્યો. તેના બીજા ૧૦૦૦-૦ સૈનિકો બીજા સોવિયેન સાથે લડ્યા ગયા હતા. કેમિન્ટાંગનું આ ચોથું આક્રમણ નિષ્ફળ નીવડ્યા બાદ પરાજિત ચાંગને મન્દનીશ બેાલી ગ્રેડબો, ‘લાલ ફોજની સામે લડવું એટલે જનમરીપ ભોગવવા સમાન છે!’

*

આ યાદવારથથીનેા સામ લઇને ૧૮મો સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૧માં જાપાને દક્ષિણ માંચુરિયા પર કબજો જમાવ્યો. બીજો વર્ષ જાપાની સરકારે ઉત્તર ચીનમાં ઘૂસવા લાગ્યા. ૩૬૫થી એ વિસ્તાર કબજામાં લઇને તેમણે કમ્યુનિટોને દાબી દેવાને બદલે સમસ્ત શાહીવાદ-વિરોધી લોકશાહી જનતા પર આત્યાચાર ચુભરવા માંડ્યો. પોતાના હાથના કર્યો ચાંગને હૈયે વાગ્યા છતાં ય તેની આંખ બંધડી નહિ. તેણે જાપાનીઓને નમતું આપ્યું પરંતુ દેશબક્ત સોવિયેન મરકારે તરત જ જાહેર કર્યું કે તે સ્વદેશનું રક્ષણ કરવા માટે જાપાનનો

સાગનેા કચ્છે આગ ॥ લોકવિરોધી સડાઇઓ આધુ હોનાથી મે વિચેત
સરકાર આ વિષયને તત્કાલ અમલમા મૂકી રાકી નહિ અને
ખોડી બામણીના ખેતરમા પેરેનો મત્ત જાપાની ગોધવે સન
૧૯૩૨મા શાધાર્થ ખર્ચ જનાની કાશિય કરી સન '૩૩ મા જોડાવ,
ઉત્તર એકાર અને હોયે ॥ પૂર્વ વિખારો પણ હજમ કરી ગયો

‘જાપાનીઓનો મામનો કરો’ મનૂર કિસાન તેમ જ વિદ્યાર્થી
અગાળો ॥ આ પોતર સમગ્ર ચીનમા છુનદ ગતી ગયો હતો સન
૧૯૨૭ ॥ પ્રતિકાલિ વખતે ડગી ॥ દૂર ખમી મએન મધ્યમાર્ગ અને
ચી ॥ ઉદ્યોગપતિઓ પણ જાપાનવિરોધી આદાનનમા શામેલ થયા
સાગમા હતા તેઓ આગની સરકાર પર કમાજ લાગતા હતા કે તમારી
વાઝાળી નીતિ મદનો કમ્યુનિસ્ટ વિરોધી આધવળિાવેડા બધ કરીને
જાપાન ॥ મામનો કરો આગારા હિતો જોખમમા છે’

ખુદ કોમિન્ટામની ફોજોમા પણ અમતોપ ફેનાયા સાગ્યે હતો
નિગતુ-કિઆચી પ્રાતમા કમ્યુનિસ્ટો વિરુદ્ધ લડવા મએની તેની
૨૮મી ફોજના ૨૦૦૦૦ સૈનિકો સન ૧૯૩૧મા જાગવે કગીને લામ
ફોજમા જોડાઇ ગયા હતા હવે જાપાનવિરોધી આદાનન ॥ અસર
તથે આના જાગવે ॥ સખ્યા વધી શાધાઇ ॥ બહાદુર પ્રજા
પામેથી પ્રેરણા મેળવીને કોમિન્ટામની ૧૯મી ફોજે કુકી ॥ પ્રાતમા
જનતાની મરકાર સ્થાપી અને આગનો વિરોધ કયો (નવેમર
૧૯૩૩) એ જ વગસના મે મહિનામા આગને પડખે રહી લડનો
કેમ યુ મેમ તેનાથી છૂટો પડ્યો અને માદાર પ્રાતના કાનગન ગામે
તેણે જાપાન વિરોધી યોગમેના ડીખી કરી

ચી ॥ કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટી આ જાપાનવિરોધી આદાનનને મોખરે
હતી જાપાનના જામ આમે દેશને જામન કરવા પડીએ વ્યાપક પ્રચાર
યુ મેસ ઉઘાળી એટલુ જ નહીં પણ જ્યારે આગ જાપાન આમે

વારવાર કટમનોસી કરતો હતો ત્યારે ચીની એવિયેન સરકારે છેક ૧૯૬૨માં જાપાન સામે સત્તાવાર રીતે યુદ્ધ જાહેર કર્યું હતું.

મજૂર-ક્રિસાનોની સાનસેનાએ ત્યાગ કાર્ત શેકને સુત્રેક કરવાનું આમત્રણ આપ્યું. તેમની ત્રણ શરતો હતી કેમિન્ટાગની ફેાળે લાવફેાજ પર આક્રમણ કરવું માડી વાળે, જનતાના સોકશાહી હક્કોની રક્ષા કરે અને તેો હથિયારો આે તેો વાવફેાજ લડાઈ બધ કરીને ચીનના બાટીના સેન્યો સાથે મળી સયુક્ત રીતે જાપાનનો મુકાબલો કરવા તૈયાર છે.

ત્યારે ત્યાગ કાર્ત શેક તેો રાષ્ટ્રીય અદ્વનને વેચી મારા આગુર હતો તેજે જાાનીઓ જોડે સાધાર્નનો સોદો પનાવીો 'કમ્યુનિસ્ટ નિકેટન'ની પાત્રમી લડાઈ આરખા. જાપાન રિગધી શારાવાસી-ઓની તેજે કનવ કરી રથાનિક મેકર, ગ્રીફસર આદિ પ્રનિષ્ઠિત મથુના 'મુક્તિ આદોન' મથના સબ્યોને તેજે જનમા પૂર્તો. તેજે તેો એક જ વેન બીધુ હતુ, 'પરેખા લાન ડાકુઓન ખતમ કરો, પછી બીજી વાત. તે પહેલા જે સોડો જાપાનનો વિરોધ કરવાની વાન કરે છે તે દેશનેહીઓ છે' ચીમા આા દેમક્રીહાઓની સખમા કૂંડે તે જૂસડે વધી રહી હતી. ત્યાંગ પથુ પરદેશી શાક્ષીરા-દીઓને ઈશારે નાયતો હતો. તેની સત્તાની મદાર દેશાળિયા જર્મીન-દારોના હાયમા હતી સોવિયેન સત્તા તેમનો મારણ્યમ ત્ર હતો એનો નાશ તેમના જીવન-મરણનો સવાલ હતો. સન ૧૯૩૩ના ઓક્ટોબર માસમા તેજે ૬૦૦,૦૦૦ સૈનિકોના હાયમા પરદેશી હથિયારો આપ્યા તેના જર્મન સનાદકારોએ નના આક્રમણી વ્યૂહરચના પડી. ક્રિઆ-ગસી પ્રાનનો ફરતી માઇલે માર્શલે ફેાજ ચાલુઓ (બ્લેક હાડિસો) બાપ્યા. ત્યાગે હાય મસબ્યા, હવે જોઈ છુ કેમ છટો છે તે-જેટમથ 'આજ મુધી લાવફેાજ અમને આપળો પાડો રમાડતી હતી.

દરિયામા માછલી સગાઇ જાય તેમ જનનામા સમાઈ જવાની તમારો માઓ વાન કહે છે—એમને કે એ દરિયાને જ બાળી મુકું છું લાનફોજનો બ્યા પડછયો પછુ પડયો હેય તેના તમામ મામ ડાઓ તાર જ કરીશ ત્સિયો સુકશે અટયે આપોઆપ તરફડતી માછલીને મૂં લો અમારા હાથમા આવશે ।

દત્તારો આગ લાનસે લાના દરિયાને—આમ જાતાને—સુખા । લગેો બ્ય બ્યા કોમિન્ડાગ । ફોજ પહાચા ત્વા મામ । તમામ પુ પો ની કલય શકે થઈ સ્ત્રી—મામકોના વેચણુ થયા જે માગમા એ ની ગોઝારી ફોજનો મુકામ થતો ત્યની સ્ત્રીઓન જે ભાગમા વહેતી દેવાની 'મોગ' પગાળી એટલે પછે મહેના પાગ છોડીને સુધારક ગનની તેમ જ 'મોન્ડ રાજ વાળી' એટલે રાગ કાપેની તમામ સ્ત્રીઓને કમ્યુનિટ દરાનીને ફરજો ચકાની દેવાની જાકી ની સ્ત્રીઓ માગી રપાળી સ્ત્રીઓ દુકડીના સરદાર પોતા । માટે રાખી લેતો અને બાકી ની સ્ત્રીઓ આગ સંનિકોમા નડેતી દેવાની બાદ આ સ્ત્રીઓનુ કુટણખાનાઓમા વેચાયુ થતુ સન ૧૯૩૪મા કોમિન્ડાગ નિસ્તારમા આ ગુનામેનો ધીકતો વેચા શરૂ થઈ ગયો હતો.

આના સન્નેગોમા આગના ૫૦૦,૦૦૦ સૈનિકો ક્રિઆગસીની સરહદપર આવ્યા બાકીના બીજા સૈનિયેન નિસ્તારો તરફ રવાના થયા હતા

આ વખતે લાન સેનાનું મુખ્યમાનન માઓના હાથમા રહ્યું નહોતુ. ઉદામ નેતાઓ ની આગ્રા અનુસાર લાન સેનાને દુરમન જોડે રી ની લડતમા ઊતરવુ પડ્યુ તેજો માત્ર સરક્ષણાત્મક લડતો જ આપી દુરમનનો રેરો તોડનામા તે અસમર્થ નીનડ્યુ કાગણુ કે તેજો ગેંગલા ચૂકના અટપટા દાનપેચને નિન જર્લિ આપી હતી.

સન ૧૯૩૪ના જનવારી માસમા બુખિયન ખાને અખિન ચીન

સોવિયેતની બીજી પરિપક્વ મળી. ચાઓએ તેની મમજ સંવિગ્નર અરેસા રજૂ કરીને ચી ॥ કાનિએ મેળવેલી મિદિએ મમજની સાથે સાથે જાપા ॥ આક્રમણે જો કરેલી પરિસ્થિતિ પર પણ તેણે ભાર મૂક્યો. પાર્સીના ગંતાએ પણ દવે આ દલીલન માનવા લાગ્યા હતા કેમિન્ડાગની પાંચમી ચક્રાવળાદ એક વરસ સુધી અંતિમ મુદ્દ આપુ રજૂ હતું. જન્ને પહે અસર ખુલ્લી થતી હતી. આ યાદગર્યથીનો અત તાકાળ આવે તેમ લાગતું નહોતું ચાંગે મોકલેના સુએહના કહેણ તેણે મળકાચી નહે ના બે ય પાસે ભાગવન વાચવાથી જા લાભ ? આપણે જ જાપાનીઓનો સામનો કરવો જોઈએ પણ એમ શી રીતે થાય ? એ માટે તો છેક ઉત્તર ચીનમાં મહોચયું જોઈએ. માયુનિયાની સરહદ પર મોન્ચો લાધવો જોઈએ

પણ જાપાનનો સામનો કરવો એ રાષ્ટ્ર ॥ આજે પ્રથમ ફરજ હતી, દુરમનને દરાવવા માટે રાષ્ટ્રમાં એકના ઝાપટી એ અનિવાર્ય બની જઈ હતું દેશ આપણા મોય તો ત્યાં કેમ પ્રકારતું રાજ રથાપતું એ ચર્ચા લેણે લાગે પરંતુ અહીં તો દેશ જ પરદેશીઓને હાથે જમ રહ્યો છે. ચીન જાપાનનું બને પછી ચીનીઓને કેવી જાનની રાજવ્યવસ્થા ખરે છે એ સ્રાવ તદ્દન અવાસ્તવિક બની જાય ॥ હવે તે મગે તે મોગે લાલકોળને આ યાદગર્યથીમાંથી છોડાવી જાપાની દુરમનને મોરચે લાઈ જવી જ પડશે ક્રિઆંગમી-માંથી વ્યવસ્થા રીતે પીડાઈ કરવી, લડનાં લડનાં ઉત્તર ચીનમાં જર્મ વમયુ એ જ એક માર્ગ છે ચાનના ધેરામાથી બદરનીકળીને તમામ જાપાન વિરોધી દેશમક્તોના હાથ મળજૂન બનાવી સકીશું.

આ ઇલાજ અકર્મી હતો પરંતુ અત્યંત આકરો હતો. આખા રાષ્ટ્રે ૮૦૮૦ માઈલની પગપાળી મુમાફરી કરવાની આ યોજના

હતી ' સાધારણ જાત્રાએ નીકળેના સધને પણ આટલો લાભે પ્રવાસ વસશે. લાભે અને અહીં તો ચાગની ફોજનો ડગને ને પગન મામતો કરતા કગતા સમન્ત સોરિયેન રાષ્ટ્રનો સરસામાન સાથે ઉપાડીને આગળ વધવાની વાત હતી '.

પરંતુ સાચી દેશ ઇંદ્રે આ કારાગા માર્ગને જ પસંદ કર્યો નાનકડું નૂતન રાષ્ટ્રે ચુલ્યાપ માસ ૧ પોટના યાદરા તાગ્યુ માઓને ધરે પણ એ જ તૈયારીઓ ચાલતી હતી. તેજે ચેગ કાર્ મામના મૃત્યુ બાદ ફરી લગ્ન કર્યા હતા. તે પી પત્ની સોરિયેન શિક્ષણ ખાતામાં કામ કરતી હતી તેને બાળકો પી જરૂરી ચીજ-વસ્તુઓ બેગી કરતી જોઈને માઓથી મોનાઈ ગયું.

‘હો ત્સે નીએ ! તારી તલિયન સાગી નથી અહીં કાઈપણ મેફ્ટ કુડુગા તન આશરો મળી શકશે ’

‘અને મારી જોડે તેમ પી પણ કનલ થશે ! ના હું બાળકોને પણ સાથે જ લેવાની છું તમે જરા મામમા તો ફરી આવો—રેર થેર ઉત્સાહ માતો નથી ડોમાડગગ પણ સાથે આવતા પી હક લગ્ન મેકા કે આના રાષ્ટ્રીય ઉત્ખવમાથી તમે મને નાકાત રહેવાની સલાહ આપો છો ?’ હો ત્સે નીએ મક્કમ જવાબ આપ્યો.

‘એમ નહિ પણ—’ માઓ થાથવાયો ‘બાળકો પગપાળા ચાલી શકશે ? તું જ નિચાત કે આપણા અન્ધરો પર મામાન લા વે પગે, જાડુ જાડુ તો માલઓને તેના પર જોમરાનુ મળશે આપણે બાળકોને તો અહીં જ રાખવા જોઈએ ’

‘ના અત્યારે તો સાથે લઈએ રગતામા વગી જોઈશુ. નાનાને હું પીપર ગાંધી લઈશ મોગે ચાલી શકશે ’ માનાએ નાના બાળકને પપાજી અને દાદીને વાત જણાવી, ‘તમારે ગારે મો મિગારેટ પણ સાથે લીધી છે !’

પણ મિત્રાગેટના બંધાણી માઓને આટલી સિમારેટા ડેટલા દેહાડાં સુધી પહોંચશે ? તે ખડખડાટ હસી પડ્યો. 'અરે એ અગત્યના સવાલ પર મેં લીઓ જોડે મસલત કરી લીધી છે. અમે રેરનામાં ધૂમ્પાનના નવા પ્રયોગો કરવાના છીએ. તમારુને બંને ખીળ કયા કયા પાંદડા વાપરી ચકાવ તે શોધી કાઢવાનું કામ અમે માથે લીધું છે.'

મહાપ્રયાણ

તા. ૧૬મી એપ્રિલ ૧૯૩૪. સ્થળ: દક્ષિણ કિઆંગનીમાં આવેલું યુત્તુ ગામ. સપ્તા મંત્રિના બુખરા મિલનનેજમાં એક ટેકરા પરથી માઓની નજર સિતિજ પર મહાર્જી હતી.

સાલફોના'૯૦૦૦૦ સૈનિકો ત્યાં જમા થતા હતા. કિઆંગનીના કારખાનાઓ ઉમેળીને તેના મશીનો ખચ્ચરપર લાઈ હાનરે માનુરે અહીં દાર્જીય થવા હતા. શસ્ત્રાગારો અને ધનખંડારો ખાસાં હોને તમામ રાષ્ટ્રીય સામગ્રી અહીં આવી ગઈ હતી. કિચ ગરીબી જેટલું ઉપડી ચકાવ તેટલું બધું જ સાથે લઈને આગાલ-દ પ્રજા રાષ્ટ્રના નેતાઓ જોડે, સ્વમ્યૂર્તિ તરફ ફરવા માટે પાંચી પહોંચી હતી. પાછળ રહ્યા હતા માત્ર મણ્યાગંધ્યા સૈનિકો. સલ્ફોન ચાલી ગઈ છતાંય 'કોમિન્ટાંગ ફોર્સ' અનેક અફવાડિવાંધી આ ખત્તી કરેલ કિઆંગસોમાં હાખલ થઈ ચકી નહોતી. ઠારણ,

ત્યાંનો દરેક કિસાનપુત્ર છાપેમાર ગની ગયો હતો (અમુક વિમ્ના-
રમાં સોવિએત સત્તા સન ૧૯૩૭ સુધી ચાલુ જ રહી હતી) ૧૯૩૯
તમામ હિલચાલ એટલો મિશનથી છૂપી રાખવામાં આવી હતી કે
લાલ ફોજ કૂચ કરી રહી તેની ઠેલણક દિવસ સુધી તો દુરમનને ગંધ
થજી આપી નહોતી !

માઓ ટેકરી પરથી નીચે જીનયો. એ જ રાત્રે દુનિયાના ઇતિ-
હાસમાં અગ્નેડ એવી રાષ્ટ્રીય હિજરતનો આરંભ થયો. ત્રણ રાત
મુઠ્ઠી પચાસ માર્શલ લાખું નક્કર સરઘસ પશ્ચિમ દિશામાં આગળ
વધ્યું. પછી દક્ષિણ તરફ ગયું તા. ૨૧મી ઓક્ટોબરે કિઆંગરીમાં
પહેલે; તા. ૨૭ નવેંબરે હુનાનમાં ધીમ્મે, એક અડધાડિયા પછી
હુનાનમ. જ ત્રાજો અને ૨૬મી નવેંબરે છેલ્લો—એમ દેમિન્ડાગના
આર ચક્રવા બેઠીને મરણિયું ગાલરાણું સ્થેશુઆનને રસ્તે પડ્યું
ત્યારે પદર દિવસમાં તેજે નવ ખૂનખાર ધાંગામ્મા ખેલ્યાં હતાં તેમની
સામે થાંભે ગંધી મળીને ૧૧૦ લસકરો દુકડીઆ મોડસી હતી. તેની
સામે લડતાં લડતા લાલ ફેજની સખ્યા ત્રીજી ભાગની થઈ ગઈ
હતી. તેમનો અંગતગંગ સામાલ ઉપાડવામાં જ ૫૦૦૦ ગાળસો
રોકાઈ જતા હતા. માઓના સાથીઓએ ઝડપી મસલત કરીને નક્કી
કર્યું કે તદ્દન જરૂરી સામાન સિવાયનો બાકીનો બધો સામાન
રસ્તામાં આવતાં જ મલોમાં દાટી દેવો. બરિયમાં કિમાન છાપા-
મારોએને કામ આવશે ! લાલ ફોજ તેના મથકે પહેચી બપોલ
વિરોધી જંગ શરૂ કરે એટલે સમસ્ત ચીન દેશ છાપામારોની
છાવણી ગની જવાનો હતો એ વાત વિશે, તેમને શંકા નહોતી.
ગેરીલા નીતિ હજી પાર્ટીના નેતાઓએ સ્વીકારી નહોતી. વાંકાચૂકા
માર્ગે કૂચ કરીને દુરમનને બરમાલવાની જરૂરિયાત તેમણે જોઈ
નહોતી.

તીરની માફક સડસડાટ ચાલી જાયતી લાલ ફોજની ટ્રિયા પરથી આગમ્યેતી વાગરીને ચાંગ-કાર્ક શેકે ચાંગરી નદી પર પાકી નાકાગધી કરી રાખી હતી. હળવો કેમિ-ટાંગ સેનિકો દડમજલ કરતા કવેઝચાલિના અરીણી નવાગઢાકુની કુમકે આવી પડેલા હતા. તેમનો સામનો કરતા કરતા લાલ ફોજને આ પાંતમાં ચાર ગહિના રાજગવા પડ્યા. તેમની સાથે આવેલ યુવક સંઘના કાર્યકરો ગામડે ગામડે જલેર મળાઓ મરના હતા. સેના સાથે કૃથ કરીને વિકાસ પામતો ચીની લોકનાલ્ય સઘ પોતાનાં ગીતો અને તૃલ્યો દ્વારા ગામલોકને દેશભક્તિનો પાતો ચડાવતો હતો અને તેમની વાતો પોકળ નથી એ પુરાતર કરી આપે તેમ મુવારાઓ રતોગન ગામડામાં બની રહ્યા હતા. જુલમી જમીનદારોની નિલકત જમ કરીને સેના પોપણ મેળવતી હતી. મર્ગજ કિસાનોને ચૂરી લેના દેતાના ખતપત્રો તે બેઘડક ગાળી નાખતી હતી. શદુક મેના ભાગમાથી મેળવેલો અનાજ માત્ર તમામ દિવસનીઓમાં સરખે બાગે પડેલી આપરામાં આવતો. તેમની જરૂર પૂરી રીતે મતોવાતા હતા. ૫ જે કંઈ જવ્યું તે આમવાસતી કિમાન વસીને હાલે થતું.

આ અપૂર્વ મહાપ્રવાણનો દહેગ પીડવા માટે ફુનિયાના તાલેવંત અખજારોએ ખમરપત્રીઓ મોકલ્યા નહોતા આપણી ઝંડીકૃચની માફક તેના દિલ્મ ફોટાઓ ઉનારવામાં કાઢને રસ નહોતો.

છતાં ૫ લાલ ફોજના આમમન પહેલાં જ તેની કીર્તિ આજુ-બાજુનાં ગામડાઓમાં ફેલાય જતી.

‘આમારે શ્રીમાન સોલ્ધિયેનને મળવું છે’ લાલ ફોજના માર્ગથી દૂર રહી ગયેલા ગામડાનું એક પ્રતિનિધિ મંડળ લાલમેનાને પોતાને ત્યાં આવવાનું આમંત્રણ આપવા માટે આપ્યું હતું.

ફેરત પામેલો પહોંચેલીર તો મોં પકાચીને જોઈ જ રહ્યો. આ

ગામડિયાઓની વાત તેને પહેલા તો મગમગઈ નહિ પડી એકાએક પેટ પકડીને હસના લાગ્યો, ત્યારે માઓ પાસેથી પમાર થતો હતો તેણે અટકાવે પૂછ્યું.

‘હમ, શું થયું છે ?’

‘આ લોકો શ્રી સોભેન સહેને મગરા આવ્યા છે’ મહા પરાણે હમડુ ખાગાને સૈનિકે જવાગ આવ્યો.

એમા હમે છે શું ? પ્રતિનિધિ મળ્ળનો મોનડી ચિડાઈને જોયો ‘ગરીમોની ફોજ’ આ જ છે કે બીજી ? લાન સેના ગામડા આમા ગરીમોની ફોજ’ તરીકે પ્રખ્યાત જનવા લાગી હતી.

‘આ જ છે, કાકા’ જોનો શું કામ પડ્યું ? માઓએ મન કાઢને પૂછ્યું.

‘અમે તમને તેડવા આવ્યા છીએ અમારા ગામને પણ મુક્તિ આપો અને ત્યાંની જમીનો વહેંચી દો.’

જની શકે ત્યાં લાલ ફોજ જમીન રોડી જમીનો ગરીમ કિસાનોમા વહેંચી આપતી હતી અને તેમના આત્મરક્ષણ માટે તેમ શસ્ત્રો પણ આપતી હતી ઠેર ઠેર આવા સંસ્થા કમાન દેતો કેલા ચર્ચ રચા હતા પગને પગને કાઠિયા કંકે છાટતી લાલ કૂચ એક મહાન પ્રચારયંત્ર જનો ગર્જ હતી તેએ ચીના સુખ અતમા જગાડી દીધો માઓના સાથીઓના વીરદૃષ્ટિએ જાપાને લાદેલી નિંદા ગણાને ચીના ક્રાંતિન માટે આગી શંદ રૂપ ગનાવી દીધી.

આ અતમા દુશ્મન ડી અત્યંત ખુશી થઈ હતી પરંતુ યાગગી વટાવનાતા સવાન તો હતું બિઓ જ દતો માઓના જાણકો માદા પડી ગયા હતા હોત્સે નીએ ની તમિલત પણ લયકના લાગી હતી એક ત્વિસ તેઓ રાતનાસા કરના પનાળ પાથરી રહ્યા હતા એટલામા પાસેના ગામડા ડી એક બાઈ તે ડી પારે

‘બહેન, મેં સાંભળ્યું છે કે તમારા બાળકો બીમાર છે. મને થોડુંક ધરવૈદ્ય આવડે છે. લાવો નાડ જોઈ આવું.’

તેણે નાડ જોઈને ડોકું હલાવ્યું, ‘આ કુમળું ફૂલ આવા દડદો-લાટ નહિ ખમી શકે બહેન. તમે તેને લઈને અમારે ત્યાં રહી જાઓ.’

‘એમ શી રીતે અને બહેન ? હું રહું તો તમારા પર નકામી આફત આવશે. કેમિન્ટાંગની ફોજ અને જોળખ્યા વિના નહિ રહે.’ હો ! તે નીએ હસીને બોલી.

‘તો બાળકોને મારી પાસે રાખવા જાઓ. મારા બાળકો જોડે રહેશે—નહિ તો તેમને મારે પિયરે મોકલી દઈશ. મને તે થાય પણ તેમને જીની આંચ આવવા નહિ દઉં.’ હો ! તે નીએ તે અચકાતી જોઈ જાઈએ ઉમેયું, ‘તમે દરીને કામ થાઓ ત્યારે પાછા તેડાવી લેજો. સાથે મને મ નવા ધરની પરોણાગત ચાખવા જોવાવશો ને ?’

હો ! તે નીએ બાળકોને લઈને તે બાઈને ઘરે ગઈ. નાનું બાળક જાણી ગયું પણ મોટો દીકરો વાતચટ્નો દતો, ‘હે’ ગા—આ ગામ કેવું મજનું છે. નહિ ? પેલા છોકરાની વાસળી જોઈ ? મારે પણ પાંસળી વગાડતાં હીખવું છે.’

‘તને આ ગામ મને છે, દીકરા ?—’ માતાનો કંઈ ભરાઈ આવ્યો. એટલામાં ધરની ધણિયાણીએ છોકરાને પોતાની ગોદમાં લઈ લીધો અને બોલી,

‘તારે આ વાસળી જોઈએ છે ? ચાલ તને અપાવું.’ બાળક માતાની ભણી જોઈ રહ્યો. માતાએ રમ આપતા તે ફૂદતો ફૂદતો કિસાનમાતા જોડે બહાર ચાલ્યો ગયો.

। તે નીએ આંસુભરી આંખે લાંધના બાળકની વિદાય લીધી

અને દિગ્ગજીઓના પડાવ પર આવી ત્યારે સહુ કૃત્ય કરવાની તૈયારીમાં હતા.

*

કવેચાડી પ્રાંતના ત્સુનથા ગામે દિગ્ગજીઓ પહોંચ્યા ત્યાર પહેલાં તેમને અનેક કડવા અનુભવો થઈ ચૂક્યા હતા. તેમને નિરર્થક હાક-મારીઓ વેઠવી પડતી હતી. સૌના અનુભવો તાજા હતા. તેમના મનમાં સવાસો રપટ્ટ હતો. માઓ તેમ જ ખીજા સાથીઓના જ્ઞાણને વશ થઈને પાર્ટીની કારોજારી સમિતિએ ઢેટલાંક ચુનંદા જિરાદોની પરિપદ ભરી. અહીં ચાલુ નીતિ પર સખન ટીકા કરવામાં આવી. મોટા ભાગના લોકોને માઓની નીતિ પસંદ હતી. મધ્યસ્થ સમિતિએ માઓના હાથમાં પાર્ટીની નેતાગીરી સોંપી. ચાલતી ગાડીએ ચીની પ્રજાને બાહોશ ગાડીવાન સાંપડ્યો હતો. આ અસહ્ય માક્સવાદી, લેનિનવાદી સુકાનીના હાથમાં ચીની ક્રાંતિનું ભાવી સુધામન બન્યું. ગમે તેટલાં વાવાઝોડામાંથી પાર ઉતરવાની તેનામાં શક્તિ આવી

સન ૧૯૩૫ના મે મહિનામાં દિગ્ગજીઓએ અચાનક દિશા બદલી. દુસ્મનને ભરમાવવાનો ચૂ-માઓએ આગાહ પેંતરો રચ્યો હતો. એક ટુકડી દક્ષિણ તરફ રવાના થઈ. તેણે સાધેા યુનાનમાં પ્રવેશ કર્યો.

અહીંના પાટનગર યુનાન કુમાં ચાંગ દંપતિ હવા ખાવા આવ્યા હતા. તેઓ હાંફળાફાંફળા બનીને ફેંચ આમગાડીમાં બેગી નાસી છૂટ્યા. ચાંગની સરકારનું પાટનગર નાનકિંગ હતું. ત્યાંથી હડીઓ-હડ આવી પહોંચેલા વિમાનો મતન જોંગવર્ષા વર્ષોવરા લાગ્યા. પરંતુ એટલામાં સમાચાર આવ્યા કે તેમને છોતરવા ખાતર એકાદ ટુકડી યુનાન કુ તરફ રવાના કરીને, લાલ ફોજના મુખ્ય દળો તો પશ્ચિમ તરફ જઈ રહ્યા છે !

મુનાનની જમ્ય પહાડી ખીણોમાંથી વહેતી તોફાની યાગસી માત્ર બે-ત્રણ જગાએ જ ઝાળંગી થકાય તેમ છે. દરેક જગાએ ચાંગના થાણા બેસી ગયા હતા. ચાંગે ત્યાંની તમામ હોડીઓ બાળી નાખવાનો હુકમ આપીને છુટકારાનો દમ બેઠો. પરંતુ લાલદોજને મહાત કરવી એ બાળકના બેઠ નહોતા. પહેલા પુત્ર પાસે ગળેલી ખોટા જોડાને એક ઘડીનો ય આરામ લીધા વિના તે કપાટાળાંધ ખીજ પુત્ર પાસે આવી પહોંચી. અહીં હોડીઓને સામે તીરે બાંધવામાં આવી હતી પરંતુ તેને બાળી નહોતી. ‘લાલ ડાકુઓ’ આટલા વહેલા આવી પહોંચશે એવું કોણે ધાર્યું હતું ? નકામી સારી મજની હોડીઓ શામાટે બાળી નાખવી ? એમ વિચારી તેમણે સામે તીરે બાંધી રાખી હતી.

માઓના શિષ્યોમાં હંપાલિકલનની ખોટ નહોતી. ચોડાક સૈનિકો પાસેના ગામમાં જઈને પટેલને પકડી લાવ્યા.

‘ઓ હો ઈ!—’ તેણે ધાંટા પાડીને સામે તીરે છાવણી નાખીને પડેલા કોમિન્ટાંગના સૈનિકોને સાદ ક્યો. ‘સરકારી અમલદારોને નહીં ઝાળંગવી છે. અત્તરઘડી બે હોડીઓ મોકલી આપતો હો—’

પટેલની પીઠ પાછળ બેઠો લાલ સૈનિક અંધારામાં દુસ્મનને દેખાવો નહિ. તેમણે મોકલાવેલી હોડીઓમાં બેસીને લાલ દુકડી સામે તીરે પહોંચી. લડાઈમાં દુસ્મન પાસેથી પડાવેલા કોમિન્ટાંગના ગણવેશ તેમણે પહેવા હતા. તેમના અણધાર્યા આગમને ચાંગની કુતી ફોજનું મનોભાવ તોડી નાખ્યું.

‘આ તે દેવ છે કે દાનવ !’ માત્ર રોડી રોજ માટે જ નહિ, રંતુ દેશદાજથી ટ્રેરાઈને હાથમાં ગાયું લઈને ફરતા લાલ સૈનિકોને ઇંદને તેમણે સુદીઓ વાળીને દોડવા માંડ્યું.

માઓ આંધો ત્યારે રસ્તો સાધ હતો. હવે લાલદોજ આઝાદ

લોલો દેશમાં પ્રવેશની હતી આ જંગલી ટોળીઓમાં કાળા લોલો અને ઘોળા લોલો એવી બે જાત હતી તેમને ચીનના પાદશાહે પ્રત્યે પરંપરાગત તિસ્કાર હતો. તેમના દેશમાંથી પમાર થતા ચીની લોકો માએ જ જાતા પાછા ફરતા. પરંતુ માએના કમ્યુનિસ્ટ સાથીઓની વાત જુની હતી લીએ પે એ જ નામના એક લાલ કમાંડરને લોલોની ભાષા આવડતી હતી. તે લોલો ટોળીના મોવડી પાસે ગયો અને બોલ્યો,

‘તમારા પર ચીનના સફેદ ડાકુઓએ અપાર જુલમ ગુળામી છે એટલે તમને ચીન પ્રત્યે વેર હોય એ સ્વાભાવિક છે. પરંતુ જુઓ, તમારે ત્યાં જેમ ‘કાળા’ અને ‘ઘોળા’ લોલો છે તેમ ચીનમાં પણ ‘લાલ’ અને ‘ઘોળા’ ચીનીઓ છે. ‘ઘોળા’ ચીની ડાકુઓ તમારી માફક અમને પણ અત્યંત હેરાન કરે છે. હવે તમે જ કહો ને એ ‘ઘોળા’ ચીનીઓની સામે લડવા માટે લાલ ચીનીઓ અને કાળા લોલો એ હાથ મિલાવવા બેઠાએ કે નહિ ?

એકાગ્ર ચિત્તે તેની વાત સાંભળતા લોલોએ ખધાઈપૂર્વક ટોકાર કરી, ‘ઘોળા’ ચીનાઓને જેર કરવા માટે તમે અમને બદ્દો આપશો ?’

‘જરૂર !’ એક ક્ષણુ પણ અચકાયા વિના લીએએ જવાબ આપ્યો ત્યારે લોલોના અચંબાનો પાર રહ્યો નહિ. તેમને ‘લાલ’ ચીનીઓની પ્રમાણિકતાગ્રં નિશ્ચિંસ આવ્યો. લીએએ ટોળીના મોવડીની હાજરીમાં ટોળીના દિવાજ પ્રમાણે ગિરાદરીના સપથ લીધા ‘જે કાયર આ કરાર તોડે તે કૂતરાને મોતે મરશે !’

આ જંગલીઓને હાથે અડધા લાલ ડાકુઓ ખતમ થઈ જશે એવી ચાંગ કાઢી રોકની ગણતરી હતી તેમ છતાં ય કોઈ બચીને જંગલની બહાર નીકળે તો તાવુ નહિ. ઓળંગવાનો તેમને માટે

માત્ર એક જ માર્ગ હતો—અને ત્યાં તેણે પેતાના સૈનિકો ગોઠવી દીધા હતા. પરંતુ પૂરેપૂરી પાન ફોજ જ મળના બોમ્બાઓની સહાય વડે સુખડપ બહાર નીકળી, એટલું જ નહિ પરંતુ સેકડો લોભો આગની ફોજ માથે લડતા માટે લાવ સેનામા ભગ્ની થઈ ગયા હતા ! દૂરે માર્ગે થઈને ઝડપથી આગામી દુકડીઓ આન જેન એ ગના ગામડા પામે આવી પહોંચી ત્યાં નજીકેડોઓને જોઈ સૈનિકો આન-દથી નાચતા લાગ્યા. સ્વયં નમીય જોર કરતું હતું સામે કિનારે આગની એક દુકડી પડી હતી આગામી ફોજની પાંચે દુકડીઓમાંથી એળ સોળ સાન સૈનિકો—મન્નિયાત—ત્રણે કોડીઓમા ભેસી ગયા. બાકીના હિજરતીઓ આવે તે પહેલાં તેમણે સામે કિનારે પહોંચીને દુશ્મનોને હારી દીધા.

હવે બાકીના લાવ સૈનિકો નદી પાર કરવા લાગ્યા. પરંતુ એ જાગના દિવસો હતા જરૂર ઓમળતો હતો. પહાડી તાતુમા ઘોડાપૂર ભિરસતા હતા. એક કિનારથી બીજા કિનારા સુધી પહોંચનાં ખારમા બે કલાક લાગતા આવી રીતે હજારો હિજરતીઓને નદી એળગતા મહિનાઓ ગીતી જાય ત્રીજે દિવસે તો એ ઘોડાપૂર ચીંગતા ચાર કલાક લાગ્યા. અલૂગમા પૂરુ ચાંગના વિમાનોએ તેમને અહીં જોઈ લીધા હતા. મતન ચોગમારો ચલતો હતો અને દુશ્મનની ફોજ તેમની તરફ ધનુષી આતની હતી. એક એક પણ કિંમતી હતી. વિલગમા નિશ્ચિત મોત અમાયુ હતું.

તાકી? હરકતી અમલનો થઈ. માંઓ, જુ દે ચાલિ એન-લાઈ, લીન પીઆઓ અને પેગ-તે-હુઆ તેમાં હાજર હતા.

‘બીજો એક માર્ગ છે,’ ધ્યાનિક બોમ્બાઓ જોડેની પાનચીન-માંથી તાગેવી હકીકત ગ્રંથ થઈ ‘અહીંથી સોએક માઇલ દૂર ‘લીઉનો પુલ’ છે. તિમેટની પૂર્વે નદી એળગવાનો બીજો કોષ્ટ રસ્તો નથી.’

‘પણ ત્યાં ન ફાવીએ તો ?’

‘તો ફરી લોલો દેશમાં થઇને હુનાનમાં દાખલ થવું પડે અને ત્યાંથી તિબેટની સરહદ પર લડનાં લડતાં જવું પડે.’

‘એટલે ખીજ હજાર માઇલનો પંથ ! એ મુમાફરી માગ્યે જ થોડાં જણા પણ વેડી શકશે.’

નિશ્ચય લેનાર મર્યો. ઉધાડે પગે લાલ હિજરતીઓ ઉતુંગ પર્વતોની ઢાંચો પર ચડવા લાગ્યા. કેડચ કેડચ સુધીનો, કાદવ ખૂંનીને તેઓ લીઉના પૂલ તરફ જતા હતા. આ સીધા ચડાણ પછી અચાનક ઉતરાણ તેમને છેક તાતુની સપોટી પાસે લઇ જતું હતું આગિયાની માફક ઝગઝગતી તેમની દશ હજાર મશાલો પર્વતની મેખલા જતી જતી હતી. વચ્ચે વચ્ચે દસેક મિનિટનો વિસામો લઇને મોતને હાથતાળી આપતા મરજીવાઓ આગળ ધપે જતા હતા.

ખીજે દિવસે પાછલી હરોળો અચાનક થંભી ગઇ. જમણા કિનારા પર કેમિન્ટાંગના સૈનિકો માર્ગ રોકીને ઊભા હતા. લાલ-ફાગની આગામી ટુકડીઓ તેમની જોડે ધીમાણું ખેલી રહી હતી. ખીજ લોકો યાક ખાવા બેઠા.

‘કેમ ઉઠાસ છે ?’ રોત્તી સૂરત બનાવીને ટોળું વળી બેઠેલા સૈનિકો વચ્ચે આવીને એક વિદ્યાર્થીએ પૂછ્યું. આ રામદ્વારી સલાહકારો મોટે વિસામાનો અવકાશ જ ન રહેતો. સૌની માફક એ લોકો પણ પગે ચાલીને કૂચ કરતા. ચાલનાં ચાલતાં સાથીઓને હિંમત આપતા. અને ખીજઓ પડાવ નાખે ત્યારે આ કિશોરોનું ખરું કામ શરૂ થઇ જતું. તેઓ મનોરંજક ગીત નૃત્યોના કાર્યક્રમો ગાઈને હિજરતીઓનો યાક ઉતારતા. છેક કિઆંગરીથી લાન્દોજની જોડે હજારો કિશોરો આવ્યા હતા. ચાકીને લોથપોથ જતી ગએલા આ કિશોરોમાંથી ઠેલવાય પાછળ પડી જનાં, તેમની પાછળ આવના

ખારે જળના ક્રોમિ-ટાંગ સિપાહીઓ તેમનાપર વેર વાળવાનું ચૂકના નહિ. અનેકવાર ઊંચી લગસણી કાનરો પરથી તેમના કુમળા હાથ છૂટી પડતા અને ખીજ માથીઓ તેમને જમ્યાવી શકે તે પહેલાં તેઓ નીચે ગમડી હુંગર્ધ પાડી જતા ! છતાંય આ કૂચમાં દિવસે દિવસે આ કિશોરોની સખ્યામાં વધારો થતો જ મયો મામડે મામડેથી નવા કિશોરો આવીને હિન્નરનમા શામેલ થતા. વસુંધરાનાં દર્પણાં છોડી અહીં આવીને દેશપ્રેમથી રંગાર્ધ જતાં. અનાથ રખકુ ઇકગઓમા શિગ્ન આવતી. આ કિશોરોમાંથી કેટલાંક સૈનિકોના મેડક જનતા તો ખીજ નાટ્યકુકડીમા જોડાતા. કેટલાંક કિશોરો યુવક સઘના સબ્યો જની પ્રચારક ટુકડીમાં જોડાઈ જતા. તેમનું કામ રાજકીય શિક્ષણ આપવાનું હતું આવી પ્રચારકુકડીના વિદ્યાર્થીનો સવાલ સામગ્રી પેલા ટોળામાંથી એકે જવાજ આપ્યો.

‘આમાંથી પાર જિતરીને જાપાનીઓનો ભેટો કરી સકીએ એમ લાગતું નથી. ચાંગના જૂનડા આપણને જીવતા છોડે તો ને ?’

‘નહિ છોડે તો આપણા જૂત ચાંગને અને જાપાનીઓને જાનને વળગશે ! મારું જૂત ચાંગના કાનમાં ધૂમીને તેને એવો પજવશે-એવો પજવશે કે એને માથુ પછાડીને મરે જ છૂટકો !’ લહેકા કગીને ચાળા પાડતા કિશોરો તીણો અવાજ મામળાને સૌ હમી પડ્યા. કેટલીકવાર તેમની સગ્ગ મજાકો. રાજદારી પ્રચાર જોટલી જ અસરકારક નીવડતી હતી જાનેલાને દિમત આપવી એ પોતાની ફરજ સમજતા જાનવીરો નિતનવા ઉપાયો શોધી કાઢતા.

ક્રોમિ-ટાંગની ટુકડી સાથે ચર્ચ મર્ષ હતી. ફરી કૂચ ચાર ચમ. ડાંગે કિનારે કૂચ કરતા લાવસૈનિકો હવે આ કિનારેથી જોઈ શકતા હતા. મામમાએ કિનારેથી હોકાગ દેકારા થયા. એટલામાં દૂરગીન લઇને જોતો સૈનિક બોલી જઈયો : ‘તમરી પાછળ ક્રોમિ-ટાંગની ફાજ

ધસી આવે છે ! નવી કુમક સાથે એ પુલ તરફ જાય છે !

ગન્તે વચ્ચે હરીશર્ષ જમી. ઢાણ પહેલું પુલ પાસે પહોંચે છે. હજારો માઈલની હાડમારીઓ વચ્ચે લાલ સેનાના વિસામા દૂંકા હતા. દુશ્મનોના પડાવ સાંઘા ચાલતા છતાંય થાકોડાતી અસર તેમના પર વધારે દેખાતી હતી. 'લાલસેનાની ટુકડીઓ તેમની પહેલાં પુલ પાસે પહોંચી ગઈ.

સદીઓ જૂના પુલની લોખંડી સાંકળો હજી અનામત હતી, પરંતુ તેની વચ્ચે ઢાળેલાં પાટિયાં કોમિન્ટાંગના થાણાએ ઉપાડી લીધા હતા. ખરી રીતે તો આખો પુલ જ તોડી નાખવો જોઈતો હતો. પરંતુ તેમ કરતાં સ્વેચ્છાનવાસીઓનો જીવ આપ્યો નહોતો. 'આખા મલકની' સમૃદ્ધિ ધસડીને જાંવેલો ઐતિહાસિક પુલ તેમનો ખારો વારસો હતો. આવા જોંધા પુલો ધડીએ ધડીએ જોછા જ બંધાય છે ? અને સામે કિનારેથી મશીનચનોના મારો ચાલતો હોય ત્યારે માત્ર સાંકળ પર લટકાઈને નદી પાર કરવાની કંચો મૂરખ હિંમત કરશે ?—એવું તેમણે વિચાર્યું હતું.

પરંતુ આ ડાહ્યાઓની ગણતરી ખોટી પાડનાર આજ્ઞાદીના પરવાનાઓ લાલફોજમાં મોજૂદ હતા. ક્ષણે ક્ષણે મોન પાસે આવતું હતું. કોમિન્ટાંગની ફોજ આવી પહોંચે તે પહેલાં પુલ વટાવીને ન જવાય તો તમામ-હિન્દુતીઓના અહોંજ રામ જોલી જાય તેમ હતું.

'જે સૌથી પહેલી ટુકડીમાં જવા તૈયાર હોય તે આગળ આવે. જીવનું જોખમ છે એનો વિચાર કરીને પગલું જરજરે !' સરદાર જોલ્યો.

ટુકડીઓમાં એક પછી બીજો વીર સૈનિક આગળ આવવા લાગ્યો. સૌથી પહેલાં મહાકાવ્ય રચના માટે ચતુરતા આ તેજસ્વી શબ્દો-માંથી ત્રીસ ચુંટાઈને છંદગદ્ય થયા. તેમની પાંદો પર પાંદો હતી.

નીચે ઘૂંધના પૂર ધસમમના હતા. એક હાથ પછી ગીજો. ફરી પહેલો અને પછી ગીજો. તેમના નાજુક દેહ સંકળો પર લટકતા, ખેતડ વળતા આગળ વધી રજા હતા.

અમા કિનારા પરથી મશીનગનો હાંતિયા કરતા લાગી. ગંદ-કેતી ગોળાઓ છૂટી. એક ગોળા સાકળ નીચેથી મૈનિકના હૃદય મોમરવી ચાલી ગઇ. હાથ ઉઘળ્યા દેહ હવામાં અહર કેકાગો, તાવુના ઉકળતા હૈવામાં જહાડુર ગોટા સમાર્પ ગયો.

ખીજો ફૂલ્યો—પછી ત્રીજો—અમ્રો—અગિયારમો—પણુ ખારમો મૈનિક સામે કિનારે પહોંચી ગયો. હાથમોઝો અગાવીને તેણે નિશાન તાકકુ ફુસ્મનાં જહાડો થોથરાતા લાગી. પેટનો ખાડો પૂરવાને માટે લડતા બાહુની મૈનિકાએ વિજય માટે જા કેસાન કરવા તૈવાર થતા યુવાનો કંઈ કદયા નહોતા. અગ્રેયુજાનતામી નહેમી ગામ ડિવાઓનાં માત્ર દીવાં પડી ગયા. નક્કા આ દેા કે રા જોનએ ? કદાચ ગાડા તો નહિ કેય જ પગ દ નવો હોય તો ?

અકસરે પેરેલીન રેડી. પુલ સળગાવી દેરાનો કુકમ ક્યો મૂળતે હાથે આગ અપાણી બડકો થયો. પરંતુ ત્યાં સુધીમા તો સામેથી વીમ જથ્થા ગામોડિયાં ભગતા આગળ આપતા હતા. તેમણે હાથ ગોળાઓ ફેંક્યા.

‘ધુમ ધડાક’ ધડાક’ ધુમ’ ધુમ!’—અને શાંતિ.

એક પળમા આખા યુગને સકેલી લેની એ સંપૂર્ણ સંપૂર્ણ શાંતિને વીંધી દક્ષિણ તીરેથી આનદનો નાદ સંભળાયો !

‘લાવ ફેાજ જિંદગાદ !’ ‘કાંતિ અમર રહો !’ ‘તાવુ હોના ત્રીસ શત્તવીરો જિંદગાદ !’

આગના બડકા તચ્ચેથી ફુસ્મનો વેગવિખેર નામતા હતા. લાલ સેનિટો ફૂનીને તેમની મશીનગન પાસે આવ્યા અને તેવું મોઢું

ફેરવીને તેના ભાગતા માલિકોને ફટાકડાની સલામી દેના લાગ્યા.

ઝટપટ સહજો વચ્ચે પાડેલા ઢળાઈ ગયા નૈસાર પુન પર ચાલે તમામ હિજરતીઓ આ કિનારે આવી ગયા. 'ત તુના શ્રવીંગ'ને સાતદોજન સર્વોત્તમ માનવ પ્રક-સુચારુતારક-એનાયન કરાગા આવ્યુ !

*

૧૬૦૦૦ ફીટ ઊંચા હિમચિખર પર્વતી તિમેટની શૃંગ લક્ષરીઓ મહાન હિમમાગર જેા વાગતી હતી ધાવવને ગમ નહી આપીને ઊભા થતા ગાય-પરિચારકને મથે હાથ ફેરવી માઓ બોલ્યો.

'તુ બહુ ઘાડી ગયો છે જ ઘોડા પર બેસી જ.' કૂચ આગળ વધી રહી હતી નસ માર વરસના ગામકે ટકાર જાનીને જરાય આપ્યો,

'કિંગોર-સેના ઘોડા પર ચડતી નથી, પગે જ ચાલે છે.'

ધાવણની માનજત કરતા કિશોરોનું કામ સૌથી રધારે અડતું હતું તેમની સખ્યા બે હજાર જેટની હોવા છતા તેમને ભાગ્યે જ નવરાશ મળતી આ જાળકો પગે ચાલીને પીક પર પોતાનો ધાગો અને ભયુ આધી કૂચ કરતા એટલું જ નહિ પરંતુ ધધમેનો સામાન પણ તેઓ જ ઊપાડતા. ખમેટી ન શકાય તેવા ધધમ મૈનિકોને આશ્વાસન આપવા માટે તેઓ રાજ્યપુસીથી પાછળ રહી જતા. આ કિંગોર પરિચારકો વિશે જોવાના બોના અને પાણુ સાતદોજની છાતી માર્થી ફૂની જોડે છે.

એક પર્વત વટારોને હિજરતીઓ ખીજ પર્વત પર આવ્યા. સિરમ હવામા શ્વાસ રધાતા હતા છાતીમા ચળ ઊપડતા હતા ફુંદવાના બાલ પરિચારકો નિતનવા અખતરા કરીને ગરમ પાણી જનાવી લાવતા ખીજ, ત્રીજ અને ચોથી પર્વતમાળા વટારોને આગામી

દુકડીઓએ જે રસ્તેપ્રાંતના મેઝારખાષ વિસ્તારમાં પ્રવેશ કર્યો ત્યારે પાછલી હરોળ પચાસ માઈલ દૂર હતી. રેડીઓ દ્વારા સૌને ખબર પહોંચ્યાડવામાં આવતા. કૂચ દરમ્યાન વર્તમાનપત્રોની ઉણપ પણ આ રેડીઓ દ્વારા જ પૂરી થતી.

કિઆંગસીની મધ્યસ્થ ફેાળેએ મહાપ્રયાણનો આરંભ કર્યો ત્યાર પછી ચીનભરના ખીન સોવિયેન વિસ્તારોએ પણ પોતપોતાની સાંખી દૂરો સફ કરી હતી. શુ રોંગ-ચેન અને ચેંગ કાઉ તાઢિની સરદારી તમે કેટલાક મહાયાત્રીઓએ અહીં આવીને સોવિયેત રાજ સ્થાપ્યું હતું. કિઆંગસીના મહાયાત્રીઓએ સાંમે કામે પોતાના ધરમાં પગ મૂકના હોય તેવી નિરાંત અનુભવી. અહીં ત્રણ અડવાડિયા સુધી તેમણે સાંખી મુસાફરીનો થાક ઉતાર્યો. તે દરમ્યાન તેમના ફોજ નેતાઓની સતત મસલનો આવતી હતી. સોવિયેત રાજના પ્રતિનિધિઓની પરિપક્વ મળી રહી હતી. અહીં ભારી કાર્યક્રમ ધડાધ રહ્યો હતો.

મુખ્ય સમસ્યા ચેંગ કાઉ તાઢિએ ખડી કરી હતી તે કહેતો હતો, 'આપણે માંડ માંડ અહીં સુધા પહોંચ્યા છીએ અહીં રહીને આપની સત્તા જમાવીએ અને પછી હળવે હળવે યાગસીની દિશાએ આપણે વિસ્તાર ફેલાવીએ. અહીંથી કોમિન્ટાંગન હેફવરી શક્ય છે.'

'પરંતુ તમે જાપાનને ભૂલી જાઓ છો. આજે કોમિન્ટાંગ નેડે લડવા કરતાં ય વધારે અગત્યનો સલાહ જાપાન સામે લડવાનો છે, આપણે ગમે તેમ કરીને રાષ્ટ્રની એકતા સ્થાપવી જોઈએ, આપણે ચાંગ કાર્પ શેકને જાપાન વિરોધી સંયુક્ત મેરચામાં જોડાવાનું આમ ત્રણ ફરીવાર મોકલાવ્યું જોઈએ. અને સાથે સાથે જેમ જાને તેમ જલદી જાપાની મેરચા નજીક પહેચી જઈને સમસ્ત રાષ્ટ્રને ખાતરી કરી આપની જોઈએ કે જાપાન વિરુદ્ધ સામનો કરવો શક્ય

છે. આપણે જાપાની ફોજોને એકાદ-એ લડાઈમાં પરાજય આપી શકીશું તો જાપાની વિરોધીઓની હિંમત અનેકમણી વધી જશે.’

શુ રોગ એને પણ એગને સમજાવવાનો પ્રયાસ કરી જોયો પરંતુ તે માન્યો નહિ. મહાપ્રયાણની હાડમારીઓ સહીને કાનિમાથી તેની થહા જોડવા લાગી હતી. તે અહીંથી એક ડગલું ય આગળ ખમવા નૈયાર નહોતો. તે કેટલક સૈનિકોન જેળવીન પોતાની જોડે સિકેગ પ્રાત તરફ આવ્યો ગયો. ત્યાં તેણે પાટીના બંધારણની પરવા કર્યા વિના નવી મધ્યમ્ય સમિતિ સ્થાપી પરંતુ માઓ અકળાયો નહિ. પાટીના આંતરિક મનભેદો શી રીતે દૂર કરવા એ તેને આવડતું હતું. ચૂ તેહ, જેન પાં શી, હો છુગ, કુઆન રોગ થી ગ આદિ ગિરાદરોએ પણ સતત પ્રયાસો કર્યા. આ નેતાઓના હલાપણને લીધે એગ કાઠિ તાઠિની ફાટફટ પાડવાની પ્રવૃત્તિ નિષ્ફળ નીવડી. પાટીના એકતા તૂટી નહિ પરંતુ તેને આકરી કિમત તો ચૂકવવી જ પડી આંમ કાર્ષ શેકના પાચમા આક્રમણ પહેલાં ચીનખરમાં ૩૦૦૦૦૦ લાલ સૈનિકો હતો. તેમાંથી મહાપ્રયાણને અતે માંડ ૩૦૦૦૦ સૈનિકો બચવા પામ્યા.

એગ, તા. ૧લી ઑગસ્ટને દિન લલફોજનો જન્મ વિચ્છ દતો. માઓએ આ પ્રમગ નિમિત્તે રેડીઓ દ્વારા એક જાહેર ‘નવેન્ન બહાર પાડ્યું’, તેમાં આંગને જાપાન વિરોધી સંયુક્ત ચોરચામાં જોડાવાનું આમત્રણ આપવામાં આવ્યું અને જનતાને માટે સૂત્ર અપાયું ‘આંતરવિમુક્ત બધ કરો! જાપાન-વિરુદ્ધ લડવા માટે એક થાઓ!’

તે જ દિવસે મહાયાત્રીઓની કૂચ ફરી શરૂ થઈ. તેગણે ઉત્તર શાન્ગી પહોંચવાનું હતું તેમ કરતાં પહેલાં તેમને ઘાસના વિરાટ મેદાનોમાંથી પસાર થવું પડ્યું. અહીં તસતી જમની ટોળીઓ ‘લાલ’ કે ‘સફેદ’—કોઈ પણ ચીની માણસ જોડે મૈત્રી બાધવા તૈયાર

નહોતી દસ દમ દિવસ મુધી કાન્ધ ખૂંટતા કાચુ અનાજ ફાકતા મહાયાત્રીઓ આગળ રખ્યા. તેમ બે પાછળ આવી મોમિન્ટાગની ફોજ બે દિરમમા જ કટાળાને પાત્રી ફરી ગયું.

ચીની 'મહાત્મ દાંવાનની' દક્ષિણેથી ચીચરેદાન હિમ્મતી મોએ ઉત્તર શાન્સીમા પગ મૂક્યો ત્યારે ૧૦મી આગસ્ટ ૧૯૪૫ના દિન ઉપડતો હતો. તેમણે કિઆગસી છોડવાને ગરા ૧૨ એક વરસ પૂરું થતું હતું. વિજયી મહાયાત્રીઓએ ચીની ક્ષતિને નેપથ્યમાંથી ઉઘાડીને સનામન મનાવ્યું હતું. તેમણે ચીની પ્રજાને નવી આશા આપી હતી, સ્વદેશ ક્ષતિ અને જપાન વિરોધી આદેશનમાં તેમની શ્રદ્ધા બેસાડી હતી તેમણે ચીનને—અને સારી ફુનિવાને ગતાવી આપ્યું હતું કે ચીની કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટી અને લાન સેના કેટલી મજબૂત છે તેમણે મઠને ખાતરી કરાવી આપી હતી કે જાપાની શાહીવાદને દૂરારવો હોય તો ચીને તેના કમ્યુનિસ્ટો પર જ મેદાન બંધ મુખ્ય મહાર બાધવી પડશે તેઓ કહે છે તેમ આતરવિગ્રહનો તત્કાળ અંત લાવવો પડશે.

એક વરમમા આ વીર નરોએ કેટકેટલા બન્ય પ્રકરણો આપે ખ્યા છે. સરેરાશ તેઓ દરરોજ એક ધોંગાણું ખેંચ્યા છે, ૧૮ પરંતો ચડ્યા છે, તેમણે ચોતીસ નદીઓ બોળાવી છે માર માર પ્રાતોમાંથી તેઓ પમાર થયા છે, તેમણે ૬૦ શહેરો કબજે કર્યા છે, દસ લશ્કરી ડાકુઓની ફોજોને ખતમ કરી નાખી છે સરકારી સેન્યોને છછડ ખમડાની એ તો છોગાતું મહાપ્રવાણ આપેખના માટે મહાપ્રયોગ પણ બોલા પડશે તેના દરેકદરેક યાત્રી એક રોમાચક કથા પૂરી પાડે છે આ કૃત્ય વિશે માઓએ કવિતા સુધ્ધા રચી છે.

ચાંગ કાઈ-શેકની ગિરફતારી અને સંયુક્ત મોરચાનું મંડાણ

સાંજના પંચ વાગી ચૂક્યા હતા. હરિયાળા ખીલ્ખીમાંથી ગિપસી આવેશે સોનલવરણો પહોડ, તેની નાગમેડી કાચી સડક પરથી ધૂળના ગોટેગોટા ઉડાડતા ઘેટાંઓના ધણુની પાછળ ચાલ્યા આવતા ગોચાળને માથે બાંધેલો સફેદ ટુવાલ--એ બધું ધ એક સુંદર શાંતિ-ચિત્રનું અંગ જની જતું હતું. લાલચીનના આ પાટનગરનું નામ હતું પ ઓ--એન યાને 'સેરક્ષિત શાંતિ.' ખરેખર, આ વાતાવરણુ જોઈને કોઈને ખ્યાલ પછુ ન આવી શકે કે તેની આસપાસ ચાંગ કાઈ-શેકની ગિરફતારી ઘેરા નાખીને પડી છે. તેણે છટીચાર આક્રમણ સર કર્યું છે. અહીંથી થોડા માર્ગે દૂર જીરન-મરણુના 'જંગ' ખેતલી લાલસેનાએ કોમિન્ટાગના જનરલ હુને જળગર હાર આપી એ વાતને હજી મહિનો પછુ પૂરો થયો નથી. પાઓ એન એ સમસ્ત ઘટનાઓનું કેન્દ્ર છે.

ઉત્તર ચીનના શેન્સી-કાન્સુ નિર્ગસિઆ વિસ્તારમાં સન ૧૯૩૧ ખાદ લીચુ ત્સુ-તાન નામના લાલસૈનિકે સોવિયેન સત્તાનાં ખીજ વાવ્યાં હતાં તે કિઆંગસીના મહાપાત્રીઓનાં આગમન ખાદ એક જ વરસમાં ફાલીફૂલીને મોટાં થતાં હતાં. અહીંની પ્રજાનો મોટો ભાગ મુઝાઆમા વસનો ફોલાગી ચાંગ કે જાપાનની જોંગલપો તે ॥ જન-માનને ખાસ ધુકસાન કરી રહી નહોતી. જૂના જમાનાથી આ

શુકાનગરી પ્રાચીન રાજ્યોની સરહદનું રક્ષણ કરતી. તેનો પ્રાચીન ગઢ આ જોંખમારા દરમ્યાન તૂટી પડ્યો હતો અને જૂનાં મકાનો પણ તારાજ થઇ ગયાં હતાં નવા બાંધકામોના ગયા ઠેર ઠેર દેખાતા હતા પરંતુ 'ચીની જનતા' એ વિશેષ પ્રખ્યાત'ની મધ્યસ્થ કચેરીઓ તે શુદ્ધાઓના જ ગોઠાઇ મઠ હતી

ગઢની તુટેલી દીવાલો પાસેના કામચલાઉ ટેનીસકોર્ટ પાસેથી ધણુ પસાર થતું હતું ત્યારે મદ્રેડ ચડી અને ટેનોમના ખૂટ પહેરીને રમતા ચાર ખેલાડીઓમાંથી એક જણાએ 'ડાબ્લોનલ'-ત્રાસો-ફટકો લગાવ્યો. કોર્ટની આસપાસ બિમેલ ઓએ હાવનાદ કર્યો તે તરફ ગોવાળનું ધ્યાન ખેંચાયું ન ખેંચાયું ત્યાંતેના ધણુની નાસભાગ શરૂ થઇ ગઇ. દરવાજામાંથી દાખલ થતી ખુશી લોરી થબી ગઈ. તેમાં પચીસેક ખાણ મજૂરો માથે કોઠોડા પર હાથ દબને બિચો કહા-વર પુરુષ હિનાડે માથે બિબો દનો એ માથા માટે ચાંગ-કાઢ સેકે ૨૫૦,૦૦૦ ડોલરનું ઇનામ મળે એ ક્યું હતું ' એના ધૂમથી ભભૂ-તિયા મનેયા પડોળા મડેરા પર માગાને બેસાડે વીડી નાખતી 'ખ'ધી છતાંય માવાણુ આખો ચમકતી હતી. પોતાના ધણુન અક-ળાણુ પર સકોર ને લોગી માટે રસ્તો મોકળો કરી આનાર ગોવાળની સામે દસીને તેણે બાલ બેડકણુની પકેલી લીટી ગાવા માંડી.

‘થેટાનાના ! થેટાનાના ! આજે બિન ડેટવી ?’

હાજરજવાળી ગોવાળે તરત જ એ બેડકણુની કડી-પૂરી કરી નાખી :

‘જોગો બરાય એટલી.’

ચીની હસાહસ વચ્ચે લોગી આગળ ચાલી મધ. ટેનીસકોર્ટ પરથી બવાજ આપ્યો,

‘ચેરમેન માઓ હજી એવા ને એવા જ ટીખણી રહ્યા છે. તમે એમને ફીક ફીક બલગીતો શીખવ્યા લાગે છે.’

‘અરે ભાઈ હું તો મથિન શીખાતો. અને આકડાની મથુનરીમા એના જેવો ફોફ હોકરો મે આખી ઉમ્મરમા જોયો નથી!’ આગ શની પાસાગાના ત્યાજ્ઞ માજી હકાસરે જનાગ આપ્યો હવે તેઓ લાવચીનના શિક્ષણખાનાના પ્રધાન હતા અહીંની ટપ ટકા નિરક્ષર પ્રજાને સાક્ષર બનાવવાની તરતીઓ શોધી કાઢવામા તેઓ પોતાના જીજ્ઞાસુ સાથીઓ જોડે ઉત્સાહપૂર્વક હરીફાઈમા જીનરતા.

વાહ એમ કેમ કહો છો ?’ આગળ પગલું ભરતા થબી ગએન ગોરાગાઓ પાછળ ફરીને જોઈયો, ‘ચેરમેન માઓની મથુનરી એવી આગાહ નીકળી કે એગ કાકિને જીખી પૂછડીએ નાસવું પડ્યું.’

ચીની કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટી અને સોવિયેત રાજના નેતાને મહુ હેતબર્થા આદર સાથે ચેરમેન માઓ’ કહી જોનાવે છે. શાન્ગીમાં આવ્યા બાદ તત્કાલ કાર્તિકારક જમીનસુધારાઓ કરવામા આવ્યા હતા. સોવિયેત બધારણ અનુમાર નાના મોટા જમીનદારો અને મોટા વેપારીઓ સિવાય સૌને મત આપવાનો અવિકાગ હતો. પરંતુ પ્રતિનિધિત્વ સમાન નહોતું. શ્રીમંત ખેડૂતો કમ્તાં ગરીબ ખેડૂતો, મજૂરોતિયાઓ અને ખેત તથા ખાણમજૂરોનું પ્રમાણ સોવિયેત ધટકોમા વધારે જળવાય એવી જોગવાઈ તેમા કરવામા આવી હતી. વળી કરની પદ્ધતિ પણ એવી હતી કે તેનો ભાર સીધી કે આડ-કતરી રીતે ગરીબો પર આવવાને બદલે નીવો પૈસાદાર નાગરિકો પર જ આવે આના સંજોગોમાં જોવાળના ગામનો સૌથી મોટો જમીનદાર ડરીને કોમિન્ટાંગ વિસ્તારમાં નાસી ગયો હતો. તેનીજખ થએલી જમીન ગામના ગરીબોમા વહેંચાઈ તેમાથી થોડો ભાગ તેને

પણ મળ્યો હતો હવે કિસાનો વચ્ચે નધુ અનાજ ઉઘાડવાની મૈત્રીભરી હરીશાહનો આવતી તેમ કરવાની નવી અમરકારક રીત ગોધનારને 'શ્રમવીર' નુ ગૌરવમયુ' ગિરુદ અપાતુ આ ગોવાળીઓ પહેલા તેના ગામમાં એક નગરનો રખડુ ગણાતો આજે એ છોકરો 'શ્રમવીર' બની ગયો છે તેને 'એદી, કામચોર' કહી હડધૂત કરવાની કોઈની હિંમત આવતી નહિ તેનું નામ સમસ્ત લાનચીનમાં પકાય છે ત્યારે સોવિતેત ચીનની વરતી હૃદય લાખની હતી

માઓ નેગીમાથી પૂર્વે સીરો પોતાને 'રેર' ગયો એ બે જોરડાવાળી ગુલાની દીવાનો પર ચારે તરફ નકશાઓ ચોટાડવામાં આયા હતા મોજગોળા વસ્તુમાં જેની ગણના કદી રકાય એવી એક જ કિમતી ચીજ ત્યાં દેખાતી હતી—મચ્છરદાની !

'ઓહો ! આજે તું મારી કરતા વહેલી ધરે આવી પહોંચી છે ને શુ' ઓટના પગ ચૂતેની પોતાની પત્ની તરફ ફરીને માઓ જોત્યો અહીં આયા પછી હેતમે નીચે કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીના મગન કામમાં ગુથાર્થ ગઈ હતી

'આજથી મારી સગર્ભાવધાની રજા શરૂ થાય છે !' ઓટલા પગથી ઊભી થતા થતા તેણે રોગમાં જરાજ આપ્યો લાન ચીનમાં દરેક સ્ત્રી કામનારને સુવાસડા આમપાસ મે મહિનાની અડતે પગારે રજા મળે બે હોત્સે ઠીએ આખર સુધી કંઈ નહિ તો હળવું કામ કર્યા કરવાની ગિરફ પકડી મેઠી હતી પણ દાખતર મા—અહીં આવી વમેતા એક અમેરિકા દાકતર છે પોતાના ચીની નામથી જ ઓળખાતુ નધારે પચાઈ કરે છે—આજે તેને તપાસી ગયા હતા તેને સપૂર્ણ આગમ કરવાનો હુકમ આપી ગયા હતા દાકતરશાશુની અજાગ હિંમતકનને પરિણામે આ ગુલામીમાં આધુનિક હોમિપટલ

વહાલથી સાચવીને પનગિમાને પોતાની હથેલીમાં લેના હો તમે નીચે બેસી, 'અદ્ભુત ! ચીનના જાજકો જેવું...'

*

જમી પરવારીને માઓ દંપતી નાટક જોગ ગ્રેપડયા. સરેજ ઢગના લીલાહમ ખુશ્લા મેદાનમાં રંગમંચની પાછળ મોટા અક્ષરે લખેલું હતું :

'જનપાન-વિરોધી લોકનાટ્ય સંઘ.'

ખચ્ચર મોડાના સપ્તમે, હમામે, જોડાની તેમ જ મણુવેશો સીવવાના કારખાનામાં કામ કરતી છોકરીઓ, પોરટ ઓફિસ, સહકારી મંડળીઓ વગેરેના કારકુનો, મુતાર, લુહાર—પાઓ ચેનના આગાસવૃદ્ધ સ્ત્રી-પુરુષો તડખૂચના બી ચાવના ચાવના નાટક શરૂ થવાની વાટ જોના હતા. અહીં હાજર રહેવાઓમાંથી માત્ર લાલ દોશ ચાળાઓના વિદ્યાર્થીઓનાં માથાં માટે ચાંગ કાર્પ શેકે જાહેર કરેલા છનામોની સખ્યા મળીએ તો ૫ ૨૦,૦૦,૦૦૦ ડોલર મુંધી પડે ચી જાય. તેમાં પ્રેક્ષકોમાં તદ્દન રવામાવિક રીને મેળમેળ થઈ જતા સોલિયેન પ્રધાનો અને અમલદારોના માથાની કિંમતો ઉમેરીએ તો આંકડો મગને આંચી જાય. છતાં ૫ નાટ્યગૃહની પામે એક પણ સરખ પડેરેગીર દેખાતો નહોતો.

માઓ આપ્યો ત્યારે કામએ તેના તરફ ખાસ ધ્યાન આપ્યું નહોતું. પરંતુ જેમ જેમ નાટક શરૂ થવાને વાર લાગતી ગઈ તેમ તેમ પ્રેક્ષકોમાં સગવળાટ વધ્યો અને અચાનકે માગણી થઈ :

'ચેરમેન માઓ અને લીન પીઆઓ સાથે મળીને ગીન ગાઈ સંભળાવે !'

પરંતુ તેમની વિટંબણા વધે તે પહેલાં જ, પડદો ઉઘડાયો. નાટ્ય સામગ્રીઓ નામની જ હતી. પડદાઓ તદ્દન સાદા હતા. ગામડે

ગામડે ફરતી સંસ્કાર દુકડીઓ ગામડામાંથી મળી શકે એવી ન-તુઓ પર આધાર રાખીને જ નાટ્યનું આયોજન કરે છે. ફોજની દરેક પલટન સાથે તેની ખાસ નાટ્યદુકડી ફરે છે. દરેક તાલુકો પોતા-ગોતાની સંસ્કાર દુકડીનું પોપણું કરે છે. સૈનિકો અને ગામડિયા-ઓમાંથી નટ-નટીઓ ચૂટીને તેમને તાલીમ આપવામાં કિઆગમીથી આવેલા હોશિયાર અદાકારો મદદ કરે છે. ત્યાં સન ૧૯૪૧માં નાટ્ય આંદોલનનો આરંભ થયો હતો. જ્યુસિનમાં રથપાએન 'ગાઈ નાટ્યશાળા'માં ૧૦૦૦ વિદ્યાર્થીઓ હતા. તેમાંથી ૬૦ સંસ્કાર દુકડીઓ ઊભી થઈ હતી. પાઓ આનના નાટ્યસંઘની મુખ્ય સંચાલિકા કુમારી વાઇ કુંગ-ચીહ છેક કિઆંગસીથી મહાયાત્રીઓ જોડે ફરતી કરીને અહીં આવી હતી તેમના નાટકો જોવા માટે દૂર દૂરથી લોકો આવતા. કામિ-ટાંગના સૈનિકો પણ ઘણીવાર જાના સહેલાઓ મોકલીને તેમને સરહદ પાસે નોનરતા અને અફસરોની નજર ચૂકવીને સાત ત્રેક્ષોમાં ભળી જતાં !

નાટક શરૂ થયું : માંચુરિયામાં આક્રમણ કરનાર જાપાની સેનાનો છાકટો મૈનિક ત્યાંની એક કિસાન-કન્યાની છેડતી કરે છે. એટલામાં જાપાની ફેરિયો આવીને છોકરીના બાઇને અશીલુ ખરીદવાનું કહે છે. છોકરો સાફ ના પાડે છે ત્યારે પેલો છાકટો તેની બોચી પકડીને તેને દબાવે છે, 'હરામખોર, અશીલુ લેવાની ના પાડીને 'માંચુકાઓ'ના લજીગી કાયદોનો ભંગ કરવા નીકળ્યો છે ? હે, લેતો જ !' એમ કહીને ગડદાપાટાં મારવાની શરૂઆત કરે છે અને જરાડે છે, 'તું નહીં જાપાન-વિરોધી ઝાકુ છે. મોતની સગવડ જ પાત્ર છે !' અને તરત તેને ફાંખી દેવાય છે.

ખીજા અંકમાં જાપાનીઓ જાનરમાં ગાલ ખરીદે છે અને ચીની વેપારી તેનો કિંમત ચૂકવવાનું કહે છે ત્યારે તેઓ આબા જનીને

બોલી બેઠે છે, ‘તું અમારી પાએ કિંમત માગે છે? ચાંગ કાઠ શેકે તો અમારી પાએથી એક કોડી ૫ લીધા વિના અમને જોડાણ, ચેહાર, ટાંગકુની સધિ, હુ-કમાલ્સુના કરાર અને હોપાઇ-ચેહાર કાઉન્સિલ આપી દીધા છે. અને તું-માવા સુન્દર ! મૂડી અણુના પૈમા માગે છે ! ડાકુ—’

હવે ગામના લોકોથી આ જુવમ સકન થતો નથી અને સૌ હાથમાં આવે તે લઇને જાપાનીઓ પર તૂટી પડે છે. ‘જાપાની રાક્ષસને ખનમ ક્રૌં,’ ‘મરતાં સુધી લડો; પણ દુરમનને મારીને મરો !’ એવાં મૂત્રો વચ્ચે નાટક પૂરું થાય છે.

નાટકના પાત્રો જોડે પ્રેક્ષક વર્ગ પણ મૂત્રો પેદાશવા મારે છે. રંગભૂમિ અને શ્રોતાગૃહ વચ્ચેનો ભેદ જૂંસાર્ધ જાય છે અને ‘ચાંગકુ નૃત્ય’ શરૂ થાય છે. આ સાદા મેન્ડી લોકનૃત્યમાં લાલ ઠલાકારોએ આવનવા પ્રયોગો કર્યા છે. અત્યારે ‘જીવતું વર્તમાન પત્ર’ બજવાઈ રહ્યું છે. તેમાં રાષ્ટ્રમાયક નીએ-ધરેહ રચિત ‘માયુરિયાના સ્વયંસેવકનું’ ફચંગીન માતો લીચ્ચુ લેંગ મો નામનો આમગીન આદો-લનનો પ્રણેતા દાખવ થાય છે. ડેર ડેરથી તેની જોડે બીજા મુદ્દા બજે છે. તેની પાછળ ધૂંઆપૂંઆ થતો જાપાની સૈનિક પિરતોલ લઈને આવે છે પણ લીડે અંનાઇ જાય છે. સૈનિક ડાબી જાણુ ફરે તો જમણી તરફથી ગીનનો અચાજ જુવંદ જાને છે. તે અમકાને જમણી તરફ ફરે એટલામાં બધું શાંત થઈ જાય છે અને ડાબી તરફથી ગીન બેપડે છે. કપાળ પીટતો સૈનિક પ્રેક્ષકો તરફ પીડ કરે છે ત્યારે અચાનક સમસ્ત પ્રેક્ષક ગણુ ગાવા મંડી પડે છે. સૈનિક તેમની તરફ ફરીને ધમકાવે છે. પરંતુ પ્રેક્ષકો તો ગાવા જ કરે છે. સાચી રસાકમી જામે છે અને અતે જાપાની સૈનિકનું કામ કરતો નટ માથું પછાડીને મરી જવાનો ડોળ કરે છે. ત્યારે જ પ્રેક્ષકો ગીન બંધ પડે છે.

‘જીવંત વર્તમાન પત્રમાં સત્ય ઘટનાઓ જ જાજવાય છે. રેડીઓ દ્વારા લાલ રાજધાનીમાં દેશભરના ખજરો આવે છે તેના પરથી એ કાર્યક્રમ તૈયાર થાય છે. કોમિન્ટાંગ વિસ્તારમાં જાપાન વિરોધી ચળવળ ગેરકાયદે હોવાથી પ્રચાર કરવાનો આવો સરળ અને સચોટ ઉપાય ચીની જનતાએ ખરેખર અપનાવવા માડ્યો હતો. નીચે-ધરિહના ગેરકાનૂની ગીતો ઠેર ઠેર ગવાતાં હતાં.

પાઓ એનનો રંજન કાર્યક્રમ મધરાત પહેલાં ભાગ્યે જ પૂરો થાય છે. પણ સહિયારા નૃત્યની શરૂઆત થતી હતી એટલામાં આકાશમાં વિમાનનો ધરધરાટ સંભળાયો. સહેજ પણ ગભરાયા વિના લોકો લાંબા થઈને સૂઈ ગયા. દીવાઓ જુઝાર્છ ગયા અને નીરવ શાંતિ છવાઈ ગઈ. પંદર મિનિટ—ત્રીસ—અડધી કલાક થયો છતાં ય જોંજ ન પડ્યો ત્યારે હેરત પામેલા લોકો એકા થવા લાગ્યા. ફરી કાર્યક્રમ શરૂ કરવો ? પણ વિમાન તો આટલામાં જ ઊતરવાનો અવાજ આવ્યો હતો ? શું કરવું ? એનો જવાબ દૂરથી દોડતા આવતા એક સૈનિકે આપી દીધો. તે રીધો માઓ પાસે ગયો અને શ્વસપુસ કરવા લાગ્યો. સૌની નજર ત્યાંજ જોડાઈ હતી. ‘હોય નહિ ! ખરેખર ?’ અચાંખે પામીને માઓ બોલ્યો તે ધણીએ સાંભળ્યું. માઓ, લીન-પીઆઓ અને ષીજ નેતાઓ ઝડપથી કચેરી તરફ ચાલ્યા ગયા.

પ્રેક્ષકોમાં વીજળી વેગે વાત ફેલાઈ ગઈ કે : ‘ચાંગ કાઇ-શેક ગિરફતાર થયો છે !’

*

કોમિન્ટાંગના જાપાઓમાં દર જાણવારે પ્રગટ થતા ચૂ-માઓ અને ચાહિના મૃત્યુના સમાચારોની માફક ચાંગ કાઇ શેકની ધરપકડ ક્યોલકલ્પિત નહોતી.

સીઆનથી દમ માર્ધત દૂર લીનલુંગના ગરમ પાણીના કુંડ પામે, માયુ પાદશાહે પોતાની માનીની રાણી માટે ચણાવેલ રણિયામણા કીડામહેનમા, તા ૧૨ મી ડીસેબર ૧૯૩૬ ને પરાદિયે સુતેનો આગ સફાળો જાગીને મેડો થયો. સીઆનમા તેની મે પલાટનોએ બળવો કર્યો હતો. સીઆનના અમલદારો પોતપોતાના ધરમા નજર-કેદીઓ બની બેઠા હતા રાજની કચેરીઓ પર ગળાખોરોના પહેરા હતા અને મધરાત પછી પોતાના ૨૯૦ ચુનદા સૈનિકો સાથે નીકળેનો છ-સ નરમનો કેપ્ટન સુન-મિંગ-ચીયુએ રાનના ત્રણ વાગ્યા પહેલા કીડામહેનો ઘેરી લીધો હતો જરાય પાચ વાગે તે પચાસ સૈનિકો જોડે મહેનમા ધૂર્યો. હેરત પામેતા કર્મચારીઓએ નામના ગોળીગારો ક્યાં તેના ધડાકા સાબળીને આગની જાંઘ બિડી ગઈ હતી. કેપ્ટન સુન શયનશૂદ્ધમા દાખન થયો ત્યારે પથારી ખાતી હતી. કેપ્ટનની તપાસ દુકડી આજીવાણુ ધૂમરા લાગી મહેનની પાછળ જરૂરી દકાએની ટેકરી પર કેપ્ટન ચડના લાગેા થોડીનારમા સર સેનાપતિ માર્શલ આગના અગરક્ષક તરફ તેનું ધ્યાન ખેંચાયુ તેને બીજા સૈનિકોના હાથમા સોંપી પોતે એ જ માર્ગે આગળ વધ્યો અને જોયુ—શુ ?

રાતે પકેરનાનો ઝીણો ઝખ્ખો ચડાવીને ઉઘાડે પગે, ખુશ્લે માથે માર્શલ આગ કાઠ રોક કડકડની ઠડીમા દ્વેટિયુ વાળાને બેઠા છે તેમના ઉમરડાઈ ગયેલા સુનાળા હાથપગ ચરચર ફૂજી રહ્યા છે. કેપ્ટન સુનને જોઈને સેનાપતિ સાડેમ બોલી બિડ્યા, 'તને મારે માટે જરા પથુ લાગણી રહી હોય તો મને અત્તરધડી ગોળાએ વીંધી નાખ અને આ મામલાનો તત્કાલ નિકાલ લાવી દે !'

કેપ્ટન સુને ધીરજપૂર્વક જવાબ આપ્યો—

'અમે તમને મારવા નથી આ યા, અમે તો એટલું જ ઈચ્છીએ

‘લાલ ડાકુઓ’ માથે લડતો હતો ત્યારે હજીવે હજીવે તેની ખાતરી થતા સાગી કે આ લાલ મૈનિકોમા સાચી દેશદાજ છે તેઓ ખરેખર જાપાનની માથે લડતા માથે છે તેની ફેાજના માથુસે પશુ આ અર્થદીન યાદવાચથી છોડીને ચાલ્યા જતા હતા એવા સન્નેગોમા તેની જાદવી ઉત્તર ચીનમા થઇ એક વરસ સુધી સામ્યવાદીઓ સાથે લઘા પછી તે તેમના તરફ આકર્ષાવા લાગ્યો. ખામ કરીને સામ્યવાદીઓને ત્યાથી પાછા ફરતા સુદ્ધોદીઓના અહેવાલોએ તેનાપર ઘણી જ ઊંડી અમર કરી હતી તેણે હવે ચાતરચિત્રક ખનમ કર્યા માટે એક કાઇ શેક પર દગાણુ લાવવા માડ્યુ બીજી તરફ પોતે સામ્યવાદીઓ જોડે લડવાનુ બંધ કરી દીધુ હતુ ક્રાંતિકારી જાપાન-વિરોધીઓ તેની છનછાયા તળે છૂટથી પોતાનુ આદોલન ચનારી શકતા હતા અહીં તેને ડામિન્ટાગની ઝેશુઆન-પનટનનો પશુ સાથ મળ્યો એ પશ્ચનનો સરનાર હતો એગ-નુ-એગ તેને પશુ નાનકિંગ સન્કારની આ વ્યર્થ યાદવાચથી માટે કરો બાન નડોતો.

આ વખતે, ચાંગ કાઇ શેક કમ્યુનિસ્ટ વિરોધી છટ્ટી સનારીની તૈયારીઓનું નિરીક્ષણ કરવા માટે તા ૭મી ડીસેમ્બરને દિવસે પોતાના અગત વિમાનમાથી નીચે જીતયો ત્યારે ગામના વિદ્યાર્થીઓએ જાપાન વિરોધી દેખાવો કર્યા હતા નાના માર્શલે વચ્ચે પડીને વિદ્યાર્થીઓને શાત પાડ્યા હતા, ત્યારે ચાંગ કાઇ શેકને ‘ત્રિનાશ કાળે પ્રિપરીત છુદ્ધિ’ સૂચી હતી તેણે નાના માર્શલને મને જાણુએ દે નકુ વગાડતો દેશનોહી કડીને દમડા મેા હતો તે પી વાન ગણુકાર્યો વિના ચાંગે વાન ચીન પર હુમનો કરનાનો હુકમ છોડ્યો હતો.

તા ૧૧મી ડીસેમ્બરે એગ અને એગની ૧૧૧૧૧ સાથે મળીને સિઆન કબજે કરનાનો નિર્ણય કર્યો અને તા ૧૨મી

છીએ કે તમે આપણા દેશને જાપાનવિરુદ્ધ લડવા માટે મોઝા તરફ દોરી જાઓ.

પરંતુ આગ પોતાની મરફતની મુદ્દા પાસથી ખસ્યો નહિ અર્થ સામંતશાહી ચીનમાં પોતાની મનમાનવી રાજનીતિનો અગમ કરાવના માટે આવી રાજદ્વારી ધરપકડો કરવી એ નવું નવોત્તુ ખુદ આગે પોતે પોતાના બે સત્તાશીન પ્રતિસ્પર્ધીઓને આવી જ રીતે નમાવ્યા હતા થોડીવાર પછી તેણે જવાબ આપ્યો, ‘નાના માર્શલ એ મને અહીં બોલાવી લાવ, પછી હું નીચે બેતરીસ’ ક્રેડન સુન માર્શલ એ મને અગરજીક હતો, અને એ જાપાન વિરોધી નાના માર્શલની માયુરિયન પનટન જ આ બંની પ્રણેતા છે એ વાત એનાપતિ જાણતા હતા. સન ૧૯૩૨ સુધી આ રંગીરો, અરીમ્બી, ઉદાર અને આધુનિક નિચારનાગે જુવાન એગ-મુદ-એગ માયુરિયાની ૩૦,૦૦૦,૦૦૦ પ્રજા પર મર્યા અનાવતો લશ્કરી કાફ હતો. નાનકિંગથી આગ કાષ્ટ મેકની સરકારે તેના પિતા એગ ત્સે લીન તરફથી મળેલો વારમાં માન્ય ગણ્યો હતો એટલું જ નહિ પરંતુ સમસ્ત ચીની ક્રેજનું ઉપ-સગમેનાપતિ પં પણુ તેને આપ્યું ત્યારથી તે નાના માર્શલ તરીકે ઓળખાતો જાપાને માયુરિયા લીધું ત્યારે તે હોમ્પિટલમાં હતો. પરંતુ ‘મોટાભાઈ’ આગ કાષ્ટ મેકની શિખામણુ માનીને તેણે જાપાનનો સામનો ક્યો વિના જેડોન પણુ હાથથી જવા દીધું ત્યારે પ્રજા બેકળી બીડી આગ કાષ્ટ શેકે નાના માર્શલને હોળીતું નાળિયેર જનાવી દોષનો રોષનો તેને માથે ઢાળી દીધો અને આગળ વાપરી તેને મુરોપની મુસાફરી કરસ મોકવાવી દીધો. સને ૧૯૩૪માં તે પાછો ફર્યો ત્યારે તેના દેશનું મદનાઈ મવા હતા. જો કે હજી ૫ મોટા આગ પ્રણેતા પૂજ્યમાન સમૂહો નાશ પામ્યો નરોતો. પણુ તેની આજ્ઞાનુમાર તે દક્ષિણમાં

‘લાલ ડાકુઓ’ સાથે લડતો હતો ત્યારે હળવે હળવે તેની ખાતરી થતા લાગી કે આ લાલ મૈનિકોમા સાચી દેશદાઝ છે તેઓ ખરેખર જાપાનની આગે લડવા માગે છે. તેની ફોજના માણસો પણ આ અર્થહીન યાદવાચ્યથી છોડીને ચાલ્યા જતા હતા. એવા સન્નેગોમા તેની બંધવી ઉત્તર ચીનમાં થઈ. એક વરમ સુધી સામ્યવાદીઓ સાથે લડ્યા પછી તે તેમના તરફ આકર્ષાતા લાગ્યો. ખાસ કરીને સામ્યવાદીઓને ત્યાંથી પાછા ફરતા યુદ્ધોદીઓના અફેનાવોએ તેનાપર ધણી જ જાડી અસર કરી હતી. તેણે હવે આત્મરક્ષા જનમ કરતા માટે ચેંગ કાઢ એક પર દયાળુ લાવવા માડ્યું. ખીજી તરફ પોતે સામ્યવાદીઓ જોડે લડવાનું બંધ કરી દીધું હતું ક્રાંતિકારી જાપાન-વિરોધીઓ તેની છત્રછાયા તળે છૂટથી પોતાનું આદેશન ચલાવી શકતા હતા અર્થાત્ તેને કોમિન્ટાંગની ઝંઝેશુઆન-પદ્ધતિનો પણ માથ મળ્યો એ પદ્ધતિનો સગદાર હતો ચેંગ-હુ-ચેંગ તેને પણ નાનકિંગ સરકારની આ વ્યર્થ યાદવાચ્યથી માટે કરો બાન નહોતો.

આ વખતે, ચાંગ કાઢ એક કમ્યુનિસ્ટ વિરોધી છટ્ટી સવારીની તૈયારીઓનું નિરીક્ષણ કરવા માટે તા ૭મી ડીસેમ્બરે દિવસે પોતાના અગત વિમાનમાંથી નીચે ઊતર્યો ત્યારે ગામના વિદ્યાર્થીઓએ જાપાન વિરોધી દેખાવો કર્યા હતા. નાના માર્શલે વચ્ચે પડીને વિદ્યાર્થીઓને શાન પાડ્યા હતા; ત્યારે ચાંગ કાઢ એકને ‘વિનાશ-કાળે વિપરીત ભુલિ’ સૂચી હતી તેણે નાના માર્શલને મને જાણુએ ઢાનડું મગાડતો દેશદોષી કહીને દગડાવ્યો હતો તે પીવાન મળ્યુંકાથી વિના આગે લાલ ચીન પર હુમલો કરવાનો હુકમ છોડ્યો હતો.

તા ૧૧મી ડીસેમ્બરે ચેંગ અને ચેંગની પદ્ધતિના સ મળીને સિઆન કમળે કરવાનો નિર્ણય કર્યો અને તા ૩૨

ડિસેબરના પરાલિયે આગ કાઢી શેક ગિરફતાર થયો નાના માર્શલે બીજે દિવસે રાષ્ટ્ર ભેગુ નિવેદન ગદાર પાડ્યું 'સર સેનાપતિની બહેર ભારી ગએલી શુદ્ધિને ચેનના આપણ માટે અમે તેમને સિંચાનમાં આગ્રહ કરીને રોક્યા છે તેમનો જન સન્માન છે ।

*

નજરકેદી આગને એક ખરડો આપીને નાના માર્શલે કહ્યું 'આ રવીકારો કે તરત જ તમને છોડી મૂકીશું'

એ ખરડામાં માત્ર માગણીઓ હતી (૧) આંતરનિઘ્રિક બંધ કરીને જાપાનનો સશસ્ત્ર સામનો કરો (૨) નાનકિંગ સરકારની પુનર્રચના કરીને તેમાં તમામ જાપાન વિરોધી પક્ષોના પ્રતિનિધિઓને શામેલ કરો (૩) શાંઘાઈના જાપાન-વિરોધી મુક્તિમંદના નેતાઓને જેલમાંથી મુક્ત કરો. (૪) તમામ ગાજદારી કેદીઓને મુક્તિ આપો (૫) વાણી અને સમગ્ર જનતાનું જનતાને પાછા આપો (૬) ડો સુન ચાન સેનના 'ત્રણ મહાન સિદ્ધાંતો નો અમલ કરો (૭) તત્કાળ રાષ્ટ્રીય મુક્તિ પરિષદ બોલાવો

•

નાના માર્શલે કમ્યુનિસ્ટ પ્રતિનિધિઓને સિંચાન આપવાનું આમત્રણ આપ્યું હતું તેમને લાંબા માટે પોતાનું અગત વિમાન પથ મોકના યુ હતું.

માઓએ કારોગારી ૥ સભ્યો જોડે મસલન કરીને ત્રણ પ્રતિનિધિઓને રાના કયાં એ પ્રતિનિધિ મડળના નેતા ચાઉ-ગેન લાઇને વિદાય આપતી વખતે તેણે કહ્યું હતું, 'તમારી જરાગદારી ગભીર છે એક જૂન અને ખૂનખાર આંતરનિઘ્રિક । જાપાનીઓને ઘીડેળા ' દેશનો સત્યાનાશ ।—સજાળોને કામ લેજો મધ્યસ્થ સમિતિના ગયા વરસના ઠરાવને જૂલશો નહિ

શાન્તી આપ્યા પછી સાવિયેત સરકારને ધણે વખતે, પ્રમાણમાં વધારે સલામતી મળી હતી. તેનો લાભ લઇને માઓએ તરત જ જાપાની આક્રમણ પછી ચીનમાં ઊભી થએલી પરિસ્થિતિનું સૂક્ષ્મ પૃથક્કરણ કરવા માંડ્યું હતું. એ અરસામાં આંતરરાષ્ટ્રીય કમ્યુનિસ્ટ સંઘની સાનમી પરિપદ (૧૯૩૫)ના ફરાવો પણ તેના હાથમાં આવ્યા હોવાથી તેનું કાર્ય સુગમ જની ગયું હતું. આ અવધાસને આધારે મધ્યસ્થ સમિતિએ તા. ૨૫મી ડીસેમ્બર ૧૯૩૫માં તત્કાલીન રાજ-કીય પરિસ્થિતિપર એક ફરાવ પસાર કર્યો હતો. તેને આધારે પાર્ટીએ ભાવિ કાર્યક્રમ આંકચો અને એ દિવસ બાદ તા. ૨૭મીએ દિન કાર્યકરોની પરિપદમાં તેનું વિવરણ કરતો એક અહેવાલ માઓએ રજૂ કર્યો હતો. તેનું મથાણુ હતું: 'જાપાની શાહીસાદ વિરુદ્ધ લડવાની નીતિ.' તેમાં માઓની માર્ક્સવાદી-લેનિનવાદી દૃષ્ટિએ બવિષ્ય બાખ્યું હતું કે ચીની ઉદ્યોગપતિઓમાંના ઉદ્દામ તરવો જાપાન-વિરોધી સંયુક્ત મેરચામાં શામેલ થાય એવી શક્યતા છે બાકીના રાષ્ટ્રીય મુદ્દાઓ હલકડોલક જની તટસ્થ રહેશે કોમિન્ટાંગમાં કૂટકાટ થવાનો પૂરો સંભવ છે. તેનાં જાપાનતરફી નેતાઓ દગો દેશે પરંતુ બ્રિટન તથા અમેરિકાના આડતિયાઓ, સંજોગો અનુ-સાર કદાચ જાપાન સામે લડવા મજબૂર બને પણ ખરા. આ બધાને કુશળતાપૂર્વક સાંકળી લઇને વિચાળ પાવાપર સંયુક્ત મેરચો રથા-પવાની ગાળતમાં ઉડતા મુખ્ય સવાલોના તેણે સ્પષ્ટ અને શાસ્ત્રીય જવાબો આપ્યા હતા. મહાપ્રયાણનું મહત્વ સમજાવીને તેણે કહ્યું હતું, 'દેશભરમાં ચાલતી મજૂરો, કિસાનો વિદ્યાર્થીઓ અને રાષ્ટ્રીય ઉદ્યોગપતિઓની પ્રવૃત્તિઓની જોડે લાલફોજની હિલચાલોને સાકળી લેવી અને એમાંથી સંયુક્ત રાષ્ટ્રીય ક્રાંતિકારી મેરચો રથાપવો એ આજે પાર્ટીનું મુખ્ય કામ છે.'

આવું કામ કરવા પાર્ટીનું પ્રતિનિધિમંડળ સિઆન જઈ રહ્યું હતું. કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીએ ૧લી ડિસેમ્બરને દિવસે જાહેર કરેલી માગ-ણીઓ જેવી જ માગણીઓ નાના માર્ચલે રજૂ કરી હતી; પરંતુ એ કાર્યક્રમ પૂરો પાડવા ખાતર જળવાખોરો આવેા અણુધાયો માર્ગ આપનાયશે એવો કમ્યુનિસ્ટોને સ્વપ્ને ય ખ્યાલ નહોતો. પરિસ્થિતિ ખરેખર નાજુક હતી.

આ ધરપકડના સમાચાર સાંજળીને જાપાનીઓ નાચવા લાગ્યા હતા. હાશ ! હવે આંતરવિગ્રહ ખરો જન્મવાનો ! એ ગિલાડાઓને લડાવી મારવા માટે જાપાની વાંદરાઓએ નાનકિંમતમાં છૂપા કહેણ પણ મોકલાવ્યાં હતાં: 'લાલ ડાકુઓ પાસેથી તમારા સરસંતાપનિને છોડાવવા માટે જોહાદ પોકારો. અમે તમને મદદ કરીશું'. તમારા વિસ્તારમાં યમ પણ નહિ મૂકીએ—વગેરે.

અને એટલે જ માઓ ચાઉએન લાઇને સાચવીને કામ લેવાની ફરી-જમામણ કરતો હતો.

*

તા. ૧૪મી તારીખે સિઆનમાં ચેન, ચેન અને કમ્યુનિસ્ટોની સંયુક્ત પરિપદ જારાઇ, તેમાં તેમણે જાપાનવિરોધી સંયુક્ત ફોજ સ્થાપવાનો નિર્ણય કર્યો. ત્રણે ફોજની સંયુક્ત સંખ્યા-૨૩૦૦૦૦ જેટલી થતી હતી. તેમાં બીજા જાપાનવિરોધીઓ ઝડપથી આવીને મળશે તે વિષે પણ શંકા નહોતી.

પરંતુ આંતરિક કટોકટી ઉઘ્ર જની રહી હતી. જળવાખોર પક્ષનોના સૈનિકો ગુમ્સામાં આવી માગ છોડવા હતા: 'અમને અમારા વનનની આઝાદી માટે જડતા અટકાવનાર અંગ કાર્મ શેકને અમારી સમક્ષ ખડો કરો ! એ દેશબોહીને મોતની સજા ફરમાવો !'

ઉશ્કેરાયેલી પ્રજાને શાંત પાડવાનું કપરું કામ કમ્યુનિસ્ટોને માથે

આવી પાડ્યું. ચોરે ચોટે જમા થતી સભાઓમાં તેમણે ધીરજપૂર્વક લોકોની શંકાનું નિવારણ કર્યું. રાષ્ટ્રીય પરિસ્થિતિની આંટીધૂંટીઓ સમજાવી.

માઓ સામે પણ એ જ સવાલો જુદાં રૂપમાં આવતા હતા. પહેલેથી જ રાષ્ટ્રીય ઉદ્યોગપતિઓને સંયુક્ત મોરચામાં દાખલ કરવા સામે વિરોધ ધરાવતા અતિ ઉદ્દામવાદીઓ હવે કહેતા હતા: 'આપણે થોડાં જ ચાંગને પકડવા ગયા હતા? પણ હકમી સામી ચાલીને ચાંદણો કરવા આવી છે ત્યારે મોઢું ધોવા જવાની શી જરૂર? જીજ્ઞાસે હાથે ચાંગ મરે તેમાં આપણું શું જાય?'

'સંયુક્ત મોરચાને વિશાળ જનાવવાની તક જાય. દેશમાં આંતરિક વિગ્રહની આગ સળગે. પરદેશી દુરમનનો સફળ સંયુક્ત સામનો કરવાનો મોકો ચૂકી જવાય; અને દેશની ખાનાગરાળી થાય.'

*

સિંચાણમાં પણ જળવાખોરો તરફથી હવે ચાંગની જાન સત્તામન જતી હતી. પરંતુ નાનકિંગ સરકાર ચાંગને જોખમમાં મૂકી રહી હતી. ત્યાંની સરકારમાં બેઠેલા જાપાનના મિત્રોએ 'લાલ ડાકું'ઓ વિરુદ્ધ યુદ્ધ આરંભી દીધું હતું. ચીની પ્રજાએ ફાળો ઉઘરાવીને જાપાનનો સામનો કરવા માટે નાનકિંગ સરકારને બેઠ ધરેલા વિમાનો સિંચાણપર બોંગ વરમાવવા બિપજા હતાં.

ચાંગ કાઈ રોકની રૂપકડી પત્ની, સુ ગ મામ્-લીંગ દોડાદોડ કરી રહી હતી. જનરલ હો-ચાંગ ચીનને તેણે ઉત્ક્રાંતી લીધો. 'મારા ધણીના મડદાપર ચડીને તમારે ગજા લેવું છે' એટલે જ તમે એક કાંકરે બે પક્ષીઓ મારવા નીકળ્યા છો. તત્કાળ યુદ્ધ ગંધ કરાવો નહિ તો અમે તમને તોળાહ પોકારાવીશું મિ ડોનાલ્ડ મિચાનથી ખગર લાવ્યા છે કે જનરાલીઝીમો શવે છે. જળવાખોરો મુલેહ કરવા રાજી છે.'

અને જલમાં બેઠેલો તેનો પતિ પણ જનરલ હોની મહત્તાકાંક્ષા પૂરી કરવા ખાતર પોતે શહીદ થનવા રાજી નહોતો. તેણે સયુક્ત મોરચાની મજબૂત માગણીઓ સ્વીકારી લીધી હતી. કમ્યુનિસ્ટો લાલ ફોજનું નામ જણાવવા તૈયાર હતા, સોવિયેત રાજનું લોકચાહી રાજમાં રૂપાંતર કરવા સામે પણ તેમને વાધો નહોતો. કમ્યુનિસ્ટો તેમ જ બળવાખોરો ચાંગને એ મોરચાનો નેતા જનાવવા તૈયાર હતા. હવે માત્ર એ નાનકિંગ જામને ફરી નહિ બેસે એટલી ગેરંટી નાનકિંગ તરફથી મળે એટલી જ વાર હતી.

માદામ ચાંગ કાઇ શેક એ ગેરંટી સાથે લખેને સિઆન આવી. તા. ૨૫મી ડિસેમ્બરે ૧૯૩૬ ને દિન સયુક્ત મોરચા અંગેની દરખાસ્તો સ્વીકારીને ચાંગ કાઇ શેક નાનકિંગ આવ્યો. બળવાખોર ચાંગે ઔપચારિક રીતે માદામ ગામીને સરસેનાપતિ ચાંગનો મોભો જાળવ્યો હતો.'

આજે ચાંગનો મોભો સલામત રહે એ રાષ્ટ્રના હિતમાં છે.' માઓએ પહેલા જ કહ્યું હતું. 'રાષ્ટ્રના અનેક પરસ્પર વિરોધી બળોનું આત્મારે ચાંગ કાઇ શેક કેન્દ્ર બની ગયો હતો. તેની આગ્રહ જન્ય તો એ બળોને સાંકળવા મુશ્કેલ હતા.'

સન ૧૯૩૭ માં પણ આના સંયુક્ત મોરચાનાં ફોજો આપણે આખ્યાં જ હતાં ને?' કોઇ કડવાશથી બોલ્યું.

'ત્યારના સંયુક્ત મોરચામાં અને આજના સયુક્ત મોરચામાં જમીન આસમાનના ફરક છે કારણ કે આજે અડગ શક્તિશાળી કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટી' અને મજબૂત લાલફોજ મોજૂદ છે; એટલું જ નહિ, પરંતુ તેની પાસે સોવિયેત વિસ્તારો છે. આજે તેઓ રાષ્ટ્રીય જાપાન વિરોધી સંયુક્ત મોરચો સ્થાપીને સમસ્ત બાવિ પલટી રજા છે. આ મોરચો બાંધવા જાપાન વિરોધી સરકાર તથા ફોજનું અત્યંત મજબૂત આસ્થિક અંગ બની જશે. ચાંગ અને જાપાનીઓ

રાષ્ટ્રીય મોરચામાં ફૂટ પાડવા ધારશે તો મ આપણે તેને એમ કરતાં અટકાવી રાકીશું આપણે જનતામાં હતાશા ફેલાવા નહિ દષ્ટએ.

*

સિઆન પ્રકરણ શાંતિપૂર્વક પૂરું ચલાવી દેશભરમાં ઝડપી ફેરફારો થવા લાગ્યા હતા. ડૉ. સુન ચાત સેનની વિધવા પત્ની અને પુત્ર જેવા હિદાર મનવાદીઓને સિઆનના અનુભવપરથી કમ્યુનિસ્ટોની નિષ્ઠામાં શ્રદ્ધા ગેસી ગઈ હતી. તેમની જોડે આજસુધી રાજકારણથી અસિમ રહેલાં અનેક લોકો જાપાન-વિરોધી આંદોલનમાં ભાગ લેવા લાગ્યા.

લાલ ચીનમાં નવી ચૂંટણીઓની તૈયારીઓ ચાલી રહી હતી. બહારની દુનિયા જોડે તુટી ગયેલો સંપર્ક હવે ફરી સંધાઈ ગયો હતો. સિઆનમાંથી સોવિયેત સરકારે ખરીદેલી લોરીઓની આવજન સતત ચાલુ રહેતી. આવી એક લોરી પાછી ફરી ત્યારે માઓ ચૂ-તેહને મળવા ગયો હતો. માઓના ધરથી થોડે દૂર આવેલા નાડ-વનમાં ચૂ-તેહનું ઘર હતું. તેના તોફાની જાળકને રમાડતો માઓ કહેતો હતો,

‘તારો જાપ જાઓ છે હોં ! મહાપ્રયાણ વખતે મેં એકવાર ધાસનું મેદાન વટાવ્યું તો મ માંદો પડી ગયો. ત્યાંના કાદવનું ઝેર પગે ફેડાલા પાડે છે ! પણ તારો જાપ જાળે વાર વટાવીને મ સાળે નરવો પાછો આવ્યો ! બોલ, છે હિંમત તારામાં ?’

‘હું લાલ સિનારો પહેરીશ !’ છોકરો કૌજ ટોપી પહેરીને બોલ્યો.

ચૂ-તેહ હસીને માઓ તરફ વળ્યો ‘હવે તો ફેજાના નામ સાથે ગણવેશ પણ “દલવો પડશે ને ? ચાંગ મંત્રણાઓ માટે બોલાવશે એમ લાગે છે પણ હજી ખેંચમો કેમ નહિ આવ્યો હોય ?’

એ જ વખતે જુના જુના મોરચાપરથી અહેવાલો લાનતો દૂત દાખલ થયો તેણે માઓને ખગર આપ્યા કે લોરી ભરીને ચોપડીઓ આપી છે, 'અને માસ્તર સાહેબ કહેતા હતા કે એમા દિનસૂચી ભરી છે'

દિનસૂચીનું નામ સાંભળનાવે ત માઓ જીભો થઈ ગયો. ઘણા દિવસથી તે આ પુસ્તકોની રાહ જોતો હતો. ઉત્તર શાન્ગી આપ્યા પછી માડ તેને વાચના લખવાની કુરસદ મળી હતી આવતી કાલિને બેઠવાની તૈયારીઓ માઓએ પુરજોરથી કરવા માડી હતી.

'અત્યારે તો હું જાઉં છું હો' બીજી વાતો કાલે કરીશુ' માઓ ત્યાંથી લગભગ દોડતો દોડતો જ ઘરે આપ્યો અને ચોપડીઓનું જડલ ઉખેળના લાગ્યો. રાતોરાત જોસીને તેણે ત્રણ દિનસમા નવી ચોપડીઓ પૂરી કરી નાખી ત્યારે જ તે બીજા કામમા ચિત્ત પરોવી શક્યો.

એ ચાર મહિનાઓ પહેલા જ તેણે ચીના ક્રાંતિકારી યુદ્ધોની વ્યૂહનીતિના સમાયો' નામની પુસ્તિકા લખીને દુનિયાની કમ્યુનિસ્ટ અગ્રણીના મુક્તશાસ્ત્રમા મદદરતો ફાળો નોંધાવેો હતો. સન ૧૯૨૭-૩૧ સુધી ૧ અનુભવોના તેમા સાર આપીને તેણે ના સૈનિકોને 'અતિ ઉદ્દામ' તેમ જ 'મરાળ' યુદ્ધનીતિથી એવતા રહેવાની તાનીમ આપી હતી તેણે આ પુસ્તકમા, ચીની ક્રાંતિના નિયમોનું પૃથક્કરણ કરીને યુદ્ધમા થતી હારજીતના કારણો તેમ જ યુદ્ધના કારણો આ ૧ એ કારણો સમજવાની ચાવીનું રિતરણ ક્યું હોવાથી તે એક મહત્વનું રાજકીય અને દિનસૂચીપરનું પુસ્તક પણ બની ગય છે.

હવે તે 'જ્ઞાન' એટલે શુ તે સમજવામા અને સમજાવવામા રોકાયો હતો. પાછલા અનુભવે તેને જતાવી આપ્યું હતું કે જુનાન

ક્રાંતિકારીઓમાં ધગશ ધણી છે પરંતુ તેમની કામ કરવાની ગીન
જરાયર નથી સરળ બાપામાં તેમને સમજાવવું જરૂરી છે કે વિચાર
શી રીતે કરવો અભ્યાસ કરવાની સાચી રીત શી ? શી રીતે
વરતવું ? માઓએ ઉત્તમ પાઠ્યપુસ્તક તૈયાર કરીને લોકોના હાથમાં
મૂક્યું કાર્યની રીત નામના નિબંધમાં તેણે માર્ક્સવાદી-લેનિનવાદી
દૃષ્ટિકોણથી જ્ઞાનના સિદ્ધાંતની સમજાવટી આપી ક્વિમૂઠી પર લખ્યા
યેના દુનિયાના માર્ક્સવાદી લેનિનવાદી પુસ્તકોમાં આ નિબંધ
ગણનાપાત્ર ફાળો આપે છે જીજ્ઞાસુકાંતિકારી આતરંગિય (૧૯૨૭-
૩૬) દરમિયાન પાર્ટીમાં આનેતા ચર્ચાઓમાંથી ઉકેલા સંભોળના તેણે
સચોટ જવાબો આપ્યા માર્ક્સવાદ એ જડવા નથી વાસ્તવિક
જીવનને સમજવાની રીત છે એ સમજાવ્યું દ્વારા માર્ક્સવાદ કેવી
રીતે સાચા વિકાસ પામે છે તેના દાખલાઓ આપીને અતિ
ઉદામોની પોપટપચીને રહિયો આપ્યો વિચારશુદ્ધિ વિનાનું કામ
કેવી રીતે વામજુ રહે છે તે સમજાવીને ‘મરાઈ’ મળ્યોના અતિ
વહેવારિય વેડાને રુખસ આપી ચીની કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીના સભ્યોને
શિક્ષણ આપવામાં આ પુસ્તકે અત્યંત અગત્યનો ભાગ ભજવે છે

સાથે સાથે જાપાન વિરોધી મુદ્દા માટે શ્રેષ્ઠ પદ્ય સમારવાના
હતા સન ૧૯૭૧ના મે મહિનામાં મધ્યમ સમિતિએ પાર્ટીની
પરિષદ જોતાં સન ૧૯૩૫થી પાર્ટીએ અપનાવેલ ગાંધીય તેમ
જ સગંત બાલની નીતિ પર અહીં ગંભીર ચર્ચાઓ થઈ અને
માઓની નીતિને પગિદે મંજૂરી આપી

જૂના એપ્રિલે તત્રોમાં મોગા વેળાગીઓ અને જમીનદારોને
મતાધિકાર નહોતો પરંતુ આ ચૂંટણી વખતે તેમને મત આપવાની
છૂટ અપાઈ હતી નવી ચૂંટણીની જનતાની લોકશાહી સંસ્કારમાં

તમામ વર્ગોના પ્રતિનિધિઓ હતા કમ્યુનિસ્ટોએ આપમેળે કુળ બેઠકોમાંથી વધુમાં વધુ એક તૃતીયાંશ જોટલી જ બેઠકો પોતાને માટે રાખી હતી જાણ સચુક્ત સરકારના ધીજ અહીં વનાઈ રહ્યા હતા આ અખતરો સફળ નીનડે તો ચીનભરની જનતા સમક્ષ તેનો દાખલો રજૂ કરી શકાય તેમ હતું.

૧૦

લોકચુદ્ધને મોખરે—

તા. હમી જુનાઇ ૧૯૭૭ના કાળદિને જાપાની આક્રમણ ખોરાએ પેકિંગની દક્ષિણે આવેલા ઇતિહાસપ્રસિદ્ધ માકો પોનો પુન (લ્યુકોચાઉ) પર હુમલો કર્યો કાયર શાહીરાદીઓએ સત્તાનાર જાહેરાત કર્યો વિના ચુદ્ધનો આરબ કર્યો હતો ચીની રાષ્ટ્રમાં વધતી જતી એકતા બેધને તે પેટમાં કાળ પડી હતી તેને પારખુ કરતું હતું કે નાનકિંગ સરકાર કેટલા પાણીમાં છે, આગ કાર્ડ શેક કેટલી હદસુધી જવા તૈયાર છે

અને એ જીવનેજ પારખુ થના વાર લાગી નહિ ચીની જનતાએ શઢ સકેની લીધા હોવાથી કોઇને માટે છત્કારારી રહી નડોતી ગણ્યાગાંઠ્યા દગાખોરો ઉઘાડા પડી ગયા અને જાપાનની પૂતળા સરકાર માસ્યુ કાઉ મા જઈ જરાયા જાપાન-ચીનના મર્વોવ્યનો તેમણે માસુરિય મા જે દાખલો જતાવ્યો તેથી ચીનનું નાનું જાગક પથુ ઉત્તરાર્ધ રહે તેમ નહેવું

પેકિંગ્નું પતન થયું પણ તે પહેલાં ચીની સૈનિકો મરણિયા બનીને લડ્યા હતા. પેકિંગના વિદ્યાર્થીઓ છાપામાર બનવા લાગ્યા હતા. પેકિંગના ઉદ્યાનમાં ઉઝાણીએ ગએલાં માંચુરિયાવાસી વિદ્યાર્થીએ પોતાનું રાષ્ટ્રીય કૃત્યગીત ગાયું તેથી છેડાઈ ગએલા કામિન્ડાંગના મોટા અમલદારનો પુત્ર ૭મી જુલાઈ પછી પોતાની મેળે ગેરીલા દળમાં જોડાઈ ગયો હતો, એકવાર ગેરમનૂની ઠરેલા જાપાન-વિરોધી ગીતો આજે શેરીએ શેરીએ ગૂંછ રજાં હતાં.

પેકિંગ પડ્યું તેને બીજે જ દિવસે એક ડોશીની અવરજવર વધી પડી હતી, ભાઈનો સુંડલો લઈને તે એક દરવાજામાંથી પેકિંગમાં દાખલ થતી; દુશ્મનની હિલચાલની રજેરજ માહિતી મેળવી લેતી; પાટનગરની એક ગંદી શેરીમાંથી છૂપી રીતે દધિપારો ખરીદી સુંડલામાં સંતાડી દેતી અને બીજે દરવાજેથી નીકળીને સીધી કુંગરાની વાટ પકડતી. અહીં તેના કીકરાઓએ એક ગેરીલા દળ જમાવ્યું હતું. ફૂંકે ને જૂસકે તેની સંખ્યા વધીને એક પક્ષટન તૈયાર થઈ ગઈ હતી. આ ગેરીલા સેનાએ જાપાનીઓને રંગડવામાં ગણ્યા રાખી નહિ. ઉત્તર ચીનના અનેક મહત્વના વિજયો તેને ખાતે નોંધાયા છે. ગેરીલાઓની એ માતા આજે આજે ચીનભરમાં મશહૂર છે. એક વરસ પછી તેના પુત્રોએ મુઢની વર્ષગાંઠ શાનદાર રીતે ઉજવી હતી આજેના ૧૦૦૦ યુવકો ગેરીલાઓએ તા. ૭મી જુલાઈ ૧૯૩૮માં માર્કોપોલો પુલ પર ચીનનો વાવટો લહેરાવીને જાપાની 'વિજય'ની ગરકરી કરી હતી. એક આખો દિવસ એ વાવટો ફરકતો રહ્યો હતો !

તા. ૨૯ મી જુલાઈ ૧૯૩૭ને દિન જાપાનીઓએ દુમલો કયો ત્યારે ત્યાંના નાગરિક દળના ૬૦૦ સભ્યોએ તેમને છ [] કલાક સુધી એકંદ્રે હાથે હલાવ્યા હતા ! દરદાહી ચીની જનરલ ચેંગ ત્સે

જાપાનીઓને શરણે ગયો ત્યારે તેના લશ્કરે તેની સાથે જવાનો સાધ
ધન્કાર કરી દીધો. એ સેનાપતિવિદોષી સેના રખડતી રઝગતી
રાષ્ટ્રીય સેનાને મળવા આવી.

જાપાનીઓ નાનકાઈની પ્રસિદ્ધ વિદ્યાપીઠ બાળવા આવ્યા ત્યારે
ત્યાંના રહેવાસીઓ મોંમાં તરણું લઇને સામા ગયા નહોતા વિદ્યાર્થીઓ
હાથમાં માથું લઇને તેમની સામે લડ્યા. અધ્યાપકો બળેલી બળેલી
સંસ્કાર સંપત્તિ સાથે દુસ્મનને હાથતાળી આપીને ચેનાન ભેગા થઈ
ગયા.

*

સિઆનના કરાર પછી નાનકિંગ સરકારે ઔપચારિક રીતે
ઉત્તર ચીન કમ્યુનિસ્ટોનું મુખ્ય કાર્યક્ષેત્ર બને એ વાત મંજૂર
કરી હતી. કમ્યુનિસ્ટોએ જાપાન-વિરોધી યુદ્ધને લક્ષમાં રાખી પોતાનું
વહુ મથક પાઓ-એનથી ચેનાન ખાતે ખસેડ્યું હતું. નાનકિંગ
સરકારની સીધી દબલગીરી બંધ થયા પછી લાલ ચીનનો બાકીના
ચીન જોડે ધીકતો વેપાર શરૂ થઈ ગયો હતો. તેનો ટપાલ અને
તાર વ્યવહાર ચાલુ થયો હતો. યાનજૂખ્યાં લાલ ચીનને થોડકાંધ
પુસ્તકો મળવા લાગ્યાં હતાં. લુ શુનના નામનું એક પુસ્તકતાલ્ય
તેમણે રચાવ્યું હતું. આ લોકપ્રિય પ્રગતિશીલ લેખક 'ચીનના ગાંડી'
તરીકે પ્રખ્યાત છે. લાલ પાંડશાળા હવે નવે નામે—જાપાન વિરોધી
વિદ્યાપીઠને નામે—ચેનાનમાં શરૂ થઈ હતી દેશભરના નિષ્ણાતો,
સાક્ષરો અને સંસ્કારસ્વામીઓ એ વિદ્યાપીઠમાં બજાવવા આવતા
હતા—સાથે સંસ્કારધન લાવતા હતા. ચેનાન ચીનનું 'સંસ્કૃતિ' કેન્દ્ર
બની રહ્યું હતું. આ વિદ્યાપીઠમાં બજાવવાનું સૌભાગ્ય પ્રાપ્ત કરવાની
વાટ જોના વિદ્યાર્થીઓની કતાર દિવસે દિવસે લાંબી થઈ રહી હતી
અહીં દાખલ થવામાં નારીપાત્ર થએલાઓને ચરમાદમ પોક સાઈ

છતાં ય ક્રાંતિકારી ચિંત્તામણી આપતો હતો. 'હિંમત હાર્યો નહિ, મિરાદરો' આજે જે જે જાપાન-વિરોધી મોરચાઓ મડાઈ રહ્યા છે. તમે જ્યાં જ્યાં ત્યાં તમારે માટે દગવાજા થ કામ પડ્યું છે. તમને અનુભવ નથી? કેમ વાઘો નહિ. આમજનના તમને મધુ' ય શિખવી દેશે એરમેન માઓએ કહ્યું છે તે યાદ રાખજો. આ વખતે સમગ્ર રાષ્ટ્ર લડવાનું છે આ લોકચુદ્ધ છે આમ જનતાની સર્જનશક્તિ અપાર છે'

માઓનો આત્મવિશ્વાસ ગેર-યાજની નહોતો તો ૧૩મી ઑગસ્ટને દિવસે જાપાનીઓએ શાંઘાઈ પર આક્રમણ કર્યું ત્યારે તમામ શાંઘાઈવાસીઓ મેદાનેજ ગયા ફૂં પડ્યા હતા મન ૧૯૩૫થી સીઓ શાઉ ચીની ગઢમરી તમે કોમિન્ટાગ વિભાગમાં બોમબીનર ક્રાંતિકારી પ્રવૃત્તિ ઝડપથી વેગ પકડી રહી હતી. માઓની ડાહી નીતિએ તેનું કાર્ય સરળ બનાવ્યું હતું સિઆન કરાર પછી જેલ-માથી છૂટીને આવેલા જાપાન-વિરોધી મુક્તિમથના નેતાઓએ તેને માથ આપ્યો હતો આ નેતાઓમાંથી આજે તાઉ દેંગે શરૂ કરેલ દૈનિકની આદક સંખ્યા એક લાખ સુધી પહોંચી ગઈ હતી. 'નિર્વન સંસ્કૃતિ' સ્ત્રીજનન, 'જનતાનું સાપ્તાહિક' જેના સામ-યિકોની દક્ષા પણ જોયી આની રહી હતી છાપખાનાઓ તાગજ થયા, ન્યૂઝપ્રિન્ટનો દુકાન પકચો, છતાંય પત્રકારોની પ્રવૃત્તિ દસગણી વધી ગઈ હતી એરે ચોટે હમ્મવિખિત દાંવાનપત્રો દેખાવા લાગ્યા હતા માકસવાદી પુસ્તકોનું વેચાણ અત્યંત ઝડપથી વધી રહ્યું હતું. રજની પામ દત્તના 'નિર્વન રાજકારણ' નામના ગ્રંથની બે મહિનામાં ત્રણ ત્રણ હજારની જગ્યાએ આવૃત્તિઓ ખવામ થઈ ગઈ હતી. અત્યાર સુધી કમ્યુનિસ્ટોથી દૂર રાખવામાં આવેલી પ્રજાને તેમનો પરિચય મેળવવાની તાલાવેલી લાગી હતી ગાઓએ તુગના લખાણો ખરીદવા માટે લાગી કતારો લાગી જતી.

શાંધાધના જહાદુર સંત્રામે સમરન ચીનને હથમચાવી દીધું હતું. ચીનનાં ખેતરો સજવજ્યાં, હુંગરે હુંગરે દવ લાઓ, કંદરામાં ધારિયાં ઝખકયાં, કારખાનાંઓએ પડકાર કર્યો:—‘આ દેશ અમારો છે !’ ચીનને ખૂણે ખૂણે એક જ નાદ ગૂંજતો હતો— આ ધરતી અમારી છે ! અમે મરીશું પણ દુસ્મનને મરીને અમે છતીશું પણ શત્રુને હરાવીને. અમારી પવિત્ર મા બોમને અજકારી રહેલાં કાગ-મુખાઓને દરિયામાં ધકેલીને જ અમે જ પીશું.’

રાષ્ટ્રના આ સૂરીલા ચૌરંગાનમાં પહેલાંની માફક આંગ કાઢ શેક કાચર વિસંવાદી સૂર કાઢી ચકચો નહિ; કારણ, સિઆનના કારાવાસ દરમ્યાન જે રેતીના પાયા પર તેની અંગત સત્તા રચાઈ હતી, તેનાં સાક્ષાત્ દર્શન તે કરી ચૂક્યો હતો. તેના દેશી પરદેશી માલિકોએ પણ ખેતપોતાના સ્વાર્થને ખાતર સુધ રહેવામાં જ ડહાપણ માન્યું હતું. તળ નાનકિંગના મુખ્ય સભાગૃહમાં પ્રગતિશીલ ચિત્રોત્તું પ્રદર્શન બરાણું અને ત્યાં આંગે ગેરકાનૂની ઠરાવેલાં નીચે-ઘરેહનાં રાષ્ટ્રગીતો સાંભળવા માટે ખુદ આંગના અમલદારો પહોંચી ગયા !

મુખ્ય મુખ્ય શહેરોમાં ‘રાષ્ટ્રીય મુક્તિના સાંસ્કારિક કાર્યકર્તાઓનું’ મહામંડળની શાખાઓ સ્થપાઈ રહી હતી આંગના પાટનગર નાનકિંગમાં, તેની સ્થાપનાના પહેલા જ માસમાં ૨ લાખથી વધારે સભ્યો નોંધાયા હતા. તેની સમિતિઓ મહોલ્લે મહોલ્લે, ગામડે ગામડે અસ્તિત્વમાં આવી રહી હતી. આસપાસ લડી રહેલ ચીની ફોજનો સેનાની આ સમિતિને ફોજની કોઈપણ જરૂરિયાતની ખબર આપે એટલી જ વાર. આકાશ-પાનાળ એક કરીને પણ ગામના લોકો તે હાજર કરતા-બેડા, દવા, પાટા, ખંડી, જે જોઈએ તે મેળવી આપતા. નવરાશને વખતે તેઓ આસપાસ ફરીને પ્રચાર-

કાર્ય કરતા. લોકોની મુશ્કેલીઓના સાદા ઉકેલ કરી આપતા અને કોર્ટની ગરબ સારતા.

સિઆનના કરારો બાદ ચાંગ કાર્ડ ચેકની જોડે વાટાઘાટો કરીને લાન સેનાએ ‘આઈમી ફોજ’નું નામ ધારણ કર્યું હતું. મહાપ્રયાણ દરમ્યાન ગાઓ તમે તુમે અગમચેની વાપરીને દક્ષિણના પ્રાંતોમાં રહેવા દીધેના લાન બેનિકોએ અનેક ઠેકાણે ગેરીલા દળો ઊભા કર્યા હતા તે બધાને સાકળી લઇને ‘નવી ચોથી ફોજ’ નિર્માણ કરવાની મંજૂરી પણ નાનકિંગ સરકારને આપવી પડી. ‘આઈમી ફોજ’ ઉત્તર ચીનને મોરચે લડવા રવાના થઈ.

જાપાની આક્રમણખોરાને લગાઈના મેદાનમાં પડેલી હાર આપનાર આ જ ફોજ હતી આ વિજયે કરોડો ચીનીઓમાં નવી આત્મથહા પૂરી.

‘નવી ચોથી ફોજ’નું કાર્યક્ષેત્ર યાગમી નીની દક્ષિણે પૂર્વ ચીનમાં હતું. આ બન્ને ફોજો દુઝમનના મોરચાઓ વટાવી તેની પાછળ જઈને ગેરીલાઓ જોડે મળી તેને હેગન પરચાન કરી મૂકતી, ગ્રામસ્થિતિઓને જાપાની પંજામાંથી છોડાવતી અને ત્યાં મુક્ત લોકશાહી સરકારનો વહીવટ ચાલુ કરતી.

ચીની કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીના રાહગરી તમે આ બન્ને ફોજો ઝડપથી આગળ વધી રહી હતી તેણે ઉત્તર, પૂર્વ, મધ્ય અને દક્ષિણ ચીનની જનતાને હથિયારો આપ્યા, જાપાનની વિરુદ્ધ મગત્ત ગેરીલાઓની મજબૂત લડત ઊભી કરી અને અનેક જાપાન વિરોધી લોકશાહી વિસ્તારો નિર્માણ કર્યા. લોકચુદ્ધનો ત્રીજો સ્મૃતિદિન આવ્યો (૧૯૪૦) તે દરમ્યાન કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીના નેતૃત્વ તમે લડતા સૈનિકોની સખ્યા, ત્રણ વરસમાં, ૪૦ હજારમાંથી ૫ લાખ જેટલી જઈ ચૂકી હતી. પાર્ટીની સખ્ય સખ્યા ૪૮ હજારમાંથી ૫૦ લાખ

મુખી પહોંચી હતી. તેની સામે લડવામાં જાપાનીઓની આઘોઅકધ ફોજ રોકાઈ હતી. તેણે દુસ્મનો પાસેથી ૧૫૦ તાલુકા માગેા છતી સીધા હતા. મુક્ત વિસ્તાર અને ગેરીલા વિસ્તાર (જ્યાં યુદ્ધ હજી ચાલતુ હતું.)માં ગધા મળીને ૧૦ કરોડ લોકો વસતા હતા. કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીની રાહજરી તળે લોકયુદ્ધ અસલ રાષ્ટ્રીય ક્રાંતિમાં ફેરવાઈ ગયું હતું.

પથુ ચાંગ કાઈ શેકનો જીવ જળીને ખાક થતો હતો. શરૂઆતમાં તેને લાગતું હતું કે આ લડાઈ જીતતાં વાર નહિ લાગે—તેના અંગ્રેજ અમેરિકન માલિકો જાપાની ડાકુને હરાવી આપશે; પરંતુ જેમ જેમ દિવસો વીનતા ગયા તેમ તેમ તેની અકળામણ વધતી ગઈ. તેના પરફેશી માલિકો પોતે જાપાન જોડે સંડોવાની ઉતાવળમાં નડેતા. ચાંગની આધુનિક ફોજને જાપાનીઓ બાહ્ય મૂળાની માફક કાપી રહ્યા હતા. તેને પોતાને લોકશક્તિમાં શ્રદ્ધા નડેતી. તે આમ જનતાને હથિયાર આપવાનો ધન્કાર કરતો હતો. વળી, આ લડાઈનો લાભ લઈને સાચા લોકનેતાઓને જાપાનીઓના મોંને કાળિયો જનાવવાની મેલી મુરાદ તે મેવુતો હોવાથી તેણે કમ્યુનિસ્ટોને સૌથી વધારે જોખમકારક મોરચે ખનમ થવાની આશાએ મોકલ્યા હતા. પરંતુ તેની આ બાજુ હાંધી વળી મધ હતી. દરિયાની માછલી માફક ‘આકમી ફોજ’ અને ‘નવી ચોથી ફોજ’ આગમનનામાં ગરકાવ થઈને વધારે જળવાન જતી હતી. ચારે તરફ જનતાનાં જળો વિકાસ પામી રહ્યાં હતાં—અને ચાંગે દોરેલી કૃત્રિમ મર્યાદાઓ તોડીને જનતા આગળ ધપે જતી હતી. આ વિરાટ શક્તિ જોઈને ચાંગની નીંદર ઊડી મધ હતી. જાપાની આક્રમણખોરોને પીડ જનાવીને તે નાસતો નાસતો કેંટન અને લુદાન છોડી ચુંગર્કિંગ આવી પહોંચ્યો હતો. તેની ફોજોનું જીતું મથક તેણે સામાનમાં રાખ્યું હતું. પહેલેથી જ તેણે

જનતાની લોકશાહી ચળવળપર અંકુશ મૂકવાનો પ્રયાસ કર્યો હતો. હવે તે મુક્ત વિસ્તારો સામે વાંધા વચકા કાઢવા લાગ્યો.

*

સંયુક્ત મોરચે સમસ્ત દેશ સહિયારા દુસ્મન સામે લડી રહ્યો હતો. પરંતુ સંયુક્ત મોરચામાં જન જનના લોકો સાથે કામ લેવાનું હોવાથી પાર્ટીમાં ફરી ચંકા-કુશંકાઓ ઊભી થવા લાગી. આ મહાન ક્ષોડાટીમાંથી પસાર થતી માઓની પ્રતિમા દિવસે દિવસે વધારે તેજસ્વી બનતી ગઈ.

માઓ આ લોકયુદ્ધના અટપટા રાજકારણનું હાર્દ ગરાબર પારખી શક્યો હતો તેણે કહ્યું.

‘આજે મજૂર વર્ગ અને મોટા વેપારીઓ તથા જમીનદારો વચ્ચે મતભેદ છે એ વાત ખરી એ મતભેદ તેમના રાજકીય પક્ષો— કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટી અને કેમિન્ટાંગની નીતિમાં વ્યક્ત થાય છે. જાપાન વિરુદ્ધ લડવું જોઈએ એ હવે ચર્ચાનો સવાલ રહ્યો નથી. આજે કેમિન્ટાંગના મોટા વેપારીઓ અને જમીનદારો પશ્ચ એ વાત સ્વીકારે છે. જાપાન વિરુદ્ધ કેવી રીતે લડવું તે વિષે જાને પક્ષો વચ્ચે હજી મતભેદ છે. પરંતુ જો ચાંગની ‘મર્યાદિત યુદ્ધનીતિ’ અમલમાં મુકાશે તો જાપાન જીતશે અને ચીન હારશે એ વાત નક્કી છે. લોકયુદ્ધની નેતાગીરીનો ઇન્કારો ચાંગને પોતાના હાથમાં રાખ્યો છે. પરંતુ જાપાન વિરુદ્ધ લડવા માટે ખુદ ચીનમાં લાવવા જોઈતા લોકશાહી સુધારાઓ કરવા તેરાજી નથી ! તે છતાં છે કે જનતાનું જોર વધે નહિ. તે છતાં છે કે જાપાનીઓ સાથે લડીને કમ્યુનિસ્ટો કમજોર બની જાય અને પોતે દૂર ઊભો ઊભો આ બધું જોવા કરે, પોતાની ફાજો અનાગત રાખે, પોતાની શક્તિ ટકાવી રાખે. અને આપણે જાપાનીઓને હરાવીએ છીએ ત્યારે તે આપણા પર

હુમલો કરવાની મેલી મુશ્કેલી છે ! એ એમ ધારે છે કે તેની તાજમાજ ફેજ થાકેલા, ઘવાયેલા કમ્યુનિસ્ટોને ચપટીમાં ચોળી નાખશે. અમેરિકા તેની યોજનાને સંપૂર્ણ અનુમોદન આપે છે. પરંતુ આપણે તેની ઇચ્છા પૂરી થવા દેવાની નથી. આપણે તેના લોક-વિરોધી કારતરાને ફેંકે કરીશું. તે લોકશાહી સુધારાઓ ઈચ્છતો નથી આપણે સ્વતંત્ર રીતે મુક્ત વિસ્તારમાં લોકશાહી સુધારાઓ અમલમાં મૂકીશું. તે જનતાને હથિયાર. આપવા માગતો નથી, આપણે ત્યાં જઈશું ત્યાં જનતાને સશસ્ત્ર બનાવીશું. તે જનતાને વિજયક્રમમાં દાખલ થવા દેતો નથી. આપણે જનતાને ભયંત્ર કરી તેને જાપાન વિરુદ્ધ સક્રિય રીતે લડવાનું કહીશું. આ લોકયુદ્ધ છે અને લોકયુદ્ધની રીતે જ લડાશે. લોકોના પૂરા સહકાર સાથે જ વિજય પામવો શક્ય છે...

સન ૧૯૩૭ના ઓગસ્ટમાં લોન્ડનમાં ખાતે બરાએલ પાર્ટી પરિષદે માઓની સલાહ મેળીને લોકયુદ્ધની સિદ્ધિને માટે દસ મુદ્દાઓનો કાર્યક્રમ ઘડી કાઢ્યો હતો—દુશ્મનના મોરચાની પિછાડીમાં સ્વતંત્ર રીતે ગેરીલા યુદ્ધ શરૂ કરવામાં પાર્ટીએ આગેવાની લેવી. આ ગેરીલા દળોની જવાબદારી છે કે તે આંખણા રણમોરચાની સાથે પોતાની કિલયાસ સાંકળી લે, દુશ્મનની પીઠ પાછળ નવા મોરચાઓ ખોલે અને જાપાન વિરોધી મુક્ત વિસ્તારોની સ્થાપના કરે. કામિન્ટાંગ વિસ્તારમાં પણ જાપાન-વિરોધી આંદોલન સંપૂર્ણ રીતે વિકસાવવાનો પાર્ટીએ પ્રયાસ કરવો જોઈએ. જનતાના રાજદારી તેમજ આર્થિક હિતો માટે લડીને ઠેર ઠેર તેમને જાપાન-વિરોધી મોરચામાં જોડાવા હિતસાહિત કરવા. લોકયુદ્ધ દરમ્યાન કિસાન સમરપાનો ઉઠેલ શી રીતે કરવો એ અગત્યનો સવાલ પણ 'અહીં' ચર્ચાઓ અને મહેમુલ તથા વ્યાજમાં ઘટાડો કરવાનો કાર્યક્રમ સ્વીકારવામાં આવ્યો.

માઓએ સન ૧૯૩૮ના મે મહિનામાં, 'લંગાની લડાઈ' નામની પુસ્તિકા લખીને તેમને મચોટ જવાગ આપ્યો. ચીન અને જાપાનની તત્કાલીન રાજકીય તથા લેસ્કરી સ્થિતિનું પૃથક્કરણ કરીને તેણે જતાની આપ્યું કે અંતિમ વિજય તો ચીનનો જ થશે. પરંતુ એ ખોલને પડેંચવાનો કોઈ દૂરો માર્ગ નથી. આજેના સંજોગોમાં લાંબી લડાઈ અનિવાર્ય છે. એ લડાઈ ત્રણ તળણમાંથી પમાર થશે. પહેલાં તો આક્રમણખોર જાપાન ચીનના તમામ મુખ્ય શહેરો પર કબજો જમાવી દેશે. આપણા કરતાં દુશ્મન વધારે જોરાવર, હોવાથી શરૂઆતમાં એ ઝડપથી આગળ વધશે અને આપણે વારંવાર પીછે-હાક કરવી પડશે પરંતુ આ ધરતી આપણી છે, આપણી જનતાનો આપણને સાથ છે. અને એ જ આપણી શક્તિનો અખૂટ ભંડાર છે. દુશ્મન પારકો જૂમિથી અજાણ્યો છે અને ચીની જનતા તેને ધિછારે છે. એ તેની મુખ્ય કમજોરી છે. આ હકીકતનો લાભ લઈને આપણે ગેરીલા યુદ્ધ શરૂ કરીશું તો યુદ્ધ ખીલ તળકકામાં પ્રવેશ કરશે... દુશ્મનની આંગેદૂચ, ચંબી જશે. કોઈવાર તે જીતશે તો કોઈવાર આપણે જીતશું. પણ આ અનિશ્ચયત્વક યુદ્ધોમાંથી દિવસે દિવસે આપણી શક્તિ વધતી જશે અને આખરે આપણે દુશ્મન કરતાં વધારે જગવાન જની જંદગી ત્યારેયુદ્ધનો ત્રીજો અને અંતિમ તળણો શરૂ થશે. ચડિયાની સંખ્યા અને શક્તિ સાથે આપણે પ્રતિઆક્રમણ કરીશું અને દુશ્મનને ચીનની હદયહાર ધકેલી દઈશું. આ લોકયુદ્ધ છે. લોકયુદ્ધની વ્યૂહરચના જ આપણને વિજય અપાવશે.

જેમ જેમ યુદ્ધનો ક્રમ ઉખેળાતો ગયો તેમ તેમ આ નીતિની સવ્યાપગાં લોકોની શ્રદ્ધા વધવા લાગી.

જાપાનીઓએ પુહાન અને કેંટન સર ક્યાં પછી લોકયુદ્ધના

ખીજ તળાંકાનો પ્રારંભ થઈ ચૂક્યો હતો. તેની પીઠ પાછળ અવિ-
રત વિકાસ પામતી ગેરીલા પ્રવૃત્તિઓને દગ્ગાવી દીધા વિના જાપાન
હવે એક 'ડગલું' પણ આગળ ભરી શકે તેમ નહોતું. જેમ જેમ
તેનો મોરચો લંબાતો ગયો તેમ તેમ ગેરીલાઓને હાથે તેનો વાહન-
વ્યવહાર ખોરવાઈ રહ્યો હતો. જાપાની મોરચાની બેવડમાં મુક્ત
ચીની રાજ્યો રથપાતા હતા. હાર-જીતના સામાન્ય નિયમ પ્રમાણે
ઠાઠપણુ દેશના મુખ્ય મુખ્ય કેન્દ્રો હાથમાં આવી જાય એટલે સમ-
રત દેશ પર વિજય મેળવ્યો ગણાય.

‘આ બેવડૂં ચીનાઓ આટલી સીધી વાત પણ સમજતા નથી !
પેટ્રો જમાનાનો ખાત્રેલો માઓ ત્સે તુંગ તેમને નચાવે છે તેમ
નાચ્યા કરે છે !’ એક જાપાની સેનાપતિ ધૂધરાઈને બોલતો હતો.

‘ચીનાઓમાં આવો જગરો મુદ્દનિષ્ણાત પાક્યો છે એ જ
મોંઝાળુ છે ને ! સૂરજવંશી સમ્રાટ હિરોહિતોની સેવામાં એ રતનની
માફક ઝગડો ઉઠત.’ આટલું બોલીને જાપાની વડમથકનો એક પીઠ
સેનાપતિ અટકી ગયો. પોતે વધારે પડતું બાંધી માયું છે એમ
ધારીને તેણે ઉમેયું, ‘પણ ધૂળિયા ચીનમાં માઓ ત્સે તુંગ કાયતો
ઠટકો જ રહેવાનો. શાહી કિરબુનું દેવી તેજ તેના ચૂરચૂરા કરી
નાખશે.’

જાપાનની અકળામણ સ્વાભાવિક હતી. તેને માટે સળંગ કારણો
હતાં. જાપાને દક્ષિણ ધરીરાષ્ટ્રો (જર્મની, ઇટાલી, જાપાન) નેડે
મળાને સારી દુનિયા જીતવાનો વ્યૂહ રચ્યો હતો. જર્મની યુગેપને
સર કરી હિંદમાં પગ મૂકે ત્યારે જાપાને એશિયા સર કરતાં કરતાં
ત્યાં આવી પહોંચવાનો વાથદો કયો હતો, જન્ને હત્યારાઓ દિલ્હીમાં
હાથ મિલાવવાનાં શ્વમાં જોતા હતા. પરંતુ રનાલિનગ્રાદે જર્મનીને
અધન્ય ડોળ પાતળ ત્યારે ચીની ગેરીલાઓ પોતાને આસામને

પાદરેથી પાછા વળવા મજબૂર કરશે એવી જાપાનીઓને કદપના નહોતી. પણ રતાસિનગ્રાદના મરણવાઓની માફક ચીનના ગેરીલાઓએ વિજય બીજ વાવ્યાં અને સાથે સાથે હિંદને ફ્રાસિસ્ટ આફતે-માંથી બચાવી લીધું.

જાપાની શાહીવાદનું છંછેડાએકું જૂન પુરજોરથી ચીની ગેરીલાઓ પર તૂટી પડ્યું. તે ચિચિયારી પાડતું હતું:

‘જ્યું ય જાળી નાખો ! જધાને ઠાર કરો ! તમામ ચીનવરતુ લૂટી લો !’

તેની લટકતી તલ્લવાર તળે જાપાની વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ શ્રવણે જન્ટુઓના ઝોંગ બનાવી રહ્યા હતા. એ ઝોંગ જ્યાં ફૂટતો ત્યાં અસહ્ય રોગચાળો ફાટી પડતો. સન ૧૯૪૨ની શરૂઆતમાં જાપાની ફોજમાંથી ૬૦ ટકા સૈનિકો ગેરીલા વિસ્તારને તારાજ કરવામાં રોકાયા હતા.

પરંતુ માઓના નીડર સૈનિકો દ્વિમત હાથો નહિ. મોકશાહી આઝાદીને ખાતર જન કુરબાન કરવા તૈયાર થયેલી ચીની પ્રજાની હૈયાહિકલત અદ્ભુત હતી. તેમની પાસે માઓ ત્સે ટુંગતું ડહાપણ હતું. લોકયુદ્ધની શરૂઆતમાં જ માઓ ત્સે ટુંગના સાથીઓએ ગેરીલા યુદ્ધની વ્યૂહનીતિમાં જરૂરી ફેરફારો કરીને સમસ્ત રાષ્ટ્રને સાંકળી લેવા જેટલી નિશાળ બનાવી દીધી હતી. જેમ જેમ જાગૃત પ્રજાની સંખ્યા વધતી ગઈ તેમ તેમ એ વ્યૂહનીતિનું દાવ-પેચ પણ અનુકૂળ બનતા ગયા. ગેરીલા યુદ્ધનીતિની અવંત કિતાબમાં હોપામ્પનાં ગામડાંઓએ ‘બોયરાયુદ્ધ’નું સર્જન કરીને આપૂર્વ પ્રકરણ આલેખ્યું છે.

જાપાની ફોજ ગામડાં પર ધસી આવતી. જુવાનોને વેઠ કરવા ઉપાડી જતી, ધરણ છુદ્ધાને અવતા દાટતી, સ્ત્રીઓની આગલ લૂટતી

અને ગામડાને બાળી મૂકતી ગામના લોકોએ તેમને દાણોપાણી આપવા બંધ કરી દીધા. તેમણે પાદરે પાદરે નિરીક્ષણ ચોરા ગાધ્યા અને રાત-દિવસ ચોકી કરવાના વારા કાઢ્યા. દ્વરથી દુશ્મન આવતો દેખાય કે ચોગપરથી નિયંત્ર પખીવાણી બોલી ઉઠતી તે સાંભળીને ગામના લોકો ટપોટપ પોતપોતાના ઘર તરફ જોઈ રાખેન બોયરાઓમાં સંતર્પ જતા. ગામમાં ચકલુ થે ફરકતું ન દેખીને ધસી આવેલી શત્રુફોજ વિમાસણમાં પડી જતી, ખળામાં અનાજનો દાણો ન મળે, વાડામાં મરધા જતકા તો શુ પણ શાક-પાકુ જોડા ન મળે. અકરમીઓએ વળી શુ માડયુ છે ? ખીજ ગામના કૂરાતુ ઝેરી પાણી હજી તેઓ ભૂલ્યા નહોતા ગામે ગામે અવેપ થતા માનવીઓનું રહસ્ય આખરે જાપાનીઓ જાણી શક્યા ત્યારે અદૃશ્ય કલેઆમ થઈ હતી.

માઓના સપૂતોએ નવી કરામત શોધી કાઢી. લોકબુદ્ધિ દરમ્યાન આપુ ગામ, આખો તાલુકો—સમસ્ત જિલ્લો ગેરીના વીર જતી ગયો હતો. આજુગાજુના ગામડાઓના મહાજનો ભેગા થયા તેમણે એક ગામને ખીજ ગામ સાથે જોડી દેતા બોયરાઓ ખોદવાનો નિર્ણય લીધો રાતોરાત જાગીને કામ કરતા આગાધ વહ મામ-સોહોએ જોતજોતામાં આખા ય તાલુકામાં જૂગર્ભના બોયરાઓની જાગ જિગવી દીરી ! એક ગામ પર દુશ્મન હુમલો કરે કે તરત જ આજુગાજુના ગામોને તેની ખગર મળી જતી એ ગામમાં લોકો બોયરા વાટે પાડોચના ગામમાં આવતા ત્યારે તેમને માટે તમામ વ્યવસ્થા તૈયાર રહેતી જાપાનીઓએ આખા તાલુકા પર એકતામટો હુમલો કર્યો છતાં ય કશું વળ્યું નહિ તાલુકાની સમગ્ર પ્રજાને ત્રણ મહિના સુધી ગાલે એટલે દાણોપાણી બોયરાઓમાં જઈ હતો !

ચીનની ખડતલ પ્રજા આવા અનેક સર્જનો નિર્માણ કરી રહી હતી. કોઈએ 'ટોળી યુદ્ધ' અજમાવ્યું તો ધીમ્મણે ઝાડના ઘડમાંથી બેડી તોપોના અખતરા કર્યા. જાળકોએ હુશ્મનોને અવળે રસ્તે ચડાવી દીધા તો ચીની નદીઓએ જાપાનીઓના ગુપ્ત પરિપત્રો લાવી આપ્યા. ચીનના સપૂતોની સર્જનશક્તિ સામે જાલિમ ફાસિસ્ટોના હાથ હેડા પડતા હતા. પણ—

પણ ચાંગ કાઈ શેકે ખરે વખતે ચીની પ્રજાને દગો દીધો. જાપાનને હરાવીને, તેને તો ફરી જૂની રીતે વહીવટ સંભાળવો હતો; પણ સશસ્ત્ર જન્યુત પ્રજા તેને તેમ કરવા દેશે કે કેમ એ વિચાર તેનું કાળજી કાતરી નાખતો હતો. સન ૧૯૩૯માં હિટલરે તેના અંગ્રેજ અમેરિકન માલિકોનો જીવ જોખમમાં મૂકી દીધા પછી જાપાન હિટલર સાથે મળી ન જાય એ ખાતર તેઓ જાપાનને ચીનનો ભોગ ધરવા તૈયાર હતા. પરંતુ કમ્યુનિસ્ટોનું જોર ન તૂટે ત્યાંસુધી આ અટકાય હતું.

ચાંગને તો ભાવતું હતું ત્યાં વેદે કીધું, પછી વાટ શાની જોવાની હોય ? કમ્યુનિસ્ટોના નેતૃત્વતળે વિકસી રહેલ શાન્સી-કાન્સુ-નિંગશિ-આના મુક્ત વિસ્તારપર તેણે હુમલો કર્યો. 'કરેએ યા મરેગે ના શપથ લીધેલાં જાપાનવિરોધી દળોની તેણે કતલ કરી. જાપાને પણ ખરાબર આ જ વખતે મોટું આક્રમણ શરૂ કર્યું. પરંતુ આક્રમી ફોજો જાનને મોરચે હુશ્મનોનો સામનો કરી કોમિન્ટાંગની ફોજને હાંકી કાઢી. આપમતલગી ચાંગ સહેલાઈથી ખો જૂએ તેવો નહોતો. જાનેવારી ૧૯૪૦માં તેણે 'નવી ચોથી ફોજ'નું મથક દક્ષિણ એન-વાઈ પ્રાંતમાંથી ખસેડી યગસી નદીને ઉત્તર કિનારે લઇ જવાનો વિનાશનું હુકમ આપ્યો. સાથે એ ફોજના ૧૦ હજાર સૈનિકો ને પણ લેતા જવાનું તેનું હુકમ હતું. આ સેના હુકમ બજાવવા જતી હતી

એટલામાં તા. ૭મી જાનેવારીએ કોમિન્ટાંગના ૮૦ હજાર સૈનિકોએ તેને ઘેરી લીધી. આ ખૂનામરડામાં 'નવી ચોથી ફોજ'ના મંનાપતિ ચેહ તીંગ શત્રુના હાથે પકડાઈ ગયો; ઉપસેનાપતિ શેંગ-ચીંગ માયો ગયો. શેંગ-ચીંગ વાંગ મિંગની મવાજી નીતિનો હિમાયતી હોવાથી ચાંગની હુકમચાઈ તે વખતસર પારખી શક્યો નહોતો.

'એનવાઈ પ્રકરણ'ને નામે મશહૂર જાનેલા આ જનાય પછી ચીનીપ્રજાને માથે મુસીબતોની પરંપરા ત્રાટકી પડી. સન ૧૯૪૧માં જર્મનીએ સોવિયેત યુનિયનપર હુમલો કર્યો અને જાપાને પ્રશાંત-સાગરમાં અથેજ-અમેરિકનો જોડે યુદ્ધ આદ્યું ત્યારે તકસાધુ ચાંગ દૂગતા વહાણમાંથી જવાનો માર્ગ શોધવા લાગ્યો. તેણે ખાનગીરીને પોતાના સૈન્યોને જાપાનીઓને શરણે જવાનો હુકમ આપ્યો. જાપાની સરદારો તજે રચાએલી આવી પૂનજા ફોજોના હર્ટકા નેટલા ચીની સૈનિકો ચીનના મુકાબિસ્તારો સામે લડતા હતા !

ત્યારે ખીછ તરફ, ખીજા ક્રાંતિકારી આંતગવિગ્રહ દરમિયાન અત્યંત સફળ નીચડેલી માઓની યુદ્ધકેનીઓ પ્રત્યેની નીતિ લોકયુદ્ધ પ્રસંગે સોજે કળાએ ખીલી રહી હતી. પકડાએલા જાપાની યુદ્ધકેદીઓને મારી નાખવાને બદલે તેમને રાજકીય શિક્ષણ આપી જાપાનની વાસ્તવિક હાલત સમજાવવાની તક આપવામાં આવતી હતી. હજારો જાપાની નવજુવાનો પોતાના દેશને માણસાઈથી જનાવનાર શાહી-વાદ વિરુદ્ધ લડવા કટિબદ્ધ થયા હતા. તેઓ જાપાનીમોરચે પડેલી જતા અને પોતાના સાથીઓને સ્વાતંત્ર્યપ્રેમી ચીની ફોજ ત્રિે સાચી માર્ગિની આપતા. તેમની જોડે રખાતા આદરભર્યા વર્નાવર્ના વર્ણનો કરતા અને જાપાનના માલેતુજારોનું સ્વાર્થી યુદ્ધ ખનમ કરવાનો આગ્રહ કરતા. પોતાના સાથીઓને તેઓ શાહીવાદી સૈન્ય છોડી દેવાની શિખામળ આપતા. તેમના પ્રચારની અમર તજે આક્રમણ-

કારેનો સાથ છોડી ચીની ગેરીલાઓની છાવણીમાં આવતા સૈનિકોની સંખ્યા લગભગ એક લાખ જેટલી હતી. આ સૈનિકોએ ચેનાનમાં 'નપાન મુક્ત મંથ' નામની સંસ્થા સ્થાપી અને બવિધ્યમાં પોતાના દેશને લડકરસાહીના પંજમાંથી છોડાવવાની પૂર્તિયારીઓ કરવા માંડી હતી.

ચાંગ કાઈ-ચોકના સાથીઓએ ચીનના મુક્ત વિસ્તારો જોડે વેપાર વહેવાર બંધ કરી દીધો હતો. મોમિન્ટાંગે કડક નાકાબંધી કરીને દાણચેરી અતિ મુશ્કેલ બનાવી દીધી હતી. મુક્ત વિસ્તારોનું ક્ષેત્રફળ અને વસ્તીસંખ્યા સડોચાવા લાગી હતી. આવા સંજોગોમાં મુક્ત વિસ્તારો જો સ્વાથયો ન બની શકે તો તેને જૂને મરવાનો પ્રસંગ બિલો થયો હતો. આ મુખીજતમાંથી પાર જિતરવા માટે માઓ ત્સે ટુંગની રાહગરી તળે ઉત્પાન્ન વધારવાનો કાર્યક્રમ ઘડાયો. ફોજની દરેક ટુકડી પોતાને ખપ પૂરતું અનાજ અને કાપડ પોતાની મેળે ઉપજાવી લેતી. સરકારી કચેરીઓ, શાળાઓ વગેરેએ પણ તેમ કરવા માંડ્યું. ખેડૂતોમાં વધારે અનાજ ઉગાડવાની હરી-દાષ જામી હતી. સૌ કાઈ પોતપોતાના ખેતરો પર વધારે ઉત્પાદન કરી 'માનચંદ્રકો' અને 'શ્રમવીરો'ના ખિરુદો મેળવવા આતુર હતા. ટુકાળ અને પૂર જેવી કુદરતી અશ્વતોને પહોંચી શકાય તેવો પુરવઠો કરવાની જરૂરિયાત પણ પ્રચાર ખાતાએ તેમને સમજાવી હતી. પરંતુ ગરીબ કિસાનોને વેડે પકડી જવાની સખત મનાઈ હતી. ફોજ અને રાજના મોટા મોટા અમલદારો પણ અનાજ ઉગાડવાના આદોષનમાં રમ્મેલ હતા. માઓ તેમાં અપવાદ રૂપ નહોતો જ.

'આજે મને પુરસદ છે. તારે ત્રિહસંઘ હોય તો હું આપણા

ટમેટાને પાણી પાછ દધશ.' માઓએ તેની ચોથી વારની પાત્રીને કહ્યું. યુદ્ધની હાકમારીઓ વચ્ચે હો ત્સે નીચે મૃત્યુ પામી ત્યાર પછી માઓએ શાંધાઈની આ પ્રખ્યાત દિશ્મ નદી જોડે લગ્ન કર્યા હતાં. શાંધાઈમાં, તે ભોમબીતર રહીને જાપાનવિરોધી આદોયનમાં ભાગ લેતી હતી. એ વાત જહાર આવના તેની જાન જોખમમાં હોઈને ત્યાંથી તે યેનાન આવી પહોંચી હતી. અહીંની નાટ્ય પ્રવૃત્તિમાં તે અત્યંત મદદરૂપ જની ગઈ હતી.

‘આજે મેં કાંદાની કચારીઓ પણ સરખી કરી રાખી છે. ગિરા-દર ચૂ-તેહને ત્યાંથી રોપ લાવવાના હતા તે ન લાગ્યા ?’ તેણે માથા પરનો રૂમાવ ઊડતાં કહ્યું.

‘આધયો ! બામીએ વાત કરેલ પણ હું આવતી વખતે તાજ ન બૂલી જ ગયો—’

નવી પરિસ્થિતિને પહોંચી વળવા માટે લોકસેનાને નવી તાલીમ આપવાની યોજના ચૂ-તેહ અને માઓએ ધડી ઠાઠી હતી. છૂટી પડી ગયેલી જાપાની દુકડીઓને ખતમ કરવા ઉપરાંત મુક્ત વિસ્તારની પ્રજાએ અને તેની ફોજે સશસ્ત્ર કાર્યકરોની અનેક દુકડીઓ પોતાની હા જહાર મોકલવા માંડી હતી. તેને પરિણામે જાપાનીઓએ પડાવી લીધેલા વિસ્તારો તેમણે પાછા મેળવ્યા એટલું જ નહિ પરંતુ નવા વિશાળ વિસ્તારોનો પણ તેમાં ઉમેરો કર્યો. સન ૧૯૪૩ પછી તેમનો વિસ્તાર એકધાંયો વધી રહ્યો હતો.

ચાંગની ઉઘાડી દગાબોરી પછી, તેની જોડેના સંબંધો તોડી નાખવાની માગણી પાર્ટીના સભ્યો તરફથી વારંવાર આવવા લાગી હતી. યાદવાસ્થયીનું પુનરાવર્તન ચાંગની શક્તિએ દેશભરમાં એક પ્રકારની હતાશ ફેલાવી દીધી હતી. તેમની સામે સમગ્ર ચિત્ર ખડું

કરીને તત્કાલીન વિટંબણામાંથી નીકળવાનો માર્ગ જતાવેલો જરૂરો હતો.

ઉપરાંત, જે લોકયુદ્ધમાં જીત અપાવી શકશે તેને જ ચીની ક્રાંતિમાં વિજય મળશે એ વાત સ્પષ્ટ બની ગઈ હતી. લોકયુદ્ધની સાચી નેતાગીરી કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીની છે, એ વાત હવે પુરવાર થઈ ચૂકી હોવાથી તેની ફરજ હતી કે તે સમસ્ત ચીની પ્રજાને પોતાના અભિપ્રાયો સમજાવે. ચીની ક્રાંતિને તે કેવી નજરે જુએ છ અને વ્યક્ત ચીનની રચના તે શી રીતે કરવા માગે છે એ વાત ચીનની આમ-જનતાને ગમે જિનરી જાય તો કેમિન્ટાંગના પ્રત્યાષાતીઓના હાથમાંથી તેમનું નૈતિક હથિયાર પણ ચાલુ જશે અને તેમના અનુયાયીઓનાં માત્ર દીક્ષાં પડી જશે. ખીજી તરફ તેની દ્વારા મજૂર-વર્ગ અને ખીજી ક્રાંતિકારી લોકોને સચોટ નૈતિક સૂત્ર મળી જશે. સન ૧૯૪૦ના જાનેવારી માસમાં માઓ ત્સે તુમે પોતાની 'નવી લોકશાહી' નામની પુસ્તિકા બહાર પાડીને આ કાર્ય સફળ રીતે પાર પાડ્યું. તેમાં તેણે વિશ્વના ઈતિહાસ સાથે ચીની ઇતિહાસની જૂગિકા સંબંધે રશિયન ક્રાંતિ પછી આવતી ચીની ક્રાંતિની નેતાગીરી સામે યીની મજૂરવર્ગના હાથમાં જ રહેવી જોઈએ એ વાત સરળ રીતે સમજાવી છે. વધુમાં તેણે કહ્યું છે કે ચીની ક્રાંતિ જે તળાકામાંથી પસાર થશે—પહેલો આવશે નવી લોકશાહીનો તળાકો અને ખીજો છે સમાજવાદનો. અસંગત, મજૂરવર્ગના નેતૃત્વ તળે વિકસી નથી લોકશાહીનું અતિમ ભાવિ સમાજવાદ જ છે એ નિર્વિવાદ છે. તત્કાળ આપણે નવી લોકશાહીમાં દાખલ થવાનું છે. એ દરમ્યાન અમલમાં મુકાતો રાજકીય, આર્થિક તેમ જ સંસ્કારિક કાર્યક્રમ મૂકીશો તેમ જ સમાજવાદ જાન્યેની જુદો તરી આવશે. નવે લોકશાહી રાજ્યવહીવટ કેવી જાન્યેની હશે તેની રૂપરેખા આપનાં તેણે કહ્યું કે જેવી રીતે સંયુક્ત

ગોરચાનો વહીવટ તેમાં ભાગ લેતા તમામ તત્વોના સડકારથી સંયુક્ત રીતે ચાલે છે તેવી જ રીતે નવી લોકશાહી કાનિના વિજય મારે લડતો સંયુક્ત ગોરચો નૂતન ચીનતુ નિર્માણ કરવા મારે સંયુક્ત સરકાર રચાપશે. સન ૧૯૨૪માં 'ત્રણ મહાન સિદ્ધાંતો નો જે અર્થ' ડૉ. ચુન યાન સેને કયો હતો તેને કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટી રીતીકારે છે અને એ સિદ્ધાંતો તે અમલમાં મૂકશે. 'ચીની-સરકાર' નામના સામયિકના ઉદ્ઘાટન પ્રસંગે આ પુસ્તિકા લખાઈ હોવાથી ચીનના સરકાર-આદેશનતું ઐતિહાસિક ચિવરણ કરીને તેની વર્તમાન સમરપાઓ અને તેના ભાવિ વિશે વિગતવાર ચિવરણ આ પુસ્તિકા આપે છે. ચીનના તમામ સુક્ત વિસ્તારોની કાર્યનીતિ વચ્ચે એકતા રચાપીને ચીની કાંતિને મજબૂત બનાવવામાં આ પુસ્તિકાએ અસામાન્ય ભાગ ભજવ્યો છે.

કોમિન્ટાંગ જોડેના સંબંધ વિશે માઓએ કહ્યું, 'આત્યારે પણ રાષ્ટ્ર સમક્ષ સુખ્ય સવાલ જાપાની શાહીવાદને દૂરાવવાનો જ છે. ત્યાં સુધી કોમિન્ટાંગ જાપાનીઓને ખુફ્ફેખુફ્ફું શરણે જતું નથી ત્યાં સુધી તેની જોડે સંબંધ તોડવાથી જનતાને લાભ નથી. એ સંબંધ ચાલુ રહેશે ત્યાં સુધી કોમિન્ટાંગના અનુયાયીઓને આપણી સાથે રહેવાનો માર્ગ પણ મોકળો રહેશે. જનતાની તાકાત વધારે તેવી નજીવી હકીકત સામે પણ આપણાથી ફક્ત ન જ કરાય.'

ચીની કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીની વધતી પ્રતિષ્ઠા સાથે તેની સભ્ય સંખ્યા અત્યંત ઝડપથી વધી રહી હતી. ચીનના સર્વોત્તમ નવજુવાનો પાર્ટીના સભ્ય-બનવામાં મોટું ગૌરવ માનતા હતા. જુદા જુદા વર્ગોમાંથી આવતા સંખ્યાગંધ સભ્યોને મજબૂરવર્ગનો દષ્ટિકોણ શું છે, માક્સ-વાદ-લેનિનવાદના સિદ્ધાંતો શું છે, તેની વિશેષ માહિતી નહોતી. આ કમજોરીને વહેલી તકે દૂર કરવા મારે પાર્ટી આશુર હોવા છતાં ૫

બહારના અસ્થિર સંજોગો આડે આવતા હતા. સન ૧૯૪૨ પછી યુદ્ધ મોરચે અગ્નિનું ઝડપી ફેરફારો થતા બંધ થવા કે તરત જ પાર્ટીએ આ શિક્ષણકાર્ય પુરજોરથી શરૂ કરી દીધું. ચીનભરમાં કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીના ઘટકો અભ્યાસક્રમો આંકતા હતા, ચર્ચાઓ કરતા હતા. માઓ ચેનાનના પાર્ટી જિરાફરોને શિખરતો હતોઃ અભ્યાસ કરવાની રીત શી રીતે સુધારવી? પાર્ટીનું કામ કરવાની રીત— પદ્ધતિ કેવી હોવી જોઈએ? પાર્ટીના પ્રચારકોના લખાણો કેવા હોવા જોઈએ—જાણાતોડ સૂત્રાત્મક શૈલી કંટાળાભરી હોય છે, તેને શી રીતે સુધારવી?

તેના બાપણોની છાપેલી નકલો દેશભરના કમ્યુનિસ્ટોને માર્ગ-દર્શન આપતી હતી. લીઓ-શાહિ-ચીના બાપણો પણ તેમને મળતા તેઓ બતાવતા-હતા કે ‘સારા કમ્યુનિસ્ટ કેવી રીતે થવાય.’ અને ‘પાર્ટીમાં આંતરિક મતભેદોનો ઉકેલ લાવવાની રીત શું છે?’

ઉપરાંત, ‘સાહિત્ય અને કળાની સમરથા’ વિષે માઓએ દર્શાવેલ વિચારો પણ દેશભરમાં ચર્ચાઈ રહ્યા હતા. આગલે વરસે, (તા. ૨૭ મે ૧૯૪૨) ચેનાનમાં સંસ્કાર-પરિપક્વ ઉદ્ઘાટન કરતાં માઓએ કહ્યું હતું, ‘ચીની જાતનાં સુક્તિસંગ્રામ અનેક લક્ષરી તેમ જ સંસ્કાર મોરચાઓ પર લકાઈ રહ્યો છે. આપણા વિજયનો મુખ્ય આધાર બંદૂકધારી સૈનિકો પર છે એ વાત સાચી પરંતુ એકલી સેના એ કામ પાર પાડી શકશે નહિ. રાષ્ટ્રમાં એકતા રચાવીને દુરમનને દરાવવા માટે આપણી પાસે સંસ્કાર ફાળ પણ હોવી જોઈએ.....’

ચીની ક્રાંતિના ઇતિહાસમાં સંસ્કાર આંદોલને જે ભાગ ભજવ્યો છે તેનો સાર આપણે માઓએ વર્તમાન કળાકારોને મૂંઝવતા સવાલો ઉપાડ્યા. આપણો દષ્ટિકોણ કેવો હોવો જોઈએ? વસ્તુની પસંદગી

શી રીતે કરવી-કે ને બખ્ખણના અને મને ઉધાગ પાડના ? આપણો વાચકનર્ગ કાણ દે—કે ને માટે લખવું ? કળાકારોએ પોતાનો સ્વાધ્યાય શી રીતે કરવો ?

માઓએ આ પ્રશ્નોનું વિવરણ કર્યા બાદ પરિપક્વતા સભ્યોએ એક મહિના સુધી આપસમા ચર્ચા કરી માઓ પોતે કરિ હતો. તેની લગભગ ૯૦ નેટલી અપ્રકાશિત કવિતાઓનો 'રેત અને પવન' નામનો કાવ્યસંગ્રહ અસ્તિત્વમાં છે. તે જૂની દબે છદ્બદ્ધ કવિતાઓમાં નવા વિચારો ઢાળતો પરંતુ તેમાં પોતે ખાસ સફળતા મેળવી હોય તેમ જો માનતો ન હોનાથી તેણે પોતાનો કાવ્યસંગ્રહ પ્રકાશિત થવા દીધો નથી ખેર, જો ગમે તે હોય પરંતુ તેની સાહિત્ય પરની પકડ જોઈને પીઠ અસ્કારસ્વામીઓ પણ હેરત પાગી જતા પરિપક્વતા ચર્ચાઓમાં તેણે હાથથી જામ લીધા અને કળાકારોના અભિપ્રાયો ધ્યાનપૂર્વક સાંભળ્યા આખરે પરિપક્વતા પૂર્ણાકૃતિ કરતી વખતે તેણે તારવેલો નિર્ણય પ્રસ્તિકાલે પ્રગટ થયો ત્યારે ચીનજરના સરકાર-કાર્યકરો માટે જો અત્યંત ઉપયોગી નીવડ્યો

આ તાલીમ ચળવળે પાર્ટીની આંતરિક એકતા પણ ખૂબ જ વધારી દીધી.

*

સન ૧૯૪૫માં પ્રતાપી સેવિયેત સેનાએ હિટલરને જમીનફોરસ્ટ ક્યો. ફાસિસ્ટ વિરોધી વિશ્વયુદ્ધનો વિજયી અત આપ્યો પરંતુ ચાંગ કાઇ શૈકની કાયરતાએ ચીનને માટે અનહદ ઉપાધિઓ વહેરી લીધી. પ્રચાત સાગરમાં જાપાન માટે કોઝકટી ઊભી થવાને કાગળે તેણે પેકિંગ-કેટન અને નાનકિંગનો ધોરી માર્ગ પોતાના વાહન વહેવાર માટે મોકલો કરવા માડ્યો હતો માર્ચ ૧૯૪૪ માં તેણે એકસામટા હુમલાઓ શરૂ કર્યા. જાગેડુ ચાંગે આઠ મહિનામાં ચીનના

૬ પ્રાંતો (હોનાન, હુનાન, કિઆંગસી, વ્કાંગતુંગ, કુકિએન તથા વ્કેચાઉ) જાપાનને હવાસે કરી દીધા !

તે જ મહિનાથી જનતાની મુક્તિસેનાએ (આઠમી તથા ચોથી ફોજ અને ખીજી જાપાનવિરોધી પલટનો મળીને બનેલી સંયુક્ત સેના.) મર્યાદિત પ્રમાણમાં જાપાન પર પ્રતિઆક્રમણ શરૂ કર્યું. સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૭ થી માર્ચ ૧૯૪૫ દરમિયાન તેણે ૧૧૫,૦૦૦ યુદ્ધી ખેડ્યા હતા, ૯૬૦,૦૦૦ જાપાનીઓને માર્યા હતા યા તો ધાયસ કર્યા હતા. ૨૮૦,૦૦૦ યુદ્ધકેદીઓ પકડ્યા હતા. એક લાખ દુસ્ત્રમન સૈનિકો શરણાગતી સ્વીકારીને અથવા એમને એમ જાપાની મોરચો છોડી ચીની છાત્રાલયોમાં આવી મળ્યા હતા. ચીનના મુખ્ય મુખ્ય શહેરોમાંથી મોટા ભાગના પર તેનો અંકુશ હતો.

આ બંને પરસ્પર વિરોધી ચિત્રોએ ચીની પ્રજા પર જોડી અસર કરી હતી. સોવિયેત સેનાના પરાક્રમોએ વિશ્વયુદ્ધમાં મેળવી આપેલો વિજય, તેમ જ ચીની 'જનતાની મુક્તિસેના'ની સફળતાપી પ્રમાણિત બનેલી ચીની પ્રજા હવે ચાંગ કાઇ શેકની સરમુખત્યારી નબાવી લેવા તૈયાર નહોતી. કોમિન્ટાંગ વિસ્તારોમાં દિવસે દિવસે કંગાલ બની રહેલ હાલત અને વિશ્વયુદ્ધ દરમિયાન પશ્ચ રાજકીય સ્થાન'ત્થનેનો અભાવ, એ બે વાત ખાસ કરીને ત્યાંના લોકોને સતાવી રહી હતી. તેમની ફરિયાદો ધ્રુવદ બનતી હતી. અવારનવાર લોકોના બળવાઓ ફાટી પડતા હતા. અનેક પ્રમાણિક સભ્યો ચાંગની એકતા-વિરોધી અને જાપાન તરફ નીતિથી કંટાળીને કોમિન્ટાંગમાંથી રાજીનામાં આપી જુદા જુદા જાપાન-વિરોધી જૂથો સ્થાપતા હતા. 'કોમિન્ટાંગની ક્રાંતિકારી સમિતિ'એ ચાંગની જાપાન તરફી નીતિનો સતત વિરોધ કર્યો હતો. હવે લી-ચી-સેન અને માદામ સુન યાન સેનની રાહબરી તળે તેનો અવાજ વધારે મજબૂત બનવા શાગ્યો હતો.

ચીનના બુદ્ધિશીલી વર્ગે ચીની લોકશાહી સંઘ સ્થાપ્યો (૧૯૪૧)
ચીનમાં નાના-મોટા જામાં મળીને, -કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીને બાદ કરતા-
જાપાનવિરોધી તેર જૂથો બેઠાં થયાં હતાં. સમસ્ત ચીન બુદ્ધ
અથાજે પોકારી રહ્યું હતું: 'ચાંગની સરમુખત્યારી ખતમ કરો ! સયુક્ત
સરકાર સ્થાપો !'

*

તા. ૨૪મી એપ્રિલ ૧૯૪૫ને દિન ચેનાનમાં કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીની
સાતમી કોંગ્રસ મળી રહી હતી. તેના બાર લાખ દસ હજાર સભ્યોએ
પરિપક્વમાં હાજરી આપવા માટે પોતાના પૈસા પ્રતિનિધિઓ મોકલ્યા
હતા. માઓ ત્સે તુંગ તેમને સમજાવતો હતો: 'તમે ગિરાદર થૂ-તેકના
રિપોર્ટ પરથી જોયું છે કે કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીના સીધા નેતૃત્વ તમે
ચીની પ્રજાએ, લોકયુદ્ધ દરમ્યાન, ૧૯ મુક્તવિસ્તારો સ્થાપ્યા છે.
તેમાં કુલ નવ કરોડ પચાવન લાખ માણસો વસે છે. જનતાની
મુક્તિક્ષેપમાં ૬ લાખ ૧૦ હજાર સૈનિકો છે અને આપણા લોક-
સેવક દળમાં ૨૨ લાખ સ્વયંસેવકો કામ કરે છે. તમને ગિરાદર
હીએ શાહી-ચીએ પાર્ટી સંગઠન વિષે અદ્યક્ષ આપ્યો તે ઉપરથી
આપણે કેટલા મજબૂત જન્યા છીએ તેનો ખ્યાલ પણ આવશે.

'હવે આપણે લોકયુદ્ધના ત્રીજા-અંતિમ તબક્કામાં પ્રવેશવાની
તૈયારી કરી રહ્યા છીએ ત્યારે રાષ્ટ્રીય મુક્તિ અને જાવિ સરકારનો
સ્પષ્ટ ખ્યાલ આપણને હોવો જોઈએ. આપણે પહેલાં કરતાં વધારે
મજબૂત હોવા છતાં ય આજે ચીનનો મોટો ભાગ કેમિન્ટાંગના
કબજામાં છે. અમેરિકન શાહીવાદ જાપાનવિરોધી યુદ્ધનો લાભ
લઈને ચીનને પોતાનું સંસ્થાન બનાવવાના પેંતરા રચી રહ્યું છે.
તેની મદદ સાથે કેમિન્ટાંગનું લશ્કરી જળ આપણા કરતાં ઘણું જ
વધારે છે. ચાંગ કામ્પ શેકે આંતરવિગ્રહ ફરી શરૂ કરવા ઈચ્છે છે.

લોકયુદ્ધ દરમ્યાન તેણે આપણી વિરુદ્ધ ત્રણ ચડાઈઓ કરી પણ હાર્યો, ફરી એવી ચૂરખાઈ કરશે તો ફરી હારશે એમાં શંકા નથી; પરંતુ આપણે વ્યર્થ ખુવારી થવા દેવી ન જોઈએ. તેમ કરવાની આજે શક્યતા પણ છે. કારણ, ચીનના તમામ લોકશાહી બળો સંયુક્ત સરકારની સ્થાપના કરવા ઝંખી રહ્યા છે. એ સરકાર એટલે જનતાની સરમુખત્યારી. જનતાની સરમુખત્યારી મુક્તિબર લોકશત્રુઓને દળાવી દેશે—અસંખ્ય લોકોને લોકશાહી સ્વાતંત્ર્ય આપશે..’

સાતમી કોંગ્રેસે પાર્ટીને માટે નવું બંધારણ ધકકું, પાર્ટીને લાંબાગાળાનો તેમ જ નજીકના ભવિષ્ય માટે કાર્યક્રમ દોર્યો; અને ચેરમેન માઓની રાહબરીનળે નવી મધ્યસ્થ સમિતિ ચૂંટી. કોંગ્રેસે વર્તમાન સંજોગોમાં શહેરોમાં પાર્ટીનું કામ મજબૂત બનાવવાની અને ખાસ કરીને મજૂરવર્ગને, વેળાસર જાગૃત બનાવવાની જરૂરિયાત પર ભાર મૂકીને સમસ્ત પાર્ટીને આદેશ આપ્યો કે:

લોકયુદ્ધના અંતિમ વિજય માટે, લોકશાહી સંયુક્ત સરકારની સ્થાપના કરવા માટે આગળ વધો !

*

તા. ૮ મી ઓગસ્ટ ૧૯૪૫ ને દિન મોવિયેન યુનિયને જાપાન સાથે યુદ્ધ જાહેર કર્યું. લાલ સેનાની વિજયી કૂચ સાથે પોતાની હિલચાલો સાંકળી લઇને ચીની જનતાની મુક્તિસેના આગળ વધી. લાલ સેનાએ ઝડપથી જાપાનની ક્વાન્ટુન કોન્સેનને ખતમ કરી નાખી અને માંચુરિયાને મુક્ત કર્યું. ચીની જનતાની મુક્તિસેનાએ, લાલ સેનાના કદમ સાથે કદમ બદાતી અસંખ્ય જાપાનીઓ અને તેમના ખાધીઆઓની પૃષ્ઠનોને ખતમ કરી જાપાનના કયાળ તળેની ધરતીને આઝાદ બનાવી.

તા. ૧૪ મી ઓગસ્ટને દિવસે—ગરાગર ૬ દિવસ ગાદ જાપાને
ખિનચરતી સરણાગતી સ્વીકારી.

૧૧

વિજય-યાત્રા

ૐ ધર્મલુ' ચીન વિજયોત્સવમાં મસ્ત બન્યું હતું ત્યારે ચાંગ
કાઇ રોકના જિગરમાં યજ્ઞ બેઠાંકાતી હતી. જનતા વિશ્વયુદ્ધમાં મરા-
ગૂલ હતી ત્યારે ચાંગ રાજસત્તાનો ઉપયોગ કરી, પોતાની ટોળકીનું
અંગત હિત સાધવા મથ્યો હતો. અરે, પ્રજાને ગળે ફાંસો આપનાર
યુદ્ધકાલીન કુમાવો પણ તેના હાથમાં લખલૂટ ધન ભેગું કરવાનું
અને ચીનના નાણાતંત્ર, નેપાલક્રોધોગ અને ખેતીની પર પોતાનો

બોલાવો ! લોકશાહી સંયુક્ત સરકારની સ્થાપના કરો ! નોકરશાહી (ખ્યુરોક્રેટિક) મૂડી જપ્ત કરો.....'

ચાંગનું મગજ ધમધમી ઊડ્યું. નોકરશાહી મૂડી એટલે મારા કુટુંબીઓની મૂડી ! આ બેવડુંદે મારે હાથે જ મારું ગળું કપાવવાની વાતો કરે છે. રશિયાની સાથે મળીને કમ્યુનિસ્ટો આખું ઉત્તર ચીન પચાવી બેઠા છે એટલે જ આ મૂરખાઓનાં માથા ફરી ગયાં છે ને ? જાપાની ગથેડાઓએ પણ હારી જવાનો ડેવો છુરો વખત શોધ્યો છે—એ કમખખતોને કહેણ મોકલતાં પડશે !

અને ચાંગના દૂતો જાપાની ફોજને વડે મથકે પહોંચી તેને સમજાવતા હતા કે ચીનમાંથી બાગવાની ઉતાવળ ન કરો ! તમારી શરણાગતી સ્વીકારવા ડોમિન્ટાંગની ફોજો અહીં આવી પહોંચી ત્યાંસુધી ગમે તેમ કરીને તમે ટકી રહો; એમા તમારો પણ લાભ છે. કમ્યુનિસ્ટોના હાથમાં તમારી સત્તા સોંપતા નહિ. અમારી તમારી પ્રત્યે સલાહભૂતિ છે. કમ્યુનિસ્ટો આપણા બન્નેના દુસ્મન છે. તમને જેમ ફાવે તેમ વરતો—તમને સો ગુના માફ છે પણ કમ્યુનિસ્ટોને આ પ્રદેશ લેતા અટકાવો !

અમેરિકન નૌકાઓ અને હવાઇ જહાજો ચોવીસે કલાક દક્ષિણેથી ઉત્તર તરફ દોડાદોડ કરતા હતા. તેમા ચડીને ડોમિન્ટાંગની ફોજો માંચુરિયાને બદરે ઊતરતી હતી. પાછળથી ટુમ્બાને સત્તાનાર જાહેરાત કરી હતી, ડોમિન્ટાંગની ચાર ફોજોની મુમાફરીના ખર્ચ પેટે અમેરિકાની સરકારે ૩૦ કરોડ ડોલરનું ખીલ ચૂકવ્યું છે !

અમેરિકાને અચાનક ચીન ઉપર આટલું બધું હેન શાથી ઊભ-
રાઇ બધું ?

સન ૧૯૪૧ પહેલાં અમેરિકા ચાંગને જાપાન જોડે સમજુતી
કરવા મનાવી રહ્યું હતું, પાછળથી લોકયુદ્ધનો લાજ લઇને તેણે
પોતે જ ચીનની બજારો હાથ કરવા માંડી હતી. બીજા પરદેશી
હરીફોને દૂર કરી ચીન માત્ર અમેરિકાનું ગુલામ-સંરચાન બની રહે
એવી યાજી તે રમતું હતું. ચાંગની ચંડળ ચોકડીને દલાલી આપીને
તેણે આ કામ ધણે અંશે પાર પાડી દીધું હતું. ચીન જેવું છે
તેવું જ રહે તેમાં અમેરિકાને પોતાના દલાલો કરતાં પણ વિશેષ
રસ હતો.

બુદ્ધિશાળી માઓ ત્સે તુંગ તો પોતાના દેશવાસીઓને પહેલેથી જ
એવવતો હતો કે આપણા ઉદ્યોગોને ભોગે જો તમે પારકા ઉદ્યો-
ગોને અહીં નોતરશો તો સાંજાકાજી સુધી આપણો દેશ તેમને ત્યાં
ગીરવી મુકાઇ જશે. તમામ શાહીનાદીઓનો સ્વભાવ સરખો જ હોય
છે—પછી તેનું નામ અમેરિકા હોય કે જાપાન. આપણો દેશ પછાત
છે. ઉદ્યોગ-ધંધે ચડિયાતા પરદેશીઓની મદદ આપણા વિકાસ માટે
જરૂરી છે એ વાત સાચી, પણ એ મદદ સમાન ધોરણે પરસ્પર
સહાયરૂપ બને એવી રીતે મેળવવી જોઈએ. એટલે જ આપણા રાષ્ટ્ર-
પિતા ડો. સુન આપણને શિખામણ આપતા ગયા છે કે શાહીવાદ
વિરોધી સોવિયેત રશિયા પાસેથી મદદ લેજો. એ આપણું વફાદાર
મિત્રરાજ્ય છે. પરદેશી શાહીવાદ આપણી ગરીબાઇ અને લાચારી
દૂર કરી શકશે નહિ; ઊલટી કાચમી બનાવશે.

ચાંગને આ બધું સાંભળવાની કુરસ નહોતી, ઇચ્છા નહોતી—
હિંમત નહોતી. પરંતુ ચીની પ્રજા માઓનો અક્ષરેઅક્ષર ધ્યાન
ફઇને સાંભળતી હતી. ચાંગે તેમને જરમાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો—'લાલ

ગુંડાઓ ફરી સોવિયેત રાજ સ્થાપવા નીકળ્યા છે. તે તમારી મિત્રકતા મૂંઢવી લેશે-’

પણ જનતાએ આ વાત માની નહિ; કારણ ચીની કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટી તરફથી માઓએ ઠેગિન્ટાંગને આમંત્રણ આપ્યું હતું, ‘આપણે સાથે મળીને રાષ્ટ્રની મુક્તિ ખાતર દુસ્મન સામે લડવા છીએ. ચાલો, હવે વિજય પછીના શાંતિકાળમાં સાથે મળીને આપણા રાષ્ટ્રનું નવ-નિર્માણ કરીએ.’

આરે તરફથી ચીની જનતા આમ્રહ કરતી હતી: રાષ્ટ્રના તમામ પક્ષે વચ્ચે તત્કાળ મંત્રણાઓ સર કરવી જોઈએ. માઓએ લંયા-વેસો મૈત્રીભર્યા સહકાર ઉપજાવેલા વધારી લેવો જોઈએ ચાંગનો વિલંબ તેને દિવસે દિવસે કુદ જતાવી રહ્યો હતો. ચાંગની ચંડાળ ચોકડીએ અમેરિકા જોડે ખાનગી મસલતો કરી-હવે શું કરવું? આ માથાભારે લોકો હાથમાં નહિ રહે. ‘રોક-વાલોતરે’ નક્કી કર્યું કે આપણે લોકોની વાત સાંભળવા રાજી છીએ એવો ડાળ કરવો. માઓ ત્સે ટુંગને મંત્રણા કરવા માટે યુગર્કિંગ આવવાનું આમંત્રણ મોકલ્યું. અમેરિકાના ડાલગ્રિયા અખબારે આગના કરેલ દેશ-પ્રેમને સારી આલમમાં ઢઢેરો પીટશે અને નિર્દી કમ્યુનિસ્ટોની ટૂંક-બુદ્ધિને વગોતરશે. આટલું તો કવુ જ પડશે કારણ કે અમેરિકા ચાંગને નાણાં આપી શકે. પણ બાહુતી સૈનિકો ક્યાંથી વાપરા? ચીનમાંથી જ. અને ચીની પ્રજાની આખમા ભૂંડી નાખ્યા વિના તેમ કરવું અશક્ય હતું.

માઓને યુગર્કિંગ આવવાનું આમંત્રણ રવાના થયું.

ચેનાનના પહાડી ગેદાન પરથી વિમાન અધ્ધર ઊડવા લાગ્યું. માઓ ત્સે ટુંગ નિંદગીમાં પહેલીવાર હવાઈ મુસાફરી કરતો હતો.

નીચેથી તેના સાથીઓ હજી પણ દેખાતા હતા. તેની પત્નીનો રમાલ ફરકતો હતો. માઓને પોતાના ખિરસામાં પડેલો કાંદો યાદ આવ્યો. તે હસ્યો. વિદાય આપતી પત્નીએ તેને કહ્યું હતું : 'ચક્કર આવે તો આ સૂંધતો !'

ચક્કર ! હવે શાના ચક્કર ? નીચેથી સડસડાટ પસાર થતી પહાડીઓ ચિંગ કાન શાન પર્વતની યાદ આપતી હતી. ત્યારે ખીછ કાતિની નિષ્ફળતા સતારતી હતી છતાંય આપણે ડર્યા નહોતા, હાથો નહોતા ખતમ થયા નહોતા. આપણે ફરી ઊભા થયા, લોહીના ડાઘ લૂછી નાખ્યા, શરીર ગિરાદરોની અંતિમ ક્રિયા પૂરી કરી અને આપણે સ્વાત ગ્રામીણ લડાઈ જારી રાખી હતી. આજે પણ આપણું મનોબળ અડગ છે; પરંતુ લોકયુદ્ધના વિજય પછી આપણે વિના કારણ આપસમાં લડવું નથી.

માઓએ નીચે જોયું—ઓહ ! મારું નવતન કેટલું સુંદર છે. શાંત છે. આજે જળએ વિશ્વયુદ્ધોમાં ખુવાર થયેલી માનવજાત શાંત શાંતિ માટે તલસે છે. મારા દેશમાંથી પછી શાંતિની ઝંખના છે. ના. સાથીઓ ! એક પણ માનવજાતની વ્યર્થ હાનિ આપણને નહિ પોસાય. આપણે અહીં શાંતિ જરૂર સ્થાપીશું. ગુનામીની રમશાન શાંતિ નહિ પણ આઝાદ લોકચાહીની શાંત શાંતિ.

પરીકથાના રમતિયાળ પંખીની માફક વિમાન પોતાની પાંખો ફેલાવી માઓને દૂર દૂર લઈ જવું હતું. માઓના મનમાં ગૂંજતા શબ્દો કાગળ પર છંદબદ્ધ થવા લાગ્યા.

*

કોમિન્ટાંગ અને કમ્યુનિસ્ટો વચ્ચે લાંબી મંત્રણાઓ આવી. અનેક વાર તૂટી અને ફરી શરૂ થઈ. તે દરમિયાન અમેરિકા અને કોમિન્ટાંગ ત્રીજા આંતરવિશ્વ માટે તડામાર તૈયારીઓ કરી રહ્યાં

હતું. જનતાની છાવણીમાં કમ્યુનિસ્ટોનો નાદ ગૂંજતો હતો: 'શાંતિ ! લોકચાહી ! એકતા !'

અમેરિકાએ 'ગ્રામાશિક સધિવિગ્રાહક' નો સ્વાંગ ધારણ કર્યો હતો. મોરકો ખાતે મજેલી મહાન રાષ્ટ્રોની છેલ્લી બેઠકમાં તેણે ચીનમાં ફળગીરી ન કરવાનું વચન આપ્યું હોવા છતાં ય આજે તે ચીનનો કર્તા હતા હોય તેમ વરતી રહ્યો હતો. ગયે વરસે (સપ્ટેમ્બર ૧૯૪૪માં) આગે મજબૂર જનીને 'જનતાની રાજકીય સભા' બોલાવી ત્યારે કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટી તરફથી લિન પો-યુએ માગણી કરી હતી કે તમામ રાજકીય પક્ષોની એકતાકીની પરિપક્વ સત્તર બોલાવો અને કોમિન્ટાંગની સરખાવવારી રદ કરીને લોકચાહી સયુક્ત સરકાર સ્થાપો. ત્યારે અમેરિકાની છૂપી સંમતિ સાથે આગે એ માગણીને ઠોકરે મારી હતી.

હવે આગે કેટલાક કમ્યુનિસ્ટોને પોતાની (પ્રત્યાધાતી) સરકારમાં દાખલ કરવાની તૈયારી જતાવી. તેમ કરીને તેને જે હેતુ સાધવા હતા. પ્રત્યાધાતી સાગરમાં ત્રણ-ચાર કમ્યુનિસ્ટ ટીપાં કર્યું ય ખાડું, મોણું કરી શકશે નહિ; બિલકાં દુશ્મનોની છાવણીમાં નજરકેદી જેવા જની જશે. બીજું, તેમ કરવાથી તમામ લોકચાહી પાર્ટીઓની પરિપક્વ બોલાવી તેમાંથી નવી ચૂટેલી સરકાર સ્થાપવાની માગણી અબરાકપર મૂકી દેવાશે. કમ્યુનિસ્ટો પોતાનો સ્વાર્થ સાધી લીધા પછી, બીજા સહકાર્યકરોને અડધને ખેનરે બેસાડે છે એવો દાખલો પૂરો પાડીને લોકચાહી મોરચામાં ફાટફૂટ પાડી શકશે.

કમ્યુનિસ્ટોએ આ યોજના સ્વીકારવાની ઘસીને ના પાડી ત્યારે બેશરમ આગે નવી યોજના સામે ધરી. આપણી એકતામાટે મુક્ત-વિસ્તારમાં ફેલાવેની પુનર્રચના કરવી જરૂરી છે. અવગત એ વાત જાનને પક્ષોની સમતિથી જ જની શકે. આપણે ત્રણ સભ્યોની એક

આયોજન સમિતિ નીમીએ. તેમાં એક તમારો, બીજો અમારો અને ત્રીજો 'ત્રાહિત બિનપક્ષપાતી' સભ્ય રહે અમેરિકા એમાં કાગ કરવા રાજી છે.' એ સમિતિનો ચુકાદો સહુએ માન્ય રાખવો.

અમાર માઓને અમેરિકાની રમત પકડી પાડતા વાર લાગી નહિ. આ 'બિનપક્ષી ત્રાહિત' અમેરિકા તો આંગતુ પીકમળ છે એ વાત તે જાણતો હતો તેમને હાથે ચીની જનતાએ પાળીપોળીને હોરેલી શક્તિશાળી મુક્તિસેનાનો ખુરદો કરવા તે તૈયાર નહોતો. ડામરિયા દેવને શાંતિના આંચળામાં યુદ્ધનો સોદો પતાવવો હતો. સ્વામિભાની ચીન આવી છેતરામણી શાંતિનો સ્વીકાર કરવા હરગિજ તૈયાર ન હતું.

માઓએ આંગની સામે પોતાનો ઉદ્દેશ મૂક્યો: 'લોકશાહી પરિપક્વમાં ચૂંટાએવી સંયુક્ત સરકાર રચવાય કે તરત જ અમે અમારી ફોર્મોનું વિસર્જન કરીને રાષ્ટ્રીય ફોર્મમાં શામેલ થવા તૈયાર છીએ.'

પરંતુ આંગ જાણતો હતો કે ચૂંટાએવી સંયુક્ત લોકશાહી સરકાર ગમે તેવી હોય તોય આંગની અંડળ ચોકડીનાં હિતોને વધાર રહેશે જ નહિ. તેથી અરકારની નેતાગીરી તળે રહેની રાષ્ટ્રીય ફોર્મમાં જનતાનાં મુક્તિસેના જોડાય તેથી તેને પોતાનું શો કામ ? આ ચાર કુટુંબોના હિતો દેશના બાંજળ ઉદ્યોગપતિઓ સાથે પથ ટકરાતા હતા. આમે માઓની વાત માની નહિ. મંત્રણાઓ તૂટી પડી. અમેરિકન પ્રતિનિધિ ટ્રેડીક જે. હરલેએ ધમકી આપી: 'કોમિન્ટાગ સરકાર કાયમ રહેશે તો જ અમેરિકા ચીનને મદદ કરશે !'

અમેરિકન શાહીવાદ તેમ જ આંગની ધમકીઓથી માઓના સાથીઓ ડયાં નહિ; તેમની મંત્રણાઓથી તેઓ છેતરાયા નહિ. લોકશાહી જનતાની છાવણીને શાંતિ જોઈતી હતી—ચુનામી નહિ.

સન ૧૯૪૬ના જુનાઈની સરઆતમાં આમે, જનતાની મુક્તિ-

સેના' પર હુમલો કર્યો ત્યારે ચીનના તેમ જ ઇનિયાનો તમામ લોકશાહી બળો તેની વિરુદ્ધ હતા. પરંતુ ઇનિયાનો મોટામાં મોટો શાહીવાદ તેને તનતોડ મદદ કરી રહ્યો હોવાથી ચીનના ઇતિહાસમાં કદી નહોતું બન્યું તેટલા વિશાળ પાયે પર તે ત્રીજો આંતરવિગ્રહ શરૂ કરી શક્યો.

શરૂઆતમાં ચીની જનતાની હાલત ગંભીર હતી. ચાંગની ફોજમાં ૪૩ લાખ સૈનિકો હતા. હવાઈ દળ આદિ મુદ્દસામગ્રી પાછળ અમેરિકાએ ૬ અબજ ડોલર વાપર્યા હતા. કેમિન્ટાંગ વિસ્તારમાં ૩૦ કરોડ માણસો વસતા હતા. ચીનના મુખ્ય ઉદ્યોગ કેન્દ્રો, વાહન-વહેવારના સાધનો, ખનિજ સમૃદ્ધિ વગેરે તેના જ હાથમાં હતું. તેની સરખામણીમાં જનતાની મુક્તિસેના પાસે ત્રીજા ભાગના સૈનિકો હતા, મુદ્દ સામગ્રીની કશા તો એથી ય વધારે નીચી હતી, અને તેની વસ્તી ત્રીજા ભાગથી ય ઓછી હતી. પરંતુ એક વાતમાં ચાંગ તેમની જોડે કદી પશુ બરાબરી કરી શકે તેમ નહોતો—મુક્તિસેનાનો સૈનિક જાગૃત દેશભક્ત હતો. તેના નૈતિક બળ સામે ટકવાનું મજબૂત ચાંગના બાહુતી સિપાહીમાં નહોતું.

ઉત્તર અને મધ્યચીનના નકશાપરથી મુક્તવિસ્તારો જૂંસી નાખવા માટે ચાંગની પ્રચંડ ફોજ ધસી આવી ત્યારે માઓએ મહત્તમ અવાજે પડકાર કર્યો: 'ન્યાય દેશભક્ત ક્રાંતિકારીઓને પક્ષે છે !'

આધુનિક ઢંગનો અમરિકી શસ્ત્રોથી સુસજ્જ ચાંગની ફોજે અમરિકી લશ્કરી-નિષ્ણાવોગી દેખરેખ નીચે ઉત્તર તરફ ધસવા લાગી. ડોલરિયા દેવના આસીવીદ પહેલાં તો સારું જોર હતું. એક પછી એક વિસ્તારો ચાંગના કબજા હેઠળ આવવા લાગ્યા. વૉશિંગ્ટનમાં જોડા જોડા ગોરાઓ ગણતરી કરવા લાગ્યા: છ મહિનાથી વધુ વખત નહિ લાગે.

એ ગણતરી સાચી પડતી હોય એમ લાગ્યું. થોડા જ વખતમાં મુક્ત મીનતું પાટનગર મેનાન કોમિન્ટાંગ સૈન્યોએ કબ્જે કર્યું. ચાંગે જાહેર કર્યું: 'મીનમાં સામ્યવાદનો અંત હાથવેંતમાં છે'

પશુ.....

મુક્તિસેનાએ દુશ્મન ફોજ કટકે કટકે કાપવા માંડી. દુશ્મનની પલટોને જુદી પાડી, મુક્તિસેના દરિયાઈ મોર્ચાની માફક તેમના પર ફરી વળતી. દરેક ધીંગાણામાં પોતાની સંખ્યા દુશ્મન કરતાં વધારે રાખવાની તે ચીવટ લેતી. વીજળી વેગે દુશ્મનોના લોએલોચા ઉડાડી તે ફરી વિખેરાઈ જતી અને આમ જનતાના મહેરામણમાં સમાઈ જતી. જનતામાં રાજકીય પ્રચાર કરતી અને યુદ્ધકેદીઓને નવી તાલીમ આપતી. આ જૂની રીત, અપૂર્વ પાશાપર, ફરી અમલમાં મુકાઈ રહી હતી શરૂઆતમાં ચાંગે અનેક શહેરો સહિત મોટો પ્રામવિરતાર સર કર્યો ખરો, પરંતુ તેની ફોજ ઘાસતી માફક વઢાતી હતી—દર મહિને તેની આઠ ષિગેડો ખતમ થતી હતી. આવા આઠ મહિનાના યુદ્ધ પછી નળળા પડી ગયેલા ચાંગેને ફરજિયાત પોતાનો યુદ્ધવિસ્તાર સાંકડો બનાવવો પડ્યો. મુક્તિસેનાએ આ ફેરફારનો લાભ લઈને મર્યાદિત પ્રમાણમાં આક્રમણ આરંભી દીધું.

૬

૧૧

એક વરસમાં મુક્તિસેનાએ દુશ્મનના ૧૧ લાખ ૨૦ હજાર માણસો ખતમ કર્યા. અને પોતાની ૧૨ લાખની ફોજને વધારીને ૨૦ લાખની બનાવી હતી. હવે યુદ્ધવ્યૂહમાં મૂળભૂત પલટો આવ્યો. ચાંગે આક્રમક નીતિ છોડી સંરક્ષણાત્મક વ્યૂહ રચવા લાગ્યો અને મુક્તિસેનાએ સંરક્ષણાત્મક વ્યૂહનીતિ ત્યજીને આક્રમણકારી નીતિ અપનાવી.

માઓએ અફર બવિષ્ય બાખ્યું: 'ચાંગ કાઈ શેકના ૨૦ વરસના

પ્રતિક્રાંતિકારી અમલમાં આ સીમાચિહ્ન છે. હવેથી તેની પડ-
તીનો આરંભ થાય છે. ચીનમાં એક સદીથી વિકાસ પામી રહેલ
શાહીવાદના અંતની 'પથ આ શરૂઆત છે !'

પીળા નદી પાર કરીને વિજયી મુક્તિસેના યાંગસી નદીને કિનારે
આવી ત્યારે તેણે ઉડાડેલા ક્રાંતિના તણુખાઓ દેશભરમાં બડકા
બનીને ચાંગની સરકારને ઠગાડી રહ્યા હતા. લાખોની વરતીવાળા
શહેરોને મુક્તિસેનાએ ચાંગના પંજામાંથી છોડાવ્યા હતા. ચાંગની
ફોજમાંથી બાગી આવતા અથવા તો બળથી જોઇને પોતાના હથિ-
યારો સહિત મુક્તિસેનાને શરણે જતા કોમિન્ટાંગના સૈનિકોએ
મુક્તિસેનાની સંખ્યા અનેકગણી વધારી દીધી હતી.

બીજા વરસમાં જન્મે પક્ષે વચ્ચે સંખ્યાબળનું પ્રમાણુ ઊંચડું
બન્યું હતું. કોમિન્ટાંગ પાસે ૪૦માંથી માત્ર ૨૯ લાખ સૈનિકો જ
રહ્યા હતા ત્યારે ૧૧ લાખની મુક્તિસેના વધીને ૩૦ લાખની બની
હતી—કોમિન્ટાંગ કરતાં તેનું સંખ્યાબળ વધ્યું હતું.

પરાક્રમી મુક્તિસેના યાંગસી નદીને ઉત્તર કિનારે પહોંચી ત્યારે
તેની ડુંડુબીનો નાદ સાંભળી દક્ષિણ ચીનમાં ખળભળાટ મચી ગયો.
કોમિન્ટાંગની છાવણી ધૂળવા લાગી. વીર્મહીન નાનકિંગ સરકારને
તેના અમેરિકન માલિકોએ ઈલાજ બતાવ્યો—થોડા વખત માટે
ચાંગ કાર્થ શેક તખ્તા પરથી દૂર હટી જાય અને સી ત્સુંગ જેન
કમ્યુનિસ્ટો જેડે વાટાઘાટો શરૂ કરે! લોકયુદ્ધના જમાનામાં જનરલ
સી ત્સુંગ જેને ચાંગની ઉપરવટ જાહેરે જાપાનીઓનો વિરોધ થયો
હોવાથી મુક્તિસેનાના નેતાઓને તેનામાં વિશ્વાસ બેસશે એવી નાન-
કિંગ સરકારની ગણતરી હતી.

માઓ ત્સે તુંગના સાથીઓએ આ મંત્રણા આવકારી. 'પથ
આ તો તેમના ઢાંગ છે !' યાંગસીના કિનારેથી માઓની મુનાકાતે

આવેલા એક સૈનિકે પોતાની હૈયાવરાળ ઠાલવી.

‘કુશ્મન વખત માટે કાંકાં મારે છે, ચેરમેન માઓ! પોતાની બાંગેલી હરોળ સુધારીને તે ફરી આક્રમણ શરૂ કરશે.’ બીજા જુવાને ટાપશી પૂરી.

તો આપણને યાદ ખાધને તાજમાજ જનતાં ક્યાં નથી આવડતું ?’ માઓએ મજાક કરી. પરંતુ તરત જ તેણે પેલા જુવાનની પીઠ યાગડી અને મંબીર સાથે ઉમેયું :

‘પાર્ટી એમના ઢોંગથી હેતગર્હ નથી. પણ તેને તમારા જેવા મોંધામૂલા નવજુવાનો અત્યંત વહાલા છે. ત્રણ ત્રણ ક્રાંતિમાંથી તવાધને નીકળેલા જુવાનોની જન અત્યંત કિંમતી છે. આવું ખડ-તણ ખમીર રાષ્ટ્રના નવસર્જન કાર્યમાં વપરાવું’ જોઈએ. આપણે જેને રક્ષામાં રાખીએ છીએ તેથી જરૂર કરતાં એક પણ વધારે સપૂતનો ભોગ આપવા ચીન તૈયાર નથી.’

તેનો સાદ મળમળો ખની ગયો હતો. માઓના આગમનની ખગર મળતાં આવી પહોંચેલા સૈનિકો અનિમિષ નંદને પોતાના પ્રાણપ્રિય નેતાને પૂજી રહ્યા હતા. છાવણીની સ્તબ્ધતામાં માઓને પોતાનો તીજો સાદ વિચિત્ર લાગ્યો. તેણે અચાનક વાત બદલી : ‘જુઓ, દાનેશ્વરી અમેરિકાએ આપણા ક્વાર્ટર માર્ટર જનરલને હાથે આજે તમારે માટે શું મોકલાવ્યું છે ?’

‘લકી રટ્ટાર્ધપ’ નામની અમેરિકન સિમારેટનું ‘જોશુ’ મોટરમાંથી ઉપાડીને માઓએ તેમની સામે ચૂકવ્યું.

કોમિન્ટાંગની ફાળેને હરાવીને તેની અમેરિકન સાધન-સામગ્રી મુક્તિસેના જપ્ત કરી લેતી. મુક્તિસેના પોતાના મોટાભાગની જરૂરિયાતો આવી રીતે જ પૂરી કરતી મુક્તિ-સૈનિકો મજાકમાં ચાંગ કાઢી શેકને પોતાની સેનાનો મુખ્ય ભાંડારી. (ક્વાર્ટર માર્ટર જનરલ) કહી બોલાવતા.

તેમની હસાહસ વચ્ચે સિગરેટ વહેંચાવા લાગી, ત્યારે માઓ-એ પિરસામાંથી અમેરિકન 'લાઇટર' કાઢીને સિગારેટ સળગારી બોલ્યો, 'આપણે ઝડપથી અપહુડેટ બનવા લાગ્યા છીએ !'

ઝેનિકોને 'લાઇટર' ભેટ આપીને માઓ ચાલ્યો ગયો.

થોડા દિવસ પછી નાનકિંગથી આવેલા પ્રતિનિધિઓ ભેડે મંત્ર-ણાઓ કરીને તેણે સુલેહનો ખરડો તૈયાર કર્યો, તે બંને પક્ષોને મંજૂર હતો. આ ખરડો લખીને નાનકિંગના પ્રતિનિધિઓ ખાજા ગયા. ચાંગ પોતાના આરામસ્થાનેથી પાછો ફર્યો. નાનકિંગ સરકારે એ ખરડાને નામંજૂર કર્યો.

અમેરિકન શાહીવાદની નકલી 'શાંતિ યોજના' પોતાની મેળે જ ઉઘાડી પડી ગઈ. સમસ્ત ચીનમાં કમ્યુનિસ્ટોની પ્રામાણિકતા અને દેશદાઝ માટે આદરભાવ ઉભરાવા માગ્યો.

*

તા. ૧૭મી એપ્રિલ ૧૯૪૯ને દિવસે ચેરમેન માઓ તમે તુંગે મુક્તિસેનાને આદેશ આપ્યો: 'સમસ્ત ચીનને મુક્ત કરો !'

• ૩૫૮ માઇલ લાંબા માંગસી કિનારા પર ઉતરાણની તૈયારીઓ થવા લાગી. ડેટલીક જગાએ નદીનો પટ એ માઇલ પહોળો હતો અને આગળોટા પસાર થઈ શકે એટલો ઊંડો હતો. મુક્તિસેના પાસે નદીપાર કરવાનાં સાધનો તદ્દન નામનાં જ હતા—લાકડાની ઢોડીઓ, તરાપા અને જૂનવાણી મછવા ! પરંતુ મહાપ્રયાણ દરમ્યાન આ મહાનદને ઝોળાંગવાનો અનુભવ એમાંથી એકે પક્ષ બૂલ્યો નહોતો. દુરમને ઠેકઠેકાણે સચ્ચ નાકાબંધી કરી રાખી હતી. પહેલાં કરતાં અનેકગણાં માણસો અને શસ્ત્રો તેણે અહીં રોક્યા હતાં.

પણ મુક્તિસેનાના નેતાઓએ સમયનું કિંમતી રહસ્ય પૂરેપૂરું

પચાવીને જ આ અગ્રતિમ વ્યૂહ રચ્યો હતો. તા. ૨૦મીનો સૂરજ
ક્ષિતિજમાં ઊભી ગયો. અને ઉતરાણની માનવલહેરો યાગમીન
છાતી પર સળવળિયાં લેવા લાગી. તિગેગથી તેની શર્યાત ઘર્ષ
આકાશમાં પહેરો ભરતા દુશ્મનના કૌશલ વિમાનોને કથુક નયન
લાગ્યું અને એકાદ બોમગોળા છોડીને ચાલ્યા ગયા. તેમને મર્યાદા
ખ્યાલ ન આવ્યો કે માત્ર આઠી જ નહિ પરંતુ ૩૫૦ માર્શલન
તપ્તા પર આવું જ નવતર ચિત્ર દોરાઈ રહ્યું છે.

એક દિવસમાં માઓની બત્રીસ લક્ષણી સેના યાંગમી નદી
એળંગીને દક્ષિણ કિનારે આવી પહોંચી હતી. હેરત પામેથી કુનિયા
તેની વિજયયાત્રાની ગતિ સાથે દોડી સકતી નહોતી. એક શહેર
છત્યાનો અહેવાલ વાંચવો પૂરો કરે એ દરમિયાન આ અદ્ભુત નર-
વીરો સેંકડો માઇલોનો વિસ્તાર મુક્ત કરી રહ્યા હતા ! કારણ, એ
વિસ્તારની પ્રજા પોતાની મેળે જ ત્યાંના પ્રત્યાધાતીઓને ખતમ કરી,
પોતાની વહાલી સેના માટે હાથમાં વિજયમાળ લપ્તને ગર્વભેર તેમની
વાટ જોતી પાદરે ઊભી રહેતી. અનેક જમીનદારો નાસી છૂટ્યા હતા.
અનેક કેમિન્ટાંગના જનરલો પોતપોતાની ફાજ સાથે જનતાની
ફાસારી ફાજમાં આવી મળતા હતા.

ત્રણ દિવસમાં નાનકિંગ મુક્ત થયું (તા. ૨૩ મી.)—પછી એન-
વાઇ પ્રાંતના પાટનગર આનકિંગ પર મુક્તિસેનાનો ખજા દરકચો.
પછી બુમિહ-બુદુ- કિઆનગીન આદિ મહિનામાં સમસ્ત દક્ષિણ ચીન
ચાંગની પાસવી પકડમાંથી છૂટી નિરાંત અનુભવતું હતું. હુનાન,
સુમ્યાન, સિટ્ટીઆંગ, સિકેંગ, યુનાન આદિ વિસ્તારોમાં એક ગોળી
પણ છોડવાની જરૂર પડી નહોતી. સરેરાશ મુક્તિસેનાના સૈનિકો
દિવસમાં ત્રણ શહેરોને આઝાદી બક્ષતા હતા. વગડે દવ લાગે ત્યારે
સરી જતા સાપની માફક ચાંગ કાંઈ ચોક ફેર્મોમાના ટાપુમાં જઈ

ભરાયો અમેરિકાના સચબ દેગોએ પેતાના બાગેતા રમકડાના
દુકડાઓ વી ા વીળીને આ ટાપુમા સુરક્ષિત જાણ્યા એમના
પર ચોક્કી-પહેચે ભરવા દુમાને નવમુ નીકાલણ ફોર્મોસા મેકલી
આપ્યું

*

તા ૨૮મી એપ્રિલ ૧૯૪૯ શાધાર્ધનું વિમાન એશન મુનધુઆ
જહાર ગામ જનારાનો આજે અમાધારણ ધસારો હતો ગરતામા
બેગીકેડો ગોઠવાઈ ગઈ હતી રોચનની આસપાસ મૈનિકેનો ઘેરો
હતો મુકિસેના શાધાઈના પરા સુધી પહોંચી ગઈ હતી શ્રીમત
ચીનીઓ ગામ છોડીને જતા હતા એમાના ધણા ગયે વગસે ઉત્તર
ચીનથી મુગકિંગ ગયા હતા ત્યાંથી બાગીને નાનકિંગ, પછી ટેટન
અને ત્યાંથી શાધાઈ આ-આ હતા હવે તેઓ ચીન છોડીને પરદેશ
જવા તલપાપડ ખન્યા હતા એક બેચેન જુવાનને માથે ત્રણ ટોપીઓ
હતી તેની પાછળ લામો રેશમી ઝમ્મો પહેરેના જમીનદારની દસ
આગળીઓ પર વીસ વીનીઓ અમકતી હતી એક પરદેશી જે
શિકારી ફૂતરા સાથે આ-ઓ હતો માલિક અને ફૂતરા બંને શાધાર્ધ
છોડી જતા હતા કેમકે ચીની જનતાની મુકિસેના શાધાઈમાં
પ્રવેશ કરતી હતી '

શાધાઈ છોડી બાગેના મિનમાલિકોએ ડોમિન્ટાગના કુકમ અનુ
સાર જતા પહેલા મશીનો તોડવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો પરંતુ મિલના
મજૂરોએ જાન જાતની કરામતો કરીને મશીનોને સલામત ગણ્યા
હતા-કારણ, હવે મિન જનતાની હતી જે દિવસ સુધી શાધાર્ધ જે
પક્ષે વચ્ચે વહેવાઈ ગયું હતું પરંતુ અખિન ચીન મજૂરમંડળને
આગેયું વચન શાધાર્ધના મજૂરોએ પાળ્યું હતું. તેમણે ચહેરો વાહન
વહેવાર, તાર ટપાલ, ટેલીફોન વગેરે એકધારે ચાલુ રાખ્યું હતું

કોમિન્ટાંગના અમલદારો બેંકમાથી સોનું-ચાંદી, જરૂરવેરાત સાથે લઈને રકુચકર થઈ ગયા હતા. તેનાં વહાણો કેમોસા વાહ્યાં ગયાં હતાં અથવા તો દરિયાને તળિયે જઈ બેઠા હતા, પણ ગોદી કામદારોએ તેમને બંદર ભાંગના દીધું નહોતું. દાણાપાણીના પુરવઠાને દરિયા બેગો થવા દીધો નહોતો.

ત્રીજો દિવસે મુક્તિસેના દાખલ થઈ. ગામના ખંધા વેપારીઓ વિજેતાને વહાલા જનના મીઠાઈ સરળત લઈને સામા આવ્યા; પરંતુ મુક્તિ સૈનિકે તેમની સામે જોયું નહિ. મીઠાઈને હાથ અડાડ્યો નહિ. આ કૌતુકની વાત વાપરે ફેલાવી દીધી.

બીજો દિવસે સવારે શાધાઈવાસીઓએ મુક્તિસેનાનું એકાન્ત સાંભળ્યું: તમામ નાગરિકોના જન તથા માલની રક્ષા કરવામાં આવશે. ખાનગી મિલો અને વેપારી પેઢીઓ, જાહેર જનતાને ઉપયોગી ચીજો, નિશાળો તથા શિક્ષકો, મંદિરો અને તેના પૂજારીઓનું રક્ષણ કરવામાં આવશે. દેશદ્રોહીને સંધરનાર તેમ જ ચીનતો કાનૂન તોડનારને જાદ કરતાં જાકીના તમામ પરદેશીઓની રક્ષા કરવામાં આવશે.

ચાંગ, સુંગ, કુંગ તથા ચેનની ચંડાળ ચોકડીની મિલકત તેમ જ નકલી કોમિન્ટાંગ સરકારની મિલકત જપ્ત કરવામાં આવશે. હથિયારો અને દારૂગોળો સંધરનાની મના છે. જનતા પાસેથી કોઈ પણ ચીજ મફત લેવાની મુક્તિસૈનિકોને મના છે.

આ આસમાની સુવતાની એટલી ઝડપથી થઈ રહી-હતી કે શાંધાઈના વતનીઓ પહેલાં તો ડઘાઈ જ ગયા હતા. ધીમે ધીમે તેમને નિરાંત વળવા લાગી—આ સ્વપ્ન હોય તો ય ઘણું જ સુખ-દાયી છે. વેપારીઓએ દુકાનો ખોલી. જાળકો બાગેલી મોટરોમાં ચડી રમવા લાગ્યા. શેરીઓમાથી બેરીકેડો ટપોટપ ઉપડવા લાગી.

ત્યાં મુક્તિસેનાના આપણી લોકમવાર્થ જેવા ચેંગ-કો નૃત્ય-સર-
ઘસો નથી લોકશાહીનો પરિચય આપનાં હતાં. તેના એક પ્રવેશ
મજૂર-માલિકના સંગે થોડા બતાવતો હતો:—‘દોલ નમારાં ત્રાસાં જ ધ
થયાં. મિલનો નોકર બુદ્ધો ચેંગ શ્રમજીવીઓની મુક્તિસેનાને જોઈ
જોલી બેઠ્યો, ‘હવે અમે ગુલામ નથી રહ્યા. અમારી ફાજ આવી
છે.’ મેનેજર તાઓની ગુલામી હું નહિ કરું!’

નવી સરકારનો પ્રતિનિધિ મેનેજર તાઓને મળવા આવ્યો ત્યારે
તેના ગભરાટનો પાર નહોતો. પ્રતિનિધિએ મિલની હાલત વિશે
પૂછ્યું. મેનેજર બુદ્ધો ચેંગ વિશે ફરિયાદ કરતાં અચકાતો હતો; પણ
વાસ્તવિક પરિસ્થિતિ જનાર્યા વિના છૂટકો નહોતો. પ્રતિનિધિ કરો
જવાબ આપે તે પહેલાં બુદ્ધો ચેંગ આગળ આવ્યો અને જોડ્યો:

‘ગિરાદર પ્રતિનિધિ! હવે કામદારો આઝાદ જન્યા છે. હું દર-
ખાસ્ત કરું છું કે આજથી મેનેજર તાઓ પોતાની કચેરીમાં પોતાને
હાથે જ સંજવારી કાઢે.’

થોડીવાર વિચાર કરીને પ્રતિનિધિએ ખૂણામાં પડેલું ઝાકુ
હાથમાં લીધું અને તે મેનેજરને આપી કહ્યું, ‘જલ્દે એમ થાય.
મેનેજર તાઓ સંજવારી કાઢશે.’

બુદ્ધો ચેંગના આનંદનો પાર રહ્યો નહિ. એટલામાં પ્રતિનિધિએ
તેના તરફ જોઈને કહ્યું, ‘ગિરાદર ચેંગ! મેનેજરને સંજવારી કાઢનાં
તમે નજરે જોયો. હવે હું દરખાસ્ત કરું છું કે તમે મેનેજરની
ખુરસી પર બેસો.’

બુદ્ધો ચેંગને નવાઈ તો લાગી પણ ચરમાતો ચરમાતો તે મેને-
જરની ચામડાની ખુરસી પર બેઠો. સામે ટેબલ પર અનેક કાગળિયાં
તથા ફાઈલો પડી હતી. પ્રતિનિધિએ તેને કહ્યું, ‘ગિરાદર ચેંગ, આજ
સુધીનો કંપનીનો હિસાબ ચોખ્ખો કરી આપો. અને મિલના

આવક ખરચનો વિગતવાર અહેવાલ મને આપો. જનતાની સરકારે મને કંપનીનું કામ શુ છે અને કેટલું છે તેની માહિતી મેળવવાનો હુકમ આપ્યો છે.” જુદો ચેગ જળચવા મળવા માંડ્યો પણ પ્રતિનિધિ આગળ બોલી ગયો, ‘અવગત, અહેવાલમાં કરી ખોડ ખાપણ રહે તો આપણે દરજુદર ન જ કરી શકીએ. દરેક બૂલ કે ખામી માટે અમે તમને પોતાને જવાબદાર મણીશું.’

‘પણ’, જુદો ચેગ બોલી જાયો, ‘ઐયા’...હું તો ઝાંકુ કાદવાનું છું. ખિરાદર પ્રતિનિધિ, મને રમોષ કરતાં ય આવડે છે...પણ આ આકડાની બૂલબુલામણી...ખિરાદર મને હેરાન કરો મા !’

‘તો તમે મેનેજરનું કામ શીખી લો ત્યાં મુધી ઝાંકુ કાદવાનું કામ કરો અને મેનેજર તાઓ આંકડા સંભાળશે; કબૂલ !’ પ્રતિનિધિએ હસીને કહ્યું. મેનેજર અને નોકર બન્નેએ રાજપ્રશીયા એ પાત માની.

નૃત્ય-સરઘસ આગળ આવવા માંડ્યું પણ આસપાસના શ્રેક્ષ્ઠામાં અનેક મજૂરો હતા. તેઓ પોતાના અનુભવોને આ પ્રવેશ જોડે સરખાવતા હતા.

*

ચાંગ કાઈ-રોકના અમલમાં કુમાવાએ માઝા મૂકી હતી. એક ખૂટની જોડનો ભાર ૫૦૦ થી ૧૦૦૦ ડોલર જેટલો વધી ગયો હતો. ડામિન્ટાંગનાં નાણાંની કિંમત ઠોડીની હતી, માઓનાં નાણાશાસ્ત્રીઓએ દુડિયામણ બદલાવ્યું ડામિન્ટાંગના એક લાખ ડોલરના બદલામાં એક નવો ડોલર આપવાનું પ્રમાણ ગાંધસમાં આવ્યું હતું. નવા ડોલર માટે પડાપડી જમી—માથે ગામના ફેરિયાઓએ તેનાં કાળામળર માંડ્યાં. છાપાંગોએ પોકાર કર્યો. પરંતુ ડામિન્ટાંગની માફક ફેરિયાઓને પકડવા સુકિતસેનાના પોલીસો આવ્યા નહિ.

તેના પ્રચારકો ગલીએ ગલીએ ફરી વળ્યા. કાળાગળરનો વિરોધ કરતાં જાપણે આખ્યાં, ગીતો ગાયાં, નાટકો ભજવ્યા. નવી સરકારે ખરેખર જનતાને મનાવીને તેનો હૃદયપથો ફરીને સાંધાધને કાળા-ગળરથી મુક્ત કર્યું.

પણ માન્યામાં ન આવે એવી વાત તો સાંધાધવાસીઓએ મોટી મોટી કચેરીઓમાં જોઈ. પહેલાંના લાટ સાહેબોની ખુરશી પર દાવકા પુરશે એકા હતા. જોખડવાળવાળી છોકરીઓ હાથમા કલમ લખતે લખતી હતી. પણ આવ્યા બધા માણસો અમલદાર હોઈ જ કેમ થકે ? જમાનાના ખાલેલા સાંધાધવાસીઓ આપસમાં વાતો કરવા માંડ્યા—નજરાણું કે કમીશન ન લેનાર અમલદારની પાસેથી શી રીતે કામ કદાવવું ? પોતાના હોદ્દાનો લાભ ન લે એ માણસ બોટ મામે જ હશે ને ? પોતાની લાગવગ વાપરી સર્ગાવહાલાંઓને નોકરી ન અપાવે તેને એવક જ મણુવો જોઈએ ને ? અને ખરું પૂછો તો આ નવા નિશાળિયાઓને કોરટ કચેરી ચલાવતાં ક્યાંથી આવડે ? બંદૂક લખતે લડવા જવું અને માથડે ચડીને જાપણુ કંઠવું એ વાત જુદી, અને આ વાત જુદી. મર્ષકાલના ગમાર ગામડા-યાને વહીવટ ચલાવતાં ન જ આવડે પણ આ છોકરીઓ અહીં ક્યાંથી ભરાણી ?

પરંતુ થોડા જ વખતમાં સાંધાધને કળૂવ કરવું પડ્યું કે આ નવી જ માટીના માનવી છે. છેલ્લા દોઢ વરસથી માઓએ અગમચેતી વાપરીને રાજ-કરબાર અને હિંદોગ-વહેવાર ચલાવી શકે તેના કાર્ય-કર્તાઓ ને નવી તાલીમ આપવા માંડી હતી, નવી જનતા કારભારીઓની મોટી ફોજ તૈયાર થઈ રહી હતી. વિનયી મુક્તિ-સેનાની પાછળ નવા વહીવટકારોની ટુકડી શહેરમાં દાખલ થતી.

માઓની નેતાગીરી તળે માત્ર રાજસત્તા અને અર્થતંત્ર જ

નહોતાં બદલાયા પણ તેને બદલાવનારા પોતે પણ બદલાઈ ગયા હતા તેમનો સ્વભાવ બદલાતો હતો. ચીનને ખૂણે ખૂણે મુક્તિસેના દાખલ થઈ. તેનાં શહેરોએ અને ગામડાઓએ માઓના 'નવા માનવી'ના દર્શન કર્યાં. આવા અદ્ભુત નવા માણસોનો ધડકો માઓ પોતે કેવો હશે? સહુની આખ માઓ ત્સે તુંગ પર ઠરી.

*

૧૨

ચો ફાટે છે—કુળી ખીલે છે

પ્રાચીન ચીની સંસ્કૃતિના હાર્દ સમા એ સભાખંડમાં એક અપૂર્વ બનાવ બની રહ્યો હતો. તેના સાત થાંભલાઓ વચ્ચે ચીની જનતાના ૬૦૦ પ્રતિનિધિઓ નવા લોકશાહી રાજ્યનું નિર્માણ કરવા ભેગા થયા હતા. એ ઐતિહાસિક દિવસ હતો—તા. ૧લીઓક્ટોબર ૧૯૪૯.

ચેરમેન માઓ ત્સે તુંગનો અવાજ 'વક્તાને છાજે તેવો' ધન-ગંભીર નથી. એની બાધણ કરવાની રીત છટાદાર નથી એ બોલે છે ત્યારે કોઈ કિસાન ગામને ચોરે વાતો કરતો હોય એમ લાગે છે. તેને નાટકીવેડા આવડતા નથી. તેનો ચબ્દેચબ્દ તોળાઈ તોળાઈને બોલાય છે. દરેક વાતને એ શાસ્ત્રશુદ્ધ બનાવવાનો પ્રયાસ કરતો હોય તેમ લાગે છે. છતાં ય શ્રોતાજનો મત્રમુગ્ધ બનીને તેને સાભળે છે કારણ કે સહુના મનમાં ધોળાની વાત એ વધારે રપટ અને સચોટ રીતે રજૂ કરી શકે છે. માઓ કવિ છે. સ્વખદ્દષ્ટ છે. આજે તેનું

સ્વપ્ન દશામૃત ઘષ્ટ રહ્યું છે. તેની શાસ્ત્રસુદ્ધ વાણી શ્રોતાઓને સ્વપ્નસૃષ્ટિમાં વિહાર કરાવે છે અને કહે છે:

‘ગિરાદરો આટલેથી’ સંતોષ માની બેસી ન રહેના. આપણી મંજિલ હજી દૂર છે--૧૦૦૦૦ લી દૂર ! ત્યાં પહોંચવા માટે ભગી-રથ પ્રવાસો કરવા પડશે. આપણી સિદ્ધિઓ એ કાર્યને સફળ બનાવવા માટે આત્મવિશ્વાસ આપે છે.’

આ સમાની તૈયારીઓ તેણે છેક ૧૫મી જૂનથી કરવા માંડી હતી. તે દિવસે આ પરિષદની જૂમિકા તૈયાર કરવા માટે આયોજન-સમિતિ અસ્તિત્વમાં આવી હતી. તેણે ચૂટેલી સંસ્થાવન સમિતિના ૬ સભ્યો હતા-માઓ ત્સે તુંગ (પ્રમુખ), ચાઉ એન લાઈ (ઉપપ્રમુખ), માર્શલ લી ચી સેન (કોમિન્ટાંગની ક્રાંતિકારી સમિતિના પ્રમુખ), શેન ચુન જુ (લોકશાહી સંઘના જવાબદાર નેતા અને ચીનના પ્રખ્યાત ધારાસભ્યો), ડો મો જો (ગિન પક્ષદાર વિજ્ઞાન લેખક) અને ચેન શુ તેંગ (પ્રકાશક અને શાધાઈ કમર્સિયલ પ્રેસના ડાયરેક્ટર.)

આ પરિષદના પ્રતિનિધિઓ કેટલા અને કેવા હોવા જોઈએ તે સંસ્થાવન સમિતિએ જ નક્કી કર્યું હતું. ચીનના જુદા જુદા રાજ-દારી પક્ષો, આમ સંગઠનો, જુદા જુદા વિસ્તારો અને મુક્તિદોષના પ્રતિનિધિઓનું પ્રમાણુ ધોરણ ‘નવી લોકશાહી ના જ ધારણુની આખી કરાવે છે.

આ પરિષદમાં ચીનની મશહૂર સુસિદ્ધિન વ્યક્તિઓ જોડે એવા લોઝો ય બેકા હતા કે જેમને વાંચનાં લખતા આવડતું નહોતું; પરંતુ ક્રાંતિ શું છે એ વાત જાણી શબ્દોમા અસરકારક રીતે સમજાવી શકતા હતા. રાજપ્રુશીથી પેકિંગને મુક્તિસેનાને હવાસે કરનાર નગરપતિ કુ ત્સો યી પણ ત્યાં હતો. સહુ મંજીરતાપૂર્વક પરિષદમા રસ લઈ રહ્યા હતા. તેમની જવાબદારી મોટી હતી. સમસ્ત ચીનને

પસંદ પડે એવી નવી લોકશાહી સરકાર તેણે સ્થાપવાની હતી, બરિષ્ઠ માટે સંયુક્ત કાર્યક્રમ દોરવાનો હતો. આઉ એન લાઇએ પોતાના ચાર કલાકના બાપણમાં, સંચાલન સમિતિએ તૈયાર કરેલ કાર્યક્રમના ખરડાની વિવિધ ક્લમે સમજાવી હતી. ત્યાર બાદ પ્રતિનિધિઓ પોતપોતાના જૂથમાં છૂટા પડી ગયા—પત્રકારો પત્રકારોના ગ્રુપમાં ગયા, લોકશાહી સંઘના પ્રતિનિધિઓનું જુદું ગ્રુપ હતું વગેરે—ત્યા સંચાલન સમિતિના ખરડા પર મુક્ત ચર્ચાઓ થઈ. શાંધાઈની સ્ત્રી પ્રતિનિધિએ ખરડાના સહકારી પ્રવૃત્તિ વિષેના ભાગને નજાળો ગણ્યો. સહકારી ઉત્પાદનમંડળીઓ માટે ગાજની મદદ માગી. એ અભિપ્રાયની નોંધ લેવાઈ.

સંચાલન સમિતિએ તમામ સલાહ સૂચનો ધ્યાનમાં લઈને બીજો ખરડો તૈયાર કર્યો અને પરિપક્વ વાંચી સંભળાવ્યો. ફરી પ્રતિનિધિઓ જૂથવાર વહેંચાઈ ગયા—આ વખતે મિશ્ર જૂથોમાં ચર્ચા થઈ અને સંચાલન સમિતિએ ત્રીજો ખરડો તૈયાર કર્યો. આવી રીતે સાત વાર ખરડાઓ તૈયાર કર્યા પછી આખરી સંયુક્ત કાર્યક્રમ પરિપક્વ પસાર કર્યો સંયુક્ત મોરચાની કાર્યપદ્ધતિનું આ ઉત્તમ દર્શાવ છે.

એક પ્રતિનિધિએ કહ્યું. ‘આ કાર્યક્રમ અમારે ત્રણ વરસમાં પૂરો કરવાનો છે, એ વડાની શકાય તેવી હુંડી છે. અમે ત્રણ વરસમાં નિરક્ષરતા તદ્દન નાબૂદ કરીશું એમ કહેતા નથી; પરંતુ તેમ કરવાના તમામ પ્રયાસો કરવાનું વચન આપીએ છીએ. અમે સમાજવાદ સ્થાપવાની વાતો કરતા નથી. કારણ, તેની પહેલાં નવી લોકશાહી પદ્ધતિ આણવી જરૂરી છે. અમે તેમાં દ્વંદ્વાત્મક ભૌતિકવાદને મુખ્ય સિદ્ધાંત તરીકે દાખલ કર્યો નથી કારણ, અમારા સંયુક્ત મોરચાના, ખ્રિસ્તી લોકો તેનો વિરોધ કરે છે. મન આ’

ફરેક પ્રતિ,

નિધિ સમજતો હતો કે પોતે શાને મન આપે છે અને દરેક મુદ્દો લાભદાયી શા માટે છે’

વ્યામપીડ પર માઓના જન્મજા હાથે બેઠેલા માતામ મુન યાન સેનની આ મોઝા હર્ષના આસુ બિભરાતા હતા તેમના મૃત પતિ ચીનના રાષ્ટ્રપિતા—ડૉ. મુન યાત મેનનું વારમખત આજે અમતમા મુકાતુ હતું નૂતન ચીને સાહીરાદને હાપર કમો હતો, જાણુસાહી સામે લડવા જાણ ચડાતી હતી, જનતાને રોગી રોગ આપવાના પ્રમાણિક પ્રયામો ધમશપૂર્વક ચક્ર રજા હતા સમુક્ત મોરચો આ પીને રાફતુ એકીકરણ ક્યું હતું માતામ મુન યાન મને કહ્યું, નૂતન ચીનનું હૈયુ આજે ધમખી રહ્યું છે ચીની કમ્યુનિસ્ટ પાર્ટીના સાચા નેતૃત્વને પ્રતાપે આપણે આ ઐતિહાસિક દિન જોઈ શક્યા છીએ હવે ગેરની છે એ સુનતા નહુ મહાન સિદ્ધાંતોનો સફળ અમન થશે’

પરિવર પૂગી યજ્ઞ પ્રતિનિધિઓ વિખરાતા હતા એક વૃદ્ધ કિસાન કહેતો હતો ‘કુશિયા આજણને આજ સુધી સરી ગતી રેતી ગણતી હતી હવે આજણે નક્કર ખડક બન્યા છાએ’

*

ચીન વિજયોત્સવ માણતુ હતું જનતાના મરકાજ તેમા શામેલ હતી માઓની છાની ગજ ગજ બિહળતી હતી

નાકે નાકે દીધાવતીઓ ઝગડળતી હતી નદીકિનારે દારખાનુ ફૂટુ હતું આજમા રમઝેરગી રોસનીના કુવ ન વેરાના હતા રોગીઓમા વિજયોત્સવ આમાનવૃદ્ધો ટોળે મળ્યા હતા એ માનવ મકરામણની ઉપર ધમ પનાકાઓ ફરરતી હતી એક લાગા વાસડા પર વિરાટ મશીનનું મોડેલ ડોમ્બા કગતુ હતું, તો ઊભ વામ પગ પૂઠાના વિમાનો અને કાપડમિતો તેની સરખાઈ કરવા મથતી હતી પરતુ તેથીએ ઉપર તરી આવતુ હતું કે ફૂં બિયુ સાતિનું

પારેહુ ' ઢોન, નમારા, ત્રાસા, શરણાઈઓ, ઠમકતા ધૂવરા અને રણુકતા મજરાનો નાદ બેદીને એક જુનદ અઝાજ ઊડતો હતો — 'વિશ્વશાંતિની રક્ષા કરો !'

નાચના ગાના વરણાગીઓ વારંવાર સૂત્રો પોકારતા હતા — 'જનતાની સરકાર ઘણું જીવે ! માઓ ત્સે તુગ દીર્ઘાયુ હો !'

*

હજી એક અગત્યનું કાર્ય ખાફી રહી જતું હતું મરતી વખતે સુન યાત સેને કિચ્ચારેલ વેણુ નૂતન ચીન જૂથુ નહોતું. રાષ્ટ્રપિતાની અંતિમ ઇચ્છા પૂરી કરવા માઓ મોરકો તરફ રવાના થયો.

ડૉ. સુને સોવિયેત સંઘ જોડે કરેલા મૈત્રી કરારો આગે તોડી નાખ્યા હતા, પરંતુ 'સિઆન પ્રકરણ' બાદ જાપાન-વિરોધી યુદ્ધ દરમિયાન તેણે ફરી રશિયાની મદદ માગી ત્યારે સંકટમસ્ત પાડોશી પાછળી વાતો યાદ કરાવ્યા વિના સોવિયેત સંઘે નિખાનસ બાવે મૈત્રીનો હાથ લાગો ક્યો હતો.

તા ૧ ઓક્ટોબરને દિવસે સમસ્ત ચીને એક અરાજે જાહેર ક્યું કે હવે તેને આગ પરથી ત્રદા ઊડી ગઈ છે અને નવું લોક-શાહી પ્રજાસત્તાક તેમની આશા ઉમંગોતુ પ્રતીક છે ત્યારે સંયુક્ત પશુ અયકાયા વિના સોવિયેત સંઘે તેમના નવા પ્રજાસત્તાકને માન્ય રાખ્યું હતું.

ચીની પ્રજાની આરજી હકૂમત સ્થપાઈ ત્યારથી સોવિયેત સંઘે તેની જોડે લેનડેનડના સંબંધો શરૂ કરી દીધા હતા ૨૦૦ સેનિયેત નિષ્ણાતો ચીની નવજુનાનોને વિવિધ ક્ષેત્રોમાં તાલીમ આપતા હતા આગે ધપતી મુક્તિસેનાની પાછળ પાછળ રેલવેના પાટાઓ નાખવામાં તેમણે ચીની રેલવે કામદારોને જે મદદ કરી હતી તે યોગેનમૂન છે.

અને હવે, જનતાના લોકચાહી પ્રગ્લસતાકની સદ્દર પાયા પર સ્થાપના થઈ ચૂક્યા પછી, જન્મે પાડોશીઓ વચ્ચેના મૈત્રીગંધનો વધારે મજબૂત જનાવવાનો સમય પાડી ગયો હતો. તે કાર્ય પાર પાડવા માટે માઓ મોરકો આપ્યો હતો તેની વરસોજૂની આગ-જખા આગે પૂરી થતી હતી. જ્યેષ્ઠ ગિરાદર, સલાહકાર સ્તાલિનને તે પહેલીવાર ફગફ મળતો હતો. સ્તાલિનની ૬૦મી વરસગાંઠ પેનાનમાં ઉજવી ત્યારે તેણે પોતાના ચિંતામરત દેશગાંધવોને કહ્યું હતું કે સહુ સારાવાનાં થઈ રહેશે ત્યાં સુધી ડાહ્યો સ્તાલિન દુનિયામાં છેલ્લે છે ત્યાં સુધી માનવજન સવામન છે.

અને હવે માઓ ડાહ્યા સ્તાલિનની મુલાકાને મોરકો જમ પડોવ્યો હતો. તેના ઉમંગનો પાર નહોતો. મોવિથેન બૂગિની બમ્પ સિદ્ધિઓમાં તે ચીનનું અવિધ્ય જોતો હતો. મોરકોના આલેશાન જનમહેલો, કીડાઉઘાનો, ગાલમદિરો અને જંગી કારખાનાઓમાં તે કલાકોના કલાકો વિનાવતો હતો.

સડસડાટ દિવસો પસાર થતા હતા પણ માઓનું કવિહૃદય મરત હતું. ત્યારે દુનિયામરના મૂઝીદારોના અખગાગે જૂમાજૂમ મયાવી રહ્યા હતા કે સ્તાલિન માઓની પાસે પરાણે પરાણે ‘રશિયાનો ચાહીસા’ સીકારાવે છે, માઓ તેના વિરોધ કરે છે...જન્મે વચ્ચે ખટરાગ જાઓ છે...વગેરે. પરંતુ તા. ૧૪મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૫૦ને દિન શાહીવાડીઓના દાંત ખાટા થઈ ગયા. તેમના રોખ-ચલ્લીના મિનારાઓ કડકજૂમ કરતા તૂટી પડ્યા. કારણ તે દિવસે નિઃસ્વાર્થ લોકમૈત્રીના નમૂનારૂપ અનિહાર્મિક કરારો પર આડિ એન લાઈ અને વિશિન્સ્કી પોતપોતાની મરકારો વતી સહીઓ કરતા હતા. માઓ ત્સે તુમ અને સ્તાલિન તેમની પાછળ ઊભા ઊભા મરક મરક હસતા હતા.

આ કરારોની રૂબે બન્ને દેશો વચ્ચે સંપૂર્ણ સમાનતા રચપાઈ હતી. ઝારશાહીના જમાનામાં ચીન પાસેથી પડાવી લીધેલ પોર્ટ અર્થાત્ અને દાખરેનનાં બદરો તેમ જ ચેન ચુન રેલવે સોવિયેત સંઘે, કરો. પણ બદરો લીધા વિના, ચીનના હાથમાં સોપી દાખી હતી ! આ પગલાંની ઉદારતા જોવી હોય તો અગ્રેજોએ આપણી સાથે કરેલા કરારો માટે ધમપછાડ મારવું છિટ્તન અને 'આઝાદ' ફિલિપાઈન્સને દબાવવું અમેરિકા યાદ કરો. બન્ને વચ્ચેના દરક બેઠીને આખે આવશે.

વિશ્વયુદ્ધ દરમિયાન ઈંગ્લાંડે આપણી પાસેથી ઉધાર માલ લીધો, આપણું પુરાંત બડોળ લંડનમાં જમા થયું. લડાઈ પછી તેણે દાદા-ગીરી કરીને આપણી પાસેથી લીધેલું કરજ ઘટાડી નાખ્યું એટલું જ નહિ પણ બાકીના પૈસા પણ તેની મરજીમાં આવે તેમ અને ત્યારે છૂટાં કરે છે. તે પૈસા વડે આપણા ઉલ્લોગીકરણ માટે જરૂરી એવા મશીનો ખરીદવા—ખુદ ઈંગ્લાંડ અને અમેરિકા પાસેથી ખરીદવાની પણ આપણને છૂટ નથી. આપણે પગબર થઈએ એ વાન શાહીવાદીઓ સાંખી શકતા નથી. આપણી 'આઝાદી'ના ચોથા વરસમાં પણ આપણે તેમની પાસેથી મોટરના છૂટા છૂટા બાગો જ આપાત કરીએ છીએ ! આપણને છૂટ મળી છે માત્ર આ બાગોને જોડી તેના પર 'મેક્કડ ધન ઈંડિયા'ની છાપ મારવાની !

સોવિયેત યુનિયન નવા મૈત્રી-કરારો દ્વારા ચીનને ૩૦ કરોડ ડોલર લાંબામાળા માટે ધીરે છે. તેમથી ચીન પોતાને જરૂરી મશીનો બનાવવાનાં મશીનો, વીજળી પેદા કરવાનાં યંત્રો અને ઝડપી ઉલ્લોગીકરણ માટે આવશ્યક તમામ મૂળભૂત જરૂરિયાતો ખરીદી શકશે. ચીની જનતાના નૂતન પ્રગ્નસતાકેને પગબર કરવામાં મદદ કરવી એ દરેક લોકસાહી સ્વાનંત્ર્યપ્રેમીની પવિત્ર કરજ

છે—એ સિદ્ધાંતને આધારે આ નવા કરારો ઘડાયા છે.

ચીન અને સોવિયેત સંઘ સુખદુઃખનાં સાથી ગન્યાં હતો. કેમ-
લીનના મિનારા પર મીઠો ઘંટારવ ગૂંજતો હતો. મોસ્કોના આકા-
શમાં સગવડ ચમકતો કેમલીનનો પ્રચંડ રત્નજડિત સિતારો આજે
વિશેષ તેજસ્વી લાગતો હતો. માણેકના રતુગડાં ફરણો વધારે
ધેરનાં ગન્યાં હતાં કેમલીનની અગાસી પરથી સ્તાલિન-માઓની
નજર લેનિનની સમાધિ પર પૂન્યજાતે મંડાઇ હતી. એ મહાન
ક્રાંતિકારની ભવિષ્યવાણીના પડધા સંભળાતા હતા:

‘રશિયા ચીન અને હિંદની પ્રજા દુનિયાનું ભવિ નહી
કરશે ! આ ત્રણ પ્રજાઓની માનવજાતમાં જલ્દમતી છે.’

આજે ત્રીજા ભાગની માનવજાત સાહીવાદની નાગચૂડમાંથી
છૂટી પ્રગતિને પથે વિરાટ પગલું ભરતી હતી. તેજસ્વી સિતારો
ચમકતો હતો. મધુર ઘંટારવ રણકતો હતો. પેકિંગમાં હર્ષનાદ
આમ મગવતો હતો. યુવાન ચીન ‘મોટાભાઈ સોવિયેત’ને અંતરના
ઉમળકાથી બેટવું હતું.

*

સોવિયેત સંઘમાં ત્રણ મહિના ગાળ ને માઝો ત્સે તુગ પેકિંગ
પાછો ફર્યો તેને લગભગ એક વરસ પૂરું થવા આવ્યું છે. પરંતુ
એટલા દૂરના સમયમાં પેકિંગમાં અદ્ભુત ફેરફારો થઇ ચૂક્યા છે.
તેના મદના કળામય કાંગરાઓ, આલેશાન દગ્ધાળાઓ, લીલોતરીના
ઝૂમખાને સાંકળી લેતા વૃક્ષોની હારમાળાઓ અને તેના ઢળતા
સોનેરી જોરડાંઓ—પ્રાચીન ચીની ચિત્રકારનું એ માનીતું દરય મળ-
સ્કાના આર્ષાં ધુમ્મસમાં આજે પણ એટલું જ આકર્ષક લાગે છે.

આજે આ પ્રાચીન સૌન્દર્યસ્વરૂપ ગન્યું છે પહેલાં એના સુંદર
અંગમાં બરાબેદો મેલ મવાતો હતો. આજે તેની સુચસ દુનિયા

હારમાં પગરે છે તેનો મધમપાટ મિત્રોને તેમ જ દુકમનોને નૂતન ચીનના અસ્તિત્વનું જ્ઞાન કરાવે છે. કારણ આજે ત્યાં નવી લોકશાહીનું મનોહર પુષ્પ ખીલી ચલ્યું છે.

નવી લોકશાહી ' જોના કલેવરમાં વગેરે પહેલાં માઓએ ચીની આઝાદીનો આત્મા જોયો હતો તે નવી લોકશાહી ' નવી કારણ કે તે અપૂર્વ છે. અદારમાં સૈકાથી લોકશાહીની જ્ઞાનના માનવ જ્ઞાન-સમાં જગી છે ઈગ્નાઝ, ક્રાન્મ આદિ યુરોપના દેશોમાં લોકશાહી કનિજો થઈ છે ત્યાંના જમના મૂડીવાદી વર્ગોએ આપખુદ સામંત-શાહીનો સફળ આમનો કર્યો હતો. શ્રમજીવી પ્રજાએ તેને સાથ આપ્યો હતો. પરંતુ સામંતોના હાથમાંથી રાજસત્તા પોતાના હાથમાં આવી ગયા બાદ ક્રાંતિના મૂડીવાદી નેતાઓએ શ્રમજીવી પ્રજાને ક્રાંતિના મીઠા ફળથી વચિત રાખ્યા હતા. ચીનની નવી લોકશાહી આવી લોકશાહી કરતા જુની જ માદીની છે

લોકશાહીની બીજી મિમામ છે સોવિયેત રશિયાની.

સન ૧૯૧૭માં એક નવા પ્રકારની ક્રાંતિના દુનિયાએ દર્શન કર્યો હતો. રશિયાના શ્રમજીવીઓએ મજૂરક્રાંતિ દ્વારા આરશાહીને ઉથલાવી પાડી હતી. મજૂરક્રિયાનોનું રાજ તેમણે સ્થાપ્યું હતું. પરદેશી મૂડીવાદને દેશનીને તેમણે આંતરરાષ્ટ્રીય મૂડીવાદી સમાજ રચનામાં ગામકું પાડ્યું હતું સોવિયેત રાજ એટલે મજૂર-કિસાનો માટે લોકશાહી અને મૂડીવાદીઓ માટે સરમુખત્યારી

ચીનની નવી લોકશાહી સોવિયેતની આ સમાજવાદી ક્રાંતિ કરતાં ય જુની છે. એ જુની છે કારણ કે જાનને ક્રાંતિઓની જૂનિકા જુદી છે. આરશાહી રશિયા સામ્રાજ્યવાદી શોષક દેશ હતો. ગઈ કાલનું ચીન ગોપિત સંખ્યાન હતું. પરદેશી શોષકોને મારી હટાવવા માટે ચીનના રાષ્ટ્રીય મૂડીવાદીઓ ચીની મજૂર-કિસાનોની

પડખે રહીને લજ્યા હતા. મર્યાદાનિક ચીનમાં ઉત્પાદનના સાધનો પૂરતા વિકાસ પામ્યા નહોતા. તત્કાળ મહાજ્વાલ ગ્રાહ્ય નેટલી આર્થિક ભૂમિકા ચીનમાં તૈયાર નહોતી. વચગાળાના તબક્કામાં મિશ્ર અર્થવ્યવસ્થા અનિવાર્ય હતી. તેમાં ગૃહીય ઉદ્યોગો માથે અગત્ય મૂકીને પણ ધ્યાન હતું. ચીનની નવી લોકશાહી એટલે મજૂર-કિસ્મત મધ્યમ વર્ગ અને રાષ્ટ્રીય મૂડીવાદીઓ મારે લોકશાહી અને ગણવાર્ગિકતા મામંતવાદીઓ તેમ જ શાહીવાદીઓના આડતિયાઓ મારે મરમુખત્યારી. નવી લોકશાહી એટલે જનતાની મરમુખત્યારી.

એમ તો દુર્કાંડાનમાં એક લોકશાહી કાલિ થઈ હતી. તે પણ એક સરવાળ હતું. દુર્કાં મજૂર-કિસ્મત અને મૂડીવાદીઓએ પણ સામંતશાહી તથા શાહીવાદને હાથપા દેતા. જનાય એ કાલિને પાલ્લ પકડી આવેની લોકશાહી જૂના પ્રકારની રહી. કેમકે તેના મૂડીવાદી નેતાઓ એમ કહી શક્યા હતા કે 'આટલે જ બળ, એથી આગળ નહિ'

પરંતુ એ સન ૧૯૧૭ પડેવાનો જમાનો હતો. ૧૯૧૭ રશિયાની સમાજવાદી ક્રાંતિનું વર્ષ. એ ઐતિહાસિક વરસ પછી જૂના પ્રકારની લોકશાહી અશક્ય બની ગઈ છે, કારણ, રશિયન ક્રાંતિએ કુનિયાના મૂડીવાદીને પાંગલો બનાવી દીધો છે; અમથીઓનો સડાપક અગ્રેય ગડ ખટો થયો છે. તેણે નવા યુગના દાર ઉલાડ્યા છે. આ યુગમાં નિર્માણ થતી તમામ લોકક્રાંતિઓ આનરરાષ્ટ્રીય સમાજવાદનું અગ બની જાય છે, તે મોવિયેન ગજની હાલખીમાં રથાન પામે છે.

દરેક યુવાન ગાંધના મૂડીવાદીઓને જો મોગ્યે યુદ્ધ ખેલતું પડે છે. પરદેશી શોષક માથે કોઈ પણ મૂડીવાદ કદી ય એકલે હાથે લડી શક્યો નથી. આજ સુધી તેને કેવળ સાથ આપનાર અમથી વર્ગ

હવે જગૃત છે. તેની સામે મૂડીવાદી નેતાઓની કૃત્રિમ મર્યાદાઓ ટકા શકતી નથી. તે ક્રાંતિની આગેવાની પોતાને હાથ ધારણ કરે છે; અને ક્રાંતિને આખરી મજિલ સુધી પહોંચાડીને જ જ પે છે.

આજનો મૂડીવાદી નેતા કામાડોલ જની જાય છે. ધડીકમા તે પરદેશી શોષક સામે કુંકાડા ગારે છે તો ધડીકમા તે જગૃત જનતાના પુણ્યપ્રકોપથી બડકીને પરદેશી દુરમન જોડે જાંધછોડ કરવા પ્રેરાય છે. માઓએ મૂડીવાદી નેતાઓનું દ્વિરંગી રૂપ પહેલેથી જ પારખ્યું હતું અને એટલે જ તેણે સતત આગ્રહ જારી રાખ્યો હતો કે નવી લોકશાહી ક્રાંતિનો નેતા મમૂરવર્ગ જ હોઈ શકે—મૂડીવાદ નહિ. મૂડીવાદ બેધારી તલવાર વાપરે છે તો તેને પાંગરો કરે એવી બેવડી ચાલ જનતાએ ચાલવી જોઈએ. એમ કરવાની શક્તિ માત્ર કામદાર વર્ગમાં જ છે.

*

આજે ચીનમાં માઓના વિચારો મૂર્ત સ્વરૂપ પામી રહ્યા છે. નવી લોકશાહીની નવલખ પાંદડીઓ ખીલી રહી છે. તેના પમરાટ ચારે દિશામાં ફેલાઈ રહ્યો છે પ્રાચીનકાળમાં પૌર્વાત્યોનું પાટનગર જનેશુ પેકિંગ વચગાળામાં રેલિયાળ તાલુકાગામ જની ચૂકચું હતું તે આજે ફરી વિશ્વના પાટનગરોમાં પોતાનું ગૌરવતંતુ રચાત મ્લાપ્ત કરી રહ્યું છે. તેના હાર્દમાં મદાન પ્રસંગો આકાર લે છે. તેના ખૂણેખૂણે નાનાવિધ કાર્યક્રમોથી મધપૂડાની માફક-મૂંજે છે. પરંતુ તેને વોશિંગ્ટનના ધમલિયા છવન સાથે સરખાવો તો સુંદર પેકિંગ શાંત છે. એ શાંતિ પોતાના સામર્થ્યના જાનમાથી, પ્રમાણિક આત્મવિશ્વાસમાંથી જન્મી છે તેની પ્રવૃત્તિઓ રચનાત્મક છે. એક મહિનો પણ એવો પમાર થતો નથી કે જ્યારે અહીં કોઈ રાષ્ટ્રીય અથવા આંતરરાષ્ટ્રીય પરિપક્વો ભરતી ન હોય. આંતરરાષ્ટ્રીય વિધાર્થી

પરિપંદમાં ભાગ લેવા માટે દુનિયાભરના વિદ્યાર્થીઓ અહીં આવ્યા હતા. આંતરરાષ્ટ્રીય લોકશાહી સંમિતિને હિંદી સરકારે જાહેર આપ્યો ત્યારે તેણે પેકિંગનો આશ્રય લીધો હતો. ૭ કરોડ ૮૦ લાખની સભ્ય સંખ્યાવાળા અખિલ વિશ્વ મળૂર-મહામંડળના આશ્રય તથા એશિયા અને ઓસ્ટ્રેલિયાના કામદારોનું આવનવિયત સ્વાગત પણ પેકિંગે જ કર્યું હતું.

આઝાદ નૂતન ચીન આપમેળે એશિયાવાસીઓનો નેતા બની રહ્યું છે. નવી લોકશાહીની મુગ્ધ મિત્રોને મોહિત કરે છે, શત્રુઓમાં સનેપાત જગાડે છે. ચાંગને કોમોસાના ટાપુમાં ઢાંકી દહુરી ખેડેલું અમેરિકા રાતદિન તરફડે છે. ચીનની વાહે દક્ષિણ પૂર્વના લોકો પણ શાહીવાદી ધુંસરી ફાળવી દે તો? દેશદેશમાં તે પૂતળાં સરકારોને ડોલરિયા જખતર પહેરાવે છે. ક્રાંતિનો દીપ આલવી નાખવાની તેને ઘેવછા લાગી છે. કોરિયા વાટે તે ચીનના સીમાડા મુઠ્ઠી પકોંચી જાય છે. યાલુ નદીને પાર માંચુરિયાનાં કારખાનાઓ પર તેના જોંગ વરમે છે. પણ—

પણ પડકાર સંભળાય છે—ખગરદાર ! અમારી મહામૂસી નવી લોકશાહીનું રક્ષણ કરવા અમે સમર્થ છીએ, માઓના સૈનિકોનો એ પડકાર છે. ચીની લશ્કર કોરિયાની વહારે ધાય છે. આજે ચીની હવાઈ જોનો કારસો રવાના થવાનો છે. માઓ તેમને વિદાય આપવાનો છે.

હવાઈ મેદાનપર જતાં પહેલાં માઓ પેકિંગની ‘અયુ ટેકરી’ પર જઈ રહ્યો છે. જાપાની આક્રમણખોરોએ તેમ જ ‘ત્રણ મહાન સેનાતો’ના રાષ્ટ્રીય દુશ્મનોએ આ ટેકરી પર ચીનના લાખો બત્રીસ-ત્રણ દેશબંધોને છવ્વતા દાટ્યા હતા. માઓ એ સહીદાને અંજલિ આપવા જતા હતા.

તે વેગ ક્ર ચીન સડકપરથી પસાર થયો. ‘કલોક સ્ટોર’ના પાટિયા-

પર નજર પડતા તેની આખો હચી પડી આ દેશનેમય દુકાનમાં પહેલા માત્ર શ્રીમત ઘરાડોજ આવી શકતા આજે તેની પતિકાઓ કારખાને કારખાને વહેંચાય છે. બાપુશાહી જમીનવ્યવસ્થામાથી મુક્ત પતેના ખેડૂત આજે જે પૈમા ખચ્ચી શકે તેમ છે. તેને તિત-નવો માલ જોઈએ છે. કાપડ, રાચરચીયુ, પુખ્તકો—લાવો, લાવો, બસ લાવો ! વેપારીઓની પેઢીઓમા નાણાનો ઘોષ વરમે છે. નવી સરકારે ભાવો રિયર જનામ્યા છે તેથી તેનું કશું જ નુકમાન થયું નથી. એક વરસમા દસગણી ઘરાડી વધી છે, તેમાથી ૪૦ ટકા જેટલા કિસાનો છે ઝકપથી વિકાસ પામતી સદકારી વેપાર મક-ળાઓ પણ અગત વેપારીઓના માર્ગમા અંતરાવરૂપ જાતી નથી કારણુ ચારે તરફથી જાનરો ખીલી રહ્યા છે.

માઓની આખમા અમી જરાયા. તેને આજે એક ગામડિયે લખેલો કાગળ મળ્યો હતો. ચીનમા ખેતરો લહેરાતા હતાં. મોનવ-વરણાં ડોડના ડોડતાં હતા દુકાનોની બૂમિ તરીકે નામચીન જાનેયો દેશ આજે પોતાના દુષ્કાળ પીડિત પડોશી હિંદને સમ્મે ભાવે એક લાખ ટન ચોખા આપવાનું વચન આપી શક્યો હતો ! એ ખેત-રોને સમૃદ્ધ જનાતની નવી લોડયાહીનો નહેર-યોજનાઓ દિન મ દિન આગળ વધી રહી હતી અગળચડી હું હાથ નદીને ચીનના સપૂતો કાખૂમા લાવી રહ્યા હતા. તોફાની નદીઓમા ચોખ્ખે રથજે બધાબધી તેના પૂર ખાળના અને તેના વહેણને નહેરોની વિરાટ જાળમા ફેનાવી, લાખો એકર જમીન ફળદ્રુપ જનાવવાના મનોરથ પૂર્ણ થવાનો દિવસ નજીક હતો. રાષ્ટ્રના નવનિર્માણમા મશગૂન જાનેયા કિસાનોનું મનસ ઝકપથી જાગ્યાઈ રહ્યું હતું. આ મૂંઝવણ પરિવર્ત-નમા નવી સરકાર આગળ પડતો ભાગ ભજવતી હતી. તેણે નવો લગ્નધારો પસાર કરીને ઓંઓને અસલ ગાંઝાઈ ચક્ષી હતી.

રચનાત્મક કાર્યમાં પરોવાયેલી એ આઝાદી સ્વચ્છંદ જની જાણ એવો ભય નહોતો. નહેરુનું જાંધકામ કરવા મજેલ જુવાન વિધવા ગઢકાલના ખેનમજૂર પણ આજના શ્રમતીર ખેડૂત જુવાનના પ્રેમમાં પડી. આખા ગામે એમનાં લગ્નોત્સવમાં ભાગ લીધો. વર-વધુને વિચાર આવ્યો, 'ચેરમેન માઓ આપણા દુઃખના સાથી હતા તો પછી તેમને સુખના ભાગીદાર કેમ ન જનાવવા ?'

તેઓ નવાં નવાં લખતાં વાંચતાં શીખ્યાં હતાં. તેમણે પોતાના વાંકાચૂંકા અક્ષરમાં કાગળ લખવા માંડ્યો. ગામમાં આ વાત ફેલાઈ ગઈ અને આખું ગામ કાગળ લખવા અધીરું જતી ગયું. કોઈને પોતાની ગાય વીંચાણી છે તેના ખજાર આપવા હતા તો કોઈને કોરિયાનો જંગ છૂતવાની બલામણ કરવી હતી. ગામના મા તરે તોડ કાઢ્યો કે સફુએ સાથે મળીને એક સહિયારો કાગળ લખવો કે જેથી 'આપણા કામદા ચેરમેન માઓ' તે સહેલાઈથી વાંચી શકે. એ જ કાગળ આજે માઓને મળ્યો હતો. ઉપર સરનામું લખ્યું હતું:

'અમારા વકાલા ચેરમેન માઓ : ચીની જનતાના તારથુહાર !'

માઓની આંખમાં હરખનાં આંશુ આવ્યાં. તે આગળ ચાલ્યો. નિશાળે જતાં, મલગોટાં જેવાં જાળકેનો કિલકિલાટ સંભળાયો. સન ૧૯૪૬માં ૧૪૮,૬૦૦ પેકિંગના જાળકેને પ્રાથમિક શિક્ષણ મળતું. આજે તેની સંખ્યા ૧૮૧,૨૦૦ સુધી પહોંચી છે. તેમના અભ્યાસની ક્ષણ પણ સુધરતી જાય છે. વિદ્યાર્થીનાં દાર મજૂર-કિસાન જુવાનો માટે ખુલ્લાં છે. પેકિંગમાં નિતનવા નાટકધરો, સિનેમાગૃહો બંધાય છે. દેશપરદેશનાં ચિત્ર-પ્રદર્શનો જરાય છે. આજે પેકિંગ ખરેખર એક મહાન સંસ્કારકેન્દ્ર જતી ચૂક્યું છે. તેના પ્રવાહો ચીનભરમાં ફેલાય છે. હુદાર, સુતાર, મેચી, માળી—તમામ સંસ્કારી જતી

રજા છે. સમસ્ત ચીનની માફક તેનું પાટનગર પેકિંગ એક વિરાટ શિક્ષણધામ બની ગયું છે. ગણકાલ સુધી જે દેશમાં જે પુસ્તકોનાં હજાર પ્રતો અપવી પણ મુશ્કેલ હતી ત્યાં આજે એક સાળનાં આવૃત્તિ પણ ઓછી પડે છે !

‘આધ ઓ!—’ માઓએ હાથ હસાવ્યો અને બાળકો માઆની આસપાસ વીંટળાઈ ગયા.

‘ચેરમેન માઓ! નવું ગીત—’ એ-ચાર બાળકો બોલી ઊઠ્યા.

‘શાને માટે ? તમને ધનામ મળવું જોઈએ એવી વાત કહો છે ?’ માઓએ હસીને પૂછ્યું.

‘આજે અમારો પ્રતિષ્ઠાદિન છે. તમે કહેા છો ને કે અમે આપણા દેશની ‘આશા’ છીએ ? આજે તમામ વિદ્યાર્થીઓ તમને વચન આપશે કે તેઓ ખૂબ ખૂબ ધ્યાન દઈને બહુશે અને રાષ્ટ્રના નવસર્જનની જવાબદારી સંભાળવાની લાચકાત મેળવશે.’

કિસ્સોલ કરતાં બાળકો પોતપોતાને રસ્તે ચાલ્યાં ગયાં. એમાંથી એક આઠ દસ વરસનો મજૂર-બાળક માઓની અંગળી પકડીને તેની સાથે પેકિંગના રાજમહેલ તરફ જતો હતો તેના મજૂર મા-બાપને વરસમાં એક મહિનો ચડતે પગારે રજા મળતી હતી. આ મહિનાની રજા માળવા તેઓ રાજમહેલમાં આવ્યાં હતાં. કારણ શાહી મહેલ હવે જનતાનું આરામગૃહ બની ગયો ને તેની નજીક

નગરની નવી યુનિસિપાલિટીએ સરકારનું 'ફ્રેનેજ' સુધારી આપ્યું છે. મજૂરોની ગંદી ગલીઓ અને ઝૂંપડાઓ અદસ્ત થયા છે. તેની જગ્યાએ સુધક મકાનો બિનાં થયાં છે. એક વરસમાં જ નળના પાણીની સગવડ વધી છે—૧૩૫૦,૦૦૦ પેકિંગવારણીઓમાંથી ૧૨,૨૦,૦૦૦ને 'નળનું' પાણી મળે છે.

માઓ રાજમહેલના ઉદ્યાનમાં પહોંચ્યો ત્યારે પેલા બાળકોના માઓપ સવારનો નાસ્તો કરતા હતા. તેમણે માઓને તળેલાં ઈર્ડાં આપવાનો આગ્રહ કર્યો પણ મોડું થતું હોવાથી માઓ આગળ વધવા આગ્રહ હતો. પેલા બાળકે તેની જોડે 'અશુ ટેકરી' પર જવાની જિજ્ઞાસી. નાસ્તો કરીને બંને જણા બહાર પડ્યાં ત્યારે મજૂર-માતાથી બોલાઈ ગયું:

'એરમેન માઓના ફડા પ્રતાપ કે આજે આપણે રાત્ર-મહા-રાત્રીઓની જાહેરલાલી બોમ્બીએ છીએ. જુગ જુગ જીવજો અમારા તારણુદાર !—૧૦,૦૦૦ વરસની તને આવરદા મળે !'

ત્યારે માઓની આંખ ૧૦૦૦૦ લી લાંબા ચીની પ્રગતિપંથ પર મંડાઈ હતી. તેની આંખો પકડીને ચાલતો બાળક, જાણે તેનું મન વાંચી શકતો હોય તેમ, વિચારમાં તસ્લીન હતો. શહીદાના કીર્તિસ્તંભ-અશુટેકરી તરફ તેમના પગ તેમને દેરી જતો હતા; પણ મન દૂર દૂર સુધી હિડાન કરી રહ્યું હતું. આજમાં તરતી ગુલાબી વાદળોએ રતુંગડી બની રહી હતી. તેના પર બાલ-રવિનાં સોનેરી તેજ છંટાતાં હતાં. મધ્યસ્થ સરકારના ખજાનું પર નવી સેક્રેટરીનો નૂતન ધ્વજ લહેરાતો હતો. તેના લાલ ફલક પર પાંચ સોનેરી તારાઓ અમક્તા હતા. અને માઓ શહીદાની સમાધિ પાસે ખાલી બેઠો હતો. તેની સાથે આવેલા બાળકે સમાધિ પર ફૂલ વડાવ્યા. તેને વદાલથી પડખામાં લઇને માઓ ગંબીર અવાજે બોલ્યો:

‘આવ, આપણે આપણા શહીદોને વચન આપીએ કે તેમના સ્થિરે સૌએથી નવી લોકશાહીની વેલ આપણે ચીમજાવા દઈશું’ નહિ. દુનિયાનો શાહીવાદ સાંભળી લે કે એના અનુપમ પુષ્પમાં માઓ શહીદોની અને કરોડો દેશબંકતોની શૌર્યસૌરભ સમાર્પ છે. એની સામે લીંમી આંખ કરનાર આધળો બની જશે, હાથ ઉગામનાર અપંગ બનશે. જીવન મોતને ડારશે.’

વાદળાંઓ તરતા હતાં. પારેવાં ઊડતાં હતાં. માઓએ ઉઘે જોયું. તેના વિચાળ ભાવપ્રદેશ પર વાળ વિખેરાઈ ગયા. તેની આંખો ચમકતી હતી—

‘આપણે ૧૦૦૦૦ લીનો પંથ કાપવો છે, દીકરા! આપણે વિશ્વશાંતિ ઝંખીએ છીએ. પરંતુ એ શાંતિ ન્યાયી હોવી જોઈએ. દરેક રાષ્ટ્રને આઝાદ બનવાનો, ને પોતાની ઝળની ઇચ્છા અનુસારનું રાજતંત્ર ધકવાનો હક્ક છે એ વાત દુનિયાનાં માંધાતાઓને સ્વીકારવી પડશે.’

સૂરજ ઉઘે ચડતો હતો, દક્ષિણનો મીઠો પવન વહેતો હતો. પેકિંગ રેડિયો પર નૂતન ચીનનું રાષ્ટ્રગીત ગવાતું હતું. તેની સ્વર-લક્ષરીઓ વાયુમંડલમાં પથરાતી હતી—

‘એશિયા પર લાલિમા છવાય છે—’

‘આવ, આપણે આપણા શહીદોને વચન આપીએ કે તેમન રધિરે મીંચેલી નવી લોકશાહીની વેલ આપણે ચીમળાવા દર્શશું નહિ દુનિયાનો શાહીવાદ સાંભળી લે કે એના અનુપમ પુષ્પમાં લાખે શહીદોની અને કરોડો દેશબંકતોની શૌર્યસૌરભ સમાઈ છે. એન સામે ઊંચી આંખ કરનાર આધળો જની જશે, હાથ ઉગામના આધંગ જનમે. જીવન મેનને ડારજે.’

વાદળાઓ તરતાં હતાં. પારેવાં ઊડતાં હતાં. માઓએ ઉઠે જોયું. તેના વિચાર જાણપ્રદેશ પર વાળ વિખેરાઈ ગયા. તેની આંખે ચમકતી હતી—

‘આપણે ૧૦૦૦૦ લીનો પંચ કાપવો છે, દીકરા ! આપણે વિશ્વશાંતિ ઝંખીએ છીએ. પરંતુ એ શાંતિ ન્યાયી હોવી જોઈએ દરેક રાષ્ટ્રને આઝાદ જનતાનો, ને પોતાની પ્રજાની ધગજા અનુસારનું રાજતંત્ર ધડવાનો હક્ક છે એ વાત દુનિયાનાં માંધાતાઓ સ્વીકારવી પડશે.’

સૂરજ ઊંચે ચડતો હતો. દક્ષિણનો મીડો પવન વહેતો હતો પેકિંગ રેડિયો પર નૂતન ચીનનું રાષ્ટ્રગીત ગવાતું હતું. તેની સ્વર ઘડરીઓ વાયુમંડલમાં પથરાતી હતી—

‘એશિયા પર લાલિમા છવાય છે—’

